

Birla Central Library

PILANI (Jaipur State)

Class No. S 294.5 •

Book No. 17627 T V. 3

Accession No. 16518

REQUEST

IT IS EARNESTLY DESIRED THAT THE
BOOK BE HANDLED WITH CARE AND BE
NOT MARKED, UNDERLINED OR DISFIGUR-
ED IN ANY OTHER WAY. OTHERWISE IT
WILL HAVE TO BE REPLACED OR PAID
FOR BY THE BORROWER IN THE INTEREST
OF THE LIBRARY

LIBRARIAN

TRIVANDRUM SANSKRIT SERIES.

No. LXXVII.

THE

ÎSÂNASIVAGURUDEVAPADDHATI

BY

ÎSÂNASIVAGURUDEVAMISRA

EDITED BY

MAHÂMAHOPÂDHYÂYA

T. GANPATI SÂSTRÎ,

HONORARY MEMBER OF THE ROYAL ASIATIC SOCIETY OF
GREAT BRITAIN AND IRELAND.

*Curator of the Department for the publication
of Sanskrit Manuscripts, Trivandrum.*

Part—III. Kriyapada 1—30 Patalas.

PUBLISHED UNDER THE AUTHORITY OF THE GOVERNMENT OF
HIS HIGHNESS THE MAHARAJAH OF TRAVANCORE.

TRIVANDRUM:

PRINTED BY THE SUPERINTENDENT, GOVERNMENT PRESS
1922.

(All Rights Reserved.)

अनन्तशयनसंस्कृतग्रन्थावलिः ।

ग्रन्थाङ्कः ७७.

ईशानशिवगुरुदेवपद्धतिः

श्रीमदीशानशिवगुरुदेवमिश्रविरचिता

संस्कृतग्रन्थप्रकाशनकार्याध्यक्षेण

लण्डनपुरस्थराजकीयैष्याखण्डीयविद्यासेवकसमाजपूज्यसम्पदभाजा

महामहोपाध्यायेन

त. गणपतिशास्त्रिणा

संशोधिता ।

तृतीयो भागः—क्रियापादे १—३० पटलाः ।

सा च

अनन्तशयने

महामहिमश्रीमूलकरामवर्मकुलशेखरमहाराजशासनेन

राजकीयमुद्रणयन्त्रालये तदध्यक्षेण

मुद्रित्वा प्रकाशिता ।

विषयानुक्रमणी ।

विषया:	पृष्ठम्.	विषया:	पृष्ठम्.
शि इत्तावाधिकारः	१	मन्त्रोद्धाराधिकारः	६५
भ , गग्यस्थापनाधिकारः	४	ददामुद्राधिकारः	७२
तत्त गत् कारः	१०	पञ्च मुद्राः	७३
वस्तुनिर्देशात् कारः	१८	चतुरस्याधनम्	७४
पञ्चविचाराधिकारः	२०	कुण्डाधिकारः	,,
पाशविचाराधिकारः	२३	भद्रकाधिकारः	७७
गतिविचाराधिकारः	२४	सर्वतोभद्राधिकारः	८०
शस्त्रिविचाराधिकारः	२५	पर्वतीकान्तप्रासादाधिकारः	८१
विचारपदार्थाधिकारः	२७	लतालिङ्गोद्धाराधिकारः	८२
क्रियाचर्चापदार्थाधिकारः	२८	स्वस्तिकांजद्वयाधिकारः	,,
ज्ञानाचमनाधिकारः	,,	स्वस्तिकांसर्वतोभद्राणि	८३
सकलीकरणाधिकारः	३३	चक्राव्याधिकारः	,,
काळभेदेन सावित्रीध्यानभेदः	३४	दलभेदलक्षणम्	८५
दशदिक्तर्पणम्	३५	सुक्षुवाधिकारः	८६
दिक्षप्रतितर्पणम्	३६	अरणिविधिः	८७
आप्नेयस्त्रानाधिकारः	३७	इधमावृहिंषां विधिः	,,
ऐन्द्रवायव्यादिक्षानाविधिः	३९	आहृतिप्रमाणम्	८८
भूतशुद्धयधिकारः	४०	पात्रमानम्	८९
आमशुद्धयधिकारः	४२	पात्रादिद्रव्यशुद्धिः	,,
आसनाधिकारः	४४	अद्वकुरार्पणविधि	९१
भावाहनाधिकारः	४६	साधकाचार्यलक्षणम्	९३
अर्घ्यविधिः	४८	सूर्यपूजासूत्रयः	९०१
पाद्याचमनाधिकारः	४९	आवरणमूर्त्यविधिः	९०२
खानाधिकारः	५०	सूर्यपूजाधिकारः	९१०
बस्त्रभूषणाधिकारः	५२	एकावरणार्चनाधिकारः	९१०२
गन्धाधिकारः	,,	पञ्चावरणपूजाविधिः	९२५
पुष्पाधिकारः	,,	अग्निकार्यविधिः	९२६
धूपदीपाधिकारः	५४	सामान्यक्रियाधिकारः	९३७
नित्यनैवेद्यविधिः	५५	समयदीक्षाधिकारः	९४४
नैमित्तिककार्यविधिः	,,	षड्धनिर्णयाधिकारः	९४९
उपचारभेदेन पूजाभेदाः	५७	निर्वाणदीक्षाधिकारः	९७१
मातृकान्यासः	५९	साधकदीक्षाधिकारः	९८७
पञ्चव्रष्टस्वरूपन्यासादि	६१	आचार्यमहाभिषेकाधिकारः	९९१

विषया:	पृष्ठम्.	विषया:	पृष्ठम्.
आचार्यकामस्यानुकूल्यः	१९६	सौभद्रम्	२७६
प्रायश्चित्ताधिकारः	१९८	कैलासच्छन्दम्	,,
पवित्रोरेपणाधिकारः	२०२	हृष्टच्छन्दम्	२७७
वसन्तपूजाधिकारः	२१८	ललितभद्रम्	,,
दमनकपर्वाधिकारः	२२३	जातीतरविमानाङ्गाराधिकारः	२७८
भूलक्षणाधिकारः	२२६	तत्र भेष्मिमानम्	,,
शहकुच्छायाधिकारः	२२९	मन्दरम्	२७९
अहुलादिविधिः	२३३	कैलासम्	,,
पदविन्यासग्रामपुरादिलक्षणम्	२३४	कुम्भविमानम्	,,
देशकालाधिकारः	२४१	जयाङ्गम्	,,
कर्णणाधिकारः	२४५	विशालाङ्गम्	,,
शल्योद्धाराधिकारः	२४९	विमलाङ्गति	,,
वास्तूत्पत्त्यधिकारः	२५१	हंसच्छन्दम्	२८०
वास्तुपूजाधिकारः	२५४	हृष्टच्छन्दम्	,,
प्रथमेष्टकाधिकारः	२५७	गरुडच्छन्दम्	,,
गर्भन्यासाधिकारः	२६२	पद्माङ्गम्	,,
नानाविमानलक्षणाधिकारः	२६५	पद्मभद्रम्	,,
तथादौ विमानविभागः	,,	कैलासकान्तम्	,,
नलिनकम्	२६७	हृदकान्तम्	२८१
प्रलीनकम्	२६९	योगभद्रम्	,,
स्वस्तिकम्	२७०	भोगिच्छन्दम्	,,
चतुर्मुखम्	,,	सुदर्शनम्	,,
सर्वतोभद्रम्	,,	स्कन्दकान्तम्	,,
हस्तिपृष्ठम्	२७१	विन्ध्यच्छन्दम्	,,
समुज्ज्वलकम्	,,	मेरुकूटम्	,,
श्रीछन्दम्	२७२	चित्रकूटम्	२८२
वृत्तभद्रम्	,,	श्रीमण्डनम्	,,
श्रीकान्तम्	,,	सौमुख्यम्	,,
श्रीप्रतिष्ठितम्	२७३	जयमङ्गलम्	,,
शिवभद्रम्	,,	तीलपर्वतम्	,,
शिवच्छन्दम्	२७४	निषधः	,,
अष्टाङ्गम्	,,	मङ्गलम्	,,
पद्माङ्गति	२७५	विजयम्	२८३
विष्णुच्छन्दम्	,,	ललितकान्तम्	,,

विषयाः	पृष्ठम्	विषयाः	पृष्ठम्
शीकरम्	२८३	सर्वललितम्	२९३
श्रीविशालम्	"	प्रस्त्यन्तकान्तम्	"
ब्राह्मणविमानाधिकारः	"	विशालम्	"
तत्र सोमच्छन्दम्	"	उत्पलपत्रम्	२९४
नागच्छन्दम्	२८४	महाराजच्छन्दम्	"
कुरुवार्तम्	"	मालीगृहम्	२९५
द्विकूटकम्	"	नन्दीविशालम्	"
श्रीवर्धनम्	२८५	पृथिवजियम्	"
पद्मगृहम्	"	सर्वाङ्गसुन्दरम्	२९६
प्रेक्षागृहम्	"	छायागृहम्	"
क्रतुवर्धनम्	२८६	रतिवर्धनम्	"
वृत्तगृहम्	"	विट्ठुदविमानाधिकारः	२९७
भानुकान्तम्	"	विशालालयः	"
अस्यन्तकान्तम्	२८७	चतुष्पादिकम्	"
चन्द्रकान्तम्	"	तुरङ्गवदम्	२९८
क्षत्रियविमानाधिकारः	"	गणिकापिण्डकम्	"
तत्र चतुःस्फुटम्	"	इयेनच्चन्दम्	"
मन्त्रपूतम्	२८८	कुकुटपुच्छकम्	"
आवन्त्यम्	"	उत्पलम्	२९९
माहिपम्	"	मुण्डप्रासादम्	"
तन्त्रीकान्तम्	२८९	तलविभागाधिकारः	"
विजयाङ्गम्	"	तत्र जातिविमानाधिलारः	"
विशालभद्रम्	२९०	छन्दविमानाधिकारः	३०१
गणिकाविशालम्	"	विकल्पविमानानि	"
कर्णभद्रकम्	२९१	आभासविमानानि	"
कर्णशालम्	"	क्षुद्रविमानाधिकारः	"
पद्मवसन्तकम्	२९२	तखविभागे प्रकारान्तरम्	"
इन्द्रकान्तम्	"	उपरीठविधिः	३०३
योगकान्तम्	"		

॥ श्रीः ॥

ईशानशिवगुरुदेवपद्धतिः
श्रीमदीशानशिवगुरुदेवमिश्रविरचिता ।
(तृतीयः क्रियापादः ।)

अथ प्रथमः पटलः ।

प्रणम्यादौ शिवं शक्ति सादेशं च गणेशरम् ।
शुद्धविष्णुं तथा बाणीं मुस्त्यं धर्मं प्रचक्षमहे ॥ १ ॥
सामान्यमन्त्रपादाभ्यां पूर्वार्थे खलु दर्शिताः ।
धर्मार्थकाम्याः सामान्याः शिष्टं व्यावर्ण्यतेऽधुना ॥ २ ॥
मुख्यधर्मचिदाप्नोति दृष्टाहृष्टफलोदयात् ।
भोगान् मोक्षं च तद्वर्द्धमिषयः परमेश्वरः ॥ ३ ॥
अथातो धर्ममित्यादिसूत्रादू वैशेषिकादतः ।
धर्मप्रयोजनं मोक्षः प्रोक्तश्चाभ्युदयो महान् ॥ ४ ॥
धर्मा बहुविधाः स्वातास्तत्तदागमचोदिताः ।
नहि ते मुख्यधर्माः स्युमुख्यधर्माः शिवोदिताः ॥ ५ ॥
मायाविकारहीनेन विशुद्धेनामलात्मना ।
सर्वकर्त्रा शिवेनोक्तं शास्त्रं मुख्यं हि सर्वथा ॥ ६ ॥
स हि मायादिभूम्यन्तविश्वकार्यस्य कारणम् ।
शिवः कर्ता विकर्ता च प्रमाणत्रयगोचरः ॥ ७ ॥
जगत् सावयवं द्वेतद् बुद्धिमत्कर्तृकं स्मृतम् ।
कार्यत्वाद् यद्यदेवं स्याद् यथा षट्पटादिकम् ॥ ८ ॥
तथाचोक्तमिदं तस्मादुक्तसाध्यं न संशवः ।
अस्त्येकः स शिवः कर्ता द्वापरेभ्यो विलक्षणः ॥ ९ ॥
योगिप्रत्यक्षतः सिद्धशानुमानागमैरपि ।
सर्वेभ्यो अपरेभ्योऽस्य वैलक्षण्यं क्षणं भवेत् ॥ १० ॥

विलक्षणः शिवोऽन्येभ्यस्त्वनादिरमलो यतः ।
 सर्वेषां समलत्वाच्च यद् यत् स्यान्निर्मलं स्वतः ॥ ११ ॥
 तत्तद्विलक्षणं तेभ्यः स्वर्णं ताम्रादिकाद्यथा ।
 तथाचोक्तं प्रसिद्धं स्यादत्रोक्तं किरणेऽपि च ॥ १२ ॥
 अनादिमलसम्बन्धान्मलिनत्वमणौ स्थितम् ।
 अनादिमलमुक्तत्वाच्चिर्मलत्वं स्थितं शिवे ॥ १३ ॥

इति । रामकण्ठोऽप्याह —

“यश्चासौ सर्वज्ञः सर्वकर्ता च शुद्धः शिवः, तथा किञ्चिज्जोऽब्यशुद्ध अत्मा ।
 तयोः शिवात्मनोः सम्बन्धी ये? निधनी) तु शुद्धाशुद्धे निर्मलमलयुक्ते स्वरूपे”
 इति । श्रीमलभितेऽपि —

“एकः शिवः पुमानासीदपरेभ्यो विलक्षणः ।”

इति ।

“तस्मादनादिमलिनास्त्वात्मानो द्विषयः स्मृताः ।”

इति ।

अनादिनिर्गलः शुद्ध एक एव महेश्वरः ।
 निर्मलः शिव एकश्चेत् सर्वेभ्योऽपि विलक्षणः ॥ १४ ॥
 निर्मलाः शिवधामानः सन्ति विद्येश्वराः कथम् ।
 कथ्यते मलमोक्षोऽपि त्वयैव शिवदीक्षया ॥ १५ ॥
 दीक्षितानां शिवत्वं च सिद्धं शैवागमे यदा ।
 एतेऽप्यपर एवास्माच्छिवात्मानः शिवाद् यतः ॥ १६ ॥
 तस्मादयुक्तं सर्वेभ्यो वैलक्षण्यं शिवस्य हि ।
 अत्र निर्वाणदीक्षायाः पूर्वं ते मलिना यतः ॥ १७ ॥
 दीक्षोत्तरं द्वामलता शिवत्वव्यक्तिरेव च ।
 शिवानुग्रहतस्त्वेषां शिवत्वं द्वादिमत् स्मृतम् ॥ १८ ॥
 शिवस्त्वनादिसिद्धेन शिवत्वेनापरानणून् ।
 अनुगृह्णन् स्वतेन्त्रश्च स्यात् तेभ्योऽपि विलक्षणः ॥ १९ ॥
 अत्र त्रयनितदन्तीन्द्रा वदन्त्यद्वैतमात्मनाम् ।
 ब्रह्मैकमेवाद्वितीयं यथात्मानोऽपरे कथम् ॥ २० ॥

वैलक्षण्यं कुतोऽस्य स्याद् भे(दो) यत्र न सिध्यति ।
 न चेद्ग्रामः कुतः सीमा कस्यानुग्राहकः शिवः ॥ २१ ॥
 इत्यादि ब्रुवतामेषां स्यात् प्रमाणं यदा तदा ।
 द्वैतापत्तिः स्मृता नो चेदप्रमाणं हि तद् भवेत् ॥ २२ ॥
 अत्र तद्वचनैस्तेषामुत्तरोत्तरमुत्तरम् ।
 दत्तं द्वैतप्रसिद्धं स्याद्द्वैतेन समाप्तः ॥ २३ ॥
 ब्राह्मणाद्येषु सत्स्वेव भवन्त्यब्राह्मणादयः ।
 तन्मतप्रतिकूलं स्यात् बन्धमोक्षपरिग्रहः ॥ २४ ॥
 एकमेव यदा सर्वं ब्रह्म बद्धा न सन्ति हि ।
 सर्वेऽपि सुक्ता एवातः किं फलं श्रवणादिमिः ॥ २५ ॥
 गुरुपसदनं व्यर्थं नमस्कार्यः पृथक् कुतः ।
 ज्ञातृज्ञेयविभागोऽपि ज्ञानं च स्यान्निरर्थकम् ॥ २६ ॥
 इत्यादिभेदस्वीकारो वेदान्तेष्वपि दृश्यते ।
 यस्माद् द्वैतं प्रसिद्धं हि गुणित्वमपि चात्मनः ॥ २७ ॥
 किमत्र बहुनोक्तेन तस्याविद्याथवा तमः ।
 माया वा त्याज्यमस्त्येव मुमुक्षोमोर्चकेतरत् ॥ २८ ॥
 ब्रह्मविदाम्रोति परमित्यत्र श्रुतिदर्शनात् ।
 नाम्रोत्यब्रह्मविद् यस्माद् भेदः सिद्धः प्रमाणवान् ॥ २९ ॥
 हेतोरभावादैकात्म्ये तद्वच्छून्यात्मवादिनः ।
 बौद्धा बुद्धिभ्रमादत्र भ्रमन्तोऽपि निराकृताः ॥ ३० ॥
 कर्म बुद्धिमता यस्मात् कृतं कार्यफलप्रदम् ।
 ज्ञान चाहैतुकं तस्मात् कियातः फलवादिनाम् ॥ ३१ ॥
 कर्म तत् क्षणिकं वा स्यात् परतन्त्रमचेतनम् ।
 न ताद्वक् फलसिद्धै स्याद् बुद्धिमत्कारणं विना ॥ ३२ ॥
 तेषामचेतनैर्मन्त्रैः कर्मणा तादृशेन च ।
 नूनं कियाफलावासेः कर्ता ज्ञेयः सुधीः शिवः ॥ ३३ ॥
 गुणपूर्णतिरव्यक्तं विश्वोपादानमित्यपि ।
 मृत्यिण्डवद् घटोत्पत्तेः स्वतो नालं हि कारणम् ॥ ३४ ॥

अजो हेको जुषमाणो इनुशेतेत्यादिनापि च ।
 तस्य प्रकृतिलीनस्य यः परः स महेश्वरः ॥ ३५ ॥
 इत्यादिवावयतः साङ्गचैरप्यन्वेष्यो महेश्वरः ।
 अचेतनत्वाद् भूतानां देहेन्द्रियगणस्य च ॥ ३६ ॥
 त्यक्तगर्वैस्तु चार्वाकैरभ्युपेया ह्यनात्मता ।
 भूतेन्द्रियाणि सन्त्येव मृतदेहेऽप्यतोऽपरः ॥ ३७ ॥
 अन्वेषणीय आत्मा स्यादस्वातन्त्र्यं तथात्मनः ।
 अदृष्टस्य च सद्गावो प्रहादित्यादिदर्शनात् ॥ ३८ ॥
 तत्कारणं सधीरस्तीत्येषणीयो महेश्वरः ।
 देहप्रमाणमात्मानं नित्यानित्यविशेषणात् ॥ ३९ ॥
 ब्रुवतां जैनसाधूनां महर्षिस्ताद्वगेव हि ।
 अहिंसादितपोयोगादहन्त्वं तस्य तन्मते ॥ ४० ॥
 सिद्धमित्यादिमान् सोऽपि तपसा परवान् यतः ।
 तत्पःफलदातान्यस्तैरुत्सृज्येह मत्सरम् ॥ ४१ ॥
 स्वतन्त्रोऽनादिमान् कर्ताध्येषणीयो महेश्वरः ।
 इत्यादिवादपिशुनैरिघरेतरवादिभिः ॥ ४२ ॥
 क्षिप्तस्वपक्षविक्षेपैरेष्टद्यःश्रेयसे शिवः ।
 शिवसद्गावाधिकारः ।
 स शिवः स्वमुखोद्भूतैरागमैस्तु परापरैः ॥ ४३ ॥
 अनुगृह्णाति हि जगद् भोगमोक्षप्रसिद्धये ॥

अत्र स्यायम्भुवे —

“अथात्ममलसन्तानपशुत्वविनिवृत्तये ।
 व्यक्तये च शिवत्वस्य शिवाज्ञानं प्रवर्तते ॥
 तदेकमप्यनेकत्वाच्छिववक्राम्बुजोद्भवम् ।
 परापराविभेदेन गच्छत्यर्थप्रतिश्रयात् ॥”

इति ।

परैः शैवादिभिर्दिव्यैरागमैः पाशमोचकैः ॥ ४४ ॥

विशिष्टभोगविभवशिवत्वफलदायिभिः ।

अपैररपि वेदादैरागमैः स्वमुखोद्भौतैः ॥ ४५ ॥

स्वर्गादिफलसिद्ध्यर्थं पशुज्ञानप्रकाशकैः ।

“अत्र परेण कामिकादिना शिवज्ञानभेदेनापरेण वेदादिना पशुज्ञानभेदेने” ति सद्योज्योतिः ।

तत्र पूर्वं तु शैवाख्यं तन्त्रं शिवमुखोद्भूतम् ॥ ४६ ॥

शुद्धशैवमिति स्थातं शुद्धतत्त्वसमाश्रयात् ।

निष्कलो हि शिवो वक्ति कथं वाक्यादिलक्षणान् ॥ ४७ ॥

आगमानिति चोद्योऽस्मिन् द्वच्छं स्वं शब्दलक्षणम् ।

निष्कलो द्वेष मन्त्रात्मा विद्यादेहं समास्थितः ॥ ४८ ॥

विसृजत्यागमान् सुष्टौ स्ववक्रेणात्मगोचरान् ।

अत्र किरणे —

“पुंसामनुग्रहार्थं तु परोऽप्यपरतां गतः ।

कृत्वा मन्त्रात्मकं देहं वक्ति तन्त्राण्यनेकधा ॥”

इति ।

शैवागमस्य भेदाः स्युः प्रथमं कामिकादयः ॥ ४९ ॥

ततश्चाष्टादशविधा भेदाः स्युर्विजयादयः ।

अत्र स्वायम्भुवे —

“एकमेव शिवज्ञानं विभिन्नं दशधा पुनः ।

तथाष्टादशधा भूयो भेदान्तरविसर्पितम् ॥”

इति । तदथा —

“कामिकं योगजाचिन्त्यकारणान्यजितं तथा ॥

दीप्तं सूक्ष्मं सहस्रं चाप्यंशुमान् सुप्रभेदकम् ।

शिवभेदसमाख्यानि तन्त्राण्येवं दश क्रमात् ॥

विजयं चैव निःश्वासं प्रोद्धीतं पारमेश्वरम् ।

आग्नेयं मुखविम्बं च स्वायम्भुवमतः परम् ॥

रौरवं माकुटं चैव किरणं लभितं तथा ।
 चन्द्रज्ञानं वीरभद्रं सिद्धं सान्तानिकं ततः ॥
 शर्वोदीर्घं च विमलं वातूलं चेत्यनुकमात् ।
 रुद्रभेदोद्भवान्येव तन्त्राण्यष्टादशैव हि ॥
 एषां भेदोपभेदाश्च तत्तत्पकरणान्यपि ।
 मुबहूनीत्यतोऽस्माभिर्नीदिश्यन्ते न नामभिः ॥
 उपभेदेन भेदानामस्य संख्या न विद्यते ।
 भेदान्तराणि सर्वाणि महान्ति न महान्त्यपि' ॥

इति । स्वायम्भुवे —

“पुनः स्वेच्छावतरेषु तन्त्रं पाशुपतं तथा ।
 वौकुलं सोमतन्त्रं च जगाद् परमेश्वरः ॥
 तत्र शैवं हि मुख्यं स्याद् यदादौ शिवभाषितम् ।
 एभिः शैवादिभिस्तन्त्रैश्चनुर्भेदविलक्षितैः ॥
 दीक्षादिसक्तियाचर्याज्ञानयोगैर्महेश्वरः ।
 दुःखपङ्काद् भवाम्भोधेस्तारयत्यमलानण्न् ॥
 अपरागमभेदोऽपि प्रथमो दशाधा स्वृतः ।
 ऋवेदोऽथ यजुर्वेदः साम चार्थवृग्व च ॥
 शिक्षा कल्पो निरुक्तं च च्छन्दो ज्यौतिषमेव च ।
 ततो व्याकरणं चैव वेदानामित्यतो दश ॥
 मीमांसा न्यायशास्त्रं च पुराणं स्मृतिरेव च ।
 चतुर्भेदा हि विद्यास्ताः सर्वास्त्रेवं चतुर्दश ॥
 एतासामपि विद्यानां वेदादीनां पृथक् पृथक् ।
 शाखाश्च संहिताभेदाः शास्त्रभेदाश्च नैकधा ॥
 संख्यातुं प्रायशोऽशक्याः शिवेच्छातः प्रवर्तिताः ।
 तदेकप्रत्ययात् साध्यैरग्निष्ठोमादिकर्मभिः ॥
 नित्यैर्नीमितिकैः कार्यैरिष्टापूर्तैश्च नैकधा ।
 स्वर्गादिपाशवान् भोगानिह चासुत्र चाप्नुयात् ॥

अत्र केचित्तु वेदानामुद्घवं शिववक्तः ।
 अज्ञानात् सहन्ते यत् तत्र वेदहितावहम् ॥
 पदवाक्यार्थसन्दर्भं भग्भा शब्दमयी श्रुतिः ।
 बुद्धिमत्पुरुषोदीर्णा नान्यथैवं प्रदश्यते ॥
 तत्र ह्यासप्रणीतत्वं शिष्टस्वीकरनिश्चितम् ।
 अनास्तकर्तृकत्वं च न श्रुतेः श्रूयते क्वचित् ॥
 तस्मादत्यन्तमासेन शिवेन श्रुतयोऽखिलाः ।
 प्रणिताः सर्वकर्त्रेति प्रमाणं जायते सताम् ॥”

अपिच,

इह वेदपड़ानां शिक्षादीनां जगत्रये ।
 सिद्धं हि पौरुषेयत्वं सूत्राणां तन्मर्तंडिपि च ॥ ५० ॥
 अज्ञान्निभावसम्बन्धो द्वेकजातिशरीरवान् ।
 अबलाबालगोपालैरपि लोके सुसमतः ॥ ५१ ॥
 न गजाङ्गैरजः सिध्येन्नाजाङ्गैर्वा गजो भवेत् ।
 तत्तदज्ञान्निभावाः स्युरेवं सर्वत्र नान्यथा ॥ ५२ ॥
 वेदाः प्रमाणमीशेन स्वासेन सुधियोदिताः ।
 स्वासप्रणीताङ्गवस्त्वात् तादृक् सूत्रादिमत्तया ॥ ५३ ॥
 यो यो बुद्धिमदासोक्तैः स्वाङ्गैर्युक्तोऽत्र दृश्यते ।
 आयुर्वेदादयो यद्वुक्तसाध्यं तथा ततः ॥ ५४ ॥

अपि चात्र स्मृतेः —

“अज्ञानि वेदाश्वत्वारो मीमांसा न्यायविस्तरः ।
 पुराणं धर्मशास्त्रं च विद्या द्वेताश्वतुर्दश ॥”

इति ।

न्यायविस्तरमीमांसापुराणस्मृतयः समभ् ।
 पठिता वेदसाधर्म्यात् सपक्षत्वेन वैदिकैः ॥
 मन्वादिभिस्तु निपुणैर्यदासैर्वेदवित्तमैः ।
 सिद्धास्माक्षासयोगीन्द्रवुद्धिमत्कर्तृता श्रुतेः ॥
 अत्र वेदः स्वयं प्राह सिस्क्षोरादिपूरुषात् ।
 जन्मैवाखिलवेदानां विस्पष्टं तथथोच्यते ॥

“तस्माद्ज्ञात् सर्वहुतः ऋचः सामानि जज्ञिरे ।
छन्दांसि जज्ञिरे तस्माद् यजुस्तस्मादजायत” ॥

इति ।

अस्मिन्नर्थे पुराणेषु ब्राह्मकर्मादिकेष्वपि ।
वैष्णवादिषु वाक्यानि सन्ति सृष्टौ प्रजापतेः ॥ ५५ ॥

तथथा —

“गायत्रं च ऋचं चैव त्रिवृत् स्तोमं रथन्तरम् ।
अभिष्ठोमं च यज्ञानां निर्ममे प्रथमान्मुखात् ॥
यजूषि त्रैष्टुभं छन्दस्तोमं पञ्चदशं तथा ।
बृहत्साम तथोक्तयं च दक्षिणादसृजन्मुखात् ॥
सामानि जागतं छन्दस्तोमं सप्तदशं तथा ।
वैरूपमतिरात्रं च पश्चिमादसृजन्मुखात् ॥
एकविशमर्थवाणमसोर्यामाणमेव च ।
आनुष्ठुभं सवैराजमुत्तरादसृजन्मुखात्” ॥

इति ।

यज्ञतुर्दशविद्यासु वेदाद्यास्वेकपाठतः ।
अङ्गीकृतं हि प्रामाण्यं पुराणानां तु वैदिकैः ॥ ५६ ॥
एभिः पुराणवाक्यैस्तदनुमेयार्थबृहिता ।
याजुषी श्रुतिरप्यस्ति ऋचां प्राचीति पूर्विका ॥ ५७ ॥
पूर्वादिवक्त्रजातत्वात् तत्तदिङ्गनियमश्रुतिः ।
दृश्यते सल्ल वेदानां नो चेहिङ्गनियमः कुतः ॥ ५८ ॥
तत्त्वैः कलादिपृथ्यन्तैः शरीरं ब्रह्मणोऽप्यभूत् ।
तत्त्वानां कारणं माया मायायाश्च महेश्वरः ॥ ५९ ॥
मायां तु प्रकृतिं विद्यान्मायिनं तु महेश्वरम् ।
इत्यादिवचनात् कर्ता ब्रह्मणोऽपि महेश्वरः ॥ ६० ॥
सिद्धः स्कन्दपुराणेऽपि दृश्यते देवलस्तवे ।

तथथा —

“ब्रह्मा भूत्वा जगत् सर्वं सदेवासुरमानुषम् ।
यत् सृजत्यम्बुमध्यस्थं तस्य ब्रह्मात्मने नमः ॥”

इति ।

आगमप्रामाण्यस्थापनाधिकारः] उत्तरार्थं प्रथमः पट्ठः ।

९

एतस्मादपि वेदानां वक्ता इयो महेश्वरः ॥ ६१ ॥

तथाच न्याये—

“वेदस्य पुरुषः कर्ता नहि याहशताहशः ।

किन्तु ब्रैलोक्यनिर्माणनिपुणः परमेश्वरः ॥”

इति ।

यद्येवमागमानां हि जन्म सिद्धं महेश्वरात् ।

आदिमत्त्वादनित्यत्वं श्रुतेः स्यादिति केचन ॥ ६२ ॥

बदन्ति चेत्त तत् साधु यतोऽनादिर्महेश्वरः ।

नित्यशुद्धोऽमलो धीमान् मन्त्रविद्यातनुः स्वयम् ॥ ६३ ॥

यास्य विद्यातनुः सापि द्वानादिरनपायिनी ।

तथाच श्रुतिः—

“या ते रुद्रशिवातनूरघोरापापकाशिनी

तया नस्तनुवा शन्तमया गिरिशंता ॥”

इति ।

तस्मादभिन्ना तत्संस्था लंवः काष्ठा कलादिवत् ॥ ६४ ॥

तस्यैवेच्छाक्रियाज्ञानशक्त्युत्कर्षापकर्षतः ।

विष्वादिपरिणामेन सूक्ष्मान्तर्वर्णसङ्घटात् ॥ ६५ ॥

वैखर्यादिपदैव्यक्तिं प्राप्यैषा शिववक्तः ।

तद्रता वाग् विनिर्याति शश्वद् वेदागमात्मिका ॥ ६६ ॥

सा वागुत्पत्तिरत्रापि परतः किञ्चिदुच्यते ।

तां वाचमुपजीवन्ति विश्वे विश्वेश्वरोदिताम् ॥ ६७ ॥

सिसुक्षुर्विसृजत्येनां पुनर्ग्रसति संहृतौ ।

सृष्टि करोति कारुण्यात् पुंसां भुक्त्यै च मुक्त्ये ॥ ६८ ॥

खिन्नानामिह संसरे विश्रमार्थं च संहृतिम् ।

अनादिः स शिवो मुख्यो यथान्येभ्यो विलक्षणः ॥ ६९ ॥

तथा तद्रदैनोदीर्णा वाचोऽन्याभ्यो विलक्षणाः ।

शिवागमाश्च वेदाश्च नित्या एव प्रमाणतः ॥ ७० ॥

नित्यः शिवागमा वेदैः शिवेनादावभेदतः ।

नित्यस्थितास्त्वभिव्यक्तास्तस्मिस्तेऽनादयो यतः ॥ ७१ ॥

यद् यन्नित्ये स्थितं शश्वदभिव्यक्तं च तन्मुखात् ।

नित्यमेव यथा कालकलाकाष्ठादिनादयः ॥ ७२ ॥

तथाच प्रकृतं तस्मादुक्तसाध्यं न संशयः ।

द्विविधागमानामीश्वरप्रणीततया प्रामाण्यस्थापनाधिकारः ।

स सिसृक्षुर्विभुर्विश्वमागमांश्च महेश्वरः ॥ ७३ ॥

स्वशक्तिव्यक्तिमादध्रे पूर्णचन्द्रः स्वभामिव ।

अथ

“चिदचिदनुग्रहेतोरस्य सिसृक्षोर्य आद्य उन्मेषः ।

तच्छक्तितत्त्वमभिहितमविभागापन्नमस्यैव ॥”

इति । तत्त्वप्रकाशे —

“शिवादभिज्ञा सा शक्तिर्नित्या बलवती ध्रुवा ।

एकाध्यनेककार्याणां व्यक्तये बहुधोदिता ॥”

इति ।

रत्नत्रयेऽपि —

“इच्छाकार्यमनिच्छापि कुर्वणेच्छा निगद्यते ।

ज्ञानमज्ञेयरूपापि क्रियामप्यक्रिया सती ॥”

इति ।

तस्मादेच्छाद्वया शक्तिः क्रियाशक्तिश्च सा भवेत् ॥ ७४ ॥

ज्ञानशक्तिश्च विज्ञेया तत्तत्कार्यप्रवर्तनात् ।

इच्छया प्रेरितो हीशः क्रियया कुरुतेऽखिलम् ॥ ७५ ॥

ज्ञानशक्त्या विजानाति सा च कुण्डलिनी मता ।

साम्याज्ज्ञानक्रियाशक्त्योः प्रसरो यः शिवात्मकः ॥ ७६ ॥

सदाशिवाख्यं तत् तत्त्वं विद्यादेहं शिवात्मकम् ।

ततः एकं दु परतः पूजाविषय उच्यते ॥ ७७ ॥

ज्ञानशक्तिर्यदा स्वल्पा क्रियाशक्तिस्तथाधिका ।
तत्रेश्वराह्यं तत्त्वं स्यात् सर्वकर्तृत्ववैभवम् ॥ ७८ ॥

निमित्तकारणं सुष्टेरीश्वराह्यं क्रियाधिकम् ।
यथा घटीघटादीनां कुलालः संप्रवर्तकः ॥ ७९ ॥
क्रियाशक्तिर्यदा स्वल्पा ज्ञानशक्तिस्तथाधिका ।
शुद्धविद्यारूप्यतत्त्वं तज्ज्ञानरूपप्रकाशकम् ॥ ८० ॥

यथा तत्त्वप्रकाशे —

“न्यग्भवति कर्तृशक्तिज्ञानाख्योद्रेकमश्नुते यत्र ।
तत्त्वत्वं विद्याह्यं प्रकाशकं ज्ञानरूपत्वात् ॥”

इति ।

बिन्दुनादौ यदा म्लिघ्नौ सदाशिवसमाश्रयौ ।
तत्र विद्येश्वरा जाताः श्रीकण्ठानन्तपूर्वकाः ॥ ८१ ॥
यत्र विद्याह्यं तत्त्वं बिन्दुनादशिवाश्रयम् ।
तत्र विद्याश्च मन्त्राश्च स्फुरन्त्यव्यौ तरङ्गवत् ॥ ८२ ॥

अत्र तत्त्वप्रकाशे —

“आद्यानुगृह्ण शिवो विद्येशत्वे नियोजयत्यष्टौ ।
मन्त्रांश्च करोत्यपरांस्ते चोक्ताः कोटयः सप्त ॥”

इति । रत्नत्रयेऽपि —

“तत्र विद्याभुजः पूर्वे मन्त्रा विद्याश्च नामतः ।
विद्येश्वरनियोज्यास्ते संख्याताः सप्तकोटयः ॥”

इति ।

इत्थं शिवादिविद्यान्तं शुद्धतत्त्वानि पञ्च हि ।
येषां व्यतिकराद् विद्येश्वरविद्यादिसम्भवः ॥ ८३ ॥

विद्याविद्येशमन्त्राणां सामर्थ्यादीश्वरेच्छया ।
अशुद्धतत्त्वं मायाह्यमिन्द्रजालवदुद्धमौ ॥ ८४ ॥

तत्र मायातत्त्वमिन्द्रजालबीजम् । तदभिज्ञो भगवान् मायाकन्दली-
कन्दः शिवो मलविदारणेन स्वयमभिव्यनक्ति । सा हि स्वयं न सती ।
यदि सती भवेद् मायैव न स्यादिति पृत्रिशत्त्वसिद्धौ । तथाहि—

“मायार्विना न मायास्ति विना मायी शरीरवान् ।
हष्टोऽस्मिन्निन्द्रजालादौ यथा लोके प्रयोजकम् ॥ ८५ ॥
तथा कलादितत्वानां मायोपादानमिष्यते ।
अचेतनं चेतनवत् प्रतिभाति विचित्रकम् ॥ ८६ ॥
असत् स्वतः सदाभासमिन्द्रजालं यथा तथा ।
तां मायां शक्तिभिः स्वाभिर्विक्षोभ्य परमेश्वरः ॥ ८७ ॥
स्वकर्मनुगुणं सृष्टि करोति करुणानिधिः ।
तस्यां कालकलादीनि पञ्च तत्त्वान्यनुक्रमात् ॥ ८८ ॥
प्रभवत्त्वाविशुद्धानि यथा तत्त्वप्रकाशके ।
“पुंसोऽकर्नृकार्थं मायातस्तत्त्वपञ्चकं भवति ।
कालो नियतिश्च कला द्यशुद्धविद्या च रागश्च ॥”

इति ।

तत्र कालाहृयं तत्त्वं त्रिविधं भूतपूर्वकम् ॥ ८९ ॥
वर्तमानं भविष्यत्वं जाग्रत् कलयति स्फुटम् ।
तथा नियतितत्त्वं च जातं नियमनात्मकम् ॥ ९० ॥
जातं तथा कलातत्त्वमणूनां मलमेकतः ।
कलयित्वा व्यञ्जयति कर्तृशक्तिं यतः कला ॥ ९१ ॥
“मलं नृणामेकतस्तु कलयित्वा व्यञ्जयति कर्तृशक्तिमि”ति तत्त्वप्र-
काशे ।

कलोद्घलितसामर्थ्यकर्तृशक्तेः प्रवर्तिका ।
अशुद्धविद्या सा पुंसां विषयाणां प्रदर्शिनी ॥ ९२ ॥
“पुंसो विषयप्रदर्शनार्थमशो विद्यातत्त्वं सूते प्रकाशकमि”ति तत्त्व-
प्रकाशे ।
विद्यातो रागतत्त्वास्यं जातमर्थेषु पूरुषः ।
प्रवर्तयत्यभिष्वज्ञाद् विषयेष्वभिरङ्गकम् ॥ ९३ ॥

तत्त्वैरेभिन्निबद्धोऽसावणुभोक्तुत्वमागतः ।
तत्त्वं पुरुषसंज्ञं स्यात् कर्तृशक्तच्चुपबृंहितम् ॥ ९४ ॥

तथा हि —

“तत्त्वैरेभिः कलितो भोक्तुत्वदशां यदा पशुर्नीतिः ।
पुरुषाख्यतां तदायं लभते तत्त्वेषु गणनां च ॥”

इति ।

पुरुषादस्य भोगार्थं तत्त्वं प्रकृतिसंज्ञितम् ।
जातं त्रिगुणसाम्येन तदेवाव्यक्तमिष्यते ॥ ९५ ॥
बुद्ध्यादितत्त्वविकृतेः प्रकृतित्वात् तथा स्मृतम् ।
गुणसाम्यात् तदव्यक्तगुणमव्यक्तसंज्ञितम् ॥ ९६ ॥
बोद्धव्यलक्षणा सै प्रकृतिः शक्तिबृंहिता ।
बुद्धितत्त्वं भवेद् न कं सात्त्विकं मुणमाश्रिता ॥ ९७ ॥
सैव बुद्धिर्महान् नाम तत्त्वं सांख्यैर्निर्गच्छते ।
अव्यक्तमेव तु व्यक्तसत्त्वराजसत्तामसैः ॥ ९८ ॥
स्यादहङ्कारतत्त्वं तन्मोहाहमानलक्षणम् ।
सोऽहङ्कारस्मिभेदः स्यात् पृथक् सत्त्वादिभेदवान् ॥ ९९ ॥
सात्त्विकस्तैजसो नाम वैकारी राजसः स्मृतः ।
भूतादिस्तामसस्तेऽपि पृथक् तत्त्वान्यवासृजन् ॥ १०० ॥
“तैजसतस्तत्र मनो वैकारिकतो भवन्ति चाक्षाणि ।
भूतादेस्तन्मात्रापयेषां सर्गेऽप्यमेतत्मात् ॥”

इति तत्त्वप्रकाशे ।

इच्छाख्यं मनस्तत्त्वं ससङ्कल्पविकल्पकम् ।
तैजसादेव सञ्जातं जडं तत्त्वं निरन्वयम् ॥ १०१ ॥
वैकारिकात् तु जातानि श्रोत्रं त्वक्चक्षुषी तथा ।
जिह्वा ग्राणं च पञ्चैव तानि बुद्धीन्द्रियाणि हि ॥ १०२ ॥
तथा वाक् पादपाणी च पायूपन्थेन्द्रिये अपि ।
वैकारिकाख्यादेव स्युः पञ्च कर्मेन्द्रियाण्यपि ॥ १०३ ॥

शब्दः स्पर्शश्च रूपं च रसो गन्धश्च पञ्चमः ।
 तन्मात्राण्येव विषया भूतादेरभवन् क्रमात् ॥ १०४ ॥
 तन्मात्रेभ्यस्तु जातानि खानिलाग्न्यव्यधारः क्रमात् ।
 गुणोत्तराणि तान्याहुः पञ्च भूतानि सूरयः ॥ १०५ ॥
 श्रोत्रादिपञ्चेन्द्रियाणि शब्दादीनामनुक्रमात् ।
 आधारत्वेन तन्मात्रव्यञ्जकानि भवन्ति हि ॥ १०६ ॥
 उक्तिर्गतिरूपादानं सर्गश्चानन्द एव च ।
 कर्मेन्द्रियाणां कर्माणि नियतानि पृथक् पृथक् ॥ १०७ ॥
 परस्परानुपविष्टैर्महाभूतैश्चतुर्विंशैः ।
 व्याप्ताकाशैर्जगत् कार्यं दृश्यं निष्पाद्यतेऽस्तिलम् ॥ १०८ ॥
 अत्र सांख्यादयो ब्रूयुः पञ्चविंशतिसङ्घचया ।
 तत्त्वानि वा चतुर्विंशत्राष्टिं तत्त्वमतः परम् ॥ १०९ ॥
 एतावता जगत्सिद्धेः कस्मात् तत्त्वान्तराश्रयः ।
 इत्यादिकः प्रलापोऽयं तेषामर्थं न साधयेत् ॥ ११० ॥
 कथमित्यत्र तद् ब्रूमस्तत्त्वैरन्यैः प्रयोजनम् ।

तथा —

“न भूतेन्द्रियतन्मात्रैर्नैवान्तःकरणैः पुमान् ।
 रज्यते विषयार्थेषु रागतत्त्वं हि रञ्जकम् ॥”

रागकामावित्यनर्थान्तरम् ।

“रागाद्धि कामयत्यर्था (!) प्रवृत्तिः कामतो भवेत् ।
 तस्माद् रागाद्यं तत्त्वमस्तीत्येवावगम्यताम् ॥
 तद्वद् रागादिभूम्यन्ततत्त्वानां विषयादिपु ।
 परोपलम्भशक्तेयनाभिव्यञ्जकता भवेत् (?) ॥
 परोपलम्भशक्तेयद् व्यञ्जकं तत् प्रचक्षते ।
 विद्योतत्त्वं हि रूपादिबोधे नेत्रादिकं यथा ॥”

इति तत्त्वसिद्धौ ।

तस्माद् विषयाद्यं तत्त्वमस्तीत्येवावधार्यताम् ॥ १११ ॥

तथा विद्यादिभूम्यन्तत्त्वप्रचलादकं मलम् ।
अनादिविश्वं भेतुं कलातत्त्वमृतेऽन्यथा (!) ॥ ११२ ॥

“अनादिसिद्धमलतिरोहिते पुंसि भगवतः प्रजापतेरस्य मोहपङ्कादुचितीर्षोः कारुण्यान्मायाप्रकृत्युपादानं मलभेदनक्षमं कलातत्त्वमुत्पद्यते” इति तत्त्वसिद्धौ ।

“तथैव हि कलादैर्यत् तत्त्वैः क्षित्यन्तकैः क्षित् ।
दिग्देशद्रव्यजात्यादौ नियमो नैव सिध्यति ॥
नियमोऽप्यन्य ऐवैषां नियन्त्री नियतिर्यतः ।
तस्मान्नियतिसंज्ञं स्यात् तत्त्वमित्यधिगम्यते ॥
यन्नियत्यादिपृथ्यन्ततस्वैः कालो न सिध्यति ।
तेभ्योऽन्य एव कालोऽस्तीत्यभ्युपेयः परीक्षकैः ॥
तथा कालादिभूम्यन्तैः स्वस्वोपादानगोचरैः ।
अनाश्रैयरशक्यं हि जगत्कार्यप्रवर्तनम् ॥
तस्मात् तदाश्रयीभूता मायास्त्येव दुरन्वया ।
विचित्रिचित्रस्फूर्तीनां भित्तिराश्रयणी यथा ॥
इत्थं मायादिपृथ्यन्तैर्भिर्थो नातिविलक्षणैः ।
अशुद्धाध्वनि निष्पन्नमिन्द्रजालोपमं जगत् ॥
मायाकार्येन्द्रजालस्य जडत्वात् स्यान्न कर्तृता ।
भित्त्यादेश्चित्रजालस्य क्रियाकर्तान्य एव हि ॥
तथा मायादिसम्भूतेविद्यातत्त्वादिमाङ्गिष्ठवः ।
कर्तान्य एव मन्त्रात्मा शब्दवर्णादिकारणम् ॥
तस्मिङ्गिष्ठवादौ विद्यान्ते शुद्धाध्वनि सुनिर्मले ।
शब्दविद्या: सविद्येशा दृश्यन्ते व्योमगोचराः ॥
शिवशक्त्योः सन्निकर्षाद् विन्दुर्नादात्मकोऽभवत् ।
चन्द्रचन्द्रिकयोर्यद्वदाहादगुणसम्भवः ॥

जायतेऽध्वा यतः शुद्धो वर्तते यत्र लीयते ।
स बन्दुः परनादास्यो नादविन्दुणुकारकम् ॥

इति रत्नत्रये ।

“नादास्यं यत् परं बीजं सर्वभूतेऽववस्थितम् ।
मुक्तिदं परमं दिव्यं सर्वासीर्जिपदायकम् ॥
सान्तं सर्वगतं शून्यं मात्राद्वादशकस्थितम् ।
इहस्वा ब्रह्म समाख्याता दीर्घा द्यज्ञाने षण्मुखे ॥”

इति कालोत्तरे ।

“अथादावभवच्छब्दः कारणादक्षरं ततः ।
अक्षरान्मोक्षदं ब्रह्मन् । ब्रह्म ब्रह्मविदो विदुः ॥”

इति स्वायम्भुवे । रत्नत्रयेऽपि —

“स तु शब्दश्चतुर्धा वाग्वैखर्यादिविभेदतः ।
जायते विन्दुसंक्षोभादनन्तस्यार्थसेद्ये ॥”

“चत्वारि वाक्परिमितापदानि” इति श्रुतिश्च ।

शक्तिर्नादो महामाया व्योमेति च चतुर्विधः ।
विन्दुरेवास्य तु पुनश्चतसो वृत्तयः स्मृताः ॥ ११३ ॥
वैखरी मध्यमा चैव पश्यन्ती चापि सूक्ष्मयां ।
व्युत्कमेण भवन्त्येताः कुण्डलिन्यादितः क्रमात् ॥ ११४ ॥
सूक्ष्मा कुण्डलिनी मध्ये ज्योतिर्मात्रात्यणीयसी ।
अश्रोत्रविषया तस्मादुद्गच्छन्त्यूर्ध्वगामिनी ॥ ११५ ॥
स्वयम्प्रकाशा पश्यन्ती सुषुम्नामाश्रिता भवेत् ।
सैव हृतपङ्कजं प्राप्य मध्यमा नादरूपिणी ॥ ११६ ॥
अन्तःसञ्च्चर्पमात्रास्यादविभक्तोऽर्वगामिनी ।
सैवोरःकण्ठतालुस्था शिरोप्राणद्विजोपगा ॥ ११७ ॥
जिह्वामूलोष्टनिष्ठृता कृतवर्णपरिग्रहा ।
शब्दप्रपञ्चजननी श्रोत्रग्राहा तु वैखरी ॥ ११८ ॥
हक्कारः सविकारोऽथ रेफेण स मयुज्यत ॥ ११९ ॥
ईकारमभजत् तस्माद् विन्दुनादविभूषितम् ॥ १२० ॥
शक्तिबीजं तु तद्योगादखिलोत्पत्तिकारणम् ॥ १२१ ॥

हरत्वाच हरित्वाच शिवशक्तयोस्तु युक्तयोः ॥ १२२ ॥
 शिलष्टोचारितयोः शब्दं रूपं तद् वीजमीरितम् ।
 हकारस्तु भवेद् ब्रह्मा ईकारो विष्णुरिष्यते ॥ १२३ ॥
 रेको रुद्रोऽभिरेव स्याद् बिन्दुरीधर उच्यते ।
 नादः सदाशिवो ज्ञेयो नादान्तस्तु शिवः स्वयम् ॥ १२४ ॥
 हकारो व्यक्तिमापनो हार्दघोषविवर्जितः ।
 अकारतां गतस्तस्य भेदो द्यक्षरसन्ततिः ॥ १२५ ॥
 ऊकारान्तान्यकारादीन्यक्षराणि षडस्य तु ।
 विकृतिः स्याद् विशेषेण रेफस्य तु ऋ ऋू लू लू ॥ १२६ ॥
 ईकारभेदतस्त्वासनेकाराद्यक्षराणि षट् ।
 इत्थं षोडशधोत्पन्नाः स्वराख्याः शक्तिबीजतः ॥ १२७ ॥
 ऋऋूलूचियुक्तास्ते द्वादशेत्यपरे जगुः ।
 हस्तस्वरा बिन्दुयुताः पुमांसो द्वार्करूपिणः ॥ १२८ ॥
 दीर्घस्वरा विसर्गान्ताः स्त्रीलिङ्गाः सोमरूपिणः ।
 ऋऋूलूचतुष्कं तु सौम्यामेयं नपुंसकम् ॥ १२९ ॥
 हकारः शब्दगुणवानाकाशमस्त्रजत् पुरः ।
 व्योमः स्पर्शगुणो वायुः स्पर्शरूप्याः कादयोऽभवन् ॥ १३० ॥
 पञ्चपञ्चाक्षरास्ते तु पञ्चवर्गास्त्विनात्मकाः ।
 याधक्षरचतुष्कं तु वायवग्निक्षमाभ्यसां तनुः ॥ १३१ ॥
 स्पर्शो रूपं तथा गन्धो रसाख्यस्तदूगुणाः क्रमात् ।
 शेषास्तु व्यापकाः शाद्याः सामीषोमाः स्वरस्पृशः ॥ १३२ ॥
 इत्थं पञ्चाशदुत्पन्ना वर्णाः शक्तिप्रभेदतः ।
 कादयः पञ्चविंशार्णा यादयः शादयस्तथा ॥ १३३ ॥
 स्थानप्रयत्नभेदेन जायन्ते खल्वकारतः ।
 अकारादिस्वैर्युक्तहलां योगान्मिथोऽपि च ॥ १३४ ॥
 शब्दप्रपञ्चः सर्वोऽपि विचित्रं जायते स्फुटम् ।
 इयं हि मातृका ख्याता पञ्चाशद्वर्णसंहतिः ॥ १३५ ॥

अस्याभ्यु विकृतिर्विधं शब्दजातमिति स्फुटम् ।
 सेयं वाग्देवता स्वार्णमूर्तिर्विद्या शिवात्मिका ॥ १३९ ॥
 सामान्यपादे प्रागेव सविशेषं प्रदर्शिता ।
 तत्त्वमातृकाधिकारः ।

बिन्दोर्नार्दात्मकान् तस्माच्छेवच्छातः प्रवर्तिताः ॥ १३७ ॥
 कलाः पञ्च निवृत्याद्या यासु विश्वं प्रतिष्ठितम् ।
 अकारः क्षितितत्त्वं च निवृत्तौ व्याप्य संस्थितम् ॥ १३८ ॥
 तथाहाद्याष्टकारान्ताख्योविंशतिरक्षराः ।
 प्रकृतनं प्रतिष्ठायां स्यात् कलायां प्रतिष्ठितम् ॥ १३९ ॥
 जादिघान्ताः सप्त वर्णाः पुंसो मायान्तमेव च ।
 सप्ततत्त्वानि विद्याख्यकलायां संस्थितानि वै ॥ १४० ॥
 गखकास्तु त्रयो वर्णाः शुद्धविद्येश्वरा अपि ।
 स्यात् सदाशिवतत्त्वं च शान्त्याख्यायां प्रतिष्ठितम् ॥ १४१ ॥
 अङ्गारायास्त्वकागन्ता विलोमं षोडश स्वराः ।
 शक्तितत्त्वं शिवश्चापि शान्त्यतीतकलोपगाः ॥ १४२ ॥
 इत्युक्ता वर्णतत्त्वानां कलाव्याप्तिः समाप्तः ।
 तत्त्वानां च मिथो व्याप्तिर्देवतानां च कथ्यते ॥ १४३ ॥
 शक्तिः शिवादिभूम्यन्तं व्याप्य विश्वमवस्थिता ।
 सदाशिवेश्वरौ चापि बिन्दादिक्षान्तगोचरौ ॥ १४४ ॥
 रात्रशिवादिभूम्यन्तं विद्यातत्त्वं व्यवस्थितम् ।
 मायाकालादिपृथ्व्यन्तं कलातत्त्वं तु सर्वगम् ॥ १४५ ॥
 अतः परं स्यात् तत्त्वानां यथाक्रममवस्थितिः ।
 मायादिक्षान्तकं रुद्रो विष्णुर्मायाधरावधिः ॥ १४६ ॥
 ब्रह्मा पुमादिभूम्यन्तं व्याप्य तत्त्वेष्ववस्थितः ।
 विद्येश्वरास्त्वनन्ताद्या विद्यातत्त्वं व्यवस्थिताः ॥ १४७ ॥

विन्नेश्वरसरस्वत्यौ स्यातां तत्त्वे सदाशीवे ।
 न न्यादयोऽपि विद्यायां प्रकृतौ चण्डिका स्थिताः ॥ १४८ ॥
 लक्ष्मीरीश्वरतत्त्वस्था बुद्धौ चान्यास्तु शक्तयः ।
 शब्दतत्त्वे च सोमार्कौ यजमानोऽपि पूरुषे ॥ १४९ ॥
 स्वस्य कारणसंस्थानि भूताक्षाणि भवन्ति हि ।
 देवयोन्यष्टकं चापि पुर्यष्टकगतं स्मृतम् ॥ १५० ॥
 जरायुजाण्डजस्वेदजोद्दिजान्यस्तिलान्यपि ।
 पृथ्वीतत्त्वगतान्येव शिवशक्तिकलाबलात् ॥ १५१ ॥
 इत्थं संक्षेपतस्तत्त्वव्यासिरत्र प्रदर्शिता ।
 एषैव परतो ज्ञेया विस्तरेणाध्वनिर्णये ॥ १५२ ॥
 षट्त्रिंशदेव तत्त्वानीत्येवं केन नियम्यते ।
 तस्य भावः स्मृतस्तत्त्वं तदू घटादौ च दृश्यते ॥ १५३ ॥
 कश्चिदेवं यदि ब्रूयात् तत्र तत्त्वं निरुच्यते ।
 तच्छब्दः प्रकृतार्थे स्यात् त्वम्पदं तस्य भावगम् ॥ १५४ ॥
 सन्ततं यत् ततं तत्त्वं स्थितमाप्रलयादपि ।

यथा तत्त्वसिद्धौ —

“तत्त्वात् सन्ततत्वाच्च तत्वानीति ततो विदुः ।
 ततत्त्वं देशतो व्याप्तिः सन्ततत्त्वं च कालतः ॥”

इति । अपि च,

“लक्षादि व्योम च व्यापि तत्त्वमाप्रलयात् स्थितम् ।
 अन्यथा स्तम्भकुम्भाद्यमपि तत्त्वं प्रसज्यते ॥”

इति । तत्त्वप्रकाशो च —

“आप्रलयं यत् तिष्ठति सर्वेषां भोगदायि भुवनानाम् ।
 तत् तत्त्वनामधेयं न शरीरघटादिकं तत्त्वम् ॥”

इति ।

षट्त्रिंशदित्थं तत्वानि ज्ञेयानि प्रविभागतः ॥ १५५ ॥
 तत्त्वज्ञानं हि तज्ज्ञानमतत्त्वज्ञानमन्यथा ।
 षट्त्रिंशदेव तत्वानि विश्वसिद्धेर्यथार्थतः ॥ १५६ ॥

तत्त्वान्तरस्य चाभावात् परतत्त्वानपेक्षया ।
 यावता प्रकृतं कार्यं कारणेन प्रसिध्यति ॥ १५७ ॥
 नास्त्यत्र कारणं चान्यत् तत्रालं तावतैव हि ।
 कुलालचक्रदण्डाभोमूर्खिण्डादं घटोदये ॥ १५८ ॥
 कारणं चाप्यपेक्ष्यं च नान्यदस्ति यथा तथा ।
 तस्मादिदमिह प्रोक्तं साध्यमेव विपश्चिताम् ॥ १५९ ॥
 तात्त्विकोऽध्यायमेवं स्याद् विज्ञेयः परतोऽपि यः ।
 इत्ययं वस्तुनिर्देशस्तन्त्रेऽस्मिन् प्रतिपादितः ॥ १६० ॥
 क्रियादीक्षापतिष्ठादेः साफल्यार्थप्रसिद्धये ।
 मुख्ये श्रेयसि भोगमोक्षफलदो विश्वस्य कर्ता सुधीः
 स्वास्योदीर्णपरापरागमपरज्ञानाणुसन्तारणः ।
 योऽनादिविमलो विलक्षणतयान्येभ्यः स्वतन्त्रो विभु-
 स्तस्त्वैर्वर्णकलादिभिः स विदुषां वेदश्च सिद्धः शिवः ॥ १६१ ॥

इति श्रीमदीशानशिवगुरुदेवपद्मतौ सिद्धान्तसारे
 उपरिभागे क्रियापादे वस्तुनिर्देशार्थः
 प्रथमः पटलः ।

अथ द्वितीयः पटलः ।

प्रणम्य भक्त्या प्रथमं गणेश्वरं प्रपञ्चसूति च गिरं शिवां शिवम् ।
 सपाशविश्वेषशिवत्वबोधिनीं पशोस्तु दीक्षां प्रवदाम्यथोत्तरम् ॥ १ ॥

अत्र मत्तङ्गे—

“पशुः पाशयिता पाशस्त्रयमेतद् व्यवस्थितम् ।
 साध्यसाधकभावोक्त्या यथा तत् प्रकटं भवेत् ॥”

इति ।

य एष देहे नियतस्तु देहभृच्छरीरभिन्नो द्वाशरीरलक्षणः ।
 स जीव आत्मा पशुरित्युदीर्यते स्मृतश्च संसारितया पुमानाणुः ॥ २ ॥
 पशुः पाशः पतिः शक्तिर्विचारश्चेति पञ्चधा ।
 पदार्थाः स्युः क्रिया चर्या पष्ठी शैवागमोदिता ॥

पशुः प्राणीश्वरो विद्यायोनिर्मुकितरिहान्तमा ।

इति श्रीपराष्ट्रे ।

“इतीह षट्पदार्थनां पृथग् याशार्थ्यनिर्णयः ।
विदित्वा समयी सम्यग् भोगं मोक्षं च विन्दति ॥
न पशुर्नाममात्रेण शरीरी परिभाव्यते ।
शरीरेऽस्मिन् कुतो आत्मा शरीराद् व्यतिरिच्यते ॥”

इति मतज्ञे । तथाहि —

बौद्धाः क्षणघ्वंसिनमाहुरेनं विज्ञानसन्तानमयं च युक्त्या ।
तं प्रत्यगात्मानमुशन्ति नित्यं ड्यय्यन्तिदन्तिप्रवरास्तथैकम् ॥ ३ ॥
आशान्बरा देहभितं स्वतन्त्रं तं गर्विचार्वाकपिशाचसङ्घाः ।
प्राहुस्तथा भूतनिकायमात्रदेहेन्द्रियात्मानमिहैकमानात् ॥ ४ ॥

सांख्याः सङ्ख्यापरं त्वेनं प्राहुः प्रकृतिवादिनः ।
बद्धावस्थमकर्तारं मुक्तावस्थागतं विदम् ॥ ५ ॥

जैमिनीयमतैर्ज्ञनी कर्तनेकात्मनां गतः ।
मुक्तौ पाषाणकल्पो वा धर्मज्ञानैकसाधनात् ॥ ६ ॥

नैयायिकादिभिर्भिन्नो बुद्धिदुःखसुखान्वितः ।
इच्छाद्वेषप्रयत्नैश्च धर्माधर्मयुतोऽपि च ॥ ७ ॥

संस्कारवान् नवगुणो आत्मा प्रतितनु स्मृतः ।
शब्दार्थयोरभेदेन ब्रूयुः शब्दात्मनित्यताम् ॥ ८ ॥

बद्धं मुक्तं च तज्ज्ञानाद् येऽमी व्याकरणास्पदाः ।
एवं मिथो विरोधेन आत्मा तीर्थैः पृथक् स्मृतः ॥ ९ ॥

स पशुः पाशितः पाशैः पतिः पाशयिता शिवः ॥ ९३ ॥

पशुस्त्वमूर्तः खद्धु नित्यनिर्गुणः स निष्कियो जप्रभुदेहगोचरः ।
मलादशुद्धोऽपि च भोक्तृतां गतः स्वर्कर्मणामीश्वरमायया वृतः ॥ १० ॥

स्वयं तु किञ्चिज्ज्ञतयाथ रागतः स रञ्जितः सत्त्वरजस्तमोगुणैः ।
तथापि बुद्ध्यादिभिरेव बुध्यते विचिन्तको भोगविधानतुष्ण्याम ॥ ११ ॥

तथाच किरणे —

“पशुनित्योऽप्यमूर्तेऽज्ञो निष्क्रियो निर्गुणः प्रभुः ।
व्यापी मायोदरान्तःस्थो भोगोपायविचिन्तकः ॥”

इति । वरुणोऽप्याह —

“किञ्चिज्ज्ञो मलिनो भिन्नः कर्ता भोक्ता स्वकर्मणाम् ।
शरीरान्यो विभुर्नित्यः संस्कार्यः सेश्वरः पशुः ॥”

इति । स्वायम्भुवे च —

“अचेतनो विभुर्नित्यो गुणहीनोऽकियोऽप्रभुः ।
व्याघाती भोगशक्तश्च शोध्यो बोध्योऽकलः प्रभुः ॥”

इति । परास्त्ये च —

“देहाद्बो नश्वरो व्यापी विभिन्नः समलो जडः ।
स्वकर्मफल(भुक्ता ? भोक्ता) च किञ्चिज्ज्ञः सेश्वरः प्रभुः ॥”

इति । किं बहुना —

यदा नियत्या विनियम्यतेऽवशः पशुः समे कर्मणि कालयोगतः ।
शिवेच्छया शक्तिनिपातशोधितस्ततो विमुच्येत यथार्हदीक्षया ॥ १२ ॥

अत्र —

“समे कर्मणि सञ्जाते कालान्तरवशात् ततः ।
तीव्रशक्तिनिपातेन”

इत्यादिना किरणेऽभिहितत्वाद् दीक्षितस्य पाशमुक्तिः सिद्धेत्यतः स्त्वदीक्षितो बद्ध एव ।

‘अथात्मा मलिनो बद्धः पुनर्मुक्तश्च दीक्षया’ ।

इति । स्वायम्भुवे । अत्र —

बद्धः पाशैः पशुर्देही सोऽसम्यग्ज्ञानहेतुतः ॥ १३ ॥

गवादिवद् भोक्तृतया यद् यदित्थं तथैव तत् ।

पशुविचाराधिकारः ।

“तथैव पाशाल्लिविधास्तु देहिनां मलं च मायाप्यथ कर्मसञ्चितम् ।
तदाणवं नाम मलं सहोद्रवं यदेव मायेयकर्मणाह्यम् ॥

पाशा अपि त्रयोऽन्ने या मलं माया च कर्म च । ”

इति वरुणः ।

“पाशस्तु मलकर्ममाययोस्तेषां पशूनां त्रिविधा ।”

इति रामकण्ठे । स्वायम्भुवे च —

“अथानादिमलं पुंसां पशुत्वं परिकीर्तिंतम् ।
तुषकम्बुकवज्ज्ञेयं मायापापाङ्गुरस्य तत् ॥
मायातत्त्वं जगद्वैजमविनाशयं शिवात्मकम् ।
कर्म तदौ द्विविधं भोग्यम् ॥”

इति च ।

“अनात्मभूतेऽत्र कलेबरे पशोर्यदात्मबुद्धिर्मता च वस्तुषु ।
असत्सु सहुद्विरितीह तत् त्रयं मलाख्यमज्ञानमिदं परिस्फुटम् ॥
सहजो हि मलो माया कार्यमागामिको मलः ॥”

इति किरणे । तथाच मतञ्जे —

“मोहो नाम मलः पुंसां सहजोऽनादिमान् मतः ।
यो हि षणां मुदादीनां प्रधानत्वाद् द्विजोत्तम! ॥”

इति । “मलं चाशुद्धिरज्ञानमि”ति वरुणः ।

“मोहो मदश्च मात्सर्यं रागद्वेषौ च तृष्णया ।
लोभश्च सप्तधाज्ञानमलं यत् सहजं पशोः ॥”

इति बृहत्कालोत्तरे ।

“मायेत्युक्ता कलाद्यात्र क्षित्यन्ता तत्त्वसंहतिः ।
यस्यां विश्वप्रपञ्चोऽयं सहाभिः द्वयातिगोचरः ॥
कलादिकं तु तत्कार्यं सूक्ष्मं स्थूलं धरान्तकम् ।
स्वकर्मतः शरीरेऽस्मिन् सम्बद्धमनुमीयते ॥
सर्वकार्यं यतो माति मायातत्त्वमतः स्मृतम् ॥”

इति परारूपे ।

“कला च पूर्वं नियतिश्च विद्या रागः पुमांश्च प्रकृतिश्च द्वाद्धिः ।
 अहङ्कृतिमीनसमिन्द्रियाणि दशैव तन्मात्रकपञ्चकं च ॥
 व्योमानिलाग्न्यम्बुधरान्तमेभिस्तत्वैः प्रसिध्येत् ततुरत्र भोक्तुः ।
 संसारिणः कर्मवशाद्धि सैषा मायेन्द्रजालप्रतिमा विभाति ॥
 अचेतनं चेतनवद् विचित्रं सर्वत्रगं नित्यमतीव सूक्ष्मम् ।
 यतस्ततः स्थूलमपीह मायातत्त्वं न शक्यं गदितुं यथावत् ॥
 कर्मापि च स्याद् द्विविधं कृतं प्राक् पुण्यात्मकं चाप्यथ पापकं च ।
 ते च त्रिभेदे खलु मानसं प्राग् वाग्जं च शारीरमिति क्रमेण ॥
 त्रैधानि कर्माणि पुनस्त्रिधा स्युः प्रागार्जितानीह च संभृतानि ।
 आगामिकानीति च तानि येषां द्वन्द्वात्मकानीह फलानि भोक्तुः ॥
 अणोरशुद्धस्य शरीरिणोऽस्य मलं हि शुल्वस्य तु कालिमेव ।
 सहैव जातं शिवशक्तिपाताद् रसेन्द्रवेधादिव यात्यभावम् ॥
 शिवानुग्रहयोगात् तु शक्तिपातादनन्तरम् ।
 प्रवर्तितायां दीक्षायां पशुत्वदेष मुच्यते ॥
 शिवेच्छया परानन्ता शैवी शैवार्थदायिका ।
 सा शक्तिरापतत्यादा पुंसो जन्मन्यपश्चिमे ॥
 तत्रिपातात् क्षरत्यस्य मलं संसारकारणम् ।”

इति स्वायम्भुवे ।

तस्य चिह्नाने भक्तिश्च विरागो भवसागेर ।
 सम्यग् ज्ञानं शिवत्वस्य व्यक्तिश्चेति भवन्ति हि ॥ १४ ॥
 तस्माज्ज्ञानं च भक्तिश्च वैराग्यमिति चात्मनः ।
 दीक्षितस्य तु चिह्नाने पशोस्त्वेतानि नाञ्जसा ॥ १५ ॥ इति ।
 घरुणपाशविचाराधिकारः ।

पतिस्तु शुद्धः शिव एव नित्यस्तुपश्च सर्वज्ञगुणः स्वतन्त्रः ।
 अनादिबोधोऽयमल्लुपशक्तिः सोऽनन्तशक्तिर्निखिलाध्वपालः ॥ १६ ॥

पतिविचाराधिकारः] उत्तरार्थं द्वितीयः पठलः । १५

अत्र रामकण्ठः—“पतिस्तु भगवाञ्छिवसदशिवदितत्त्वभेदेन भुवनपञ्चकभे-
देन च वक्ष्यमाणः परमेश्वरः” इति ।

अतीत्य तत्त्वानि विराजमानो व्योमाखिलं व्याप्य यतो द्वारूपः ।
व्योमपक्षाशो भगवान्मेयो द्वनादिमध्यान्तमहेश्वरोऽसौ ॥ १७ ॥
क्रीडन् स विन्दोरवतीर्य शक्त्या स्वयोपगृहः परमप्रभावः ।
सर्वाध्वक्षार्यं निखिलं सिसृक्षुः स्वशक्तिजालावरणो बभूव ॥ १८ ॥
स मन्त्रनाथोऽप्युपचारयोगात् स्वमन्त्रपञ्चात्मतनुं व्यधच ।
अनन्तसूक्ष्मादिभिरष्टसंख्यैः समं तु विशेशरशक्तिभेदैः ॥ १९ ॥
ईशानमूर्धा पुरुषाद्यवक्रामघोरहृद् गुह्यकवामदेवाम् ।
सद्याद्यमूर्तिं त्वश्च हारिणीं च तथा जनित्रीं च निरोधयित्रीम् ॥

अत्र मत्तङ्गे—

“तनुर्यस्योपचारेण पञ्चमन्त्रमयी शिवा ।
ईशानमूर्धा पुंवक्रो द्विघोरहृदयः प्रभुः ॥
उच्यते वामगुह्योक्त्या सद्योमूर्तिस्तथासने ।
हारिणी जननी चैव रोधयित्री च शक्तयः ॥”

इति ।

अनन्तोऽनन्तवीर्यात्मा सूक्ष्मशेत्यादिनारि च ।
विदेश्वराः प्रसिद्धाः । समासादेवंविधः पातिः सदाशिवरूपी वा निर्दिष्टः ।
पतिविचाराधिकारः ।

शिवास्य शक्तिः परमार्थसूक्ष्मा चितिः स्वतन्त्राखिलसिद्धिहेतुः ।
प्रभेव दीपात् तु शिवादभिन्ना जगद्वोन्मीलनवोधदक्षा ॥ २१ ॥
तथाच मत्तङ्गे—

“पत्युः शक्तिः परा सूक्ष्मा जगदुन्मीलनक्षमा ।
तथा प्रभुः प्रबुद्धात्मा स्वतन्त्रश्च सदाशिवः ॥
प्रबोध्यते महातेजा ज्ञानशक्तिकृतास्पदः ॥”

इति ।

तत्त्वेन सा चेश्वरसंज्ञितेन युक्ता चतुर्भिर्भुवनैः समग्रा ।
इच्छाक्रियाज्ञानमयी त्रिभेदा भिन्ना पुनः षोडशधा च शक्तिः ॥

१. ‘क्रियास्त’ ख. पाठः.

तथाच मतङ्गे —

“तत्सामर्थ्यादनन्तस्य तचेजः पारमेश्वरम् ।
भेदैः षोडशधा भिन्नमिच्छाज्ञानक्रियात्मकम् ॥”

इति ।

संक्षेपणी स्याज्जननी ततश्च स्यात् क्रोधयित्री च तथैव गोप्त्री ।
नेत्री च योक्त्रीत्युदिता परस्तात् त्राणाह्या वामनियामिका च ॥
रौद्रीत्यतः द्वाविकया ततोऽपि श्रद्धा परस्तादथ भासनी स्यात् ।
ज्वालिन्यथाहादनिकेति गीता स्तम्भिन्यपि स्याद् विकिरा च शक्तिः ॥
क्रमादमी षोडश शक्तिभेदाः प्रोक्ताः शिवो याभिरुदीर्णशक्तिः ।
स निष्कलः सन् सकलोपचारात् क्रीडत्यजः कर्तृतया स्म लोकैः ॥
“प्रबोध्यते महातेजा ज्ञानशक्तिकृतास्पदः ।
स्थानभेदेन कर्तृत्वं यस्मात् तस्योदितं सदा ॥”

इति पारमेश्वरे ।

पत्युः शरीरं भुवनक्रियायां भोगाश्च सिध्यन्ति यथेश्वरेऽपि ।

स्थितास्तु तत्त्वाध्यनि शक्तयस्तास्तथा स्वनामानुगुणक्रियाद्याः ॥

तथाच रामकण्ठः — “शक्तिपदार्थोऽत्रेश्वरतत्त्वेन वक्ष्यमाणभुवनचतुष्टययुक्त-
श्रतुर्थोऽभिधीयते । तदधिष्ठानं विना पुंसां ज्ञानानुत्पादनांत् ” इति ।

मतङ्गे च —

“स्वभावस्याप्युत कीडा स च क्षोभ इति स्मृतः ।
क्षोभेणातिजवात् कर्तुः शरीरमभवत् पुरा ॥
येनावतीर्थं सम्भोगांस्तत्त्वादीश्वरसंज्ञितात् ।
व्यापारस्थितयेऽनन्तः कृतवान् भुवनं महत् ॥
एवं क्षोभयिता देवः क्षोभ्याश्च पशवः स्मृताः ॥”

इत्येतस्मात् ,

“क्षोभण्या क्षोभयल्लोकान् जनन्या भोगसृष्टिकृत् ।
रोधयित्र्या निरुद्धयाणून् स्वे स्वे कर्मफले न्यस्ते ॥
गोप्त्र्या जगद् गोपयति नेत्र्या विश्वं नयत्यसौ ।
रुक् पाशनिचयो भोक्तुर्येयं द्रावयितुं क्षमा ॥”

इति मतङ्गे ।

१. ‘नार्मात’ क. पाठः-

पशुनां दुःखसन्तानं विमृज्य प्लाविकाहया ॥ २७ ॥

भोगमृतैः ह्लावयति श्रद्धयार्थैश्च योजयेत् ।

स्वभावाभावभावैश्च भाविन्या भावयत्यणून् ॥ २८ ॥

संहृत्य विश्वं ज्वालिन्या ज्वालयत्यपि संहृतौ ।

ह्लादिन्या ह्लादयेद् भोगैर्मौक्षेण च शिवाश्रयात् ॥ २९ ॥

स्तम्भिन्या स्थापयेद् विश्वं स्वाज्ञायां स महेश्वरः ।

नानायोनिसहस्रेषु जनिमद् विकिरत्यणून् ॥ ३० ॥

विकिरण्या चरस्थास्तुत्रसत्तु बहुधा शिवः ।

मत्त्रे च—

“विकिरण्या वथोपात्स्वाज्ञावयवगोचरे ।

व्यक्तीकरोति जगतः शरीराणि सहस्रधा ॥”

इति ।

इस्थं शिवः षोडशशक्तिभेदैस्तद्वेदजाभिर्यदनन्तशक्तिः ।

विद्यासमग्रस्वविभूतिजालैविश्वं विदेत्वा च सुनत्यजस्तद् ॥ ३१ ॥

तिक्ष्णः कोष्ठोऽर्धकोटिश्च नियोगेनाधिरोपिताः ।

विद्यात्त्वविधौ शक्तयस्तासामेव विभूतयः ॥ ३२ ॥

अपिच,

अभ्युद्रताः कर्तुरमोघवीर्याः प्रविस्तृतास्ताश्च जगत्प्रपञ्चे ।

प्रकाशितं याभिरुदारवृत्तं स्वकं स्वकं क्वाणकार्यभावात् ॥ ३३ ॥

उन्मीलिताः पाशविभागयुक्त्या कृताश्च सर्वे पशवः समृद्धाः ।

भोगेषु युक्त्यावसरागतानां विभाजितं कर्मफलं यथावत् ॥ ३४ ॥

प्रभोः स्थितास्त्वात्मवशे महत्यस्ताः शक्तयोऽशेषजगत्प्रदीपाः ॥ ३५ ॥

इति ।

शक्तिविचाराधिकारः ।

विचारशब्देन तु पूरुषस्य कर्मानुसाराद् भुवनाध्वनश्च ।

साधारणेनापि च सृष्टिपूर्वं जगत्वसाधारणतोऽपि गीतः ॥ ३६ ॥

१. ‘क्षमा’ मत्त्रे-तिक्ष्णः’ ख. पाठः. २. ‘त्यु’ क. पाठः. ३. ‘ब्दो’ ख. पाठः.

षट्विंशतिर्यो भुवनाध्वभेदो विद्यासविदेश्वरतत्त्वयुक्तः ।
तस्यापि पश्चादिपुरोदितानां मीमांसनं चात्र विचारमाहुः ॥ ३७ ॥
विचारपदार्थाधिकारः ।

क्रियेति च स्यादिह कृत्यचक्रं दीक्षादिसंस्कारविशेषयुक्त्या ।
सनित्यनैमित्तिककाम्यकर्म चर्याद्वयं तद्युगलं पदार्थः ॥ ३८ ॥
षष्ठः प्रसिद्धः किरणादिकेषु शैवेष्वथैषां तु पदार्थकानाम् ।
व्युत्पादकं यद् भवतीह तन्त्रं तत्रीति धातोरिह धारणार्थात् ॥ ३९ ॥
क्रियाचर्यापदार्थाधिकारः ।

दीक्षया शिवत्वव्यासिन्यावर्णनप्रसङ्गाच्च पटलस्त्र प्रथमश्लोके प्रबदा-
म्यथोत्तरमित्युक्तत्वाच्च प्रतिष्ठादिकं क्रियाचक्रमपि क्रियाचर्यापदार्थेऽन्तर्भूतमे-
वोपरिष्टात् प्रदर्शयते ॥

निगदितमिति शैवतन्त्रबीजं त्विह पशुपाशपतीश्वरीविचारैः ।
फलति यदिह चापि सत्क्रियोत्तं सुरतरुषण्डमिवेष्टकामदोहम् ॥ ४० ॥

इति श्रीमद्दीशानशिवगुरुदेवपद्मतौ सिद्धान्तसारं उपरिभागे
क्रियापादे षट्पदार्थविचारो नाम
द्वितीयः पटलः ।

अथ तृतीयः पटलः ।

अथोच्यते नैत्यकमत्र कर्म सामान्यतः सिद्धिकरं यथावत् ।
समस्तवर्णाश्रमलिङ्गभाजामावश्यकं यत् करणीयमेकम् ॥ १ ॥
प्रभावतीष्वेव हि तारकासु कालं तु सूर्योदयदर्शनात् प्राक् ।
बदन्ति सन्ध्यां मुनयः प्रभातां तस्यां विनिद्रः शयनं च जग्नात् ॥ २ ॥
स्मरन् हृदम्भोरुहकोटरस्थं शैवं परं ज्योतिरथात्मसंस्थम् ।
ब्रजेत् समुत्थाय दिशं विशुद्धमम्भः प्रभूतं सुलभं च यस्याम् ॥ ३ ॥
विदूरतो मार्गजलशयादेश्छत्रे तृणैर्भूमितले निवीती ।
उद्भूतो याभ्यमुखोऽहि रात्रौ त्यक्त्वा मलं चाथ गृहीतशिश्नः ॥ ४ ॥

कर्णविसक्तयज्ञोपवीतोऽवगुणितशिरस्क इति यावत् ।

जलाशयं प्राप्य मृदं विशुद्धामादाय चाष्टाङ्गुलखातलव्याम् ।

निधाय तां दक्षिणतो धृताभिरद्विस्तु शौचं विधिवत् प्रकुर्यात् ॥ ५ ॥

एकैव लिङ्गे करयोस्तु तिक्ष्णस्तथा गुदे पञ्च मृदः प्रदेयाः ।

बामे करे द्वादश तत्प्रसङ्गस्याः पाण्योरयं शौचविधिर्हि मुख्यः ॥ ६ ॥

उत्थाय बासः परिधाय सम्यगाजानुसन्धेश्वरणौ करौ च ।

प्रक्षाल्य मृत्स्नासलिङ्गैर्विशुद्धैर्वक्त्रं च गण्डूषजलैर्विशोध्य ॥ ७ ॥

पुक्षाम्रजन्मूकुभाश्वर्कर्णमाल्दरकाशोकलवङ्गजायम् ।

वैकल्पौदुम्बरचम्पकं वा शस्तं बुभुक्षोः खलु दन्तकाष्ठम् ॥ ८ ॥

स्वैरहुलैर्द्रव्यदशभिर्मितं तत् कनिष्ठिकानाहसनं सदल्कम् ।

पूर्वामुखोऽद्यादुपविश्य मौनी प्रदक्षिणं वामरदादधः प्राक् ॥ ९ ॥

मोक्षार्थिनां कण्टकिनस्तु वृक्षास्तद्वच्छिरीषार्जुननक्तमालात् ।

शस्तं द्वापामार्ग इतीह तेषामष्टाङ्गुलं दन्तविशोधनाय ॥ १० ॥

सनिम्बधात्रीधवसेष्ठुशिश्रुतानीरकैरण्डतृणैः कुशैर्वा ।

स्थितः प्रजल्पन् शयितोऽथवाद्यात् तैलावसिक्तोऽपि न दन्तकाष्ठम् ॥

नोपोषितः पारणपूर्वकालं न जन्मभे पर्वणि नासिताहे ।

नाप्यएष्मीश्राद्वदिनेषु दन्तान् प्रधावयेदहृलिभिर्नेष्वैर्वा ॥ १२ ॥

अत्र कालोत्तरे —

“प्रतिपत्पर्वषष्ठीपु नवम्यामपि वा गुह । ।

दन्तानां काष्ठसंयोगे महान् दोषोऽभिधीयते ॥ ॥”

तद्वत् जिहामपि मार्जयित्वा तद्वन्तकाष्ठादि विसूज्य दूरे ।

गण्डूषकद्वादशकेन पश्चादाचम्प्य तु स्नानमुपकरेत ॥ १३ ॥

सरिसु गङ्गादिषु मुख्यमुख्यं तीर्थेषु चान्यासु नदीषु मुख्यम् ।

सरस्तटाकादिषु मध्यमं स्थात् स्नानं तु कूरेषु गृहे च नीचम् ॥ १४ ॥

स्नायात् तु कूपादिषु शुद्धपात्रैः स्नातैर्द्वैरेव समाहताद्विः ।

स्नायात् तु नोप्णाम्भसि कर्मयोऽयं नैतद् यतो रोगिषु सम्मतं तत् ॥

भुवमष्टाङ्गुलां स्नात्वा त्यक्त्वाधो मृदमस्तः ।

स्नातां मृदं समादाय तत् स्नातं परिपूर्य च ॥ १६ ॥

शिरसा पयसस्तीरे धौते संस्थाप्य तां पुनः ।

शिखया शोधयित्वा तु वर्मणा विभजेत् त्रिधा ॥ १७ ॥

लिप्तवैकभागमानाभे: प्रक्षाल्याचम्य वाग्यतः ।
 द्वितीयेनास्त्रयुक्तेन दीतिनाङ्गानि लेपयेत् ॥ १८ ॥
 प्राणानायम्य सलिले निमज्जयास्त्रमनुस्मरन् ।
 कालानलप्रतीकाशं तथोपटटमध्यभासि ॥ १९ ॥
 उपविश्य समाचान्तः कृत्वास्त्रादू दिविवन्धनम् ।
 शिष्टं तु पूर्वमृद्धागमादायानाभि वारिणि ॥ २० ॥
 स्थित्वा वामकरस्थं तत् त्रिधा तु विभजेत् पुनः ।
 दक्षिणं भागमखेण प्राक् स्वमूलेन तूत्तरम् ॥ २१ ॥
 अङ्गमन्त्रैः समालभ्य गृहीत्वाखेण दक्षिणम् ।
 हुम्फडन्तेन रक्षायै दशदिक्षु क्षिपेत् मुधीः ॥ २२ ॥
 मूलालब्धेन पूर्वेण जले दक्षिणपाणिना ।
 निक्षिप्य ब्रामयेद् वारि शिवतीर्थमनुस्मरन् ॥ २३ ॥
 अङ्गालब्धार्कदीप्तेन शिष्टभागेन विग्रहम् ।
 सर्वमालिप्य तर्तीर्थं स्वनास्त्रावाश्य पूजयेत् ॥ २४ ॥
 गन्धपुष्पैर्यथालाभं मनसा वा समाहितः ।
 मुख्यनद्याभितीर्थेषु नान्यतीर्थानि कीर्तयेत् ॥ २५ ॥
 कीर्तनान्निष्फल तत् स्यात् कुरुयेच्चातो न कीर्तयेत् ।
 केवलाभस्तु गङ्गादितीर्थानां कीर्तनं स्मृतम् ॥ २६ ॥
 तत्तत्फलपदं तस्मात् तत्तर्तीर्थानि कीर्तयेत् ।
 ततः प्राणान् समायम्य त्रिनिमज्जय समाहितः ॥ २७ ॥
 निमग्न एव साङ्गं स्वमूलं शक्त्या जपेद्धृदा ।
 एकाशीतिपदं मन्त्रं जपेच्छक्तोऽत्मर्षणे ॥ २८ ॥
 द्विजश्चेदू वैदिकं सूक्तमाघमर्षणं जपेत् ।
 हिरण्यशृङ्गमित्यादि यथोक्तं पूर्वपद्धती ॥ २९ ॥
 यथा जलैषे लवणस्य सञ्चयः प्रयाति सद्यो विलयं महानापि ।
 तथा महानप्यघमर्षणेऽहसां चयो विनाशं ब्रजतीनि निश्चितम् ॥ ३० ॥
 ततः स्थितो वारिणि वामदक्षिणौ करौ शशाङ्कार्कशिवद्वयात्मकौ ।
 विभाव्य मूलेन च कुम्भमुदया शिरस्यथाङ्गैरपि चाभिषेचयेत् ॥ ३१ ॥

ततोऽभ्यस्तटमागत्य कौपीनं मेखलामपि ।
परिवत्यार्थवा शुक्रे वाससी परिधापयेत् ॥ ३२ ॥

यथा ब्रह्मशब्दः —

“द्वितीयं हस्तविस्तीर्णं कौपीनं ब्रह्मचारिणाम् ।
त्रयोदशाक्षसङ्कोचं सत्सूत्रगुणमेखलम् ॥”

ब्रह्मचारिण्यहणमुपलक्षणं यतीनां लिङ्गनामपीत्यर्थः ।
स्नातो नाक्षानि निर्मृजयात् पाणिना वार्द्धवाससा ।
तथा नेक्षेत पाषण्डपातकिधान्त्यजाशुचीन् ॥ ३३ ॥

प्रमादाद् यदि वीक्षेत पुनः स्नात्वा विशुद्ध्यते ।
चिताचण्डालयूपश्चचितिकाष्ठादिरासभान् ॥ ३४ ॥

वराहकुक्कुटोदक्यासुगालोदकवायसान् ।
सूतकीशावकाशौचिमहापातकिनोऽशुचीन् ॥ ३५ ॥

स्पृष्टा देवलकं चापि सचेलो जलमाविशेत् ।
नैमित्तिकेषु कृत्येषु ग्रहणेन्दुक्षयादिषु ॥ ३६ ॥
अयनद्वयतीर्थादौ सचेलः स्नातुमर्हति ।
सन्ध्यासु वपने शुक्रविष्मूत्रोच्छिष्ठकुष्ठिनाम् ॥ ३७ ॥

सम्पर्के वमने चाढ्येः स्पर्शने चाप्यपर्वणि ।
दृष्टप्रतिलोमानां मार्जारस्पर्शनेऽपि च ॥ ३८ ॥

इमशुकर्मणि चोत्तर्थं नदीं वारुणमाचरेत् ।
दानादौ स्नानजप्यादौ तर्पणे हवनेऽपि वा ॥ ३९ ॥

सर्वत्र सपवित्रः स्यादन्यथा स्यात् तदासुरम् ।
यद्वा मुक्तशिखो नगः प्रलप्न् वावगुणितः ॥ ४० ॥

करोति कृत्यं दैवादि सर्वं विद्यात् तदासुरम् ।
अथानुदित आदित्ये सन्ध्यावन्दनमाचरेत् ॥ ४१ ॥
तत्र पूर्वं तु मृत्तोयैः क्षालिताङ्ग्रिकरद्वयः ।
द्विराचामेद् यथाकल्पं स्वागमस्मृतिचोदनात् ॥ ४२ ॥

तथथा —

अहृत्यभे दैवमहृष्टमूले ब्राह्मं तीर्थं पर्वसन्धिष्वर्थार्षम् ।
 प्राजापत्यं स्यात् कनिष्ठामयोऽथ पितृयं तर्जामूलदेशे द्विजानाम् ॥ ४३ ॥
 हस्ते तूकं दक्षिणे तत्त्वे स्यादाम्ब्रेयाख्यं तीर्थमन्यत्र सौम्यम् ।
 दैवं चान्यत् कर्म कुर्यात् स्वतीर्थादाचामेत्तु ब्रह्मतीर्थेन तोयैः ॥ ४४ ॥
 ज्येष्ठग्रेडभिस्तर्जनीमूर्धि वायुर्मध्याग्रेडकोऽनामिकाग्रे सुरेन्द्रः ।
 प्राजापत्यः स्यात् कनिष्ठेति देवैरहृत्यः स्युर्दक्षिणे विप्रपाणौ ॥ ४५ ॥
 अत्र विप्रशब्दग्रहणमुपलक्षणं दीक्षितानां द्विजातीनामित्यर्थः ।
 प्राग्वक्त्रो वोदह्ममुखः सोपवीतो बद्धा चूडां जानुमध्यस्थबाहुः ।
 तोयापेक्षी सूपविष्टोऽथ मौनी स्यादाप्रहृत्वेक्षीराचमिष्यन् ॥ ४६ ॥
 अदुष्टरसगन्धादैरकीटोफनबुहुदैः ।
 अनुष्णैरम्बुभिः शुद्धैराचामेदभिवीक्षितैः ॥ ४७ ॥
 आत्मविद्याशिवैस्तत्त्वैरीश्वरायनमोन्तकैः ।
 प्रणवादैः पृथग्युक्तं त्रिः पिबेदम्बु वीक्षितम् ॥ ४८ ॥
 हस्तं गोकर्णवत् छ्रत्वा यवममितं जलम् ।
 पिबेदशब्दवद् ब्रह्मतीर्थेन त्रियथोदेतम् ॥ ४९ ॥
 ओष्ठावद्वेण सम्मृज्य खानि सर्वात्मना स्पृशेत् ।

कालोत्तरटीकायां —

“हृत्कण्ठास्यगताः पुनन्ति विविनैवापो द्विजातीन् क्रमात्
 त्रिः पीता वृष्टलक्ष्मियावपि तथा कुण्डानुलोमादिकान् ।
 आचम्य त्रिरप्स्त्रिवदुरुपाः प्रीणन्ति निर्मार्द्धं यद्
 द्विः सार्थवृष्टडङ्गयज्ञपुरुषाः प्रीताः स्युरप्यमयः ॥
 प्रीणात्यर्कमनामिका नयनयोः स्पर्शीत् तथाहृष्टयुक्
 साहृष्टा त्वथ तर्जनी समभिता ग्राणद्वये मारुतान् ।
 अहृष्टेन कनिष्ठिका श्रवणयोराशां च नाभेर्वसू-
 नात्मानं तु हृदोसयोर्दिवमृपीन् मूर्धाः समस्ताहृलैः ॥”
 हृथं सन्यग् द्विः समाचम्य शुद्धेदुच्छिष्टे वा क्षालने पादयोऽथ ।
 कक्ष्यामोक्षे वा शिखावन्धमोक्षे गिष्ठीवे वा नृभिकायां क्षुते च ॥ ५० ॥
स्थानाचमेनाधेकारः ।

इथमाचम्य तु ततः सन्ध्यावन्दनमाचरेत् ॥ ५१ ॥

तत्र प्राग्बैदिकात् तत्त्वसन्ध्या मन्त्राहृया ततः ।

क्षत्रैवश्यावपि तथा श्यान्ये केवलतान्त्रिकीम् ॥ ५२ ॥

ईशानपुरुषाधोरवामदेवा यथोदिताः ।

सद्यश्च सच्चतुर्थामी(?) नमोन्ताः पञ्च ते पृथक् ॥ ५३ ॥

द्वच्छिरश्च शिखा वर्षं नेत्रमस्त्रं च पट् क्रमात् ।

षड्जानि सजातीनि मूलं प्रासादसंज्ञितम् ॥ ५४ ॥

अस्त्रं पाशुपतास्त्रं चेत्येषा स्यान्मन्त्रसंहिता ।

अत्र कालोत्तरे —

“ब्रह्माणि च शिवं साङ्गं नेत्रं पाशुपतं च यत् ।

समासात् कथितः सर्वो मन्त्रोद्भारस्त्वयं शुभः ॥”

इति ।

शिवाङ्गान्यत्र लिल्यन्ते वक्ष्यमाणक्रियास्ये ॥ ५५ ॥

ओं हां शिवाय हृदयाय नमः । ओं हीं शिवाय शिरसे स्वाहा । ओं हूं शिवाय शिखायै वषट् । ओं हैं शिवाय कवचाय हुम् । ओं हौं शिवाय नमः नेत्रत्रयाय वौषट् । ओं हं शिवाय नमः अस्त्राय फट् ।

षष्ठवर्गद्वितीयं तु चतुर्थादेन भूषितम् ।

द्वितीये प्रथमार्णं तु पञ्चमादेन संयुतम् ॥ ५६ ॥

एतत् पाशुपतास्त्रं स्यात् सोपदेशं यथाक्रमात् ।

एतदेव शिवास्त्रेण युक्तं विघ्नान्त्रिहन्ति हि ॥ ५७ ॥

गन्धुलिपकरयोस्तु मिथोऽपवर्षत्तालत्रयास्त्ररववारितविघ्नसङ्घः ।

ज्येष्ठादिकाहृलिषु युग्मकनिष्ठिकान्तमीशानपूर्वकप्रनून् क्रमशो न्यसेच्च ॥ ५८ ॥

हस्तैः स्वरैस्तु विन्द्रन्तैर्युक्तं व्योमाक्षरं यथा ।

ओकाराद्यमकारान्तमीशानाद्यन्व्यसेत् तथा ॥ ५९ ॥

अथाङ्गमन्त्रैस्तु पुनः कनिष्ठादिषु विन्यसेत् ।

ज्येष्ठान्तमस्त्रमन्त्रं तु तलयोरुभयोरपि ॥ ६० ॥

नष्टाहृष्टा बद्धमुष्ठिरैशानी स्यादवाङ्मुखी ।

शैषाः स्तुः पुरुषादीनामहृत्यो ज्येष्ठिका ग्रहाः ॥ ६१ ॥

पञ्चब्रह्मोदिता मुद्रा न्यासेष्वेवं क्रमोदिताः ।
 ताभिर्मूर्धास्यहृदगुह्यपादाद्यामस्तकांस्तनोः ॥ ६२ ॥
 ईशानादीन् स्वमन्त्रैस्तु मूर्धि मस्तकपूर्वतः ।
 दक्षिणे चोचरे पश्चाद् भागेषु शिरसो न्यसेत् ॥ ६३ ॥
 स्वाङ्गानि हृदयादीनि स्वेषु स्थानेषु विन्यसेत् ।
 पञ्चब्रह्मसुखं स्वैर्क्यं विद्यादेहं सदाशिवम् ॥ ६४ ॥
 सन्ध्योपास्याच्चनादौ च शिवोऽहमिति भावयेत् ।
 सकलीकरणाधिकारः ।

अत्र कालोचरे ।

“कृतविद्यातनुः सन्ध्यां ध्यात्वा कालक्रमेण तु ।
 उपस्थितारुण्येतश्यामलाभां विभागशः ॥
 ब्रह्मादिकारणोपाधिभेदभिन्ना विभाविनी ।
 साक्षिणी कर्मणां शम्भोः शक्तिः सन्ध्येति गीयते ॥
 तत्प्रभामण्डलाभोगप्रविष्टामात्मनस्तनुम् ।

कुर्यात्” इति ।

तथा —

हंसारूढां स्वतेजोगणमणिवसनालेपनामङ्गनेत्रां
 वेदास्यामक्षमालां स्वमथ कलशं दण्डमप्यादधानाम् ।
 ध्यायेद् दोर्भिश्चतुर्भिश्चिभुवनजननीं पूर्वसन्ध्यां तु वन्धा
 सावित्रीमृकसवित्रीमभिनववयसं मण्डले चण्डरश्मेः ॥ ६५ ॥
 ताक्षर्यारूढाम्बुजाक्षी शतमखमणिभा शङ्खचक्रे दधाना
 दोर्भिर्युक्ता चतुर्भिः स्थितिरिह जगतां या यजूष्युद्धिरन्ती ।
 व्यालोलानेकहारद्युतिरुचिरुचिरा वैष्णवी मध्यमेऽहः
 सावित्री ध्येयरूपा विलसति सवितुर्मण्डले पीतवस्त्रा ॥ ६६ ॥
 पञ्चवास्यां पिङ्गविद्युत्तिरुचिरजटामण्डलां चन्द्रमौलिं
 रङ्गद्वूषाभुजङ्गोत्फणमणिकिरणोद्धासिभस्ताङ्गरागाम् ।
 ध्यायेत् खट्टाङ्गशूलाभयवरदकरां व्याघ्रचर्मभराद्यां
 सावित्रीं सत्रिनेत्रां परिणतवयसं सामसूर्ति दिनान्ते ॥ ६७ ॥
 प्रतिसन्ध्यं क्रमात् सन्ध्यां पृथग्रूपां विचिन्त्य तु ॥ ६८ ॥

स्वदक्षिणेतरौ हस्तावभीषोमात्मकौ पुनः ।
शिवशक्त्यात्मकौ ध्यात्वा तोयमादाय दक्षिणे ॥ ६९ ॥

शिवतीर्थमनुस्मृत्य गङ्गादिसरिदन्वितम् ।
जपित्वा संहितां कुम्भमुद्रया मूर्धि योजयेत् ॥ ७० ॥

दक्षिणेन पुनस्तोयं हस्तेनादाय चास्तः ।
तद्वामहस्ते विन्यस्य दिव्यं ध्यात्वा सुधामृतम् ॥ ७१ ॥

ततः सुताम्भसो गिन्दून् दक्षिणेन करेण तु ।
आदाय सपवित्रेण पठन् वै संहितामनूर् ॥ ७२ ॥

अभ्युक्षन् योजयेन्मूर्धि शेषं हस्तेऽथ दक्षिणे ।
ज्वलज्ज्योतिर्मयं ध्यात्वा दक्षिणघ्राणसङ्गमात् ॥ ७३ ॥

शरीरान्तर्गतं पापं निःशेषेण तमोमयम् ।
तज्ज्योतिप्रभया क्षिसं वामनासाविनिर्गतम् ॥ ७४ ॥

चिन्तयेत् पुनरस्तेण दद्वमानं भुवि क्षिपेत् ।
सर्वपापशयकरं ह्येतदप्यवधर्षणम् ॥ ७५ ॥

ओं हौं शिवात्मने सूर्याय नमः ।

आदायाङ्गालिना तोयं मन्त्रेणानेन भानवे ।
त्रिरूपध्वमुत्क्षिप्य पुनराचम्याभिमुखो रवेः ॥ ७६ ॥

जपित्वा शिवगायत्रीं प्रासादाद्यन्तसंयुताम् ।
अष्टोत्तरशतं शक्त्या दशमात्रमथापि वा ॥ ७७ ॥

शिवात्मानं रविं ध्यात्वा त्रिधा कृत्वा प्रदक्षिणम् ।
अभिवाद्याप्यनुज्ञाप्य तर्पणं प्रारभेत च ॥ ७८ ॥

धृतोत्तरासङ्गपवित्रपाणिर्ब्रह्माणि चाङ्गानि च मूलमन्त्रम् ।

चतुर्मुखं चाप्यथ विष्णुरुद्रौ तथेश्वरं चापि सदाशिवं च ॥ ७९ ॥
स्वाहानमोन्तं निजनामधेयैः सन्तर्प्य शीतैः सलिलैर्विशुद्धैः ।

तारं पदद्वन्द्वमुदीर्य पश्चात् स्वाहान्तवाग्वादिनिशब्दयुक्तम् ॥ ८० ॥
इन्द्रादिदिक्पालदिशः स्वनाम्ना युक्तं चतुर्धर्याथ नमोन्तकं च ।

सन्तर्प्य चोर्बामपि नाकपृष्ठां तथा धरां चापि च नागभोग्याम् ॥ ८१ ॥

इति दशादिक्तर्पणम् ॥

इन्द्राग्निवैस्वतराक्षसेशतोयेशबाय्वर्थपर्तीश्च सोमभ् ।

ईशाह्यं विधसमप्यनन्तं प्राग्वत् स्वनाम्ना दश तर्पयेत् तान् ॥ ८२ ॥

तत्र सोमं धनदादिशि इन्द्रेशानयोर्मध्ये ब्रह्माणमूर्धविकपतिं निर्कृति-
वरुणयोर्मध्येऽनन्तं मधोदिकपतिं विधादित्युपदेशः ।

इति दिकपतिर्पणम् ।

अत्रिस्तद्वत् कौशिकाख्यः पुलस्त्यो भारद्वाजश्चाङ्गिराः स्याद् वसिष्ठः ।

दक्षोऽथान्यः स्याद् भृगुर्वै मरीचिश्चैतान् प्राग्वत् तर्पयित्वा क्रतुं च ॥

सनकं च सनातनं सनन्दं भृगुसंज्ञं च सनत्कुमारपैलौ ।

सह पञ्चशिखेन तर्पयामीत्यभिधानादिनमोन्तकं पृथक् स्यात् ॥

इति योगिमनुष्यान् ।

शिवं च रुद्रं श्रियमप्युमां च ब्रह्माणमाग्निं च तथैव विष्णुम् ।

वायुं च सूर्यं त्वथ धर्मसेमावशानमेतानथ तर्पयेच्च ॥ ८५ ॥

इति सिद्धान् ।

आदित्यं च तथा सोममङ्गारकबुधावपि ।

गुरुं शुक्रं शर्णिं राहुं केतुं चेति नवं ग्रहान् ॥ ८६ ॥

चतुर्थ्यन्तं स्वनामभिर्नमोन्तं तर्पयेत् । औं सर्वेभ्यो भूतेभ्यो बषट् नमः इति
सर्वभूतानि सन्तर्प्य,

ततोऽप्सव्यं तिलदर्भतोयैः पितृन् स्वतीर्थेन तु तर्पयित्वा ।

सोमः पितृमान् यमोऽङ्गिरस्वानग्निः कव्यवाहनादयो ये पितरः तान्
पितृन् स्वधा नमस्तर्पयामि ।

पितृपत्नीः पितृगणान् पत्नीः पितृगणस्य च ।

ततः स्वनामगोत्राभ्यां स्वपितृनपि तर्पयेत् ॥ ८७ ॥

स्वधा नमस्तर्पयामीत्यन्ते नाम्ना नियोजयेत् ।

पितृन् पितामहांश्चापि तथैव प्रपितामहान् ॥ ८८ ॥

मातृः पितामहीश्चैव तथैव प्रपितामहीः ।

मातामहांस्तथा मातुस्तर्पयेच्च पितामहान् ॥ ८९ ॥

प्रपितामहकान् मातुर्मातुर्मातामहीरपि (?) ।
 मातुः पितामहीश्चैव मातुश्च प्रपितामहीः ॥ ९० ॥
 ज्ञातीश्च ज्ञातिपत्नीश्चाप्याचार्यश्च तथा पुनः ।
 सखीनपि च तत्पत्नीरन्यानप्यात्मवंशजान् ॥ ९१ ॥
 तर्पयित्वा यथापूर्वं प्रणम्यादभ्यो नमोऽस्त्विति ।
 पादक्षेपादिसंक्षोभदोषशान्त्यै विभावयेत् ॥ ९२ ॥
 हस्तप्रासादतस्तीर्थं संहृत्य हृदि योजयेत् ।
 हस्तमुत्थानकावश्यशौचदन्तविशोधनैः ॥ ९३ ॥
 स्नानसन्ध्याविधेरुद्धर्ममाग्रेयं स्नानमिष्यते ।
 “स्नानं प्राग् वारुणं कृत्वा पश्चादाग्रेयमाचरेत् ।”

इति वचनात् ।

तथाच मतं —

“एवं सकृत् तथाशक्त्या स्नातोऽम्भसि विचक्षणः ।
 भस्मस्नानाधिकारी स्यान्नान्यथा मुनिपुङ्गव! ॥”

इति ।

रोगपीडावशात् स्नातुमशक्तो वारुणे यदा ॥ ९४ ॥
 आग्रेयमेव तस्येष्टं रोगप्रशमनं च तत् ।
 आग्रेयं भस्मना स्नानमस्तिलाघनिर्बहृणम् ॥ ९५ ॥
 स्वतेजस्तस्मवेनैव येन स्नातः स्वयं शिवः ।
 सन्ध्यात्रये च जप्यादौ चर्यापूर्वाविसानयोः ॥ ९६ ॥
 भुक्त्वा सुप्त्वान्बु पीत्वा वा कृत्वाप्यावश्यकादिकम् ।
 क्षियं वाप्यनुलोमादीन् स्पृष्ट्वा वा मूषिकाशुचीन् ॥ ९७ ॥
 आचरेत् स्नानमाग्रेयं यथैवार्थवचोदितम् ।
 देवाभिगुरुविद्यानां समीपेऽन्त्यजदर्शने ॥ ९८ ॥
 अशुद्धभूमौ भार्गे वा स्थितो नोद्धूलयेद्बुधः ।
 कल्पानुकल्पोपकल्पभेदात् तद्वदकल्पकम् ॥ ९९ ॥
 चतुर्था भस्म शैवोक्तं पूर्वं पूर्वं गुणाधिकम् ।
 अरोगायाः सवत्साया भूमावपत्तिं तु गोः ॥ १०० ॥

गोमयं पद्मपालाशपत्राद्यन्तमेन तु ।
 गृहीत्वा तु विशुद्धात्मा गायत्र्या शिवसंज्ञया ॥ १०१ ॥

शिवामौ संहितामन्त्रैः साधितं कस्यसंज्ञितम् ।
 आरण्यगोमयं दूरे ग्रामादेः पूतमाहरेत् ॥ १०२ ॥

प्रागच्छिवामिना दग्धं यत् तत् स्यादनुकल्पकम् ।
 चतुर्विधं च तद् भस्म जातिसंकरवर्जितम् ॥ १०३ ॥

अमिदधेष्वरप्येषु गृहीत्वा भस्म तत् पुनः ।
 गोमूत्राबद्धपिण्डं तु विशोष्याथ शिवानले ॥ १०४ ॥

दग्धं भस्मोपकल्पं स्यादकल्पकमथोच्यते ।
 विशिष्टविप्रगोवाटजातं वा देवतालयात् ॥ १०५ ॥

गृहीत्वा साधितं प्राग्वत् तद् भस्म स्यादकल्पकम् ।
 चतुर्विधं च तद् भस्म जातिसङ्करवर्जितम् ॥ १०६ ॥

अपरिग्रहमन्येषां कर्मस्पर्शाद्यदूषितम् ।
 श्लक्षणं पूतमरोगं च पात्रस्य भसितं सितम् ॥ १०७ ॥

आग्नेयस्नानयोग्यं स्याद् यथोक्तं ब्रह्मशम्भुना ।
 तद्भस्म संहितामन्त्रैः शक्त्या लब्धं सुरक्षितम् ॥ १०८ ॥

पात्रात् सङ्गृह्य हस्तेन दक्षिणाभिमन्त्र्य तु ।
 विशोष्य धारिणीभिस्तु भूतशुद्धिविधानतः ॥ १०९ ॥

षड्ङ्गेनाभिमन्त्र्यादौ कृत्वा वामकरे पुनः ।
 कृत्वास्त्रेण मलस्नानं मस्तकप्रभृति क्रमात् ॥ ११० ॥

ततस्त्वीशानपुरुषाधोरवामैः ससद्यकैः ।
 क्रमान्मूर्धास्यहृदगुद्धजङ्घान्ताशेषविग्रहम् ॥ १११ ॥

उद्धूलयेद् द्विजोऽन्ये तु ललाटांसहदादिषु ।
 धारयेयुम्बिपुण्ड्राणि तथैव ब्राह्मणादयः ॥ ११२ ॥

त्रियायुषं धारयेयुर्वेदप्रामाण्यदर्शनात् ।
 “त्रियायुषं जमदग्नेः काश्यपस्य त्रियायुषम्” इत्यादिश्रुतेः ।

आग्नेयस्नानाधिकारः ।

ऐन्द्रादीन्यपि हृश्यन्ते स्नानान्यागमदर्शनात् ॥ ११३ ॥

येषु स्नानादधर्वंसं पुण्यं भद्रश्च विन्दति ।

अनभ्रे प्रतपत्यके वृष्टिं हृष्ट्वोर्ध्वबाहुना ॥ ११४ ॥

माहेन्द्रस्नानमीशानात् कार्यं सप्तपदावधि ।

गवां खुरपुटोत्खातरेणुभिः पवनोपगैः ॥ ११५ ॥

गोमध्यगत्त्युरुषं गो(मूत्रं ? सूक्तं) वा जपन् द्विजः ।

अन्यस्तु गोस्तुति गोभ्यो नमो वेत्यभ्युदीरयन् ॥ ११६ ॥

वायव्यमाचरेत् स्नानमविलाघनिर्वहणम् ।

स्नानानामिह सर्वेषां मूलं श्रेष्ठं च वारुणम् ॥ ११७ ॥

तस्मात् प्राग् वारुणं कृत्वा ततः स्नानान्तरं भजेत् ।

प्रक्षाल्य पाणिपादं तु समाचम्याथ वाग्यतः ॥ ११८ ॥

विद्यादे(हयुतो) भूत्वा मन्त्रस्नानं समाचरेत् ।

पञ्चभिर्ब्रह्मभिर्विप्रो गायत्र्या शिवसंज्ञया ॥ ११९ ॥

मूलेन च षड्जैश्च शिवतीर्थमनुस्मरन् ।

स्वशिरः प्रोक्षयेद् दर्भकूर्चाद् वा कुशमूलतः ॥ १२० ॥

अद्विजो दीक्षितो यम्यां मन्त्रैरीशानपूर्वकैः ।

मूलाङ्गैरपि चाभ्यस्तैः प्रोक्षयेत् तु स्वमस्तकम् ॥ १२१ ॥

आपोहिष्टादिभिर्मन्त्रमन्त्रस्नानं हि वैदिकम् ।

तेनापि मार्जयेद् विप्रो विशुर्द्धि परमामियात् ॥ १२२ ॥

ततो यागगृहं गच्छत्स्तीर्थं हस्वेन संहरेत् ।

हस्वप्रासादेनेत्यर्थः ।

स्नानवस्त्रादिकं दण्डे संयम्यामन्त्र्य तज्जलम् ॥ १२३ ॥

स्मृत्वा गुरुं गणेशं च हृदयेनाभिपूज्य तु ।

विशोध्यास्त्रेण पन्थानमस्त्रपञ्चकमध्यगः ॥ १२४ ॥

गच्छेत् तत्त्वान्यधस्तात् तु कल्पयन् यागमन्दिरम् ।

विद्यातत्त्वास्पदं ध्यायन् सर्वविद्यानिकेतनम् ॥ १२५ ॥

स्नानमात्राः समारोप्य नागदन्तादिके क्वचित् ।
 शुद्धे विविक्ते मौनीं तु ततः पूजामुपकर्मेत् ॥ १२६ ॥
 सन्ध्योपास्तिप्रसङ्गादिति विधिविहितं नैत्यकं कर्मचक्रं
 संक्षेपाच्छैवतन्त्रे स्मृतमिह कथितं लिङ्गिनां वर्णिनां च ।
 दृष्टादेष्टसिद्धिप्रदमिह मुनिभिः सेवितं चेति सन्तः
 स्वीकुर्वन्तु स्ववित्तं स्वयमिव सुहृदः सत्पथावर्तयन्तः ॥ १२७ ॥
 इति श्रीमदीशानशिवगुरुदेवपद्मतौ सिद्धान्तसारे
 क्रियापादे नित्यस्नानादिपटलस्तृतीयः ।

अथ चतुर्थः पटलः ।

प्रणम्य शम्भुं शशिखण्डशेखरं भवं भवच्छेदकरं समाप्तः ।
 सभूतशुद्धिक्रममात्मशोधनं निगद्यते योगजपादिसिद्धये ॥ १ ॥
 ज्ञातो यथावत् समुपास्य सन्ध्यां यागालयं प्राप्य कृताङ्गिशौचः ।
 आचम्य चान्तर्विधिवत् प्रविष्टः शस्तासने वाग्यमवान् निविष्टः ॥
 आमस्तकाङ्गिद्रयमात्मदेहे ध्यायन् सुसूक्ष्मं सुषिरं तदन्तः ।
 बाह्यं तु विन्यस्य तु शक्तिमच्छां व्योमत्विषं तामथ देहमध्ये ॥ ३ ॥
 हुङ्कारबीजं रुचिमद् विचिन्त्य प्राणान्नियम्यात्र निवेश्य चित्तम् ।
 तद्वेचकान्तोक्तफडन्तमखाद् ग्रन्थिप्रभेदं क्रमशो विदध्यात् ॥ ४ ॥
 अस्त्रशब्देन पाशुपतास्त्रेणेति यावत् ।
 ये ग्रन्थयः पञ्च तमोमलिष्ठा हृत्कण्ठतालुस्थितयः प्रसिद्धाः ।
 भूमध्यनो मूर्धनि चेति तेषां भेदात् तु नाडीसरणिः प्रसिद्धचेत ॥ ५ ॥
 वायुं नियम्यात्मनि पूरकार्धाच्चैतन्यसान्तात्मकजीवरूपम् ।
 सान्तात्मकशब्देन हंसमन्त्र उच्यते ।
 तं बिन्दुभूतं च निरामयं स्वे हृत्पङ्कजे कुम्भकतो विभाव्य ॥ ६ ॥
 तत्रोर्धर्ववायोः प्रसरेण जीवं सौषुप्तमार्गान्विहितं स्वमूर्ध्नि ।
 उदधातमात्रेण तु बीजवृत्त्या तं द्वादशान्तःस्थिशिवं नयेच्च ॥ ७ ॥
 उद्धातो नाम द्वादशमात्रः । अत्र योगानुशासने —
 ‘जानु प्रदक्षिणीकृत्य न ह्रुतं न विलम्बितम् ।
 यत् करोत्यहुलिस्फोटं तावन्मात्रां विदुर्बुधाः ॥

मात्राद्वादशकः काल उद्भात इति कथ्यते” ॥

इति ।

काद्युलद्वादशकेऽत्र सौम्यं शुक्लं सहस्रच्छदपुण्डरीकम् ।
व्योमामृतव्यासमधोमुखं तन्मध्यं शिवाध्यासितमभ्युपेयम् ॥ ८ ॥
लीनः शिवेऽग्नैरभिरक्षितात्मा साधोमुखं देहतरुं विभाव्य ।
तत्त्वानि षट्क्रिंशदथो विलोभं नीत्वा लयं स्वेद्विह कारणेषु ॥ ९ ॥

तथथा —

मूम्यम्बुतेजोमरुदम्बरैः स्याद् गन्धो रसश्चप्यथ रूपमुक्तम् ।
स्पर्शस्त्व्यशब्दौ कथितावुपस्थं वाक्पाणिपादं च तथैव पायू ॥ १० ॥
ग्राणं च जिह्वा नयनं तथा त्वक् श्रोत्रं मनोऽहङ्कृतिबुद्धयश्च ।
गुणप्रकृत्या पुरुषश्च रागोऽप्यशुद्धविद्या च कला नियत्या ॥ ११ ॥
तथैव कालः कथिता च माया विशुद्धविद्या च तथेश्वरश्च ।
सदाशिवः शक्तिरथो शिवश्चेत्युक्तानि तत्त्वानि शिवादिकानि ॥ १२ ॥
पञ्चाथ भूतानि परस्परान्तः शोध्यानि खादीनि विलोममार्गात् ।
विरिन्चपूर्वैः समधिष्ठितत्वात् तत्कलाविभ्यगुणाक्षदेवैः ॥ १३ ॥
भूमण्डलं यच्चतुरश्रवीतं वज्राङ्गितं गन्धगुणं ससद्यम् ।
ग्राणेन्द्रियं तत्कलया निवृत्या युक्तं च दैवेन चतुर्मुखेन ॥ १४ ॥
इंबीजतः पूरककुम्भकाभ्यां व्यासं तदाजानु तदङ्गियुगमात् ।
शोध्यं तदुद्भातकपञ्चकान्तं वायौ प्रविष्टं परिभावयेच्च ॥ १५ ॥
अद्विम्बमधेन्दुसितं सिताढ्जे चिह्नं रसाद्यं रसनेन्द्रियं च ।
वामास्थितं विष्णुसमन्वितं तद्युक्तं प्रतिष्ठाकलया विशोध्यम् ॥ १६ ॥
हींबीजमुद्भातचतुर्पकशोध्यममौ तदानाभिटं प्रविष्टम् ।
वह्नेभिकोणारुणमण्डलं स्याद् विद्याकलं स्वस्तिकलाङ्घनं च ॥ १७ ॥
द्युद्भातस्तत्त्वं जले प्रविष्टं व्यासं तु कण्ठावधि सन्निरूप्य ॥ १८ ॥
षड्बिन्दुचिह्नं त्वथ वायुविम्बं कृष्णं षडशं पुरुषास्थितं च ।
त्वक् स्पर्शशान्त्यन्वितमीश्वरेण हींबीजमुद्भातयुगाद् विशोध्यम् ॥ १९ ॥

व्यासं च तदभ्युगलावसानं स्थूलांशमात्रेण धरां प्रविष्टम् ।
 वृत्तं खविर्भ्वं स्फटिकावदातं सश्रोत्रशब्दं च सविन्दुशक्तिम् ॥ २० ॥
 ईशानसादेशयुतं त्वतीतं व्यासं समूलास्त्रकमाशिरोन्तात् ।
 तदू द्वादशान्तः स्थितमूलमन्त्राच्चन्द्रामृतासारजलैः समस्तम् ॥ २१ ॥
 आह्लाव्य निर्वर्तितभूतशुद्धिः सम्पाद्य तत्त्वानि यथाक्रमेण ।
 शिवादिपृथक्यन्ततस्तैः स्वशक्त्यधिष्ठानशिवस्येच्छया विद्यादेहं सम्पादयेत् ।
 शिवेच्छयेत्पादितशुद्धदेहो हृष्यासनं तु प्रणवेन दत्त्वा ॥ २२ ॥
 तद्यापिनीं न्यस्य शिवां तु शक्ति स्वबीजजीवं निहितं शिवाल्ये ।
 तं द्वादशान्तादथ पूर्गकेण त्वानीय नाड्या हृदयाब्जमध्ये ॥ २३ ॥
 संस्थाप्य सूलामृतवारिपूरराष्ट्राव्यं पूजादिकमारभेत ।
 भूतशुद्धयधिकारः ।

अत्रोच्यतेऽन्या स्फुटमात्मशुद्धिर्या शोषणादिक्रमशोर्ध्वदेहे ॥ २४ ॥
 निःशेषदोषक्षयशुद्धिदानाद् रोगान् जरां मृत्युमपि क्षिणोति ।
 प्राप्वत् खदेहे सुषिरं विचिन्त्य तद्यापिनीं चान्तरखाद्यशक्तिम् ॥ २५ ॥
 हुङ्कारमध्यस्थितचित्तजीवः प्राणात्मियम्याहृतपूरकेण ।
 ग्रन्थीन् विदार्याहृतेरचकान्तमस्तेण वायुं विनिवर्त्य पूरात् ॥ २६ ॥
 चैतन्यमाहृत्य ससान्तजीवं हृत्सम्पुटे ज्योतिरनामयाख्यम् ।
 तं कुम्भकोद्घातवशात् तदूर्ध्वे चाकृष्य सौर्युम्नपथेन कान्तम् ॥ २७ ॥
 तं द्वादशान्तःस्थशिवे नियुज्यात् तत्त्वानि नीत्वा विलयं विलोमात् ।
 वर्णान् विलोमात् क्षहसक्रमोक्तान् नीत्वा लयं शब्दतर्ति च शक्तौ ॥ २८ ॥
 शूलं तु देहं मलपापमात्रं विचिन्त्य कृष्णं त्वथ नाभिचक्रे ।
 विन्वे तु वायोरतिधूम्रवर्णं यङ्कारमुद्घाव्यं तु चण्डवायुम् ॥ २९ ॥
 ध्यायेदधःशाखमथोर्ध्वमूलं संसारवृक्षात्मकमात्मदेहम् ।
 “देहात्माधोमुखमत्र ध्यातव्यो भवपादपः” ।

इति ब्रह्मशम्भुः ।

तं शोषयेनाभिविनिर्गतान्तश्चण्डानिलेनाघमले च शोष्ये ॥ ३० ॥

उद्घातकैः पञ्चभिरस्य शोषं वायोर्निरोधेन विधाय पश्चात् ।

हृतपङ्कजेऽन्त्याक्षरमभियुक्तं सानुग्रहार्थेन्दुयुतं सनादम् ॥ ३१ ॥

बीजं तु सञ्चिन्त्य हुताशकलं बिभ्वे हुताशस्य तु रक्तवर्णम् ।

विन्यस्य षट्कोणलसत्रिशूलज्वालासहस्रप्रसरैरघौघम् ॥ ३२ ॥

सम्यगदहन्तं तु कलेबराख्यं तद्दस्मसाद्गूतमपीह चिन्त्यम् ॥

‘दहेत् पाशुपताख्येण’ इति पराख्यपौरुषयोरुक्तत्वात् पाशुपताख्येण वा

तद् दहेत् ।

प्रोत्सार्य चण्डानिलवायुबीजात् तद्दस्म सर्वे तु दिशो विकीर्यः ॥ ३३ ॥

शून्यं खतुल्यं परिभाव्य देहं शुद्धं तु तत्केवलपुण्यशेषम् ।

व्योमाम्बुजान्तःस्थशिवस्य शक्तेरिच्छाक्रियाज्ञानवशात् सिसृक्षोः ॥

शक्तेर्यथावल्लिपिवर्णपौरुषतत्त्वानि चेत्पाद्य तु तैः शरीरम् ।

सृष्टा तदण्डात्मकविश्वलोकं सम्भाव्य शुद्धं गतपाशबन्धम् ॥ ३५ ॥

प्राग् द्वादशान्ताहितबीजजीवमाकृष्य तत्पूरकवायुमिश्रम् ।

तद् ब्रह्मरन्ध्रेण निवेश्य मार्गादूधृतपद्ममध्यं शिवमात्मरूपम् ॥ ३६ ॥

व्योमाब्जमध्येन्दुकलास्वराख्यं द्यष्टच्छदाधारसुधाकलाभिः ।

सुषुम्नयानीय पृथग् यथावच्चापूरयेद् व्युत्कमतः स्वराणाम् ॥ ३७ ॥

सामृतामानिनी तुष्टिपृष्ठी तथा प्रीतिरुक्ता रतिः श्रीश शान्तिः सुधा ।

कान्त्यथ ज्योत्स्या हैमवत्या प्रभा पूरणी वामया स्यादमा पोडशी ॥ ३८ ॥

दक्षिणाङ्गुष्ठतो गुल्फजानुकमात् स्यात् कटिश्वोदरं पाणिसन्धिर्भुजः ।

मूर्धि चार्धं क्रमाद् वामभागोऽपि च स्थानमुक्तं कलास्तद्विलोमा न्यसेत् ॥

अः अमायै नमः । अं वामायै नमः । औं पूरण्यै नमः । इत्याद्युष्टाद्युष्टान्तं षोडश कला विन्यस्य तदसृतैः क्रमादपूरयेदित्युपदेशः ।

तोयमधेन्दुमत्पूर्णचन्द्रप्रभं खाम्बुजे भावयेत् तत्कलात्तस्वरम् ।

शङ्खकुन्देन्दुगोक्षीरगौरामृतैब्रह्मनाड्या पथापूर्ये देहं स्वकम् ॥ ४० ॥

द्यष्टवर्षाकृतिं शुद्धविद्यात्तुं तत्सुधापूरणप्लाव्यमानाकृतिम् ।

पुण्यपूर्गार्जितं शुद्धमित्थं धिया यः स्मरेदेकदाप्येष योगी भवेत् ॥ ४१ ॥

इत्थमभ्यासतः शुद्धसत्त्वः स्वयं शक्तिपातं लभेतेष्वरानुग्रहात् ।
जप्यपूजादिभिर्शेषासीद्धिं तथा मुखसत्रा मुखान्त्रिः सरेद्भारती ॥ ४३ ॥

न हि सलिलविशेषैः केवलं क्षालनाद्यैः
प्रभवति परिशुद्धिर्यन्मलिष्टं शरीरम् ।
द्विविधमितिह साद्धिः सान्तरङ्गात्मशुद्धिः ।
सविधि समुपदिष्टां तां भजेन्नित्यशोऽपि ॥ ४३ ॥

इति श्रीमद्दीशानशिवगुरुदेवपद्मतौ सिद्धान्तसारे
क्रियापादे भूतशुद्धयादि
पटलश्रुत्यैः ।

अथ पञ्चमः पटलः ।

अथ विद्यातनोरस्य शिवस्य परमात्मनः ।
पूजा सिद्धिकरी ज्ञेया दृष्टाहृष्टफलप्रदा ॥ १ ॥
सा हि पूजा त्रिधा भित्रा श्रेष्ठमध्याधमक्रमात् ।
पूजोत्तमा भवति पोडशधौपचारैर्या मध्यमा प्रभवतीह दशोपचारात् ।
पञ्चोपचारविविनात्वधमा सपर्येत्यासां यथाविभवमर्चनमाददीत ॥ २ ॥

आसनावहनादर्थाणि पाद्यमाचमनीयकम् ॥ ३ ॥
साञ्छोपाङ्गं तथा स्नानं वसनाभरणानि च ।
गन्धपुष्पे तथा धूपो दीपश्चरुनिवेदनम् ॥ ४ ॥
अग्निकार्यं नमस्कारो जपपूजासमर्पणम् ।
इति पोडश चोदिष्टा धूपचाराः समासतः ॥ ५ ॥
पाद्यमध्यं तथाचामः स्नानं गन्धश्च पुष्पकम् ।
धूपदीपनिवेद्यानि नमस्कारश्च ते दश ॥ ६ ॥
मध्यमायां तु पूजायामुपचाराः प्रकीर्तिताः ।
गन्धः पुष्पं धूपदीपौ निवेद्यं पञ्चते स्युस्तूपचाराः कनिष्ठे ॥
अंप्येतेषां लक्षणानां प्रभेदाः संलिख्यन्ते साधकानां हिताय ॥ ७ ॥

अत्र ब्रह्मशम्भुः—

“आसनमूर्तिमावाह्य मेरु+ + मध्वनि ।
व्याप्यव्यापकभावेन ज्ञात्वा यजनमारभेत् ॥
आसनं शुद्धविद्यान्तर्मूर्तिः शक्त्यन्तगोचरा ।
आवाह्यः स शिवा मुष्टिमूर्तिमानुपरि स्थितः ॥

अपि च,

अनन्तमासनं शक्तिमूर्तिस्तद्वाञ्छिवोऽपरे ।
शक्तिमेवासनं केचिद् वदन्ति कृतवुद्धयः ॥”

इति ।

आधारो वेत्यासनं देवतायाः स्वासीनास्मिन् पूज्यते देवतेष्टा ।
धातोरासेत्यस्य चैवोपवेशः सिद्धस्तस्मादासनं प्राक्प्रशस्तम् ॥ ८ ॥

आधारशक्तिं ज्योस्नाभां न्यसेत् कूर्मशिलां गताम् ॥ ९ ॥
अनन्तमासनीभूतं न्यसेदू ब्रह्मशिलोपरि ।

अनन्त इति सकलपालनहेतुशक्तिर्विष्णुरेव ।

अथामेयरक्षोनिलशानदिकस्थान् यजेचारुसिंहाकृतीन् पीठपादान् ।
क्रमादिन्दुकाश्मरितालालिवर्णान् सतारं हृदा नाममिः स्वैर्नमोन्तैः ॥ १० ॥

तथैवाधर्ममङ्गानमवैराग्यं यथाकमम् ।
इन्द्रादिदिक्षु पीठस्याप्यनैश्वर्यं च विन्यसेत् ॥ ११ ॥

अत्र किरणे —

“चतुर्युगमहापादं पृथिवीतत्त्वकन्दकम् ।
कलातत्त्वान्तनालं तत् पञ्चाशद्वावकण्टकम् ॥
मायातत्त्वबृहदग्रन्थिं शुद्धविद्याब्जशोभितम् ।
विद्येश्वरदलच्छन्नं शक्तिकेसरसंयुतम् ॥
शिवशक्तिद्वयारब्धर्कर्णिकाबीजराजितम् ।
पीठमेवंविधं कल्पयं मातृकाबीजसम्भवम् ॥”

इति ।

कालोचरेऽपि —

“पद्ममष्टदलं श्वेतं कर्णिका कनकप्रभा ।
उद्यदर्काशुसङ्खाशं शक्तिचक्रं मनोन्मनीम् ॥
ज्योत्स्नाभां मण्डलानीकं स्वस्वरूपेण चिन्तयेत् ।
सूर्यविम्बं दलव्यापि ब्रह्मा तस्याधिषो भवेत् ॥
तथैव सोमविम्बं च केसरे विष्णुपालकम् ।
कर्णिकाव्यापि चाग्रेयं मण्डलं रुद्रदैवतम् ॥
पृथिव्याद्यष्टमूर्तीनां वामाद्याः शक्तयः क्रमात् ।
जगत्प्रवृद्धिसंसिद्धिर्याभिः सिध्येच्छिवाङ्गया ॥
नवमी तु शिवस्यैव शक्तिर्देवी मनोन्मनी ।”

इति ।

वामा ज्येष्ठा तथा रौद्री काला कलविकरणी ॥ १२ ॥
बलविकरणी चैव बलप्रमथिनी ततः ।
सर्वभूतदमन्यारूपा नवमी स्यान्मनोन्मनी ॥ १३ ॥
श्रेता रक्ता त्वसिता पीतवर्णा इमामा कृष्णाङ्गनाभा स्याजपाभा ।
ज्योत्स्नाभा वेत्युदिताश्चारुरूपा वामाद्याः स्युः परितो भूषिताङ्गयः ॥ १४ ॥
“एकवदना द्विभुजाः कृताङ्गलिपुटो देवाभिमुखा ध्यातव्याः” इति
कालोचरटीकायाम् ।

तारहृदीजपूर्वं तु स्वनामैव नमोन्तकम् ।
शिवासनं तु सङ्कल्प्य ध्यात्वा तस्वाध्वरं यजेत् ॥ १५ ॥
अशेषाध्वविनिर्मितेमित्यन्ये ।

आसनाधिकारः ।

स्वित एवाभिपूर्णस्य तस्येहार्चनादिषु ।
सादरं समुखीभावं तदावाहनमिष्यते ॥ १६ ॥
पुष्पैरञ्जलिमापूर्य शिवमूर्ति ततः स्मरन् ।
लिङ्गादौ विन्यसेत् तेन हृदाद्येन नमोन्तकम् ॥ १७ ॥

पृथ्व्यादिशक्तिपर्यन्तैस्तत्त्वैर्मूर्तिर्भवेद् यथा ।

षष्ठपद्मासना शुद्धचन्द्रप्रभा षोढशाब्दोपमोदेशादिव्याकृतिः ।

पञ्चमिर्बह्यभिः पञ्चवक्त्रा क्रियेच्छान्वितज्ञानशक्तित्रयं त्रीक्षणा ॥ १८ ॥

पञ्जिसंख्यैर्भूजैः साभयेष्टप्रदे विभ्रती शक्तिशूले च खट्टाङ्गकम् ।

दक्षिणेत्यन्यतो नागमक्षस्तजं डामरूकोत्पले वीजपूरं तथा ॥ १९ ॥

“पञ्चस्रोतःशिराः शान्तो दशादिग्नाहुरश्वरः” ।

इति ब्रह्मशम्भुः ।

मूर्तिमेवं तु सञ्चिन्त्य लिङ्गे पुष्पाङ्गालिं क्षिपेत् ।

विद्यादेहं ततो ध्यायेत् पूर्णपुष्पाङ्गालिः शिवम् ॥ २० ॥

अपि च,

निष्पत्तये सदेशानशरीरस्यानधात्मनः ॥ २१ ॥

शान्त्यतीतकलामूर्धा शान्तिवक्त्रसरोरुहा ।

विद्याविशालवक्षोंसा प्रतिष्ठागुह्यमण्डला ॥ २२ ॥

निवृत्तिजानुजड्डाङ्गिर्भुवनाध्वतनूरुहा ।

वर्णाध्वमन्त्ररुधिरा पदमांससिरान्विता ॥ २३ ॥

तत्त्वाध्वमज्जशुक्ळास्थिधातुरेषा तनूः शिवा ।

इति ।

ध्यात्वा विद्यातनुं त्वेवं तारहृमूलहृयुतम् ॥ २४ ॥

विद्यादेहाय नत्यन्तमुक्त्वा मूर्तौ नियोजयेत् ।

अष्टत्रिंशत् कलास्त्वत्र विद्यादेहे तु विन्यसेत् ॥ २५ ॥

यथा पुरस्तात् तन्न्यासः पूजाविषय इप्यते ।

ततस्त्वावाहयेद् देवं विद्यादेहे शिवं विभुम् ॥ २६ ॥

अत्र ब्रह्मशम्भुः —

“सर्वोपाधिविनिर्मुक्तमस्मिन् परमकारणम् ।

सर्वज्ञादिगौर्णीर्युक्तमनादिं परमेश्वरम् ॥

सत्कुर्यात् संविधाभिस्तु निष्कलं सकलात्मानि ।

आवाहनादिभिर्भक्त्या प्रासादात्मानमुच्चरन् ॥

पुष्पैरज्ञलिमापूर्य हृदयाग्रेसं शिवम् ।
 तावदुच्चारयेद् यावत् प्राप्तं निष्कलगोचरम् ॥
 तद्भावभावनाविष्टं प्रस्फुरद्रश्ममण्डले ।
 बिन्दावभ्युदितं ध्यायेदावाहनविर्धि प्रति ॥
 तस्मादादाय विस्त्रिधः स्थिरधीः पुरतः स्थिते ।
 देहे लक्षीकृते न्यस्य स्थापयेदधृदयेन तम् ॥”

इति ।

आवाहनाङ्गभूतानि स्थापनं सक्रिधापनम् ।
 सक्रिरोधामृतीकाराववकुण्ठनमेव च ॥ २७ ॥
 शिवस्यावाहितस्यास्य विद्यादेहेऽत्र सन्ततम् ।
 स्थिरीकरणमुद्दिष्टं स्थापनं भक्तिर्तोऽर्चने ॥ २८ ॥
 तेन स्वस्वामिसम्बन्धे स्वसामर्थ्यप्रदर्शनम् ।
 यत् सक्रिध्यं तदस्येह सर्वगस्यापि कीर्त्यते ॥ २९ ॥
 आसमासम्भुत् पूजायाः साक्रिध्यं तु शिवस्य यत् ।
 स सक्रिरोध उद्दिष्टो विभारप्यस्य भक्तिः ॥ ३० ॥
 आनन्दायतनं तत्त्वं सक्रिदानन्दविग्रहम् ।
 तदत्र सकले व्याप्तं ध्येयं स्यादवकुण्ठनम् ॥ ३१ ॥
 अपि मित्रस्वभावानां यदभिन्नं प्रयोजनम् ।
 अङ्गानामङ्गिना सर्वधर्ममृतीकरणं हि तत् ॥ ३२ ॥
 अवकुण्ठनवत् लेजोस्चिराङ्गप्रवर्धनम् ।
 तन्महामुद्रया कार्यं यतस्तद्वि प्ररोचनम् ॥ ३३ ॥

आवाहनाधिकारः ।

अर्ध्ये तत् त्रिविधं शैवं पठङ्गाएषाङ्गभेदतः ।
 शाक्तं चाषाङ्गमर्थ्यं स्यात् + + + दितं यथा ॥ ३४ ॥
 गन्धपुष्पाक्षतकुशा दूर्वाग्रं च तथोदकम् ।
 भोजन्द्रब्रह्मशम्भूकं पठङ्गार्थमुदाहृतम् ॥ ३५ ॥

कुशाक्षततिला दूर्वा गन्धः पुष्पं यवास्तथा ।
क्षीरं चाष्टाङ्गमध्याभ्यः शैवं स्याद् विजयोदितम् ॥ ३६ ॥

मतभ्रे —

“जलं बिल्वफलं दूर्वा तिलाः पुष्पाणि तण्डुलाः ।
गन्धं दधि च दर्भाग्रमध्यमष्टाङ्गमीरितम् ॥”

गन्धपुष्पाक्षतयवाः कुशदूर्वाग्रसर्पणाः ।
आपश्चेत्यष्टभिर्द्वयैः शाक्तमध्यं प्रचक्षते ॥ ३७ ॥

हैरण्यं राजतं ताम्रमलाभे वाय दारवम् ।
पात्रं त्रिकुहुबैः पूर्णमध्यं शङ्खोऽथवा भवेत् ॥ ३८ ॥

यन्त्रिकाधारसंस्थं तदस्त्रघौतमधोमुखम् ।
अ(वा ? वो)क्ष्योत्तानयित्वास्मिन् कूर्चं शक्तिं च विन्यसेत् ॥ ३९ ॥

आपूर(वि ? मि)न्दोऽच्योतद्विरगृतैः संहितां जपन् ।
अष्टाङ्गैर्वा षड्कैर्वा विन्यस्याङ्गैः शिवं ततः ॥ ४० ॥

मन्त्रसंहितयालभ्य प्रोच्यामृतमुद्रया ।
गन्धपुष्पाक्षतैर्धूपैरिष्ठाखेण सुरक्षितम् ॥ ४१ ॥

कवचेन सुगुसं तत् सर्वविभन्निवारणम् ।
तदद्विः कुशकूर्चेन स्वशिरः प्रोक्षयेत् ततः ॥ ४२ ॥

प्रत्येकमर्चनाद्रव्यं भुवं च प्रोक्षयेत् क्रमात् ।
तत्सुगुसं विशेषाध्यं यत् पूजायां प्रदीयते ॥ ४३ ॥

केवलाभ्योभिरापूर्य गन्धपुष्पाक्षतैरपि ।
शिवास्त्रजपितं ज्ञेयं सामान्याध्यं शिवाच्चने ॥ ४४ ॥

अध्ययविधिः ।

पादं सामान्यतो ज्ञेयं दूर्वाश्यामाकपङ्कजैः ।
प्राग्वत् पात्रे समापूर्य पादं दद्यात् तु पादयोः ॥ ४५ ॥

सजातिफलतक्कोललवङ्कं शीतलं जलम् ।
कर्पूरचन्दनोन्मिश्रं ज्ञेयमाचमनीयकम् ॥ ४६ ॥

पुनराचमनीयेषु शस्तमम्भः सुगन्धिं यत् ।
 नमः स्वधा तथा स्वाहावषट्जातियुजा हृदा ॥ ४७ ॥
 अर्ध्यादिकचतुष्कं तु दद्यादेवं यथाक्रमम् ।
 अर्ध्यस्य त्रीणि पात्राणि पाद्यस्यापि त्रयं भवेत् ॥ ४८ ॥
 षडाचमनपात्राणि स्यादप्येकमसम्भवे ।
 अर्ध्यमादौ तथा स्नाने पूजान्ते च प्रदीयते ॥ ४९ ॥
 आदौ स्नाने विभूषान्ते पादं कालेषु वै त्रिषु ।
 पादान्ते मधुरुपकान्ते स्नानाद्यन्ताम्बरादिषु ॥ ५० ॥
 निवेद्यान्ते च षट्स्वेषु दद्यादाचमनीयकम् ।
 गन्धपुष्पादिकं द्रव्यं दत्त्वा दत्त्वा पृथक् पृथक् ॥ ५१ ॥
 सामान्याचमनं दत्त्वा कर्तव्यं कर्म चोत्तरम् ।
 पाद्याचमनाधिकारः ।

आत्माश्रयद्रव्यमन्त्रशुर्जिं कृत्वा यथाक्रमम् ॥ ५२ ॥
 यथेह सम्यक् परतः पूजापटल उच्यते ।
 सूर्यविभैर्घरगुरुन् संपूज्यात्मानमेव च ॥ ५३ ॥
 गन्धपुष्पादिनाभ्यर्च्चर्य सङ्कल्पयेष्टा शिवासनम् ।
 आवाहोदितमार्गेण लिङ्गे तु सकलं शिवम् ॥ ५४ ॥
 भूर्भूत्वाक्षतं दत्त्वा विशेषार्थं प्रदाय तु ।
 गङ्गुकांस्तोयवस्त्रं च प्रक्षाल्याक्षेण वै सकृत् ॥ ५५ ॥
 पूरयेद् गालितैरद्विर्गद्गुकांशास्त्रवर्धनीम् ।
 हृदा वाप्यथ गायत्र्या गन्धं पुण्यं क्षिपेत् पृथक् ॥ ५६ ॥
 अर्ध्यविन्दुं क्षिपेदेषु मूलं विन्यस्य तेष्वथ ।
 तैर्जैलैः स्नापयेद् देवमर्चितं धूपितं पुनः ॥ ५७ ॥

अत्र ब्रह्मशम्भुः —

“वामहस्ततले कृत्वा गङ्गुकान् लिङ्गमस्तकान् ।
 कुसुमं पूर्वविन्यस्तं तदधर्येणापनीय तु ॥

धौतपाणिः स्वमन्त्रेण शङ्खमुद्रापरिप्लुतैः ।
जलैरनुचलद्विस्तु स्नापयेदीशमस्तके ॥
नोपरि भ्रामयेद्वस्तं न मुद्रां बन्धयेदधः ।
अद्विरुचलिताभिस्तु पूजाद्रव्यं न सेचयेत् ॥”

इति ।

सुगन्धतैलेनाभ्युज्य यवमाषादिचूर्णकैः ।
विरुक्षयित्वा कोणेन प्रक्षाल्य सलिलेन तु ॥ ५८ ॥
सम्पूज्य धूपयित्वा तु पिटदीपादिविस्तरैः ।
नीराज्य गीतवाचादिस्तुतिमङ्गलसंयुतम् ॥ ५९ ॥
दुधेन दध्ना चाज्येन मधुना चैक्षवेण च ।
प्रत्येकं जलपुष्पाभ्यां धूपेनान्तरितं क्रमात् ॥ ६० ॥
पञ्चगन्धैः समस्तैर्वा व्यस्तैस्तमभिषिञ्चय तु ।
पुनर्विरुक्ष्य प्रक्षाल्य गन्धपुष्पाधिवासितैः ॥ ६१ ॥
अशुन्यमस्तकं लिङ्गमभिषिञ्चय विशेषतः ।
कलशैर्वा यथोद्दृष्टैः शङ्खैर्वा गड्डुकैरपि ॥ ६२ ॥
ब्रह्मभिः संहितामन्त्रैः सरुद्रपवमानकैः ।
द्विजाश्वेदमिषिन्वेयुरितरः संहितां जपन् ॥ ६३ ॥
पर्यासौ गन्धतोयेन कृत्वा स्नानं सवैदिकम् ।
मार्जयेत् सितवस्त्रेण यथा निर्जलतां व्रजेत् ॥ ६४ ॥
स्थिरलिङ्गे विधिस्त्वेष चललिङ्गे च सम्मतः ।
स्नानवेद्यां तु तत्पीठे चलमाधाय यत्नतः ॥ ६५ ॥
स्नापयित्वा विधानेन पूजापीठे निधाय तु ।
यजेद् यथावद् ल्यक्तानां शैलेयानां मणिष्वपि ॥ ६६ ॥
लौहीषु प्रतिमास्वन्ये न नित्यस्नपनं विदुः ।
चित्रेष्वन्यत्र लिङ्गे वा स्नपनं नेति चापरे ॥ ६७ ॥
क्षणिके स्थणिदले चामौ स्नपनं मानसं स्मृतम् ।

स्नानाधिकारः ।

ततो वासांसि शुद्धानि सूक्ष्माण्यभिनवानि तु ॥ ६८ ॥

दुकूलपट्टकार्पासदेवाङ्गादीनि यानि हि ।

अन्यत्रानुपयुक्तानि विकेशान्यहतानि च ॥ ६९ ॥

भक्त्या यथोपपत्रानि तैर्देवं परिधापयेत् ।

भूषणानि च हैमानि नानारत्नोऽज्जवलानि च ॥ ७० ॥

पादाद्यकेशयोग्यानि यानि तैस्तं विभूषयेत् ।

अलाभे मानसैर्वापि दर्पणं च प्रदर्शयेत् ॥ ७१ ॥

बलभूषणाधिकारः ।

गन्धस्तु द्विविधः शैवः पञ्चाङ्गोऽष्टाङ्ग एव च ।

चन्दनागरुकपूरकुड्कुमानि हिमाम्भसा ॥ ७२ ॥

शुद्धणिष्ठानि गन्धोऽयं पञ्चाङ्गः समुदाहृतः ।

चन्दनं कुड्कुमं कुष्ठं दलं शीतमधागरु ॥ ७३ ॥

कर्पूरं हिरिवें च गन्धोऽष्टाङ्गः प्रकीर्तिः ।

“चन्दनागरुकपूरकाश्मीरीशीररोचनाः ।

कुष्ठं हिमजलं चेति गन्धोऽष्टाङ्गः शिवप्रियः ॥”

इति वातुले ।

“चन्दनागरुकपूरमांसीकुड्कुमरोचनाः ।

स्पृग्वानराभ्यामष्टाङ्गः शाक्तो गन्ध उदाहृतः ॥”

इति (च) ।

पुष्पाणि सात्त्विकानीह शुक्रवर्णानि यानि वै ॥ ७४ ॥

राजसानि च रक्तानि तामसान्यसितान्यपि ।

इयामं तमोरजोभिश्च पीतं राजससात्त्विकम् ॥ ७५ ॥

सात्त्विकादैस्तु कुमुमैः स्यात् फलं सात्त्विकादिकम् ।

श्वेतार्कं करवीरकं च कमलं धुर्घूरकारघ्वे

राजार्कं च सिताम्बुजं च तुलसी साशोकसञ्चम्पकैः ।

कल्हारं बकपाटले वकुलकं द्वे मलिके मालती

पालाशस्थलपद्मदर्भदमनापामार्गदूर्वाड्कुरैः ॥ ७६ ॥

तद्वद्वन्थिशमीवृहन्मरुवर्के: पुन्नागनागासनै-
 नन्द्यावर्तमालकुब्जविजयामन्दारकाश्मीरकैः ।
 शस्तान्युत्पलकण्ठिकारकुमुमैः कादम्बवैलवान्यथो
 नीलं चोत्पलमित्यमूनि कुमुमान्युक्तानि शैवान्यलम् ॥ ७७ ॥
 अम्भोजोत्पलबन्धुजीविजयापुन्नागनागान्यथो
 जातीकुन्दकरण्डचम्पकजपायृथीरगापाटलैः ।
 बिल्वाशोकहयारिकुब्जदमनैभेन्दारदूर्वादलै-
 नन्द्याहाप्यपराजितेति कुमुमान्युक्तानि शाक्तान्यलम् ॥ ७८ ॥
 निर्गन्धानि तथोग्रगन्धकटुकान्यस्त्रितुध्वाणि चा-
 प्यन्यायोपहतानि वा श्रुमिन्द्यान्तित्रानि भेन्नानि वा ।
 ऊर्णसूत्रशेरोरुहाद्युपहतैर्घर्णयित्पुसाणानि वा
 कालातीतविलङ्घितानि च तथा गृष्णाण्यथो वर्जयेत् ॥ ७९ ॥
 शस्ते द्वे तुलसी सिताम्बुजमयो रक्षाभजमाशके
 जातीकुब्जकमायवीदमनैः पुन्नागनागासनैः ।
 नन्द्यावर्तशमीस्थलाभजविजयासन्मलिकाचम्पकै-
 बिल्वं चोत्पलकेतकानि च नवे कुरुदं तथा पाटलम् ॥ ८० ॥
 लक्ष्मीदेविसहाः सभूङ्मुसलीनीदेन्द्रवल्लयः सदा-
 भद्रा श्रीपतिलङ्घिता च दशभी दूर्वाणि अम्बूच्छदः ।
 कल्हारं करवीरमेकदलकं पश्चं कुशादः कैरवं
 रक्तं चेति विलोमतोऽधिकफलं पुष्पं भवेद् वैष्णवम् ॥ ८१ ॥
 त्रेधा चोदितपुष्पजातिपु तथानुक्तानि वर्ज्यानि ता-
 न्यन्योन्यप्रतिपेधदर्शनमपि सादृ यत्र चोक्तं विना ।
 अन्यस्मै परिकलिपतानि च तथा वर्ज्यानि तद्युक्तितो
 यद् यस्यात्र विशेषतस्तु विहितं तद्वत् तोपयेत् ॥ ८२ ॥
 सूर्यान्योख्यिविधानि चापि कुमुमानीषानि विष्णेशितुः
 शाक्तान्यप्यथ शाम्भवानि च तथा स्कन्दार्यचण्डादिपु ।

शक्तान्येव मनोजवाग्गिरिसुतादुर्गाष्टमातृप्रिया-
 ष्यम्भोजासनदेवराजकमलाः पूज्यास्तथा वैष्णवैः ॥ ८३ ॥
 नन्द्यावतैः प्रातेरेवापराह्णे प्राप्नात्रे वा मालतीमलिकाभिः ।
 अहृचेवाभृजैरुत्पलैः सर्वदा वा हैमैः प्रातः केसरैः पूर्वरात्रे ॥ ८४ ॥
 आ वैवर्ण्यात् केसराणां सरोजं वैलवं पत्रं दामनं च त्रिरात्रम् ।
 पूजायोग्यं कर्णिकारं तु पक्षं न स्याज्जीर्णं मासषट्कं बकाख्यम् ॥ ८५ ॥

पुष्पाधिकारः ।

धूपद्रव्येषु सर्वेषु श्रेष्ठः कृष्णागर्भभेत् ॥ ८६ ॥
 कर्पूरमधिकश्रेष्ठमगस्त्वपहितं तथा ।
 गुणगुरुर्महिषाक्षात्यः श्रेष्ठ एव शिवप्रियः ॥ ८७ ॥
 चन्दनोशीरके चैव मध्यमे तु प्रकीर्तिते ।
 श्रीवाससर्जावधमौ ततो लाक्षा घृतं मधु ॥ ८८ ॥
 सर्वैरेतैः सितोपेतैर्धूप उक्तो दशाङ्कः ।
 निर्धूमस्फुरदञ्जरे निर्ज्वले च निरिन्धने ॥ ८९ ॥
 धूपं दद्यादधः किञ्चिद् घण्टां वामेन नादयन् ।
 विशुद्धसितसूत्रेण वर्त्यः कार्पासजाः शुभाः ॥ ९० ॥
 दीपार्थं गोघृतं मुख्यं मध्यान्त्ये तैलमाहिषे ।
 सकर्पूरदशो दीपः फलं दद्याच्छताधिकम् ॥ ९१ ॥
 दीपः केवलकर्पूरः सहस्रगुण उच्यते ।
 प्रभूतस्त्वेष्वस्मृण्डशभिर्वा नवाष्टकैः ॥ ९२ ॥
 दीपैः प्रतिनवैराराद् आम्यमारात्रिकं भवेत् ।
 न दग्धेष्ववर्त्या तु पुनर्दीपं प्रवर्तयेत् ॥ ९३ ॥
 नोच्छिष्टाशुचितैलाधैर्नान्यतैलघृतादिना ।
 धूपदीपारात्रिकविधिः ।

श्रीहेः पञ्चशतं तलं द्विगुणितं ते द्वे प्रकुञ्जं सृतं
 ते द्वेऽथ प्रसरस्तथैव कुञ्जबं प्रस्थार्धकं तद्वयम् ।
 प्रस्थं पात्रमथाढकं शिवमथो द्रोणं च सारिः क्रमात्
 स्वारीणां त्रितयं हि भार उदितो मानं यथाशास्तः ॥ ९४ ॥
 नित्यं नैमित्तिकं चेति नैवेदं द्विविधं मतम् ॥ ९५ ॥
 तच्छोत्तमोत्तमाद्यं तु नवभेदेन वक्ष्यते ।
 तत्र नित्यविधेरष्टद्रोणशालिजतण्डुलैः ॥ ९६ ॥
 सार्धरात्रचतुष्कालपूजार्या विनिवेदयेत् ।
 पायसं कृसरं गौलमन्नं तच्च चतुर्विधम् ॥ ९७ ॥
 यथोचितोपदंशाज्यदध्यपूरपरसोत्तरम् ।
 सगीतनृत्वादित्रं सभूतबलिमङ्गलम् ॥ ९८ ॥
 तत्र पञ्चशतं दीपास्त्वेवं स्यादुत्तमोत्तमम् ।
 षड्भिर्दోणैश्चतुष्कालमध्यर्थं विनिवेदयेत् ॥ ९९ ॥
 शतद्वयं तथा दीपाः स्युर्गीतबलिनर्तनैः ।
 कुर्यात् पूर्वानुसारेण तत् स्यादुत्तममध्यमम् ॥ १०० ॥
 पञ्चद्रोणैश्चतुष्कालं निवेदं पूजनं तथा ।
 अष्टोत्तरशतं दीपा गीतवाद्यबलिकियाः ॥ १०१ ॥
 अभिकार्यं च कुर्वीत स्यादेवं तूतमाधमम् ।
 सचतुष्कालोचितार्चनम् ॥ १०२ ॥
 गीताद्यं बलिहोमौ च प्रदीपाः स्युश्च सप्तिः ।
 मध्यमोत्तमेवं स्यान्मध्यमध्यमथोच्यते ॥ १०३ ॥
 तण्डुलैरर्धभारैस्तु नैवेदं चार्चनान्वितम् ।
 मध्याह एव होमः स्याद् द्विकालं नर्तनादिकम् ॥ १०४ ॥
 चत्वारिंशत् प्रदीपाः स्युर्मध्यमध्ये बलिस्तथा ।
 खारितण्डुलैवेदं चतुष्कालार्चना बालिः ॥ १०५ ॥
 होमो द्वादश दीपाः स्युर्गीताद्यं मध्यमाधमे ।

सायंप्रातस्त्वाढकाभ्यां शिवं तन्मध्याहे स्यादहि वेदप्रदीपाः ।
रात्रावष्टौ स्युष्मिकालार्चनं यत् पञ्चातोद्यैः स्यात् कनिष्ठोत्तमाख्यम् ॥ १०६ ॥

प्रातः पात्रं सायमप्यत्र पात्रं स्यान्मध्याहे त्वाढकं चाहि दीपौ ।
चत्वारो वै रात्रिदीपास्त्रिकालं पूजेत्युक्तं मध्यमं यत् कनिष्ठे ॥ १०७ ॥

सायम्प्रातः प्रतिप्रस्थद्वयनैवेदमर्चनम् ॥ १०८ ॥

दीपोऽहि निशि दीपाविस्तुक्तं स्यादधमाधमम् ।

नित्यनैवेद्यप्रकरणम् ।

अष्टद्वोणं समारभ्य यावद् द्वादशभारकम् ॥ १०९ ॥

नैमित्तिकं स्यान्तैवेद्यं नवधात्रापि पूर्ववत् ।

उत्तमोत्तमपूर्वं तु पूजा चैव समूहयेत् ॥ ११० ॥

स्यात् काम्यमपि नैवेद्यं यावद्वा प्रार्थितं भवेत् ।

न कालनियमस्तत्र साङ्गं पूजा प्रशस्यते ॥ १११ ॥

नैमित्तिककाम्यकविधिः ।

क्षीरं त्रिभागं भागस्तु तण्डुलाः पायसस्य तु ।

भिन्नमुद्दैः समं तण्डुलाः स्युः समास्तस्य चार्धं घृतं स्याद् घृतार्धं गुलम् ।
तण्डुलेभ्यस्तथा गोपयः षड्गुणं स्याद् गुलाकं तु तद्युक्तरम्भाफलम् ॥ ११२ ॥

घौतदन्ता द्विजाः स्नातशुक्राभ्यर्ग वस्त्रपूताभ्यसा मौनिनस्तण्डुलान् ।

क्षालयेयुस्तथा सप्तवारं हृदा ज्वालयेयुस्तथाभिं धवित्रादिना ॥ ११३ ॥

ध्यात्वा चुलिं शक्तिमभिं च सुद्रं वहेवीजात् तारकाद् वाभिपूज्य ।

तस्मिन्नभौ तद्विः साधयेयुरोङ्कारादेनाभिधार्याहरेयुः ॥ ११४ ॥

बृहत्यः कदल्यस्तथा कण्ठदहात्यः (?)सकूरुशमाण्डमुर्वारुकं कर्कटी च ।

तथा कारवल्लयाम्रके शृङ्गिवेरं वृहन्मुद्दमुद्दास्तथा नालिकेरम् ॥ ११५ ॥

तथा माषशिस्त्याढकीमातुदुङ्गाः कुलस्थाश्च शस्तोपदंशाः सुराणाम् ।

कदल्यादिपैः सिताव्येष्वलोण्युतः स्याद् यवानीदधिकाथसूपः ॥ ११६ ॥

तथा मोदकांश्चोपदंशांश्च कुर्याद् वृतव्योपलोण्यवानीष्टपिष्टैः ।

ततः पात्रवर्गं बहिः शोधायित्वा सशङ्खध्वनिच्छन्नमुत्थापयेत् ॥ ११७ ॥

हिरण्याद्य (मा ? म) त्रं हृदा धौतमाद्विः कदल्यादिपत्राणि वात्राभिघार्य ।
हविस्तत्र दस्तोपदंशादियुक्तं कदल्यादिपकैः फलैर्मेदकैश्च ॥ ११८ ॥

सिताक्षीद्वदध्युत्तरे तत्र गव्यं घृतं नूतनं षोडशद्वन्द्वकांशम् ।
निवेदात् प्रदेयं तु पुष्पार्चितेऽस्मिस्ततो धेनुमुद्रामृतैः श्लावयित्वा ॥ ११९ ॥

सम्प्रोक्ष्य मूलमन्त्रेण द(ग्वा ? त्वा)भोऽग्निप्रियान्तकम् ॥ १२० ॥

सपुष्पदक्षिणकरो हविः सपृष्टा निवेदयेत् ।

ध्यायेत् तन्मनसा दिव्यमन्नाद्यं तृप्तिकारणम् ॥ १२१ ॥

पानीयं च निवेद्यास्मै हृदं शीतं सुगन्धिं च ।

बहिर्निर्गत्य तच्छेषमन्नं हुत्वानलेऽपि च ॥ १२२ ॥

मूलाङ्गादिविधानेन तत्तन्मन्त्रेण साधकः ।

तत्रोदितबलि दत्त्वा वहिं भक्त्या विसर्जयेत् ॥ १२३ ॥

प्रदक्षिणनमस्कारस्तुतिभिस्तं प्र(दाप ? साद)येत् ।

प्रक्षाल्य चरणौ सम्यगाचान्तोऽन्तः प्रविश्य तु ॥ १२४ ॥

सुतृसं शङ्करं स्मृत्वा दद्यादाचमनीयकम् ।

ततो लवङ्कर्पूरतकोलकमुकान्वितम् ॥ १२५ ॥

निवेदयेत्त ताभ्युलं गन्धपुष्पार्चितं ततः ।

पूजयित्वा नमस्कृत्य जपेन्मूलं तु शक्तिः ॥ १२६ ॥

अथवान्नं तु होमार्थं पात्रे संस्थाप्य रक्षितम् ।

सुतृसे त्वथं देवेशो वहिकर्ये नियोजयेत् ॥ १२७ ॥

निवेद्याधिकारः ।

अङ्गानि चैव परिवारगणांश्च + + पञ्चोपचारविधिना तु यथोपपत्त्या ।

सऽपूजयेदनुपपत्रमिहार्चने यत् तत् कल्पयेत् तु मनसैव समाहितात्मा ॥

अत्रोपचारभेदेन पूजाभेदांस्तथापरे ।

बदन्ति तांश्च वक्ष्यामः किञ्चिद्देवात् पुरोदितात् ॥ १२९ ॥

दशोपचाराः कथिता निवेद्यान्ते तु पूजने ।
होमान्तको तु कथिता स्युपचारास्तु षडेश ॥ ११० ॥

बल्यन्ते चापि ते ख्याताः पञ्चविंशतिसङ्ख्यया ।
नृत्यान्ते वापि षट्क्रिंशदुपचाराः प्रकीर्तिताः ॥ १११ ॥

उत्तमोत्तमपूजायामुत्तमे वा भवन्त्युत ।
आसनावाहनार्थाणि पाद्यमाचमनीयकम् ॥ ११२ ॥

साङ्गं स्नानं तथा बस्त्रमुपवीतं च भूषणम् ।
गन्धपुष्पे च मालाश्च धूपे दीपश्च दर्पणम् ॥ ११३ ॥

नीराजनं च नैवेद्यमग्निकार्यं प्रदक्षिणम् ।
नमस्कारः स्तुतिवाद्यग्निते नित्यबलिस्तथा ॥ ११४ ॥

पूजासर्पणं चेति पञ्चविंशति चोदिताः ।
अथासनादयः पञ्च पञ्चगव्यभिषेचनम् ॥ ११५ ॥

पञ्चामृताभिषेकश्च स्नानं राजोपचारतः ।
बस्त्रोपवीताभरणं गन्धपुष्पस्त्रगक्षतम् ॥ ११६ ॥

धूपदीपौ च मुकुरं नरिजनविधिस्ततः ।
नैवेद्यं चाथ ताम्बूलं विद्यापीठार्चनं ततः ॥ ११७ ॥

अग्निकार्यं यथावच्च पाटुके चामरेऽपि च ।
छत्रं च नित्ययात्रा च बलिदानं पवित्रकम् ॥ ११८ ॥

प्रदक्षिणनमस्कारस्तोत्राण्यातोद्यमेव च ।
गीतं नृतं च पूजादेः सर्पणमतः परम् ॥ ११९ ॥

षट्क्रिंशदुपचाराः स्युरेवं तन्त्रोदिताः क्रमात् ॥

इति निगदितमार्गास्तुपचाराः प्रदिष्टाः
पृथगिह परिपात्वा शैवतन्त्रेषु दृष्टाः ।
यजनविधिषु शम्भोर्वेदितव्या यथावत्
स्वभिमतफलसिद्धिः स्याद् यथा भक्तिभाजाम् ॥ १४०१ ॥

इति भीमदीशानशिवगुरुदेवपद्मतौ सिद्धान्तसारे उपरिभागे
क्रियापादे उपचारपटलः पञ्चमः ।

अथ षष्ठः पठतः ।

अहैः वद्भिः स्यात् क्रियायाः प्रसिद्धेर्मन्त्रा मुद्राः कुण्डवन्मण्डलानि ।
द्रव्यावासिः साधकाश्चेति सम्यग् वक्ष्यन्ते तान्यत्र तन्त्रोदितानि ॥ १ ॥

अत्र मत्त्वे—

“मुद्रामण्डलमन्त्राश्च क्षेत्रद्रव्याणि साधकाः ।
गुरुणा + + + + नि यथावत् तन्त्रिबोधत ॥”

इति । तदू यथा—

मननत्राणधर्मित्वं वाचके दैवतस्य तु ।
यत्र तन्मन्त्रसंज्ञे स्याद्ग्रस्वदीर्घादिलक्षणैः ॥ २ ॥

मननात् सर्वभूतानां त्राणात् संसारसागरात् ।
मन्त्ररूपा हि तच्छक्तिर्मननत्राणधर्मिणी ॥ ३ ॥

रत्नत्रये—

“निर्विकल्पात्मकं ब्रह्म यन्त्रित्यानन्दविग्रहम् ।
शिवतत्त्वं हि तन्त्रित्यं निर्मलं व्यापि चिदूघनम् ॥

शिवादभिन्ना तच्छक्तिर्नित्या तद्वत् सुनिर्मला ।
चितिः स्वतन्त्रा विश्वस्य सिद्धिहेतुर्हि सा मता ॥

कृत्यं पञ्चविधं तस्य शिवस्य करुणानिधेः ।
सुष्टिः स्थितिश्च संहारस्तिरोभावोऽप्यनुग्रहः ॥

सिध्येच्छक्त्यान् (ये ? या) स्वेच्छाक्रियाज्ञानाख्यभेदया ।
सा शक्तिर्विन्दुतामेति परापरविभागतः ॥

तस्माच्च नादो द्वाभवन्मूलबीजं शिवात्मकम् ।

तथादि—

नादाख्यं यत् परं बीजं सर्वभूतेष्ववस्थितम् ॥
मुक्तिदं परमं दिव्यं सर्वसिद्धिप्रदायकम् ।
सान्तं सर्वगतं शून्यं मात्राद्वादशकास्थितम् ॥

इस्था ब्रह्म समाख्याता दीर्घा द्वज्ञानि पञ्चुलं ।
 अनुस्वारो भवेन्नेत्रं सर्वेषां चोपरि स्थितः ॥
 षष्ठं त्रयोदशान्तं च पञ्चमे विनियोजयेत् ।
 शिवं तं तु विजानीयान्मन्त्रमूर्तिं सदाशिवम् ॥”

इति । कालोत्तरे —

“मूलमन्त्रो विनिर्दिष्टो ब्रह्मभिः स्वाङ्गसंयुतः ।
 अकारश्चाप्युकारोऽथ मकारो विन्दुनादवान् ॥
 तारास्थः प्रणवो ष्णुष शब्दब्रह्मात्मको मतः ।
 अर्हमविन्दुनादाङ्गं वाग्भवं वीजमीरितम् ॥
 विश्ववाग्भूतिदं तत तु वागीश्वर्यास्तनुर्मवेत् ।
 शक्तिवीजं तथा तारो वाग्भवं च ततः परम् ॥
 पञ्चाशद्वर्णरूपा या मातृका परमेश्वरी ।
 अवर्गोऽस्या मुखं साङ्गं कच्चवर्गौ भुजद्वयम् ॥
 टत्तवर्गौ तथा पादौ पार्श्वर्युग्मं पफैऽबभौ ।
 पृष्ठं बकारो नाभिस्तु भकारो हन्मर्कारकम् ॥
 त्वगसृज्ञांसमेदोस्थिमज्जाशुक्रानि यादयः ।
 धातवः सप्त वर्णाः स्युर्हकारः प्राण इष्यते ॥
 स्फूर्तिः क्षकारः सक्रोधो विश्वलोकमयी तनुः ।
 लिपेष्टदादीन्यज्ञानि लिख्यन्तेऽत्र यथाक्रमम् ॥
 हृदयं षष्ठवर्गान्त्यं विन्दुमद्विप्सितं भवेत् ।
 प्रथमप्रथमं विन्दुयुक्तं तद्वच्छिरः स्मृतम् ॥
 प्रथमस्य द्वितीयं तु सानुस्वारं शिखा तथा ।
 वीप्सितः कच्चशब्दस्तु तथैव कवचं स्मृतम् ॥
 तृतीयं च चतुर्थं च प्रथमस्य त्रिनेत्रकम् ।
 वर्गान्त्यं सविसर्गं तु वीप्सितं त्वज्ञमुच्यते ॥

तारप्राणानिवतं शुक्लमौकारस्वरमण्डितम् ।
 वर्णां च मातृकाङ्गानामादौ संयोजयेत् क्रमात् ॥
 नमः स्वाहा वषट् चाथ हुं वौषट् फट् च जातयः ।
 चतुर्थ्यन्ताङ्गमन्त्राणामन्ते योज्या यथाक्रमम् ॥

मुद्राक्ष(?)स्फटिकाक्षसूत्रकलशांश्चाविप्रती पुस्तकं
 हस्तैर्दक्षिणपूर्वकैखिनयना शुक्लस्तगलेपना ।
 कुन्दाभाक्षरविग्रहा शशिकलामौलिः प्रसन्नानना
 ध्येया स्यालिपिदेवताम्बुजगता (सुसाभि ? मुक्ताभ)रालङ्घुता ॥

पञ्चाशद्वर्णमूर्तिं तामेवं ध्वात्वा स्वविग्रहे ।
 तद्वर्णान् कमशो न्यस्य जपन् मन्त्रान् स साधयेत् ॥

केशान्ते मुखवृत्तेऽक्षणोः श्रोत्रयोर्ध्वाणयोरपि ।
 गण्डयोरोष्योर्दर्नतपङ्गक्त्योर्मूर्धास्ययोः स्वरान् ॥

कवर्गं दक्षिणे हस्ते चर्वर्गमितरे भुजे ।
 टतवर्गैः तथा पद्मचां पफौ पार्श्वद्वये न्यसेत् ॥

पृष्ठे नाभौ च हृदये न्यसेद् बभमसंज्ञितान् ।
 त्वग्मूष्मांसमेदोस्मिमज्जाशुक्रासुपङ्गजे ॥

हृस्थे तत्पत्रगान् यादीनष्टार्णानात्मनि न्यसेत् ।
 क्षकारं कर्णिकायां तु सर्वं संसरन् न्यसेत् ॥

मातृकान्यासः ।

पञ्चानां ब्रह्मणां चापि सरूपन्यास इष्यते ।
 सधोजातादिकानि स्युर्ब्रह्माण्युद्धानुजप्त्ययोः (?) ॥ ४ ॥

तान्येवेशा(नादि ? न)पूर्वाणि न्यासपूजादिकेषु वै ।
 गोक्षीरधवलं सर्वं वामदेवं जपारुणम् ॥ ५ ॥

नीलाङ्गनामं चाषोरं पुरुषं कुङ्गकुमप्रभम् ।
 शुद्धस्फटिकसङ्काशमीशानास्यं मुखं विभोः ॥ ६ ॥

ब्रह्मं वर्णास्तु तन्मन्त्राः कलास्तन्मूर्तयोऽपि च ।
 अपृथक् च पृथक् चैव ज्ञातव्यास्तत्र तत्र हि ॥ ७ ॥
 सद्योजातं तु वारुण्यां वामदेवं तथोत्तरे ।
 अघोरं दक्षिणमुखं प्राचि तत्पुरुषाह्वयम् ॥ ८ ॥
 ईशानमूर्धवक्रं स्याद् ब्रह्माणीमानि पञ्च हि ।
 हस्तस्वरान् बिन्दुयुतांस्ताराद्यान् ब्रह्मणां क्रमात् ॥ ९ ॥
 संयोज्यादौ चतुर्थ्यन्तं नमोन्तं च पृथक् पृथक् ।
 ब्रह्माणीमानि पञ्च स्युः सामान्यान्यर्चनादिषु ॥ १० ॥
 दीक्षितानां तु सर्वेषां पाठ्यान्येवाविशेषतः ।
 अथ वेदागमोक्तानि पञ्च ब्रह्माणि पञ्च हि ॥ ११ ॥
 तानि द्विजातिपाठ्यानि न खश्छद्दादिभिः क्रचित् ।
 तान्युद्भियन्ते सावित्री गायत्री शैवसम्मता ॥ १२ ॥
 तद्वत् पाशुपतास्त्रं च व्योमव्यापि च मन्त्रराट् ।
 तारं च शुक्लयोकारो जातं षष्ठाद्यममियुक् ॥ १३ ॥
 षष्ठायं द्यामिचेत्यादौ नववर्णान् समुद्दरेत् ।
 सद्योजातं चतुर्थ्यन्तं द्वादशस्वरकं जलम् ॥ १४ ॥
 नर्ति भवेति द्विगुणमनात्यन्ते भवे पदम् ।
 भजस्वेति च मां चोक्त्वा चतुर्थ्यन्तं भवोङ्गवम् ॥ १५ ॥
 नमश्च सद्यस्त्वेकोनचत्वारिंशद्विरक्षरैः ।
 प्रणवो वामदेवश्च चतुर्थ्यन्तो नमोन्वितः ॥ १६ ॥
 ज्येष्ठश्च रुद्रः कालोऽपि त्रयस्तावक्त्रमोन्तकाः ।
 पृथक् कालबलान्ते स्यात् पदं विकलनाय तु ॥ १७ ॥
 बलप्रमथनाय स्यात् सर्वभूतपदं ततः ।
 दमनश्च चतुर्थ्यन्तः तद्विभक्त्या मनोन्मनः ॥ १८ ॥
 नमोन्तो नवभिस्तारैः पञ्चसप्ततिवर्णकैः ।
 वामदेवस्य मन्त्रोऽयं नवशक्त्युपबृंहितः ॥ १९ ॥

तारं वर्गादिकं चोक्त्वा घोरेभ्योऽथेति चोद्धरेत् ।
 अथमुक्तं पुनश्चैतत् पदं घोरद्वयं ततः ॥ २० ॥
 तारेभ्यस्त्वयक्षरादूर्ध्वं चशब्दं सर्वतःपदम् ।
 शर्वसर्वेभ्य इत्युक्त्वा नमस्तेति पदद्वयम् ॥ २१ ॥
 अस्तु रुद्रपदान्ते तु रूपेभ्य इति चोद्धरेत् ।
 अघोरमन्त्र एष स्यादुक्तः षट्त्रिंशदक्षरैः ॥ २२ ॥
 तारं तदिति चोदधृत्य पुरुषायपदं ततः ।
 विद्येत्यर्णद्वयं हे च महादेवाय चोद्धरेत् ॥ २३ ॥
 पञ्चमस्य चतुर्थं स्याच्चतुर्थस्वरभूषितम् ।
 महितमश्चतुर्वर्णान् रुद्रःप्रेत्यक्षरत्रयम् ॥ २४ ॥
 चोदयादिति मन्त्रोऽयं पञ्चविंशतिवर्णकः ।
 भवेत् तत्पुरुषस्यापि मन्त्रोऽथेशान उच्यते ॥ २५ ॥
 तारं स्वरं चतुर्थं च सप्तमात् पञ्चमादपि ।
 पञ्चमे दीर्घसर्गान्ते चोदधृत्यार्णचतुष्टयम् ॥ २६ ॥
 सर्वशब्दं च विद्यानामीश्वरश्वाक्षराणि षट् ।
 सर्ववर्णौ च भूतानां ब्रह्माधिपतिरित्यपि ॥ २७ ॥
 षष्ठ्यन्तं ब्रह्मशब्दं च प्रोक्तोऽथाधिपतिस्त्वति ।
 ब्रह्मा शिवश्चतुर्वर्णान् मेऽस्त्वित्यक्षरत्रयम् ॥ २८ ॥
 सदाशिवं च तारान्तः स्याच्चत्वारिंशदक्षरैः ।
 प्रोक्तो हीशानमन्त्रोऽयं ब्रह्माणीमानि पञ्च हि ॥ २९ ॥
 अष्टौ त्रयोदशाष्टौ च चतसः पञ्च एव च ।
 कलांः सद्यादिकानां स्युरष्टात्रिंशद् यथाक्रमम् ॥ ३० ॥
 ब्रह्मभङ्गचा न्यसेत् देहे पञ्च वक्रेषु च न्यसेत् ।
 बक्रभङ्गचा कलान्यासं कुर्यात् स्थानेष्वनुक्रमात् ॥ ३१ ॥
 शशिनीं चाङ्गदामिष्टां मरीचीं ज्वालिनीं तथा ।
 ईशानस्य कलाः पञ्च न्यसेत् तत्पदपञ्चकैः ॥ ३२ ॥
 शान्तिं विद्यां प्रतिष्ठां च निवृत्तिं च स्वैकैः पदैः ।
 सह तत्पुरुषस्यैताश्वतस्त्रो विन्यसेत् क्रमात् ॥ ३३ ॥

तामसीं च तथा मोहां क्षणां निष्ठाहयामपि ।
 मृत्युं मायां भयां चैव जरां चाबोरजाः कलाः ॥ ३४ ॥
 राजसीं चैव रक्षां च रत्ते चाप्यथ प्रालिनीम् ।
 सज्जमन्या क्रियां तद्वद् बुद्धिं छायाहयामपि ॥ ३५ ॥
 धात्रीं च आमणीं चैव मोहिनीं चाभयां न्यसेत् ।
 स्वैः पंदैर्वर्मदेवस्य कला हेताख्योदश ॥ ३६ ॥

सिद्धिं चार्द्धं द्युतिं लक्ष्मीं मेधां कान्ति स्वधां स्थितिम् ।
 सधोजातकला हेतास्तत्पदैर्विन्यसेत् क्रमात् ॥ ३७ ॥

नवाष्टादिजगत्यर्णैः शरवेदाक्षरैरपि ।
 क्रमादीशानमन्त्रस्य कलाः पञ्च न्यसेद् बुधः ॥ ३८ ॥

नवाष्टवेदवेदार्णैः कलास्तत्पुरुषस्य च ।
 शरबाणाश्चिगायत्रशराग्निशरसायकैः ॥ ३९ ॥

स्वाक्षरैर्विन्यसेद् विद्वानघोरस्य कलाष्टकम् ।
 ऊर्ध्वप्रादक्षिणोदीच्यपांश्चिमाशास्थमूर्धसु ॥ ४० ॥

ईशानस्य कलाः पञ्च नमोन्तं विन्यसेत् पृथक् ।
 ऊर्ध्वास्ये शान्त्यतीताख्यां प्रणवेन कलां न्यसेत् ॥ ४१ ॥

ततः प्रा + + + + + + + + + षौरुपीः ।

कला विन्यसेदिति यावत् ।

अघोरस्याथ हृदये कण्ठे चैवांसयोः क्रमात् ॥ ४२ ॥
 नाभौ च जठरे पृष्ठे तथोरसि कलां न्यसेत् ।
 गुह्योपरिष्टाद् गुह्ये चाप्यवैर्जान्वोश्च जड्योः ॥ ४३ ॥

स्फिजोः कट्टां पार्थ्योश्च वामदेवकलां न्यसेत् ।
 पादयोश्च तथा पाण्योर्नासिकायां च मूर्धनि ॥ ४४ ॥

बाह्योश्च विन्यसेदद्वौ सधोजातकलाः क्रमात् ।
 अंसोर्वादिषु युग्मेषु पूर्वं दक्षिणतो न्यसेत् ॥ ४५ ॥

वामे पश्चात् क्रमोऽयं स्यात् सर्वत्र स्वस्वमुदया ।
सामान्येन षड्ङ्गानि वक्ष्यन्ते ब्रह्मणां क्रमात् ॥ ४६ ॥

यथा —

प्रोक्तं प्रयोगमञ्जर्णी पौष्टके च निबन्धने ।
शरतारादिसर्वज्ञशब्दः स्यात् सचतुर्थिकः ॥ ४७ ॥

नमोन्तं हृदयं प्रोक्तमथ वर्गादिमुद्धरेत् ।
षष्ठान्तं सप्तमोपेतं पञ्चमाद्यं दशान्तयुक् ॥ ४८ ॥

तेजोमालिनिशब्दश्च तृप्तया ब्रह्मशब्दयुक् ।
शिरश्चतुर्थर्या स्वाहान्तः शिवो मन्त्र उदाहृतः ॥ ४९ ॥

तृतीयस्य तृतीयार्णं सजलं त्वथ सप्तमात् ।
तृतीयं तत्स्वरोपेतं तकारं शिखिशब्दयुक् ॥ ५० ॥

शिखे चानादिबोधोऽयं जातियुक्तं शिखां तथा ।
वज्रिणे च समुद्धृत्य वज्रशब्दं धराय च ॥ ५१ ॥

स्वतन्त्रं च चतुर्थ्यन्तं कवचाय च जातियुक् ।
अष्टमाद्यं तृतीयाद्यं चतुर्थं चाष्टमस्य च ॥ ५२ ॥

त्रयोदशान्तयुक्तानि विन्दुमन्त्युद्धरेत् क्रमात् ।
अल्लुप्तशक्तयेशब्दं नेत्रत्रयपदं तथा ॥ ५३ ॥

चतुर्थ्यन्तं समुद्धृत्य नेत्रं स्याज्जातियोजितम् ।
अथ पाशुपताखं तु यत् पञ्चार्णं तदुद्धरेत् ॥ ५४ ॥

अनन्तशक्तये चोक्त्वा स्यादखं तत् स्वजातियुक् ।
शिव एव विसर्गान्तः शिवाखं परिकीर्तितम् ॥ ५५ ॥

षष्ठवर्गद्वितीयं तु चतुर्धाद्यार्धमात्रयुक् ।
प्रथमात् पञ्चमादायौ संयोजयैव द्विवर्णकम् ॥ ५६ ॥

अखं पाशुपतं त्वेतत् समस्तदुरितापहम् ।
अस्यादौ सशिवाखं तु शिखावीजे नियोजयेत् ॥ ५७ ॥

सर्वविघ्नहरं दिव्यं मुक्तिदं स्याज्जपादिभिः ।
अष्टमाद्यं भूमियुक्तं तृतीयस्वरविन्दुमत् ॥ ५८ ॥

प्रथमं बीजमुद्दिष्टं पष्ठायं स्याद् द्वितीयकम् ।
तृतीयमष्टमायं तु पञ्चमस्वरसंयुतम् ॥ ५९ ॥

वर्माख्ले चेति पञ्चार्णमख्लं पाशुपतं स्मृतम् ।
एवं पाशुपताख्लं स्यादघोराख्लमधोच्यते ॥ ६० ॥

पष्ठायं साभिमुद्धृत्य स्फुरशब्दं च वीप्सितम् ।
द्वितीयस्य चतुर्थं च द्वादशान्तस्वरान्वितम् ॥ ६१ ॥

अभिं पुनश्च तावुक्त्वा पञ्चमायमथानलम् ।
तनुरूपपदं चोक्त्वा चटयुग्मं समुद्धरेत् ॥ ६२ ॥

प्रचटेति द्विरुच्चार्यं कहद्वन्द्वं वमद्यम् ।
वीप्सितं घातयपदं वर्माख्लेऽभिप्रियां तथा ॥ ६३ ॥

तारादिकमघोराख्लं द्विचत्वारिंशदक्षरम् ।
रसर्तुवेददशकैर्वसुनागैश्च सम्मितैः ॥ ६४ ॥

साक्षरैर्जीतिसंयुक्तैरस्त्रान्ताङ्गानि तानि पद् ।
तृतीयस्य तृतीयं तु पञ्चमस्वरदण्डयुक् ॥ ६५ ॥

शुक्लश्वैव विसर्गान्तमक्षरद्युमुच्चरेत् ।
प्लुतान्ततारायमिदं मृत्युञ्जयमिति स्मृतम् ॥ ६६ ॥

शुक्लपद्मयु(ता ? गा)न्तःस्थचन्द्रमण्डलसम्पुर्णे ।
अमृतासारविष्यन्दि ध्यात्वा मृत्युरुजापहम् ॥ ६७ ॥

विन्दुनादान्वितः प्राणः शुक्लं सर्गी च पाण्डरम् ।
ध्यायेद्यूदयपद्मस्थं चिन्मन्त्रोऽयं शिवात्मकः ॥ ६८ ॥

प्रणवश्वैव तच्छब्दो महेशायपदं ततः ।
विद्वशब्दस्य हे चान्ते वाविशुद्धाय धीमहि ॥ ६९ ॥

तनःपदान्ते रुद्रः स्यात् प्रकारान्ते तु चोदयात् ।
इत्युक्ता शिवगायत्री शैवी साविष्यथोच्यते ॥ ७० ॥

श्रोदशस्वराख्लं तु जलं वायुसमन्वितम् ।
षष्ठान्तं चोद्धरेदस्य पदस्यादौ च कारकम् ॥ ७१ ॥

व्योमशब्दं चतुर्थ्यन्तं विद्यशब्दं च हेयुतम् ।

शुक्रं षष्ठस्वरयुतमन्त्यं षष्ठान्तसंयुतम् ॥ ७२ ॥

सूक्ष्मशब्दं चतुर्थ्यन्तं धीमहीत्यादिकं तथा ।

प्राग्नृत् समुदधूत्य भवेत् सावित्री शिवसंज्ञिता ॥ ७३ ॥

द्वितीयस्य तृतीयं तु बिन्दुनादसमन्वितम् ।

गणेशबीजं विज्ञेयं स्वदीर्घीर्वाङ्गकल्पना ॥ ७४ ॥

तारादिकं द्वितीयस्य तृतीयं कर्णबिन्दुयुक् ।

गुरुभ्योऽन्ते नमश्चोक्तो मन्त्रोऽयं गुरुपूजने ॥ ७५ ॥

तारान्ते स्याद् वचच्छब्दो(?) भुवोऽन्ते च नर्तिर्भवेत् ।

स्कन्दस्य सप्तवर्णोऽयं मन्त्रः सर्वर्थसाधकः ॥ ७६ ॥

पुरस्तात्कं व्योमदीर्घामिविन्दुमूलं शक्तिबीजं च शुक्रं ससर्गम् ।

समुदधूत्य सूर्याय नत्यन्तमुक्तत्वा भवेन्मूलमन्त्रस्तु सौरो नवार्णः ॥ ७७ ॥

ओं ब्रह्मतेजो ज्वल ज्वल हृदयाय नमः । ओं अम् विष्णुतेजः प्रज्वल प्रज्वल अर्काय शिरसे स्वाहा । ओं अं रुद्रतेजो ज्वल भूर्भुवः स्वरो ज्वलिनि शिवायै वषट् । ओं अं महेश्वरतेजः शूलिनि कवचाय हुम् । ओं अं सत्यसदाशिवतेजः कपर्दिनि कपर्दिनि अक्षाय फट् । ओं अं हं शिवतेजः शक्ते नेत्रत्रयाय वौषट् ।

अङ्गानीमानि सूर्यस्य स्वांखशुद्धे करद्वये ।

ज्येष्ठाद्यज्ञुलिषु न्यस्य क्रमादस्तं तलद्वये ॥ ७८ ॥

शीर्षास्यहृदुपस्थेषु पदयोर्दिक्षु च क्रमात् ।

तान्यज्ञानयेव विन्यस्य हृदयादिषु च क्रमात् ॥ ७९ ॥

पूजाजपादिकं कुर्यात् सिद्धिमिष्टां स विन्दति ।

तारं सान्तं बिन्दुयुतं कान्तं विन्दुसमन्वितम् ॥ ८० ॥

द्वितीयस्य द्वितीयं च षोडकायेति समुद्धरेत् ।

प्रयोजनतिलकसंज्ञो मन्त्रोऽयं भास्करस्य निर्दिष्टः ॥ ८१ ॥

पूजयोऽनेनापि रविः शैवैरिष्टार्थसिद्धये नित्यम् ।

मन्त्रं व्योमव्यापिसंज्ञं तु वक्ष्ये व्यक्तस्त्वेकाशीतिसंव्यैः पदैर्यः ।

वर्णानां चाप्यष्टष्टुतराणि त्रिणेयवास्मिन् संख्यया वा शतानि ॥ ८२ ॥

प्रथमं तु पदं तारं सप्तमान्त्यं त्वगन्वितम् ॥ ८३ ॥

त्रयोदशस्वरोपेतमुद्भूत्यैवं तथा पुनः ।

षष्ठ्यान्त्यं व्यापिने चेति द्वितीयं पञ्चवर्णकम् ॥ ८४ ॥

व्योमशब्दश्च रूपाय सर्वव्यापिन इत्यपि ।

पञ्चाक्षरे पदे प्रोक्ते शिवायेति त्रियक्षरम् ॥ ८५ ॥

अनन्तानाथशब्दैस्तं चतुर्थ्या चतुरक्षरे ।

पदेऽथानाश्रितायेति पञ्चार्णैरष्टमं पदम् ॥ ८६ ॥

त्रिचतुर्वर्णकपदे चतुर्थ्या ब्रुवशाश्वतौ ।

योगपीठसंस्थिताय नित्ययोगिन इत्यपि ॥ ८७ ॥

वसुबाणाक्षरे ध्यानाहाराय शरवर्णकम् ।

पञ्चाक्षरस्तु तारादिर्मुख्यं षड्गणकं पदम् ॥ ८८ ॥

सर्वप्रभव इत्यर्णः पञ्चमिः स्यात् पदं ततः ।

शिवायेति त्रिवर्णं स्यादयेशानादिपञ्चकम् ॥ ८९ ॥

उक्त्वा मूर्धाय वक्त्राय हृदयायेति चोपरि ।

गुह्याय मूर्तये चेति पदसप्तमुनिसंख्यया ॥ ९० ॥

समुद्रोदधिसंख्याणैः क्रमात् स्यात् पदपञ्चकम् ।

तारं नमो वीप्सितं च पदं पञ्चाक्षरं भवेत् ॥ ९१ ॥

षड्भिर्गुह्यातिगुह्याय गोप्त्रे वर्णद्वयं पदम् ।

अनिधनाय पञ्चार्णः सर्वविद्याधिपाय तु ॥ ९२ ॥

सप्तार्णः सर्वयोगाधिगतायेत्यष्टवर्णकम् ।

ज्योतीरूपाय वाणार्णः परमेश्वरपराय च ॥ ९३ ॥

अष्टाक्षरैः परमात्मन्पदं स्याद् वेदवर्णकम् ।

अचेतनाचेतनेति पदं सप्ताक्षरैः स्मृतम् ॥ ९४ ॥

व्योम्निष्ठन्द्रं चतुर्वर्णं व्यापिन्युगमं तथैव हि ।

अरूपिन् वीप्सितं षड्भिः प्रथमद्वितयं तथा ॥ ९५ ॥

तेजोयुगमं चतुर्वर्णं ज्योतिर्द्वन्द्वं तथैव हि ।

अरूप चाप्यनग्ने च अधूमेति त्रिभिस्त्रिभिः ॥ ९६ ॥

अभस्म चाप्यनादे च नात्रयं धूत्रयं तथा ।
 त्रियक्षराणि चत्वारि पदानीमानि वै विभोः ॥ ९७ ॥

तारायं भूर्भुवःस्वश्च द्वित्रिव्यार्णानि वै क्रमात् ।
 पदान्यनिधनेत्यर्णेश्चतुर्भिर्निधनं त्रिभिः ॥ ९८ ॥

निधनोद्भवपञ्चार्णं शिव इत्यक्षरद्वयम् ।
 द्वाभ्यां शर्वेति च पदं विज्ञेयमिह देशिकैः ॥ ९९ ॥

महेश्वरेति श्रुत्यर्णं महादेवपदं तथा ।
 सद्भावेश्वरपञ्चार्णं महातेजश्चतुष्टयम् ॥ १०० ॥

पञ्चार्णं योगाधिपते मुञ्चद्वन्द्वचतुष्टयम् ।
 प्रथमद्वितयं षड्भिः शर्वयुग्मचतुष्टयम् ॥ १०१ ॥

भवद्वन्द्वं चतुर्भिः स्याद् भवोद्भवचतुष्टयम् ।
 अथाष्टवर्णं हि पदं सर्वभूतसुखप्रदम् ॥ १०२ ॥

सप्ताक्षरं सर्वपूर्वं साच्चिद्यकर इत्यपि ।
 ब्रह्मविष्णुरुद्रप(दं ? र)पदमष्टाक्षरं भवेत् ॥ १०३ ॥

अनर्चितानर्चितेति तथासंस्तुतवीष्मितम् ।
 अष्टवर्णं पदे ज्ञेये पूर्वस्थितचतुष्टयम् ॥ १०४ ॥

साक्षिद्वन्द्वं चतुर्भिः स्याद् वेदार्णं तुरुयुग्मकम् ।
 पतज्ञेति त्रिवर्णं स्यात् पिङ्गयुग्मं चतुष्टयम् ॥ १०५ ॥

ज्ञानद्वयं शब्दयुग्मं सूक्ष्मयुग्मं पदत्रयम् ।
 पृथग् वेदाक्षराण्येव शिवशर्वद्वयं द्वयम् ॥ १०६ ॥

सर्वदेति त्रिभिर्वर्णैः पञ्चार्णेनमो नमः ।
 शिवाय त्र्यक्षरपदं विज्ञेयं देशिकोत्तमैः ॥ १०७ ॥

तारपूर्वं नतिद्वन्द्वं पदं पञ्चाक्षरं स्मृतम् ।
 एकाशीतिपदान्येव विज्ञेयानि क्रमेण हि ॥ १०८ ॥

तारौ सर्वात्मनेऽज्योतिः सहितं द्वयं स्मृतम् ।
 द्वितीयं पदमुच्चार्यं सशिवब्रह्मशब्दयुक्तम् ॥ १०९ ॥

स्वजातियुक्तं तु शिरः शिखामन्त्रोऽपि कथयते ।
 तृतीयं पदमुच्चार्य ज्वालिनीति द्विरभ्यसेत् ॥ ११० ॥
 जातियुक्ता शिखोक्ताथ चतुर्थं पदमुद्धरेत् ।
 उक्त्वा पिङ्गलशब्दं तु वर्म स्याज्ञातियोजितम् ॥ १११ ॥
 पञ्चमं पदमुच्चार्यं शिवाघोरास्त्रके तथा ।
 जातियुक्तं तदस्तं स्यादज्ञानीमानि पञ्च हि ॥ ११२ ॥
 व्योमव्यापिमनोरस्य चन्द्रज्ञानोक्तमार्गतः ।
 षडज्ञान्यपि दृष्टानि लिख्यन्ते तान्यनुक्रमात् ॥ ११३ ॥

ओं व्योमव्यापि शिव ओं नमः सर्वात्मने पराय परमेश्वरपराय यो-
 गाय योगसम्भवाय करकर कुरुकुरु सत्यसत्य भवोद्भ्रव वामदेवाय सर्वकार्य-
 प्रशमन सदाशिव प्रसन्न नमोऽस्तु ते स्वाहा हृदयाय नमः । ओं शिव ब्रह्म-
 शिरसे स्वाहा । ओं शिवहृदयज्वालिनि स्वाहा ज्वालिन्यै शिखायै वषट् ।

शिवात्मकं महादेवं सर्वज्ञं प्रभुमव्ययम् ।
 आर्तये महाघोरं कवचं पिङ्गलं शुभम् ॥ ११४ ॥

आयाहि पिङ्गल ! महाकवच ! शिवाज्ञया हृदयं बन्धबन्ध उवलज्वल
 वूर्णशूर्ण शक्तिवज्रधर वज्रपाशमनुपविश्य सर्वदुष्टान् स्तम्भयस्तम्भय हुं फट् ।
 पिङ्गलाय कवचाय हुम् । ओं जुं सं ज्योतीरूपाय नेत्रत्रयाय वौषट् । पूर्व-
 वदघोरास्त्रमेवास्त्रम् ।

“सर्वकर्मकराः सर्वे सर्वे सर्वोर्धसाधकाः ।
 सर्वरूपधराः सर्वे सर्वे चामोघशक्तयः ॥
 शिवकार्योद्भ्रवाः सर्वे न मीमांस्याः कथञ्चन ।”

इति मतझे ।

इत्यस्मादस्य मन्त्रस्य न पृथग्देवताः स्मृताः ।
 शिवो हि देवता चास्य क्रष्णिः शक्तिर्गायत्रिसंज्ञितम् (?) ॥ ११५ ॥
 छन्दः स्मृतमथोऽन्यत् तु न मीमांस्यं कथञ्चन ।
 पष्ठायं भूमिबीजस्थं पञ्चमस्वरविन्दुयुक ॥ ११६ ॥

तोयं सर्गि जलं वायुद्विदशान्तयुतं तथा ।
 षष्ठान्त्यं व्यापिनेशब्दो हुतभुक्तिप्रययान्वितः ॥ ११७ ॥
 तारादिर्दशवर्णोऽयं व्योमव्यापी शिवात्मकः ।
 तारं स्व(रौद्र्विं ? रद्वि)तीयश्च स्वरौ वेदर्तुसम्मितौ ॥ ११८ ॥
 व्योमव्यापी चतुर्थ्यन्तस्तारान्तोऽयं दशाक्षरः ।
 तारं प्रासादवीजं च शिवायेत्यक्षरत्रयम् ॥ ११९ ॥
 नमस्कारश्च सप्तर्णे + + मन्त्रः शिवस्य च ।
 प्रासादोक्ताङ्गवीजान्ते शिकाराद्यक्षराणि तु ॥ १२० ॥
 संयोज्य जातियुक्तानि शिवाङ्गानि भवान्ति हि ।
 शिवशब्दश्चतुर्थ्यन्तो नत्यादिस्तु शराक्षरः ॥ १२१ ॥
 उद्धृतः शिवमन्त्रोऽयं धर्मकामार्थमोक्षदः ।
 तारादि स्याद् द्विजातीनां + + + + + + + + ॥ १२२ ॥
 + + + + + + + + + + + + + + षडक्षरः ।
 नानेन सद्वशोऽन्योऽस्ति मन्त्रः सर्वार्थसाधकः ॥ १२३ ॥
 सतारः शक्तिवीजादिर्मन्त्रोऽयं हि षडक्षरः ।
 शैवाष्टाक्षरसंज्ञः स्याद् भोगमोक्षफलप्रदः ॥ १२४ ॥
 अस्यैवाष्टाक्षरस्यान्ते चिन्मात्रं योजयेद् यदा ।
 मन्त्रो दशाक्षरः प्रोक्तः कल्पवृक्ष इवेष्टदः ॥ १२५ ॥
 पञ्चानामपि मन्त्राणां पञ्चिर्गायत्रमेव च ।
 बृहती च पुनः पञ्चिरचन्द्रास्युक्तान्यनुक्रमात् ॥ १२६ ॥
 वामदेवो दधीचश्च शिलादश्च महामुनिः ।
 सनकुमारश्चेत्यु(कत्वा ? क्ता) मुनयोऽस्मी यथाक्रमम् ॥ १२७ ॥
 शिव एव स्वयं साक्षाद् दैवतं पूर्वमन्त्रयोः ।
 शिष्टानां तु त्रयाणां स्यात् सशक्तिर्देवता शिवः ॥ १२८ ॥
 एतेषां तु पृथक्कल्पा लिखिताः पूर्वपद्धतौ ।
 मन्त्रपादे तु मन्त्राणां यस्मिन् पटल उद्धृताः ॥ १२९ ॥
 सर्वेऽप्यमितसामर्थ्याः सर्वे सर्वार्थसिद्धिदाः ॥ १३० ॥

इतीह मन्त्राः कथिता यथावद् (या ? य)थाप्रधानाः शिवतन्त्रसिद्धाः ।
क्रियाः प्रसिध्यन्ति च यैरशेषाः शिवत्पूर्वभ्युदयाश्च मोक्षः ॥ १३१ ॥

इति श्रीमदीशानशिवगुरुदेवपद्मतौ सिद्धान्तसारे उपरिभागे
क्रियापादे मन्त्रोद्घारपटलः षष्ठः ॥

अथ सप्तमः पटलः ।

वक्ष्ये मुद्राः शैवतन्त्रप्रसिद्धाः याभिः पूजाकर्मसिद्धिः प्रदिष्टा ।
सूर्यस्यादौ षड् विशेषेण पश्चाच्छम्भोमुख्याः स्युर्देशान्याश्च वेद्याः ॥ १ ॥
पद्माकारावाभिमुख्येन पाणी मध्येऽङ्गुष्ठौ शायितौ कर्णिकावत् ।
पद्माख्येयं सैव संलग्नमध्या सृष्टाङ्गुष्ठा बिम्बसंज्ञा तु मुद्रा ॥ २ ॥
प्राग्वत् पाण्योर्लभ्योरङ्गुलीनामग्रेऽङ्गुष्ठोच्चालनान्निमुरा स्यात् ।
बद्धवा मुष्टि दक्षिणामाभ्फुरन्त्यौ मुक्त्वा तर्जामध्यमे गोवृषाख्या ॥ ३ ॥
अन्योन्यग्रथितसमाङ्गुलीकपाण्योस्तर्जाग्रद्रुयसमवेत्मध्यमाग्रे ।
व्यत्यस्तेऽप्यथ तदनागिकाकनिष्ठायुक्ताग्रे भवति हि धेनुसंज्ञमुद्रा ॥ ४ ॥
बद्धवां दक्षिणहस्तेन मुष्टिस्त्रृष्टतर्जनीम् ।
तत्तर्जन्या वाग्तलताडनात् त्रासनी भवेत् ॥ ५ ॥

इति मुद्रापटकं सूर्यस्य ।

प्रसारिताधोमुख्याभ्यां हस्ताभ्यां संस्पृशेत् तनुम् ।
पादावारभ्य मूर्धन्तं महामुद्रेयमीरिता ॥ ६ ॥
उत्तानपाण्योर्विहिताङ्गलौ तज्ज्येष्टाग्रयुग्मेन पृथग्निकुञ्च्य ।
स्पृष्टा तथानामिकयोस्तु मूलं मुद्रेयमावाहनसंशिता स्यात् ॥ ७ ॥
इयमावहन्येवाधोमुखी स्थापनी ।

संलग्नमुष्ठोः करयोः स्थितोर्ध्वज्येष्टायुगं यत्र समन्नताग्रम् ।
सा सञ्चिधापन्यथ सैव गर्भाङ्गुष्ठा भवेच्चेदिह निष्ठुराख्या ॥ ८ ॥
बद्धवाङ्गालिं पङ्कजकोशकल्पं यदक्षिणज्येष्ठिकया तु वामाम् ।
ज्येष्ठां समाकर्म्य तु वन्दनीयं मुद्रा नमस्कारविधौ प्रयोज्या ॥ ९ ॥

बद्धमुष्ट्योस्तु संलग्नसमुखाहृष्टहस्तयोः ।

कालकर्णी भवेच्छैवी मु + + त्रापराः स्मृताः ॥ १० ॥

अधोमुखं दक्षिणहस्तमुष्टौ ज्येष्ठा तु वामा निहिताथ मुष्टेः ।

वामस्य मध्यात् प्रसूतापसव्यज्येष्ठापरा वैष्टितलिङ्गमुद्रा ॥ ११ ॥

पूर्वोदितैव भेनुमुद्रा ।

तिरश्चीने कनिष्ठाग्रे त्वहृष्टे ? षष्ठा)भ्यां समास्थिते ।

देशिनी मध्यमे रुच्यादनामे द्वे समुच्चते ॥ १२ ॥

संयुक्ताग्रे च ते कृत्वा मुद्रा पञ्चमुखी भवेत् ।

दशमुद्राधिकारः ।

आकुञ्चयाथ कनिष्ठाग्राकम्याहृष्टमध्यतः ॥ १३ ॥

ऋज्वायतास्तु शेषाः स्युरङ्गुल्यः शक्तिसंज्ञिता ।

इयमेव हि शक्त्याग्ल्या विरलोच्चाहृष्टलिङ्ग्रया ॥ १४ ॥

यदि स्यात् त्रिशिखाकारा शूलमुद्रेति कथयते ।

बदूध्वाङ्गलिं तु हस्ताभ्यां निगृह्यानामिकाद्वयम् ॥ १५ ॥

शेषाहृलीः प्रसार्येण द्रव्यमुद्रा प्रकीर्तिता ।

प्रसार्य दक्षिणं हस्तं कनिष्ठाध्यखिलाहृलीः ॥ १६ ॥

क्रमादाकुञ्चयेच्छीघ्रं मुद्रा संहारिणी मता ।

मिथः पृष्ठार्पितौ हस्तावन्योन्यग्रथिताहृली ॥ १७ ॥

कृत्वा बदूध्वा परावर्त्य नत्वा सा स्यात् क्षमापनी ।

इति पञ्चमुद्राः ।

इत्थं मन्त्रा मुख्यशश्चापि (रु ? मु)द्राः प्रोक्ता येभ्यः कर्मसीद्विः प्रादेषा ।

आनाद् येषां धारणाच्चापि जापादिष्टान् कामान् साधनाच्चाप्नुवन्ति ॥ १८ ॥

इति श्रीमदीशानशिवगुरुदेवपद्मौ सिद्धान्तसारे

उपरिभागे क्रियापादे मुद्रापटलः सप्तमः ॥

अथाष्टमः पटलः ।

प्रासादे मण्डपे वापि गृहे वा यत्र कर्म तत् ।

कियते तत्र संशुद्धे गोमयालेपिते स्थले ॥ १ ॥

मध्येऽत्र सूत्रं वरुणोन्द्रदीर्घं निवेश्य चास्फाल्यं तु तस्य मध्ये ।

बिन्दुं विधायापरपूर्वोर्वै तदङ्गयेत् सूत्रवशात् समानम् ॥ २ ॥

पुनस्ते सूत्रखण्डे तु समं भित्त्वाङ्गयेदपि ।

बिन्दोस्तु पूर्वोपरमध्यमाङ्गेभितेन सूत्रेण तदाहितेन ।

बिन्दोः सयाम्योत्तरादिकसमाङ्गवशात् समालिख्य तुं मत्स्ययुग्मम् ॥ ३ ॥

तयोर्निधाय सूत्रं स्याद् दक्षिणोदगायतम् ॥ ४ ॥

इत्थं ब्रह्माहयं सूत्रमुदकसूत्रं च साधयेत् ।

क्षेत्रार्धमानेन तु विन्दुसं(स्थ? स्थां)श्चतुर्दिशं सूत्रवशाद् यथेष्टम् ।

अङ्गान् विधायाथ तदङ्गयुग्मात् सूत्रद्वये स्युः खलु कोणमत्स्याः ॥ ५ ॥

तेषु मत्स्येषु परितो दिक्षु सूत्रैर्निपातितैः ॥ ६ ॥

चतुरश्रं भवेत् क्षेत्रं चतुष्प्राप्तं समं शुभम् ।

सर्वमण्डलकुण्डादिवास्तुनिर्माणकारणम् ॥ ७ ॥

चतुरश्रसाधनम् ।

कुण्डं प्रशस्तं चतुरश्रमादावश्वतथपत्रं च तथार्धचन्द्रम् ।

तद्वत् त्रिकोणं त्वपि वर्तुलं स्यात् षट्कोणकं पद्ममथाष्टकोणम् ॥ ८ ॥

रत्निमात्रं शतार्धं स्याच्छतहोमे त्वरतिकम् ।

सहस्रे हस्तमानं स्यादयुते च द्विहस्तकम् ॥ ९ ॥

लक्षे चतुष्परं कुण्डं दशलक्षे तु षट्करम् ।

कोटिहोमेऽष्टहस्तं स्याद् यथा भोजन्द्रपद्मतौ ॥ १० ॥

सर्वाणि कुण्डानि यथोक्तमानादायामविस्तारसमानि तानि ।

खातं च विस्तारसमं विधेयं तिक्षः क्रमाच्चोपरि मेखलाः स्युः ॥ ११ ॥

समं स्यात् सर्वतः खातं खातोपरि चतुर्दिशम् ।

एकाङ्गुलं परित्यज्य कुर्यात् तिक्षोऽथ मेखलाः ॥ १२ ॥

रत्निप्रभाणे खलु मेखला स्यादाधाङ्गुलाभ्यामपराङ्गुलेन ।

अधर्घुलान्या त्वथ चाप्यरत्नौ त्रिद्वेकमात्राङ्गुलकैर्विधेया ॥ १३ ॥

अत्र भोजराजः —

“मुण्डहस्तप्रमाणे स्यादाद्या व्यहूला । द्वितीया अहूलेन । अर्धाहूलेन
च तृतीया । अरतिनप्रमाणस्य व्यहूलद्वयहूल(लःलैकाहूल)माना” इति ।

हस्तकुण्डे मेखलाः स्युश्रुतुखिद्वयहूलाः क्रमात् ।

षट्चतुर्स्वयहूलैः कुर्याद् द्विहस्तेऽपि यथाक्रमम् ॥ १४ ॥

चतुर्ष्करे त्वष्टकपट्चतुर्भिः पड्ढस्तके चापि दशाष्टपदभिः ।

स्युरहूलैरष्टकरेऽपि कुण्डे ताः षोडशद्वादशकाष्टसंस्त्रयैः ॥ १५ ॥

सर्वाः सर्वेषु कुण्डेषु विस्तारोच्छ्रयतः समाः ।

परितः स्वसमायामा निष्ठोन्नतविवर्जिताः ॥ १६ ॥

अत्र भोजराजः —

“क्रमेण सर्वकुण्डेषु तिस्रो मेखलाः कुण्डानुरूपेणैव विधातव्याः”
इति ।

कुण्डस्य पश्चिमे योनिं कुर्याद् दक्षिणतोऽपि वा ।

मध्यतो मेखलानां तु सर्वासामुपरि स्थिताम् ॥ १७ ॥

सूर्याहूलायामभिता तु योनिरामूलतोऽश्राद् वसुवेददस्तैः ।

तुस्याहूलेस्तु क्रमशोऽहूलोच्चा द्राघ्निर्गताग्रापि च रत्नकुण्डे ॥ १८ ॥

अरत्न्यादिषु कुण्डेषु व्यहूलं व्यहूलं पृथक् ।

क्रमादायामविस्तारवृद्धया योनिर्विधीयते ॥ १९ ॥

अत्र भोजराजेन्द्रपद्धतौ —

“एवं प्रथमकुण्डस्य । शेषाणां व्यहूलवृद्धया योनिर्विधातव्या” इति ।
मठजर्या च —

हस्तमात्रस्य कुण्डस्य

“तालायता जलपतेर्दिशि संस्थिता स्यादध्यतथपत्रसदृशी क्रमशोऽथ निष्ठा ।
नाभिर्देशाहूलषड्हूलतः क्रमेण विस्तारतश्च चतुरहूलगोलकाशा ॥”

इति ।

चतुरश्रं तु वा वृत्तं कुण्डं नित्ये च शान्तिके ।

सार्वकाभिकमित्यन्ये चतुरश्रं तु वर्तुलम् ॥ २० ॥

श्रुत्येकांशं तु सीमोर्बहिरपि पुरतोऽथाङ्गित्वाभ्वुनाथे
तन्मानात् सूत्रमन्तर्निहितमुभयतः कोणयोर्वर्तीयित्वा ।
मध्याद्यन्यस्य कर्णान्तकमपि परतः कोणयोः पूर्वचिह्ने
सूत्रे त्वास्फाल्य योनिप्रतिममपि भवेत् कुण्डमध्यत्थपत्रम् ॥ २१ ॥

चतुरश्रं युगांशांशं कृत्वान्यश्चोत्तरे यजेत् (?) ।
भागं त्वनेन प्राक्प्रत्यग् बहिरङ्गै निधाय तु ॥ २२ ॥

तद्वद् दक्षिणतो मध्यस्थितसूत्रभ्रमाद् द्वयोः ।
अर्धचन्द्रसमाकारं कुण्डं भवति शोभनम् ॥ २३ ॥

वेदाश्रे चतुरंशके भुजमितं प्रागंशमाप्याद् बहिः
क्षिप्त्वा मध्यमवारुणाङ्गविहिते सूत्रे द्विधा वर्तिते ।
स्यातां द्वौ शफरौ तयोश्च पुरतश्चाङ्गेऽथ सूत्रत्रयं
क्षिप्त्वा नैऋतदिङ्गमुखे भवति तत् कुण्डं त्रिकोणाद्यम् ॥ २४ ॥

षष्ठांशं पूर्वनिहितं गृहीत्वा नैऋतस्थितम् ।
वायव्यान्तेषु सूत्रे द्वे क्षिप्त्वा वा स्यात् त्रिकोणकम् ॥ २५ ॥

मध्यविन्दुस्थितं सूत्रं प्राग्भुजाङ्गानिधाय तु ।
परिवर्त्य भवेत् कुण्डं वर्तुलं तत् सुशोभनम् ॥ २६ ॥

भु(जा)शब्दस्याभिप्रायात् प्राग्भुजाया बहिः प्राक्च्छब्दर्शनादङ्गुलाः
ये(?) निधायेति यावत् ।

चार्षस्थं षष्ठमंशं शतमस्त्रवरुणस्थापितं वेदकोणे
मध्ये संस्थाप्य सूत्रं समभिह तु तयोर्वर्तीयित्वा तु बाष्पे ।
चत्वारस्तत्र मत्स्यास्तदनु धनददिग्दक्षिणस्थे च सूत्रे
तत्रथेष्वेव चिह्नेष्वथ समपतिते स्यात् षडशं हि कुण्डम् ॥ २७ ॥

बृत्तकुण्डेऽब्जपत्राणि बाष्पे तन्मेखलोपरि ।
कुण्डार्धमायतान्यष्टौ कृत्वा स्यात् पद्मसंज्ञितम् ॥ २८ ॥

आदित्याङ्गांशमन्तर्बहिरपि परितः सम्भ्रमाद् दिक्षु ताभ्यां
द्वाभ्यां मत्स्यौ भवेतां दिशि दिशि विततैस्तेषु सूत्रैर्यथावत् ।

कुण्डं स्यादृष्टकोणं सुरुचिरमथवाप्यर्थदिक्सूत्रकोणैः
शिष्ठार्थाप्यैन्द्रपञ्चाशकशफरयुगोत्पन्नमीनाष्टकैर्वा ॥ २९ ॥

तुर्यश्रं नवधा विभज्य तु बहिश्चान्तः क्षिपेदंशकं
दिक्षोणेषु विधाय चांशमध्य तत्संस्थैः क्रमात् सूत्रकैः ।
स्यातां द्वे चतुरश्चके समभिते व्यत्यासतोऽष्टाश्चकं
द्वैशान्यां सुसमं यथा सुरुचिरं कुण्डं तथा वा भवेत् ॥ ३० ॥

कुण्डाधिकारः ।

चतुरश्चं तु संसाध्य द्वैशान्यां विभजेत् पुनः ।
षट्पञ्चाशच्च कोष्ठानां द्विशतं चात्र वै भवेत् ॥ ३१ ॥

षणां षड्भिस्तु कोष्ठैर्लिखतु सरसिंजं मध्यदेशोऽस्य बाह्ये
पर्वक्त्या पीठं च पीठाद् बहिरपि परितः पश्चियुग्मेन वीथीम् ।
तद्वाहे पश्चियुग्मे दिशि विदिशि तथा द्वारकण्ठोपकण्ठान्
गलांश्चैवोपगलाननलनिर्ऋतिवाप्यीशकोणेषु कोणान् ॥ ३२ ॥

(कण्ठोपकण्ठान्! गलोपगलान्) कपोलोपकपोलान् शोभोपशोभानिति
केचिदाहुः ।

पश्चेत्रस्थदिक्सूत्रे संस्थाप्यान्यद् विमृज्य तु ।
बहिर्द्वादशकं भागं त्यक्त्वान्यत् परिवर्तयेत् ॥ ३३ ॥

क्षेत्रं चतुर्धां विभजेत् तु वृत्तं सूत्रक्रमैैव समं क्रमेण ।
तत्कर्णिकाकेसरपद्म(गः स)न्धिपत्रावसानं च भवन्ति तानि ॥ ३४ ॥

पूर्वं द्वादशकांशं यत् त्यक्तं तद् आमयेद् बहिः ।
पञ्चमं तु भवेत् क्षेत्रं व्योमात्म्यं तद्वलाग्रकम् ॥ ३५ ॥

प्रसार्य कोणसूत्रे द्वे कोणदिक्बन्ध्यमेन तु ।
तत्वारि सूत्राण्यास्फाल्य सूत्रघोडशकं भवेत् ॥ ३६ ॥

दलान्तसिद्धैँ दलसन्धिमध्ये निधाय सूत्रं तु दलान्तमानम् ।
दलान्तरालद्वयसंभ्रमोत्थैः शशाङ्कस्पृष्टेस्तु दलं प्रसिध्येत् ॥ ३७ ॥

पद्मोडशसूत्राणां मध्यं सूत्रैर्विभज्य तु ।

द्वात्रिंशत्खण्डसूत्राणि स्युर्दलाग्रवृत्तौ समम् ॥ ३८ ॥

दलाग्रसूत्रोभयपार्श्वसूत्रयोरग्रे स्थितं सूत्रमथाग्रमूलतः ।

दलाग्रसूत्रान्तमुपानयेष्ठिलक्षेवं दलाग्रं तु भवेन्मनोरमम् ॥ ३९ ॥

शालीयपिष्टं सितचूर्णमुक्तं हारिद्रमीषत्सितयुक् सुपीतम् ।

कुसुमसिन्दूरकजातिरक्तं दग्धैर्यवादैरपि नीलचूर्णम् ॥ ४० ॥

शम्यब्जबिल्वादिदलैर्याज्ञिकैः श्यामलं स्मृतम् ।

तच्छ्रूपेस्तु धान्यादैः पूरयेन्मण्डलानि वै ॥ ४१ ॥

मनःशिलारोचना(भ्यां) पीतचूर्णं प्रशस्यते ।

रजसां पञ्चवर्णानां ब्रह्माद्याः पञ्च मूर्तयः ॥ ४२ ॥

दैवतानि भवन्त्येषां निवृत्त्याद्याः कलास्तथा ।

कृतं त्रेता द्वापरं च कालः कलियुगं तथा ॥ ४३ ॥

सितलोहितकश्यामपीतकृष्णात्मकानि च ।

शुक्रं च रक्तं च तथैव कृष्णं त्रितत्त्ववेदत्रयवद्विलोकैः ।

त्रिशक्तिसन्ध्यात्रिगुणैः क्रमेण व्याप्तं तु विम्बैश्च विचिन्त्य योज्यम् ॥ ४४ ॥

भुक्त्यर्थमपसव्यं तु पुष्पर्थं तु प्रदक्षिणम् ॥ ४५ ॥

रजःपातं नियुज्जीत मण्डलेषु विचक्षणः ।

मुण्डिना पातयेत् पुष्ट्यै यदि मुक्तिरभीप्सिता ॥ ४६ ॥

मध्यमाङ्गुष्ठतर्जाभिः सर्वाभिश्चैव शान्तिके ।

शक्तस्तु वाञ्छेद यदि सिद्धिमग्न्यां तद्वर्णरत्नैरिह मण्डलानि ।

कुर्यात् तथा मौक्तिकपुष्ट्यरागमाणिकयनीलैर्हरितैश्च रत्नैः ॥ ४७ ॥

“एवंविधेषु चूर्णेषु सिद्धिकामो मुक्ताविदुमादिकैस्तदेवं कुर्यादि” ति
भोजराजः ।

रेखास्तु सर्वाः सर्वत्र शुक्राः स्युर्मध्यमामिताः ॥ ४८ ॥

द्विहस्तेऽग्न्युष्मात्रा वा हस्ते वानामिकासमाः ।

अत्र भोजराजः — “एताश्च रेखाः प्रथमाङ्गुलप्रमाणाः अन्या यवोना
यवान्तराश्च । सर्वा मुक्तिकामस्य भुक्तिकामस्य समाः कार्याः” इति ।

कर्णिका पीतवर्णा स्याद् रेखाः सर्वाः सिताः समाः ॥ ४९ ॥
द्विहस्तेऽक्षुष्मात्राः स्युर्हस्ते मध्यमया मिताः ।

इत्यन्ये ।

मध्ये सुपीता खलु कर्णिका स्यात् तत्यां तु बीजानि नवासितानि ।

द्वे द्वे पृथक्केसरके दलानां मध्येषु लेख्ये कुटिलाग्रमीषत् ॥ ५० ॥

मूले तनून्यापीतानि मध्ये स्थूलारुणान्यपि ॥ ५१ ॥

अन्ते द्राक् तनुपीतानि तदन्तेऽल्पसितानि वै ।

“मूलमध्याग्रेषु शुक्ररक्तपीतं केसरजालमि” ति भोजराजः ।

शुक्रानि तान्यष्टदलानि कुर्यात् समानि तुङ्गाग्रमनोरमाणि ।

भुक्त्यै तथा प्राञ्जलिकानि मुक्त्यै स्मरादियागेषु शिताग्रवन्ति ॥ ५२ ॥

“दलाग्राण्यपि चत्वारि रक्तवर्णानि कारयेत्”

इत्यजिते ।

गौरीसरस्वत्यादीनां दलान्यश्वत्थपत्रवत् ॥ ५३ ॥

विदेशानां ग्रहाणां च गोकर्णा(ग्रा)णि कारयेत् ।

पीठं तु शुक्रारुणपीतकृष्णपादं तथा नीलककीलशोभम् ।

ग्रात्रैश्चतुर्भिस्तु विचित्रवर्णैः कुर्याद् यथेष्ट त्वथवापि वर्णैः ॥ ५४ ॥

अत्र तत्त्वसागरे—“पीठे कोष्ठद्वयं दिक्षु लोप्यम् । तथा कोणे त्रीणि त्रीणि विलोपयेदि” ति ।

वीर्थीं लतावितानादैः पत्रैश्चोपशोभयेत् ।

तद्वाहे दिक्षु शुक्रेन चतुर्द्वाराणि पूरयेत् ॥ ५५ ॥

दिक्सूत्रकाणामुभयत्र कोष्ठे द्वारार्थमभ्यन्तरपङ्किसंस्थे ।

स्याद् बाष्पपङ्कौ द्वितयं द्वयं च तत्कोष्ठषट्कं विमुजेद् दिशासु ॥ ५६ ॥

कोष्ठत्रयं त्रयं चान्तद्वाराणां पार्श्वयोर्द्वयोः ॥ ५७ ॥

कण्ठोपकण्ठसिद्धार्थमैकं विमुजेद् वहिः ।

एवं पृथक्कोष्ठचतुष्कवन्तः कण्ठोपकण्ठः प्रभवन्ति चाष्टौ ।

तत्पार्श्वतस्तद्विपरीतवक्रास्तद्वत् कपोलोपकपोलकाः स्युः ॥ ५८ ॥

ततः कोणेषु शिष्टानि षट्कोष्ठानि पृथक् पृथक् ॥ ५९ ॥

विमृजेत् कोणसिद्धयर्थं वृषभानेषु वा लिखेत् ।
 कण्ठोपकण्ठान् रक्तेन कपोलोपकपोलकान् ॥ ६० ॥
 पीतेनाच्छादयेदष्टौ यथा भूमिन् दश्यते ।
 बहिर्गुणान् वै परितः क्रमोक्तालिखेत् ततः सत्त्वरं जस्तमांसि ।
 रजोभिरङ्गुष्टमितांस्तु शुक्रारुणासितान् मध्ययवान्तरांस्तान् ॥ ६१ ॥
 भद्रकाधिकारः ।

चतुरश्रेष्ठधा भिन्ने चतुष्प्रष्टिकृते पदे ॥ ६२ ॥
 मध्ये कोष्ठचतुष्केण पद्मपीठं च संलिखेत् ।
 तद्वाद्यपङ्क्त्या खलु वीथिका स्यात् तद्वाद्यपङ्क्त्यादिक्चतुष्के ।
 द्वाराणि कोष्ठैः खलु वेदसंख्यैः सम्मज्य शुक्रानि समानि कुर्यात् ॥ ६३ ॥
 द्वाराणां पार्श्वयार्बाद्यपङ्क्ततोवैककोष्ठकम् ॥ ६४ ॥
 द्वारेणायोज्य विमृजेत् स्यातां कण्ठोपकण्ठकौ ।
 संस्थाप्य कोणेष्वथ कोष्ठमेकं शिष्टैः पृथकोष्ठकपञ्चकैः स्युः ।
 एककृतैर्वेदकपोलकास्ते तावन्त एवोपकपोलकाश्च ॥ ६५ ॥
 “कपोलं तु भवेत् तेषु पदं पूर्वापरायतम् ।
 दक्षिणोत्तरगां चापि भवेदुपकपोलकम् ॥”

इत्याजिते ।

प्रागुक्तमार्गेण तु कर्णिकाद्यं त्वापूर्य वीथी च तथोक्तवैः ।
 द्वाराणि शुक्रेन कपोलकास्तु रक्तास्तथापीतहृचोऽथवा स्युः ॥ ६६ ॥

अत्राजिते —

“कपोलोपकपोलानि वहिकोणादिषु क्रमात् ।
 रक्तं पीतं तथा इयाम श्वेतं च परिक्लप्येत् ॥”

इति ।

वह्यादिकोणकोष्ठानि पीतश्यामासितारुणैः ॥ ६७ ॥
 पूरयेद् वाथ सर्वाणि कृष्णेनेत्यपरे जगुः ।
 बाष्ये तु शुक्रारुणकृष्णवैः प्राग्भृत् समालिख्य गुणत्रयं तत् ।
 स्यात् सर्वतोभद्रमिदं तु कोणे षट्कोष्ठकैकीकरणेन भद्रम् ॥ ६८ ॥

मण्डलेष्वपि सर्वेषु शुक्लान्यज्ञदलानि तु ।
द्वाराणि चाथ वीथी स्यालतायैरविशेषिते ॥ ७३ ॥

सर्वतोभद्राधिकारः ।

द्वात्रिशदंशे चतुरश्चकेऽस्मिन् सहस्रकं सङ्कृतिसंख्यकं च ।
कोष्ठानि तन्मध्यगतत्वसंख्यैः कोष्ठैः सरोजं तु लिखेत् पुरोवत् ॥ ७४ ॥

तद्वाष्पङ्गच्चा पीठं स्यात् तद्वाष्पे सप्तपङ्गभिः ।
लिङ्गाष्टकं तु विलिखेद् दिक्सूत्रोभयपार्श्वयोः ॥ ७५ ॥

ऋतुवेदाक्षिवेदर्तुकोष्ठैः स्यात् तिर्यगायतैः ।

पीठं सकण्ठं ब्रह्मादिजलपट्टान्तकं शुभम् ॥ ७६ ॥

पीठोपरिष्ठात् स्वल्पं मध्यपङ्गक्त्योर्युग्मस्थतत्कोष्ठचतुष्टयेन ।
लिङ्गं भवेत् तद्रुतमध्यसूत्रं मध्यान्तसंवर्तितमस्तकं वा ॥ ७७ ॥

अन्तर्मुखानि लिङ्गानि बुभुक्षणां समालिखेत् ।

विपरीतं सुमुक्षूणामन्तःपीठानि कारयेत् ॥ ७८ ॥

तत्कण्ठपीठोभयपार्श्वसंस्थे भद्रे चतुष्कोष्ठवशाद् भवेताम् ।

लिङ्गान्तरालेष्वपि पञ्चविंशैः कोष्ठैस्तु कोणेषु लता विधेयाः ॥ ७९ ॥

गोमूत्रिकावत् संसृष्टा रेखास्तत्कोष्ठगा यथा ।

तथान्यरेखालोपेन लताः स्युर्विदिगायताः ॥ ८० ॥

अश्रचन्तरेषु वलीनां पत्राण्यप्यथवा लिखेत् ।

वर्लयादौ सक्तमूलानि कुटिलाग्रादिकान्यपि ॥ ८१ ॥

तद्वाष्पे पङ्गियुग्मेन वीथीं प्राघवत् तु मार्जयेत् ।

वीथीं तथा कल्पलताविशेषैराभूष्य तद्वाष्पवृत्तित्रयेऽपि ।

कोष्ठानि वेदर्तुवसुप्रसङ्गं द्वारार्थमन्तःप्रभृतीह लुम्पेत् ॥ ८२ ॥

शोभोपशोभेऽपि स्यातां द्विचतुष्पदविलोपतः ॥ ८३ ॥

त्रिः सप्तकोष्ठानि पृथक् कोणे कोणे तु मार्जयेत् ।

पञ्चादिकं भद्रकवत् तु सर्वमाभूषयेत् पञ्चविंशैस्तु चूर्णैः ।

लिङ्गाष्टकं पञ्चमुखोक्तवर्णैरिच्छानुरूपं परिपूरयेद् वा ॥ ८४ ॥

इतीदं पार्वतीकान्तमुक्तं प्रासादमण्डलम् ।
अष्टलिङ्गलतापञ्चवीथीप्राकारमण्डितम् ॥ ८५ ॥

पार्वतीकान्तप्रासादाधिकारः ।

चतुरश्रं चतुर्हस्तं क्षेत्रं विंशतिभागिकम् ।
स्याच्चतुश्शतकोष्ठं तन्मध्येऽब्जं तत्त्वकोष्ठकैः ॥ ८६ ॥

पञ्चचैकया पीठमथैकया स्याद् वीथी ततः पञ्चचतुष्टयेन ।
तद्वारलिङ्गैः परितो लताः स्युस्तद्वात्पञ्चचापि च बाष्पवीथी ॥ ८७ ॥

कुर्याद् भद्रकवत् पञ्चपीठवीथीर्यथाविधि ।
प्रतिपङ्क्ति द्विकोष्ठाष्टकोष्ठैर्द्वाराणि दिक्षवपि ॥ ८८ ॥

वीथ्यन्तरा द्वारनिबद्धकोष्ठत्रयेण भूपीठमथैककोष्ठम् ।
स्यात् कण्ठपीठं त्वथ तोयपट्टं कोष्ठसूत्रार्धमानतः ॥ ९० ॥

अधश्चोर्ध्वं च तत्कोणान् पीठकोष्ठचतुष्टये ।
कोष्ठान्तः कोणगं सूत्रं कोष्ठसूत्रार्धमानतः ॥ ९० ॥

अमयित्वा त्यजेद् बाष्पे खण्डिताश्रिचतुष्टयम् ।
पीठमेवं भवेद् रम्यं द्वादशाप्रौलङ्घकृतम् ॥ ९१ ॥

प्राग्वत् समापूर्य तु वर्णचूर्णैः पद्मादिवीथ्यन्तमशेषविम्बम् ।
ख्यातं लतालिङ्गसमुद्धवाख्यं तन्मण्डलं शङ्करवल्लभं यत् ॥ ९२ ॥

लतालिङ्गोऽन्दवाधिकारः ।

क्षेत्रे षोडशधा भिन्ने चतुरश्रे चतुर्दिशम् ।
पार्वतीकान्तवत् कोष्ठैः कुर्यालिङ्गचतुष्टयम् ॥ ९३ ॥

मध्येऽवशिष्टैरपि वेदकोष्ठलिङ्गान्तरालेष्वपि तत्पसंस्थैः ।
चतुर्दलाब्जं स्वयमेव तैः स्यालिङ्गेषु संवर्तितमस्तकेषु ॥ ९४ ॥

भद्राष्टकं स्यात् कण्ठेषु लताः कोणेषु पूर्ववत् ।
लिङ्गित्वा मण्डलं तत् स्यात् पञ्चव्रस्त्राभिधानकम् ॥ ९५ ॥

मध्येऽन्युजे वर्तुलकण्ठिका स्यात् पीतात्र रक्ता तनुकेसराली ।

ईशस्तु मध्ये पुरुषादयोऽपि सुवर्णदिग्लङ्घगता भवन्ति ॥ ९६ ॥

अस्यैव तु लतास्थानेष्वालिङ्ग्य स्वस्तिकानि तु ।

एकं त्रीणि ततः पञ्च कोष्ठलोपः क्रमात् स्मृतः ॥ ९७ ॥

एतत् खलु स्वस्तिकमण्डलाब्जं क्षेत्रेऽथवा द्वादशभागिकेऽस्मिन् ।

मध्येऽन्युजं षोडशकोष्ठकैः स्यात् स्युः स्वस्तिकान्यष्टदिशासु तद्रूप ॥ ९८ ॥

स्वस्तिकान्यपि पद्मं च प्राग्वदापूर्यं चूर्णकैः ।

स्वस्त्यर्थं स्वस्तिकं शस्तं सर्वदेवाभिनन्दनम् ॥ ९९ ॥

स्वस्तिकाब्जद्वयाधिकारः ।

क्षेत्रे तथाष्टादशभागिकेऽस्मिन्स्तन्मध्यगस्वस्तिकनाभिमादौ ।

सङ्कल्प्य लुम्पेत् तु चतुष्पथाभं समन्ततः कोष्ठकपञ्चकानि ॥ १०० ॥

कोष्ठमात्रायता रेखाः कुटिलाः स्वस्तिकाकृतौ ।

परस्परोपयोगिन्यः स्याप्याः स्युः शेषलोपतः ॥ १०१ ॥

पञ्चाशदस्मिन् खलु सप्तकं च स्यात् स्वस्तिकानां सह चार्कभद्रैः ।

मध्येषु पञ्चाशदपि द्वयं च स्यात् सर्वतोभद्रचतुष्पथानाम् ॥ १०२ ॥

क्षेत्रेष्वैककोष्ठानि शिष्टान्याभूषयेत् सितैः ।

नीलपीतारुणश्यामैर्भद्राण्यपि चतुष्पथान् ॥ १०३ ॥

एतद्वि सर्वतोभद्रस्वस्तिकं नाम मण्डलम् ।

सर्वस्वस्तिकमित्येके प्राहुर्यच्छिवयोः प्रियम् ॥ १०४ ॥

क्षेत्रेऽथवा षोडशधा विभक्ते मन्वर्कदिवस्वृष्टिभेदिते वा ।

प्राग्वदू विलोपात् खलु मण्डलानि स्युः सर्वतः स्वस्तिकभद्रवन्ति ॥ १०५ ॥

स्वस्तिकसर्वतोभद्राणि ।

चतुरश्चे द्विहस्ते तु चक्राब्जं पीठवर्जितम् ।

स्यादेकनाभं तल्लक्ष्म भवेन्मानाङ्गुलकमात् ॥ १०६ ॥

निधाय सूत्रं त्वथ पश्चविन्दौ पश्चार्धमानेन नवाङ्गुलैश्च ।

त्रिभिश्च वस्त्रबिधिभितैर्भेषण सरोरुहं नाभ्यरनेमयः स्युः ॥ १०७ ॥

पद्मं पुरोवदालिष्य नार्भि पीतेन पूरयेत् ।

दलतुत्यारके चक्रे दलरेखाः प्रसार्य तु ॥ १०८ ॥

लिखेत् ततस्तेष्वरकान् यथावद् दलाद् द्विसंख्येष्वरकेषु तद्वत् ।

दलाग्रसूत्रैर्दलसन्धिमूत्रैः प्रसारितैस्तावदिहारकाः स्युः ॥ १०९ ॥

विभज्यारभुवं त्रेधा द्वाभ्यामन्तरथाङ्गयेत् ।

मत्स्यवत् तेष्वथास्फाल्य सूत्राण्येषु लिखेदरान् ॥ ११० ॥

इन्दीवराश्वत्थदलोपमा वा ते मातुलङ्घाकृतयोऽथवा स्युः ।

अब्जच्छदाभाश्च यवोदरा वा मध्ये कृशा वाथ पिपीलिकाभाः ॥ १११ ॥

अरकास्त्वरुणाः इयामास्ते स्युरेकान्तराः क्रमात् ।

अन्ते गोरोचनाभाः स्युः पीताः स्युररसन्धयः ॥ ११२ ॥

नेमि त्रिधा संप्रविभज्य कुर्याच्छुक्रेन मध्ये त्वसितेन बाह्ये ।

पीतेन चान्तः परिपूर्य कोणान् कृष्णेन सखस्तिकचिह्नरस्यान् ॥ ११३ ॥

अरसन्धयन्तरालस्थो वहिर्नेमेः परिभ्रमेत् ।

अरसन्धेस्तु मध्यस्थो वर्तयेदरमूलकम् ॥ ११४ ॥

मध्येऽरकाणां स्थित्वा तु वर्तयेदर मध्यकम् ।

मातुलङ्घफलाकारास्त्वेवं सिध्यन्त्यराः क्रमात् ॥ ११५ ॥

अराग्रसंख्यं त्वरसन्धिमूलात् सूत्रं तथारोभयपार्श्वसंख्यम् ।

पृथक् समास्फाल्य तथारकाः स्युर्विस्तारितेन्दीवरपत्रकल्पाः ॥ ११६ ॥

अरमध्ये स्थितोऽराग्रं किञ्चित् त्यक्त्वाब्जपत्रवत् ।

अरसन्धेश्चाग्रभ्रमादब्जदलारकाः ॥ ११७ ॥

कृशाप्रमूलाः पृथवस्तु मध्ये कार्यास्तृतीयांशतयारसन्धेः ।

अन्तः प्रविष्टास्तु यवोदराख्याः सिध्यन्ति ते स्युः क्रमशः शिताग्राः ॥

त्रिधा विभज्यारक्षेत्रं द्वितीयप्रथमांशयोः ।

मध्ये स्थित्वा भ्रमं कृत्वा तृतीयांशे दलाग्रवत् ॥ ११९ ॥

अर्धचन्द्राभरेखाख्यां पत्राग्रं च समालिखेत् ।

इत्थमश्वत्थपत्राभास्तत्राराः सम्भवन्ति हि ॥ १२० ॥

ि त्वारं सन्धेरथ मध्यमेऽशो तिर्यग्भ्रमाचोभयतोऽशकार्धीत् ।
रेखाद्वयान्तः कृशमध्यमकारकाः स्युः (?) पिपीलिकाकोडसमाहयाराः॥१२१॥

अरसन्ध्यन्तरा पुष्पैर्विचित्रैरभिभूष्य तु ।

विम्बबाह्येऽप्यथालिसे पुष्पालीभिर्विभूषयेत् ॥ १२२ ॥

उक्तं च चक्राम्बुजमेकनाभं प्रियं शिवार्थविकेशवानाम् ।

अन्यानि च स्युर्नवनाभकान्तान्यूद्यानि चक्राम्बुजमण्डलानि ॥ १२३ ॥

चक्राम्बुजाधिकारः ।

कर्णिकार्धप्रमाणेन प्राकृस्थसूत्रत्रमक्रमात् ।

तस्यैव पार्श्वयोगेन मत्स्यद्वादशकं भवेत् ॥ १२४ ॥

सूत्रेषु तेष्वापतितैः ससन्धिसूत्रैश्च तद्वादशपत्रमञ्जम् ।

अष्टृच्छदाब्जस्य समं प्रभेदात् स्यादम्बुजं षोडशपत्रशोभम् ॥ १२५ ॥

केसरव्योमरेखान्तसूत्रात् तत्केसराग्रगात् ।

मत्स्यवल्लाङ्घयित्वा स्यात् पञ्चपत्रं तु पङ्कजम् ॥ १२६ ॥

कर्णिकादलसन्धिभ्यां प्राग्वत् पट्पत्रसिद्धये ।

व्योमरेखाकर्णिकाभ्यां दलाग्रस्थं तु सप्तकैः ॥ १२७ ॥

दलसन्धिकर्णिकाभ्यां दलसन्धौ न्यस्तमत्स्यचिह्नेन ।

नवदलकं स्यात् सूत्रैः पञ्चमिरास्फाल्यं पङ्किपत्रं स्यात् ॥ १२८ ॥

केसराकाशयोर्मध्यव्योम्नि विन्यस्य लाङ्घयेत् ।

एकादशच्छदं त्वेवं पद्मं स्यात् सूत्रपातकः ॥ १२९ ॥

पत्राग्रपत्रसन्धिभ्यां पत्राग्रे न्यस्य लाङ्घिते ।

आस्फाल्यं तेषु सूत्राणि तत् स्यादभिकृतिच्छदम् ॥ १३० ॥

अतः परं चेद् दलवृद्धिमिच्छेद् दिशानयैवात्र यथाक्रमेण ।

तदूहतो मत्स्यवशेन सूत्रैर्लिखेत् सरोजानि यथाभिलाषम् ॥ १३१ ॥

अर्धचन्द्रादिकुण्डानां लक्षणा सूत्रपाततः ।

अर्धचन्द्रादिबिभ्वानि कुर्यात् साम्यानुसारतः ॥ १३२ ॥

इति कुण्डमण्डलविधिः प्रधानतः कथितः शिवाध्वरविशेषसिद्धिदः ।

बहुशो निरूप्य विविधाज् शिवागमानिह देशिकेन्द्रपरितोषकारकः ॥ १३३ ॥

इति श्रीमदीशानशिवगुरुदेवपद्मतौ सिद्धान्तसारे क्रियापादे
उपरिभागे कुण्डमण्डलपटलोऽष्टमः ॥

अथ नवमः पटलः ।

बक्ष्ये स्वसुवयोश्च लक्षणमथो सुघस्तमात्रायत्ता

पालाशी सदिरोद्भवापि च तथा स्याच्छामिली शोभना ।

वेदाश्रं तु मुखं स्वराङ्गुलमितं श्रेष्ठं रसैर्वा शरै-

र्मध्यं चाप्यधमं च निम्नमिह तन्मध्ये त्रिभागास्तृतम् ॥ १ ॥

विस्तारेण समं हि खातमपि तदृ घृतं बहिर्मेस्तला-

स्तिस्तः स्युः कमलं तथैव परितस्तासां तु मध्ये भवेत् ।

कण्ठो गोलकविस्तृतोऽङ्गुलमितो दैर्घ्येण तच्छोधर्वतः

स्यादग्रं च शराङ्गुलायतमथो विस्तारतस्तसमम् ॥ २ ॥

कण्ठे स्यादथ मध्यदेशसुषिरं तद्वै त्रिकोणं घृतं

निर्गच्छेद्धि यथायतं तदवटं यद्वत् कनिष्ठा विशेत् ।

तत्पृष्ठं कमलाङ्कितं खलु मुखं सर्वं गजोषोपमं

शिष्टं वर्तुलदण्डमस्य तु भवेदग्रं सरोजाङ्कितम् ॥ ३ ॥

दण्डाग्रं परिणाहतः सरसिजस्याधो यथत्वङ्गुल

स्थूलोऽसौ क्रमशः प्रकोष्ठमिव तन्मूलं च वस्वङ्गुलम् ।

तत्र स्याद्वषभोऽथवा सरसिजं श्लक्षणाङ्कुतिः सर्वतो

निर्दोषाङ्गुभदेशजान् क्षितिरुहाङ्गुच्छित्त्वा सुचं कारयेत् ॥ ४ ॥

मुग्जातं तु भवेत् सुवं सुविहितं तालद्वयायामकं

कुर्याद् वर्तुलमङ्गुलेन वदनं तस्यावटेऽर्धाङ्गुले ।

भित्तिर्मध्यगता स्मृता यवमिता तद्रूतयोः श्लक्षणयोः

कर्षज्यस्थितिगोष्पदाङ्कुति च तत्पृष्ठे यवाभ्यां स्फिजौ ॥ ५ ॥

इत्यमात्रहिंसा विधिः]

उत्तरार्थं नवमः पठः ।

४७

स्फूर्मध्येन यवप्रमाणविहिता रेखा च वक्तादधः
कण्ठः पङ्कजलक्षणस्तु तदधो दण्डः सुवृत्तः समः ।
दण्डाग्रं परिणाहतोऽङ्गुलमितं मूलं ततोऽध्यधतः
स्याद् गोपुच्छनिमं गलात् प्रमृति तत् स्थूलं हि मूलं यथा ॥
बाहुमात्रयोऽरत्निमात्रयो वा सुच इत्येके ।

सुक्षुवाधिकारः ।

छित्वा पिप्पलशास्त्रिकामथ शमीगभास्तथाश्वत्थतो
निर्देषां(श्च) षड्हृलायतसमाविलक्ष्यत्वारणि कारयेत् ।
स्याज्ञाहोऽस्य षड्हृलेन तु शिरो मूलेऽङ्गुष्ठिरप्रे स्मृतो
योनिर्मध्यगताङ्गुलैः श्रुतिमितैर्मन्थानयोग्या भवेत् ॥ ७ ॥
अश्वत्थेन तथोत्तरणिरपि स्यात् षड्हृभिरेवाङ्गुलैः
कुर्याद् आमकमस्य खादिरमूजुं नेत्रं च रज्जुं हृदाम् ।
तग्रामिं जनयेत् तथेन्धनमपि त्वग्वर्जितं सारवद्
भिन्नं शस्तरलङ्घवं ध(म)नमप्युक्तं धवित्रादिना ॥ ८ ॥
अरणिविधिः ।

वक्राः शीर्णदलाः कृशाः कृमिहता भिन्नास्त्वशस्ताहृता
इत्स्वाः स्थूलगतत्वचोऽप्युपहता दीर्घामिदग्धादयः ।
वर्ज्याः स्युः समिधः शुचिस्थलमुवः शेषाः समं छेदिता
मध्यानामिकयोस्तु नाहसदशाः शस्ताः कनिष्ठाधमाः ॥ ९ ॥
इधमोऽष्टादशभिः समिद्धिरुदितः प्रादेशमात्रोऽथवा
रत्नयायाममितः काचित् परिधियो हस्तायताः स्युम्बयः ।
दीर्घैः दक्षिणतस्तु पश्चिमशयः स्थूलस्तनुईस्वकः
सौम्ये कौशिकजाश्च वालककुशाः श्रेष्ठाः हि दर्भाः क्रमात् ॥ १० ॥
व्यग्रा हस्तनस्वाहृताः किमिहताः कर्मान्तरायोजिता
याम्या व्याप्रविलङ्घनाद्युपहता धूमोर्ध्वशुष्कादयः ।

वर्ज्याः श्यामलकोमलाः प्रतिनवा लूनाद्रशुष्कास्तथा
दर्भाः स्युर्यदिहामिकार्यपटले वेण्यादिकं चोच्यते ॥ ११ ॥

तत्र “त्रिशद्दर्भकृता वेणि: । अष्टघत्यष्टिधृत्यतिधृतिसंख्या वा दर्भाः,
परिस्तरणे पूर्वादितः स्युः । तत्त्वसंख्यादर्भवैद्रुदं कूर्चं ज्ञानखड्गः, द्वात्रिंशदर्भ-
रिति केचित् । दर्भद्वयेन सामान्यम् । दर्भपञ्चकेन विशेषकूर्चम्” इति संहि-
तायाम् ।

इष्टमार्बहिषां विधिः ।

स्थाल्याज्यस्य भवेच्छरावसदृशी विस्तारतोऽष्टाङ्गुला

विस्तारार्धसमुच्छ्रयापि च भवेन्नालं च वेदाङ्गुलम् ।

विस्तारेण षड्ङुलोच्छ्रूतसमं पात्रं प्रणीताभ्यसां

स्यादष्टाङ्गुलविस्तृतोच्छ्रयसमा नालान्विता प्रोक्षणी ॥ १२ ॥

अत्र पौष्करे — “सर्वत्र स्वर्णरजतताप्रमृन्मयानि पात्राण्युत्तममध्य-
माधमफलानि भवन्ति”ति ।

अष्टाभिः कुड्डैः प्रपूरितचरुः स्थाली स्मृतात्राधमा

मध्यार्क्षस्वरसंख्यकैः परिमिता स्यादुत्तमा ताप्रजा ।

श्रेष्ठान्या त्वधमा त्रिसप्तकमिता दर्व्यङ्गुलानां भवेद्

दैर्घ्यात् सप्तशराङ्गुलैरिह शिरोवृतं तु पुच्छं द्वयात् ॥ १३ ॥

शाल्यः स्युः सितषष्टिकाभ्य कलमा नीवारजास्तण्डुलाः

संशुद्धास्तुषशकरादिरहिताः शुक्राः प्रशस्ताश्वरोः ।

शेषं यत् स्वपशोर्धृतं नवमथ कीतं नवं मध्यमं

कीताज्यं यदनूतनं तदधमं गव्यं भवेद् गालितम् ॥ १४ ॥

क्षीद्रं गन्धरसाद्यदूषितमपि कीतं पुनर्गालितं

ग्राह्यं कीतसितोपलाद्यभिनवं खण्डं गुलं चैक्षवम् ।

पूर्वं पूर्वमिह प्रशस्तमखिलं शुद्धं च शुक्रार्जितं

होमादेश्च तिलादिधान्यमखिलं प्रक्षाल्य संशोधितम् ॥ १५ ॥

यच्चान्यत् फलमूलकादि सुरसं ग्राह्यं विशुद्धं नवं

तत्राङ्गुष्टमिताहुतिस्तु कथिता द्वान्य(स्य ? त्र) शाल्यादिषु ।

स्यात् पञ्चाङ्गुलिभिर्धृतं द्रवरसेषूक्तं सुवा पूरितं

लाजानां खलु मुष्टिरेव कुसुमेष्वैकमब्जादिषु ॥ १६ ॥

वल्लीनां चतुरकुलं कणतिले सकुरुष्वपि स्यान्मृगी
 साकुष्ठा खलु मध्यमाङ्गुलियुता नामा मृगीसंज्ञिता ।
 गन्धानां चणकीमितं तु बदरीबीजोपमं गुगुलो-
 र्भक्षयाणां च महाफलादिषु भेदक्षप्रमाणाहुतिः ॥ १७ ॥
 खर्जूरेकुदगोस्तनीबदरिकाजम्बूफलानां तथा
 पत्राणां पृथगेकमेकमुदिता पर्वेकमिक्षोरपि ।
 नानाभक्ष्यविमिश्रहोमविषये पञ्चाङ्गुलीभिर्घृतं
 दूर्वाप्रतितयं तथैव समिधामेकमेवाहुतिः ॥ १८ ॥
 आहुतिप्रमाणम् ।

स्याद् वर्षन्यपि पूर्णभारसलिला कुम्भश्च खार्यम्बुभृद्
 द्रोणाभ्भः परिपूरितस्तु कलशः पूर्णः ? र्णा शिवात् कर्करी ।
 पूर्णा स्याद् घटिकादकेन कुडुवद्वन्द्रं शरावं स्मृतं
 (स)पूर्णः कुडुवेन वा प्रसरतः शङ्खश्च दीपस्तथा ॥ १९ ॥

पात्रमानम् ।

वक्ष्ये शुद्धिमपीह पात्रविषयां द्रव्यादिकानां तथा
 यावद् गन्धविलेपनाद्यपगमस्तावज्जलैः क्षालयेत् ।
 चूर्णैरप्यवधर्षयेत् पुनरपि प्रक्षाल्य चोष्णैर्जलैः
 पात्राणां भवतीह शुद्धिरधुना शुद्धिर्विशिष्टोच्यते ॥ २० ॥
 सौवर्णं सलिलेन शुद्ध्यति यथा लेपापनोदो भवेत्
 पात्रं शुद्धमयं त्वथाम्लसलिलैस्तारोद्भवं गोमयात् ।
 कांसं भस्मजलैस्तथा मणिमयं सूर्यांशुभिर्वाम्भसा
 मृत्पात्रं दहनेन चेदभिनवं तत्तक्षणाद् दारवम् ॥ २१ ॥
 दाहादायसशुद्धिरेवमुदिता लोहानि तत्कर्तृभिः
 स्पर्शाद् वा तुरगाननाभिगमनाच्छुद्ध्यन्त्यनन्याहतौ ।
 शुद्धिश्वर्मसु रज्जुवस्त्रविषये चेत् क्षारवारिष्वात्
 स्याच्चालाबुकवैणवेऽम्बुपवनं गोवालकाषर्षणात् ॥ २२ ॥

शुद्धिः सोदकभाजनेष्वपि भवेत् पर्यमिकृत्वा तथा
धान्यानां फलदर्भमूलसमिधां सम्बोक्षणाधावनैः ।
कौशेयादिदुकूलपट्टवसैर्नर्यान्युप्रस्ताणि ता-
न्यम्भस्सेकविरागकाणि धवलैः शुद्धयन्ति सिद्धार्थकैः ॥ २३ ॥

त्यज्यं दारवैष्णवादिकमथो भाण्डं तथा मार्चिकं
क्लेप्मोच्छिष्टमलादिदुष्मथवा निर्मल्यसन्दूषितम् ।
स्नेहानामपि शुद्धिरप्युपहतिर्नो चेदभिद्योतना-
च्छुद्ध्येताथ जलाशयादिषु निशास्वग्रेः शिखादर्शनात् ॥ २४ ॥

गोभिर्वाध्युषिता निखानिततला कृष्टाथवा सूक्ष्मता
भूः शुद्धयेद् भवनादिकं च सलिलैः सद्ग्रामयालेपितम् ।
पुण्याहाद् द्विजभोजनेन च तथा चोलेखनाद् वा क्षितिः
शुद्ध्येत् पातकिनाभिभाष्य वचसां शुद्धिर्द्विजाभाषणात् ॥ २५ ॥

प्राणायामैः शुद्धयति देहः समनस्कः स्पृष्टास्पृश्यानप्सु निमग्नः सहचेलः ।
जग्धवा यत् तद् वा क्षुतनिष्ठविनजृम्यास्वाचम्यान्तेजातशुनामप्यवलोके ॥

निस्सार्याम्भः कूपजलार्देर्भहदम्भो वेगात् स्पृष्टं वांशुभिरंशोरिह शुद्ध्येत् ।
अभिः शुद्धयेन्मन्त्रवदम्भः परिषेकात् प्रायश्चित्ताच्चाभिमुखाद्वाहितवह्निः ॥

गन्धादीनां मन्त्रजलैः प्रोक्षणतः स्याच्छुद्धिः क्षीरान्नादिषु चाज्यं त्वभिधार्य ।
दर्भेणाभिद्योतनतोऽल्पा प्रहतिश्चेच्छिष्टानामप्येवमिवोद्धा परिशुद्धिः ॥ २८ ॥

सामान्येन श्रैष्टचगुणानामपि हेतुः कर्मद्रव्यस्वात्मसु शुद्धिर्मनसो या ।
शुद्धिः सा स्यात् यस्य तु रागाद्यविदुष्टा चेष्टत्वारोऽप्यस्य करस्थाः पुरुषार्थाः ॥

इति श्रीमदीशानशिवगुरुदेवपद्मतौ सिद्धान्तसोरे

क्रियापादे सुक्षुत्रादिलक्षण-
पटले नवमः ।

अथ दशमः पटलः ।

प्रस्तु(तैः ? ता) प्रथ(म)मा(वि ? गम)दीक्षा षट्पदार्थपटले सविचारम् ।
 सद्गुरुं तदधिकारविशेषैः सप्रभेदमपि तां कथयिष्ये ॥ १ ॥
 दीयते यदनया शिवभावो दीक्षया हि पश्वेऽत्र ददातेः ।
 क्षीयतेऽस्य सह पाशपशुत्वं क्षिक्षार्थपरिनिष्ठितधातोः ॥ २ ॥
 वित्तनाथपथयायिनि सूर्ये वृद्धिमत्युद्घपतौ शुभवारे ।
 स्वर्क्षलग्निथियोगिनि कुर्यात् स्वानुकूलदिवसे खलु दीक्षाम् ॥ ३ ॥
 शस्तसिन्धुतटदेवगृहादौ गोष्ठकेऽप्यथ मठे स्वगृहे वा ।
 शोधिते भुदि सलक्षणमिष्टं मण्डपं च सुकृतं चतुरश्रम् ॥ ४ ॥
 तस्य पूर्वदिशि पश्चिमतो वा शोभनेऽत्र भवने सुविविक्ते ।
 रक्षणाय यजमानस्मृद्धै मङ्गलाङ्गुरविरोपणमिष्टम् ॥ ५ ॥
 उत्सवेषु विविधेष्वपि दीक्षास्थापनादेषु पवित्रविधौ च ।
 मङ्गलाङ्गुरविरोपणपूर्वं मङ्गलं भवति कर्म कृतं तत् ॥ ६ ॥
 शस्तयागदिवसात् तु पुरस्तात् सप्तमेऽहनि शुभे नवमे वा ।
 पञ्चमेऽपि सुदिने सुमुहूर्ते मङ्गलाङ्गुरविधिं विदधीत ॥ ७ ॥
 पात्रमत्र विहितं त्रिविधं तत् पालिका च घटिका च शरावम् ।
 विष्णुपद्मभवशङ्करदैवं तत्रयं पृथगनुक्रमशः स्यात् ॥ ८ ॥
 अङ्गुलानि खलु विशतिरुचैः पालिका वदनविस्तरतोऽपि ।
 उत्तमाष्टजगतीपरिसंख्ये मध्यमाधमविधौ कथिते द्वे ॥ ९ ॥
 पादविस्तुतिरतोऽर्धमिता स्यात् तत्रिभागमितकण्ठविलं च ।
 दण्डवद्वति शिष्टमशेषं कण्ठतुरूपपरिणाहमनोज्ञम् ॥ १० ॥
 उच्चविस्तरसमा घटिकाङ्गया तालमात्रमिह पञ्चमुखी स्यात् ।
 दिक्षु तन्मुखचतुष्टयमेकं मध्यतस्तु समवर्तितभागम् ॥ ११ ॥
 तालविस्तृतमुखं तु शरावं तत्समोच्छ्रूतमतोऽर्धमिताङ्गिः ।
 दण्डमस्य चतुरङ्गुलनाभं कण्ठमस्य चिलवर्ज्यमुदग्रम् ॥ १२ ॥
 सम्भवे कनकरूप्यकतामैर्मार्तिकान्यभिनवान्यथवा स्युः ।
 क्षालितानि सलिङ्गेन शिवाङ्गात् सूर्यवेष्टिगङ्गाने निदध्यात् ॥ १३ ॥

शुद्धमृतिसकतगोमयचूर्णैः पूरितानि कुशकूर्चयुतानि ।
 मङ्गलाङ्गकुरगृहे सविताने पात्रकाणि विदधातु मनोज्ञे ॥ १४ ॥
 गोमयाद्विरुपलिप्य तु भूमिं स्वाङ्गमूलमनुयुक्तजलास्त्रात् ।
 प्रोक्ष्य पिष्टपरिरूपितसूत्रैरुक्तलक्ष्मविहिते चतुरश्चे ॥ १५ ॥
 विघ्नराजमभिपूज्य पुरस्तात् पुण्यकाहमपि वेदविशिष्टैः ।
 वाचयेदधिकमेकमशीतैः स्युः पदानि कथिते चतुरश्चे ॥ १६ ॥
 मध्यतो नवपदैरथं शुक्रं कणिकाष्टदलकेसरशोभि ।
 आलिखेत् सरसिंजं तु रजोभिः शालिभिः सुविहितोच्छ्रूतमध्यम् ॥ १७ ॥
 तत्र सूत्रविनिवेष्टितकुम्भं धूपितं तु विनिधाय कुशेषु ।
 द्वादशान्तगलितामृततोयैः पूरयेत् सकुशकूर्चहिरण्यम् ॥ १८ ॥
 पिष्टलाप्रनवपलुवगन्धैर्माल्यदामकुसुमाक्षतवक्त्रम् ।
 शालितण्डुलफलाद्विधानं वस्त्रयुग्मकुसुमरभिरामम् ॥ १९ ॥
 मातृकाम्बुजगतं तु कलाभिः षोडशस्वरयुताभिरुपेतम् ।
 तं विभाव्य शिशिरांशुमुदंशु स्वौषधीशमुद्भवकसमेतम् ॥ २० ॥
 पूजयेत् तदुपचारविशेषैः पायसं च सघृतं विनिवेद्य ।
 शोभितेषु रजसाथ पदेषु स्थापयेत् तु पृथगङ्गकुरपात्रम् ॥ २१ ॥
 आदित्ये समरीचे च विवस्वति यमे तथा ।
 जलाधिपे च मित्रे च सोमे च पृथिवीधरे ॥ २२ ॥
 एषां पदेषु घटिकाः स्थापयेदष्ट वै क्रमात् ।
 अमौ पूषाणि पित्राख्ये दौवारे रोगनागयोः ॥ २३ ॥
 अदितावपि चेशाने शरावाण्यभिविन्यसेत् ।
 एषां मध्यपदेष्वष्टौ दिविवदिक्कमयोगतः ॥ २४ ॥
 स्थानानि पालिकानां तु कथितान्येषु विन्यसेत् ।
 पदान्यादौ विलिख्यैषु शुक्रचूर्णेन पूरयेत् ॥ २५ ॥
 पृथक्छाल्याढके क्षिप्त्वा दर्भविष्टरके पृथक् ।
 इस्थाप्य घटिकादीनि तेषु बीजानि वापयेत् ॥ २६ ॥

मार्षमुद्रकुलस्थानि निष्पावतिलशालयः ।
 सर्षपा मार्गोधूमश्यामाकवीहयो यवाः ॥ २७ ॥
 प्रियङ्गवस्तथादक्यो वेणवश्चेत्यनुक्रमात् ।
 त्रिपञ्चर्गवीजानि कथितान्युत्तमाङ्गे ॥ २८ ॥
 वर्गद्वयं मध्यमे स्यादधमे वीजपञ्चकम् ।
 वीजानि क्षालयित्वाद्द्विः क्षीरेण तदनन्तरम् ॥ २९ ॥
 वस्त्रखण्डे हृष्टं बदूधवा दिनमात्रं जले स्थितम् ।
 उद्धृत्य यामद्वितये समतीते तु वापयेत् ॥ ३० ॥
 वीजानां दैवतं सोमः स रात्रौ कान्तिमान् यतः ।
 तस्माद् बुभुर्वीजानि निशायामेव वापयेत् ॥ ३१ ॥
 अभिमन्त्र्य हृदा पूर्वं मन्त्रेणानेन वापयेत् ।
 ओं ऽयम्बकाय शर्वाय शङ्कराय शिवाय च ॥ ३२ ॥
 सर्वलोकप्रधानाय शाश्वताय नमो नमः ।
 अनेनैव तु मन्त्रेण सिद्धेद्वारिद्रिवारिणा ॥ ३३ ॥
 पञ्चोपचारेणाभ्यर्थ्य चाच्छाद्य वसनैः सितैः ।
 सप्तरात्रं बलिं दद्याद् वक्ष्यमाणकमेण हु ॥ ३४ ॥
 ब्रह्मभूतेन्द्रगन्धर्वयक्षरक्षःपिशाचकाः ।
 गणा बलिभुजः सप्त क्रमात् तत्त्वामलक्षिताः ॥ ३५ ॥
 सान्नपुष्पकुरां ब्रह्मरात्रे तु प्रथमे बलिः ।
 अन्नं दधि निशाचूर्णं लाजसक्तुतिलान्वितम् ॥ ३६ ॥
 भूतकूरमिति रुद्यातं भूतरात्रे प्रदापयेत् ।
 इन्द्रवलीरसोन्मिश्रमन्नं सक्तुपयोदधि ॥ ३७ ॥
 इन्द्ररात्रे तृतीये तु बलिं दद्यात् तु देशिकः ।
 वैणवानं पयोयुक्तं गान्धर्वे स्याच्चतुर्थके ॥ ३८ ॥
 पञ्चमे यक्षरात्रास्ये पुष्पानाज्याम्बुर्भिर्बलिः ।
 रक्तान्नं सतुष्ठं सूत्खायुक्तं षष्ठे तु राक्षसे ॥ ३९ ॥

सप्तमे त्वथ पैशाचे माषानं कृसरं मधु ।
 हारिद्रचूर्णं तैलाढ्यं सामिषं तु प्रदापयेत् ॥ ४० ॥
 अन्यथा केचिदाचार्याः प्राहृवै गणसप्तकम् ।
 तच्चात्र कथ्यते भूताः पितरोऽपि च गुह्यकाः ॥ ४१ ॥
 नागा ब्रह्मा शिवो विष्णुर्देवताः सप्तरात्रिषु ।
 प्रणवादिनमोन्तैः स्वैर्नामभिर्दापयेद् बलिम् ॥ ४२ ॥
 प्रथमे भूतरात्रे तु भूतकूरेण दापयेत् ।
 तिलैस्तष्टुलमिश्रैस्तु पितृरात्रे द्वितीयके ॥ ४३ ॥
 तृतीये नालिकेराभ्यःशाल्यन्नैर्यक्षरात्रके ।
 सक्षीरपिष्ठसक्त्वद्विर्नागरात्रे चतुर्थके ॥ ४४ ॥
 सप्तमाक्षान्नमाज्यं च ब्रह्मरात्रे तु पञ्चमे ।
 सापूपानेन साज्येन षष्ठे शैवे तु दापयेद् ॥ ४५ ॥
 गुलौदनेन साज्येन सप्तमे वैष्णवे बलिः ।
 यदा नव स्युर्दिवसाः पायसं कृसरं कमात् ॥ ४६ ॥
 उद्दिष्टदैवतगणमुद्दिष्टवलिनार्चयेत् ।
 न कश्चिदद्वुराण्यन्यो निरीक्षेत कदाचन ॥ ४७ ॥
 आचार्य एव प्रविशेत् तच्छिष्यो वा तदाज्ञया ।
 आखूरद्वुरैः कर्तुर्निर्दिशेत् तु शुभाशुभम् ॥ ४८ ॥
 इयामैः कृष्णैरद्वुरर्थहानिं तिर्यग्रूढं व्याधिमालोहितैश्च ।
 कुब्जैर्दुर्ग्वं (तत्पः त्वप्र)रुद्वैर्मृतिं च ब्रूयाद् भमैः स्थानदेशोष्टहनिम् ॥
 शुक्रैः पीतैः सम्प्ररुद्धैः सुपूर्णैः शीघ्रोत्पन्नैश्चारुभिर्व्यायतैश्च ।
 लक्ष्मीं पुष्टिं चेष्टसिद्धं समग्रां कर्ता विन्देदद्वैरमङ्गलं च ॥ ५० ॥
 आचार्यस्तत्राद्वुरेष्वप्रशस्तेष्वालक्ष्यास्मिन् शान्तिकं कर्म कुर्यात् ।
 मूलेनाङ्गैर्ब्रह्मभिश्याथ हुत्वा व्याहृत्यन्तं शोभनं स्यात् तिलैश्च ॥ ५१ ॥
 इति श्रीमदीशानशिवगुरुदेवपद्मतौ सिद्धान्तसारे उपरिभागे क्रियापादे
 अद्वुर्धार्यजपटलो इशमः ।

अर्थकादशः पटलः ।

दीक्षाभिषेकेष्वथ देशिकेन्द्रः प्राक्प्रस्तुतं शोभनकालमिष्टम् ।
ईक्षेत शिष्यस्य गुरोश्च यस्मिन् देशे च कालेऽभ्युदयो यथा स्यात् ॥ १ ॥
मुख्यो वसन्तः शिशिरस्तु मध्यो ग्रीष्मः कनिष्ठोऽभिमतोऽत्र शुक्लः ।
पक्षः सितज्ञेन्दुसुरे (व्य) वाराः शस्तास्तु वर्ज्या हि कुहश्च रिक्ता ॥ २ ॥

तिष्यप्रजेशादितिसोमविष्णुब्रह्मेन्द्रपूषानिलैर्कृतानि ।

मैत्रोत्तराश्वेत्युदितान्युद्घनां दीक्षाभिषेकेष्वनवग्रहाणि ॥ ३ ॥

ज्योतिर्विदां चाभिमतं यदन्यल्लभादिकं शस्तमनिष्टहीनम् ।
निश्चित्य कालं गुरुत्र शिष्यान् सन्दीक्षयेत् तानधिकारियुक्त्या ॥ ४ ॥
विशिष्टदेशे च कुले प्रसूतः स्यादग्रजन्मा श्रुतवान् सुशीलः ।
शुचिः सुधीः शोभनक्षणाङ्गः सौम्यस्तथाचार्यपदाधिकारी ॥ ५ ॥

सत्यव्रतः शमदमार्जवधर्मनिष्ठः

साष्टाङ्ग्योगनिरतः शिवशास्त्रविद् यः ।

भक्त्या शिवेऽष्टविधया समलङ्घृतश्च

त्यागी सदैव करुणानिलयो गुरुः स्यात् ॥ ६ ॥

धीरः कृतज्ञः कुलशीलयुक्तो भक्तः शिवे चापि गुरौ विनीतः ।

शुश्रूषुरत्यर्थमभीष्टदाता शिष्योऽप्यलोभादिगुणान्वितः स्यात् ॥ ७ ॥

श्रुतशीलसमाचारश्रैष्टचसामर्थ्यभक्तिभिः ।

गरीयाननुगृह्णाति योऽन्यान् स गुरुरिष्यते ॥ ८ ॥

तन्त्रचोदितदेशेषु जातो यस्तपसा चरन् ।

ज्ञानेन देशिकः स स्याच्छ्रेयोऽन्येषां च दर्शयन् ॥ ९ ॥

देशेन चरतीति देशिकः ।

देशेन जात्या वृत्तेन यः शिष्ठो गुरुसंश्रयः ।

विशेषयिष्यन् स्वात्मानं स गुणैः शिष्य उच्यते ॥ १० ॥

शासुरनुशिष्टावित्यसाद्वातोः क्यपि तु रूपम् ।

“आगस्त्यहिमवद्भूमृदन्तरालव्यवस्थिताः ।

ककाराष्टकनिर्मुक्ता देशा देशिकसम्मताः ॥”

इत्यादि माहेन्द्रे ।

“कुमारीहिमवन्मध्ये स्वतः कृष्णमृगान्विते ।
(देशे)जातस्तु यो विद्वानाचार्यत्वं द्विजोऽर्हति ॥”

इति वीरे ।

“आर्यावर्तोद्भवोऽन्यो वा ककाराष्टकवर्जितः ।
कुलीनो निपुणो दक्षो विनीतः प्रियदर्शनः ॥
शैवसिद्धान्ततत्त्वज्ञः प्रतिष्ठातन्त्रपारगः ।”

इति प्रतिष्ठासमुच्चये । अत्र योगशिवपद्धतौ—

“मध्यदेशे कुरुक्षेत्रलाटोद्भयनिसम्भवाः ॥
अन्तर्वेदिप्रतिष्ठाना आवन्त्याश्च गुरुत्तमाः ।
गौडाः सुषोद्भवास्तैरा मागधाः केरलास्तथा ॥
कोसलाश्च दशार्णाश्च गुरवः सप्त मध्यमाः ।
कर्णाटकमहाराष्ट्रकच्छनीरोद्भवास्तथा ॥
कलिङ्गाश्चैव लाम्बाकाः काम्बोजाश्चाधमाः स्मृताः ।
काञ्चीकाश्मीरसौराष्ट्रपाण्ड्यान्यविषयोद्भवाः ॥
कावेरीकोङ्कणोद्भूता निन्दिता गुरवः स्मृताः ।
कुण्डादयश्च रोगार्ता निन्द्याः स्युदेशजा अपि ॥
भ्रष्टव्रताच्च पतितादुत्पन्नो यो नराधमः ।
भस्माह्नकुराह्यौ खाज्यौ निन्दितौ सर्वकर्मसु ॥
अन्यलिङ्गी तु तत् त्यक्त्वा पुनः शैवे तु दीक्षितः ।
सोऽपि निन्द्यः प्रतिष्ठादौ देशिकत्वं च नार्हति ॥
शैवदीक्षामनासाद्य शास्त्रमात्रप्रपाठकः ।
स्वयम्भूर्नाम निन्द्योऽसौ शैवकर्मसु गार्हितः ॥
सन्ध्यासिनोऽङ्गहीनाश्च विरूपा मठमोजनाः ।
+ + + शैव कुबजाद्या नास्तिकाश्चैव निन्दिताः ॥
कर्णाटककलिङ्गाख्यकच्छकाश्मीरवासिनः ।
कोङ्कणाः कर्हाटाश्च काम्बोजाः कामसूपिणः ॥

ककाराष्टकसंज्ञास्ते देशा देशिकवर्जिताः ।
एते कीकटा इत्येके” इति विजये ।

“कूरोऽल्पविद्यो व्यसनी कृतप्नो डम्भः पुनर्भूर्गुरुभक्तिहीनः ।
मात्सर्ययुक्तो विषयी क्रियासु वर्ज्यः प्रतिष्ठादिषु तार्किकश्च ॥”
इति मञ्जर्याम् । “सन्न्यासी नास्तिकोऽम्बष्टः” इत्यादि श्लोकैर्देव्या मते गुरुत्वा-
नहीः कथिताः ।

“अथाचार्यः समः श्रीमानग्रजन्मा सुपेशलः”
इत्यादि स्वायम्भुवे । अग्रजन्मा तु ब्राह्मण एव, ब्रह्मणः प्रथमजातत्वात् ।

‘देशज(न्म)श्रुताकारवृत्तशीलगुणान्वितः ।
सत्त्वप्रभावसम्पन्नो गुरुर्यो गुरुणा कृतः ॥”

इत्यादि ब्रह्मशम्भुः ।

“इत्थं यथाधिकारेण दीक्षाचार्येण साध्यते ।
स च सदेशसम्भूतः सुमूर्तिः श्रुतशीलवान् ॥”

इत्यादि सोमशम्भुः ।

“दृष्टकर्मा शुचिर्देक्षः शिष्यानुग्रहतत्परः ।
शिवसद्गावविद् विद्वानात्मविद् देशिकोत्तमः ॥”

इति मत्त्रे । “इत्थं भूतादिदीक्षा लब्धाचार्येण क्रियते । स त्वार्यावर्तादिदे-
शसम्भूतः श्रुतशीलगुणाचारसम्पन्नः शुद्धाशयः स्यादि” ति भोजराजः । “श्रेष्ठो
देशकुलाशयैर्विनयवान् वाग्मी कुलीनः” इत्यादि प्रयोगमञ्जर्याम् ।

“आचार्यः शिवशास्त्रज्ञः शस्तदेशसमुद्भवः ।
ब्रह्मचारी गृहस्थो वा शिवभक्तिपरायणः ॥
यजमानानुकूलर्क्षजन्मा देशिक उच्यते” ।

इति देव्या मते ।

“सर्वलक्षणयुक्तेन गुरुणा दीक्षितो नृपः ।
सर्वान् कामानवाप्नोति परत्र च शिवां मतिम् ॥

जटी मुण्डी शिखी वापि शस्तदेशसमुद्धवः ।
 शिवशास्त्रार्थतत्त्वज्ञः श्रुतवृत्तान्वितो द्विजः ॥
 शिवमेवाश्रितो नित्यं वाच्यनः कायकर्मभिः ।
 आचार्यः स इहोहिष्टः शिवदीक्षादिकर्मसु ॥”

इत्यजिते ।

“अनूचानः प्रसन्नात्मा शिवदीक्षाभिषेचितः ।
 शिवागमज्ञो मतिमान् शिवपूजापरायणः ॥
 रुद्राक्षमालां विभ्राणत्रिपुण्ड्राङ्कितविग्रहः ।
 विशुद्धदेशकुलजः शीलाचारसमन्वितः ॥
 वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञो ज्ञानवान् गुरुरुच्यते ।”

इति सान्तानिके ।

“कृष्णवर्णे मृगो यस्मिंश्चरतीह स्वभावतः ।
 तं देशं यज्ञियं विद्याद् यथा विप्रैराधीष्ठितः ॥
 तदेशकालसम्भूतस्त्वाचार्यः शास्त्रसम्मतः ।”

इति सर्वज्ञानोत्तरे ।

“शुभदेशोद्धवः श्रीमान् पदवाक्यप्रमाणवित् ॥
 शिवशास्त्रार्थसन्तुष्टः सर्वत्र करुणानिधिः ।
 चीर्णाचार्यवतो मन्त्री प्रसन्नहृदयाननः ॥
 लिङ्गादिलक्षणज्ञाननिपुणः कर्मसन्ततौ ।
 अहीनसन्ततिर्थस्तु ब्रह्मचारी गृही तथा ॥
 सान्तानिको गृही श्रेष्ठः समयाचारपालकः ।
 भौतिको ब्रह्मचारी यः पुरा पश्चाद् गृही भवेत् ॥
 स भौतिको गृहस्थः स्यात् तज्जैराचार्य उच्यते ।
 सोऽपि श्रेष्ठः तत्सुतश्च भवेत् सान्तानिको गुरुः ॥
 देवताव्याप्तितत्त्वज्ञः षड्विधाध्वविशारदः ।
 शुभाशुभनिर्मितज्ञोऽप्यथवा विस्तरेण किम् ॥

सम्भग्जातिः परिज्ञानं वृत्तं चाद्यास्त्रयो गुणाः ।
यस्यैते स गुरुः श्रेष्ठः सर्वकामफलप्रदः ॥”

इति प्रतिष्ठापद्धतौ ।

“पूर्णविद्यावतो मन्त्री ज्ञानवान् सुसमाद्वितः ।
भस्मनिष्ठो यतिः स्वातो गुरुः स्याद् भौतिकोऽपि वा ॥”

इति मोहशूरोत्तरे ।

“द्रष्टव्यं गुरुणा नित्यं विप्रवृत्त्यनुसारिणा ।
य एवं वर्तते वन्धो ब्रह्मवित् स गुरुर्द्विज ! ॥”

इत्यादि पराख्ये ।

“शुभजार्ति सुवृत्तस्थं शुभदेशसमुद्धवम् ।
क्रियाकाण्डरतं शान्तं धार्मिकं गुरुवत्सलम् ॥
प्रतिपन्नजनानन्दं शौचोपेतं हृष्टवतम् ।
विद्याभयदातारं लौह्यचापलवर्जितम् ॥
एवंविधं गुरुं प्राप्य को न मुच्येत बन्धनात् ।”

इति वातुलोत्तरे । “धार्मिकः सत्यनार्दी”त्यादि सर्वज्ञानसमुद्रे ।

“सर्वलक्षणहीनोऽपि ज्ञाववान् गुरुरिष्यते ।
ज्ञानं च तत्त्वविज्ञानं षड्घवज्ञानसंश्रयम् ॥”

इत्यादि पौष्करे ।

“ब्राह्माणाः क्षत्रिया वैश्या विशुद्धाः साधकाः स्मृताः ।
स्ववर्णादानुपूर्वेण स्युराचार्याः षडानन ! ॥”

इति बृहत्कालोत्तरे ।

किमर्थं बहुनोक्तेन ग्रन्थगौरवकारिणा ।
इत्थमागमवाक्यानां बाहुल्याद् विप्र एव हि ॥ ११ ॥
दीक्षितश्चोदितैर्युक्तो गुणः सौम्यः प्रियंवदः ।
योग्यो नृपगुरुत्वे स्यादन्येषां च न संशयः ॥ १२ ॥

कुलशीलसमाचारैः संयुक्तो गुरुवत्सलः ।
 गुरोरधीततन्त्रश्च पूतः साधकदीक्षिया ॥ १३ ॥
 संसाधयति यो मन्त्रान् दृढभक्तिः स साधकः ।
 मत्वासारं च संसारं मानुष्यं जन्म दुर्लभम् ॥ १४ ॥
 उद्धरेदात्मनात्मानं नात्मानमवसादयेत् ।
 इहामुत्रार्थभोगानां प्रापये चापि मुक्तये ॥ १५ ॥
 उपायः सुकरोऽस्त्यन्यो नहि मुख्यः शिवाश्रयात् ।
 द्विजानामनुपेतानां स्वकर्माध्ययनादिषु ॥ १६ ॥
 यथाधिकारो नास्तीह स्याच्छोपनयनादनु ।
 तथा द्विक्षितानां तु तन्त्रमन्त्रार्चिनादिषु ॥ १७ ॥
 नाधिकारोऽस्त्यतः कुर्यादात्मानं शिवसंस्कृतम् ।

तथाहि —

नारुद्रः संसरंदू रुद्रं नारुद्रो रुद्रमर्चयेत् ॥ १८ ॥
 नारुद्रः कीर्तयेदू रुद्रं नारुद्रो रुद्रमाप्नुयात् ।
 शेवत्रत गृहीत्वा तु प्रत्यहं पालयेत् सुधीः ॥ १९ ॥

तथा —

“वरं हि शिरसश्छेदो वरं हि मरणं मम ।
 न त्वनभ्यर्च्य भुज्ञी(यां ? य) भगवन्तं त्रिलोचनम् ॥
 न शिवार्चनतुल्योऽस्ति धर्मोऽत्र भुवनत्रये ।
 इति विज्ञाय यत्ने पूजनीयः सदाशिवः ॥”

इति शिवधर्मे —

अतः समायिभिश्चैव साधकैर्गुरुभिस्तथा ।
 प्रत्यहं यत्नमास्थाय पूजनीयः सदाशिवः ॥ २० ॥

अत्र पतञ्जलिराह —

“यद्वच्छयाध्येकमपेतगन्धं त्वत्पादपद्मे कुमुमं निधाय ।
 बहूनि कामं बहुरूप ! भुज्ञके फलान्यहो स्वादुतराणि लोके ॥”
 इति श्रीमदीशानशिवगुरुदेवपदुत्तौ सिद्धान्तसारे उपरिभागे क्रियापादे
 साधकाचार्यलक्षण एकावशः पठलः ।

अथ द्वादशः पदलः ।

अत्र ब्रूमः परिवारेचितानां मूर्तीश्चान्यत् सकलं दैवतानाम् ।

यदृ विज्ञेयं यजनादौ विशेषाद् येनापि स्यात् फलसिद्धिः समग्रा ॥१॥

इष्टा सूर्यं प्रथमं विनाशन्त्वै विनाधीशं तद + + गुरुं च ।

शम्भोः पूजां विदधीतामिकार्यं कृत्वा सम्यक् परिवाराश्च पूज्याः ॥ २ ॥

सूर्याचार्यामथ तद्वारपाणो दण्डी खड्गं विदधृद् दक्षिणस्थः ।

खड्गी वामे कपिशः पिङ्गलाख्यो रक्ताकल्पावपि तौ चण्डवेषौ ॥ ३ ॥

विनान् निन्पन् द्विरदास्योऽरुणाङ्गो रक्ताकल्पः शशिमौलिस्तिनेत्रः ।

पूज्यो नित्यं द्विभुजो दक्षिणस्थः शुक्रकल्पः स्वगुरुश्चेशकोणे ॥ ४ ॥

प्रभूतासनं नाम हिरण्मयं चतुरश्रीपीठं कृतादिचतुर्युगैः सितरक्तपीत-
कृष्णवर्णसिंहाकृतिभिर्विमलादिनामभिश्चतुष्पादैर्विधृतं तन्मध्यवर्तुलारुण्यबिम्बो-
परि विकसिताष्टदलं सूर्यपद्मासनं विचिन्त्य तस्याग्न्यादिकोणदलेषु हृदयाद्य-
आनि दिग्दलेष्वस्त्रं पुरतो नेत्रं च रक्तवर्णानि स्त्रीविषाणि कृताङ्गलीनि पूजयेत्

रक्ताकल्पा ललिताङ्गच्चः सुवेषाः सिन्दूराभा नव याः शक्तयस्ताः ।

पत्राग्रस्था नवमी कर्णिकायां दीप्ताद्यास्तु द्विभुजा वन्दनीभिः ॥ ५ ॥

तत्पद्मकर्णिकामध्यावस्थितं भगवन्तं भास्करमुभयपार्वस्थितप्रभा(स-
न्ध्याः)संज्ञाभ्यां देवीभ्यां सहितं ध्यात्वावाहनादिभिरभ्यर्चयेत् ।

बन्धुकामं सुकुमारं सुवेषं दिव्याकारं द्विभुजं पद्महस्तम् ।

रक्ताकल्पं कमलाताम्रनेत्रं वेदात्मानं विलसद्रुक्मदेहम् ॥ ६ ॥

दिव्यैर्मणिकुण्डलाङ्गदकटकहारादिभिराभरणैर्विभूषितं प्रसन्नवदनं भानु-
मालिनं देवं ध्यायेत् ।

शुक्राकल्पं विकसत्पद्महस्तं प्रालेयांशुं द्विभुजं हारगौरम् ।

कम्ब्राकारं कमलाक्षं प्रसन्नं चन्द्रं ध्यायेद् ध्वलाश्वाधिरूढम् ॥ ७ ॥

ऐशाग्न्यां तेजश्चण्डं रक्तं रक्ताम्बरादिभिराभूषितं शूलहस्तं ध्यायेत् ।

अथवा —

श्वेतः श्वेताम्बराकल्पो द्विभुजस्तु गदाधरः ।

दशाश्वरथमारुढश्चन्द्रो ध्येयो वरप्रदः ॥ ८ ॥

रक्ताकल्पो वरदं शक्ति शूले दोर्भिर्बिभ्रद् युगसंस्थैर्गदां च ।

मेषारुद्धो ललिताङ्गः सुवेषो बन्धुकाभो भगवान् भूमिजः स्यात् ॥ ९ ॥

पीताकल्पो वरदं चापि खड्गं दोर्भिर्शर्माप्यथ बिभ्रद् गदां च ।

दिव्याकारो मकुटी भूषिताङ्गः सिंहारुद्धः शशिजः पीतवर्णः ॥ १० ॥

पीताकल्पो विषणः पीतवर्णो दण्डाक्षस्त्वरदान् कुण्डिकां च ।

दोर्भिर्विभ्रत् कनकस्यन्दनस्थः स्यादुष्णीषी मणिभिर्भूषिताङ्गः ॥ ११ ॥

श्वेताकल्पो भगवान् हारगौरो दण्डाक्षस्त्वरदान् कुण्डिकां च ।

दोर्भिर्विभ्रद् रजतस्यन्दनस्थः स्यादुष्णीषी भृगुजो भूषिताङ्गः ॥ १२ ॥

नीलाकल्पो धृतशूलोऽञ्जनाभः प्रासं बिभ्रद् वरदं चेषुचापे ।

गृध्रारुद्धः स्वरथे भूषिताङ्गो ध्येयो मन्दो भगवानर्चनादौ ॥ १३ ॥

कृष्णाकल्पः स्फुटभिन्नाञ्जनाभः शूली खड्गी धृतचर्माम्बराद्यः ।

ध्वान्ताकारः सितदंष्ट्रोत्कटास्यो राहुर्नीलैर्हरिवीरै रथे स्यात् ॥ १४ ॥

धूम्राकल्पा द्विभुजाः स्पष्टदंष्ट्रा धूम्राभासाः सगदास्ते वराद्याः ।

रौद्राकाराः खलु गृध्रासनस्था ध्येया नैका रथिनः केतवः स्युः ॥ १५ ॥

सर्वे प्रहाः किरीटादिभिर्भूषणैर्विभूषिता युवानो लोकयात्राप्रवर्तका भो-
गैश्वर्यवरपदा ध्येयाः स्युः ।

सूर्यपूजासूर्तयः ।

प्रासादं यच्छिवशक्त्यात्मकं तच्छक्त्यन्तैः स्याद् वसुधादैस्तु तत्त्वैः ।

शैवी मूर्तिः खलु देवालयाख्येत्यस्माद् ध्येया प्रथमं चाभिपूज्या ॥ १६ ॥

शान्तिद्वारं प्रथमं पूर्वतः स्याद् विद्या याम्ये त्वथ पश्चान्तिवृत्तिः ।

कौवेरं यत् तदपि स्यात् प्रतिष्ठा शान्तिद्वारं खलु नित्येषु शस्तम् ॥ १७ ॥

मातङ्गास्यो धवलः पङ्कजस्थो द्वारे दन्ती सृणिपाशेक्षुहस्तः ।

ध्येयस्तुन्दी मकुटी दक्षिणे स्याद् रक्ताकल्पः शशिमौलिक्षिनेत्रः ॥ १८ ॥

तद्वद् वाणी स्फटिकेन्दुप्रकाशा मुद्राक्षस्तक्षशग्रन्थपाणिः ।

शुभ्राकल्पा शशिमौलिक्षिनेत्रा वामे ध्येया सितपद्मोपविष्टा ॥ १९ ॥

नन्दीशमहाकालौ द्वारपालावरणे वक्ष्येते ।

गङ्गा तुङ्गस्वतरङ्गाच्छवर्णा दिव्याकारा युवतिर्दक्षिणे स्यात् ।

गौराकल्पा द्विभुजाम्भोजहस्ता वन्द(न्योऽन्या)न्यस्फुटवामैकपाणिः ॥ २० ॥

कालिनदी स्यानिजकलोलनीला लोलापाङ्गा युवतिर्दिव्यरूपा ।

वासे त्वब्जं दधती वामपाणावन्येनार्थं धृतवन्दन्यमुद्रा ॥ २१ ॥

नाराचास्त्रं तनुविवृत्प्रकाशं देहस्यां च स्थितमग्न्यर्ककल्पम् ।

वास्त्वीशः स्यादसुरोऽधोमु(खाऽखो)ऽङ्गान्याकीयैशो कृतशीर्षः शयानः ॥ २२ ॥

तत्र वास्तुपुरुषोऽधोमुखः प्रसारितपाणिपादो भूमौ शयानो असुरः ।
वास्त्वधिपतिब्रह्मा परतो ज्ञेयः ।

आधाराख्या धवला शक्तिरुक्ता ज्योत्स्नाप्रख्या गगनाभा सुरूपा ।

लोकान् सर्वान् परमेशेच्छया या धर्ते नित्यं प्रथमं तेन पूज्या ॥ २३ ॥

द्वात्रिंशाद्विः खलु तत्त्वैर्धरादैविद्यान्तैस्तैर्महितं विष्णुतेजः ।

आनन्तं तत् कथितं द्वासनं स्यात् पीटाकारः स तु नागो द्वनन्तः ॥ २४ ॥

धर्मं रक्तं वृषरूपं तु सिंहं ज्ञानं श्यामं त्वथ भूतं तु पीतम् ।

वैराग्यं स्याद् गजरूपं सिताङ्गं चैश्वर्यं च क्रमशः पीठपादाः ॥ २५ ॥

सितकाश्मीरतालालिवर्णान् सिंहाकृतीनित्यन्ये ।

पीठस्येषाः स्युरधर्मादयो ये चत्वारस्ते कनकाकाररम्याः ।

“ईषाश्वाधर्ममि”त्यादि मञ्जर्याम् ।

पद्मं शुक्रं विताष्टच्छदं स्यात् किञ्चलकाल्या रुचिरं कर्णिकाद्वम् ॥ २६ ॥

सौरे विम्बे चतुरास्यः किरीटी हंसारूढः कलशं चाक्षमालाम् ।

ब्रह्मा विप्रद् वरदं चाभयाख्यं हस्तैर्धैर्यः सितवक्त्रश्वतुर्भिः ॥ २७ ॥

सौम्ये विम्बे गरुडे मेघनीलश्वकं शङ्खं गदयाव्जं दधानः ।

हारी माली कटकी सत्किरीटी विष्णुः पीतं वसनं कौस्तुभं च ॥ २८ ॥

अग्रेविम्बे वृषभे चन्द्रमौलिः श्वेतो रुद्रो दशबाहुस्त्रिनेत्रः ।

टङ्गेणामित्रिशिखाहर्षश्व विप्रद् वज्राक्षसंवरदाभीतिपाणिः ॥ २९ ॥

एतेऽत्र पत्रकेसरकर्णिकाव्यापित्वेन ध्येयाः । यथा वातुले —

“ब्रह्मा विष्णुश्व रुद्रश्व सूर्येन्द्रनलविम्ब(पा: ? गा:) ।

ईश्वरस्तत्र च व्यापी तस्मात् पूज्यः सदाशिवः ॥”

इति । ब्रह्मविष्णुरुद्रान् मण्डलव्यापित्वेन पत्रकेसरकर्णिकासु तद्यापिनमधिकारं आर्चयोदिति । सदाशिवदेवस्यासनत्वेन चतुर्णामध्यधिकारः । अत्राह वरुणः —

“अष्टवाहुश्चतुर्वक्त्रः स्फटिकाभस्त्रिलोचनः ।

नागयज्ञोपवीती च विजेयो ध्रुव ईश्वरः ॥”

इति ।

थेता रक्ता त्वसिता पीतवर्णा इयामा कृष्णा (चा)ज्ञना स्याज्जपाभा ।

ज्योत्स्नाभा वेत्युदिता चारुरूपा वामाद्या याः परितो भूषिताङ्ग्न्यः ॥३०॥

बद्धपद्मासनः शुद्धचन्द्रप्रभः षोडशाब्दोपमध्यारुदिव्याकृतिः ।

ब्रह्मभिः पञ्चभिः पञ्चवक्त्रः क्रियाज्ञानशक्तिस्पृहार्केन्दुवहीक्षणः ॥ ३१ ॥

पञ्चसंस्थैर्भूजैः साभयेष्टप्रदे शक्तिशूले दधन्धापि खट्वाङ्गकम् ।

दक्षिणे चान्यतः सर्पमक्षस्तं डामरूकोत्पले बीजपूरं तथा ॥ ३२ ॥

सुप्रसन्नाननो दिव्यमाल्याम्बरो भूषणैर्भूषितो हेमरत्नोजज्वलैः ।

जाटजूटस्फुरचन्द्र + पूरकश्चिन्तनीयो भवेत् तत्र सादेश्वरः ॥ ३३ ॥

सादेशाभं विभुमीशानरूपं केचित् प्राहुर्द्यपरे त्वेकवक्त्रम् ।

चन्द्राशमाभं वरदं शूलपाणिं चन्द्रोत्तंसं वरवेषं युवानम् ॥ ३४ ॥

काश्मीराभं सकर्पेदन्दुमौलिं बीजापूरं दधतं चाक्षमालाम् ।

दिव्याकारं वरदाभीतिहस्तं ध्यायेत् पीतं पुरुषं भूषिताङ्ग्न्यम् ॥ ३५ ॥

दष्टोष्टास्यं कपिलश्मश्रुकेशं भीमाकारं धृतरक्ताम्बराद्यम् ।

सर्पेष्णीषं सितदंष्ट्राकरालं सर्पेष्णोग्रैरालिभिर्भूषिताङ्ग्न्यम् ॥ ३६ ॥

दोर्भिः शूलं परशुं चासिदण्डौ खट्वाङ्गाख्यं दधतं चर्मपाशौ ।

हेतीर्ध्यायेत् सकपालं कपालैः सालङ्घारं घननीलं त्वधोरम् ॥ ३७ ॥

बन्धुकाभं ललितं स्त्रीविलाभं दिव्याकारं धृतधम्मिलकेन्दुम् ।

रक्ताभूषावसनालेपमाल्यं वामं ध्यायेद् धृतचर्मासिहस्तम् ॥ ३८ ॥

सधोजातं शशिगोक्षीरगौरं शुक्राकर्षपाम्बरगन्धं त्रिनेत्रम् ।

सप्ताभारं वरदाभीतिहस्तं चन्द्रापीडं स्मरतां बालवेषम् ॥ ३९ ॥

“पूर्थिव्याद्यष्टमूर्तीनां वामाद्याः शक्तयः क्रमात् ।

जगत्प्रवृत्तिसंसिद्धिर्याभिः सिध्येच्छिवाज्या ॥”

इति कालोत्तरोदितत्वात् । अतोऽष्टमूर्तयोऽपि सख्यपतः प्रदर्श्यन्ते —

पृथ्वीमूर्तिश्चतुरास्याष्टबाहुः कूर्मरूढा दधती दिव्यरूपा ।

पीता शालिप्रसवं चोत्पलं च सादिद्वीपाम्बुधिनद्यावृताङ्गी ॥ ४० ॥

मेषारूढो वरदाभीतिशक्तीर्बिभ्रद्वस्तैरुणः स्वस्तिकं च ।
ज्वालामालामकुटः पञ्चवक्रो हेमाकल्पः सुमुखः सप्तजिह्वः ॥ ४१ ॥
श्वेतोष्णीषो नवनीताक्तदेहः साङ्गं चर्मापि च कृष्णं दधानः ।
पत्न्या युक्तः सितयज्ञोपवीतिः सुकपाणिः स्याद् यजमानोऽध्वरस्थः ॥
सप्तच्छन्दस्तुरगस्यन्दनस्यो बन्धूकाभः सुमुखश्चारुरूपः ।
रक्ताकल्पाभ्वरमाल्यानुलेपः सूर्यो वर्मी मकुटी पञ्चहस्तः ॥ ४३ ॥
अम्भोमूर्तिः कथिता शुक्रवर्णा नक्रारूढा वरपाशौ दधाना ।
मुक्ताजालैर्विविधैर्भूषिताङ्गी शुभ्राकल्पा युगमौलिः सुमौलिः ॥ ४४ ॥
एणारूढः पवनो धूम्रवर्णः पीनाङ्गांसो मकुटी कुञ्चितभूः ।
कृष्णाकल्पश्चतुरास्योऽङ्गकुशी च दिव्याकाशो युगबाहुर्ध्वजी स्यात् ॥
आकाशोऽपि स्फुटितेन्दुप्रकाशो दोर्भिः शूलं डामरूकं च शङ्खम् ।
खट्वाङ्गं चादधदर्थेन्दुमौलिस्त्यक्षो ध्येयः सकपर्दो वृषस्थः ॥ ४६ ॥
प्रालेयांशुर्हिमगोक्षीरगौरः शुक्राकल्पो ललिताङ्गः किरीटी ।
शङ्खाम्भोजे वरदाख्यं गदां चाबिग्रद् दोर्भिस्तुरगस्योऽभिपूज्यः ॥ ४७ ॥
शर्वाद्यष्टौ वृषवाहास्त्रिनेत्रा वेदास्यास्ते सकपर्देन्दुखण्डाः ।
शूलं वज्रं शर(चापौ) दधाना नागाकल्पाः खलु ते मूर्तिपाः स्युः ॥ ४८ ॥
तद्वद्वैर्णः कमलस्वर्णरक्ताः शुक्रापीतावरणा रक्तकृष्णाः ।
मूर्तीशास्ते स्युरनन्तादयो ये विद्याधीशा अपि वर्णैः समानाः ॥ ४९ ॥
योगोपेताः सुमुखश्चारुरूपा धम्मिलाग्रग्रथितस्त + + + ।
सौम्याः सर्वे सुदुकूलाभ्वराद्या विद्याधीशाः कथिता नागहस्ताः ॥ ५० ॥
योषिद्रूपाण्यपि चाङ्गानि वर्णैः श्वेतस्वर्णरुणकृष्णानिभानि ।
ध्येयानि स्याद् वरदाभीतिकाङ्गं त्यक्षं तेषामपि शूलं च टङ्कम् ॥ ५१ ॥

अत्र मञ्जर्यां —

“द्वदयादीनि चाङ्गानि तद्रूपा द्विभुजाः स्त्रियः ।

वरदाभीतिहस्ताः स्युराङ्गं किञ्चित् तु पिङ्गलम् ॥”

इति ।

नन्दीशाल्यो मकुटी स्वर्णवर्णः किञ्चिंदंष्ट्री सुमुखो दक्षिणस्थः ।
 द्वारे शूली गदयावस्थितः स्याद् दैत्याकारो युतिमान् सत्रिनेत्रः ॥ ५२ ॥

मेघश्यामः शुभवेषः किरीटी रक्ताकल्पो धृतटङ्गस्त्रिनेत्रः ।
 द्वा:स्थो वासे गदयावस्थितः सन् दंष्ट्री किञ्चित् स महाकालसंज्ञः ॥ ५३ ॥

निर्मासाङ्गो धृतशूलस्त्रिनेत्रः प्रेताकारः कृशदीर्घोदरास्थः ।
 भृजीशाल्यः परमेशप्रियोऽसौ याम्यद्वारे स भवेत् पश्चिमस्थः ॥ ५४ ॥

लाक्षावर्णो धृतटङ्गाक्षमालो रक्ताकल्पो गजवक्त्रस्त्रिनेत्रः ।
 हस्तवाङ्गः स्यादहियज्ञोपवीती याम्यद्वारे खलु पूर्वस्थितोऽसौ ॥ ५५ ॥

कैलासाभो हिमचन्द्रांशुगौरस्तुङ्गः शृङ्गी बहलाङ्गः ककुञ्जान् ।
 धर्मः साक्षाद् वृषरूपी चतुप्पात् पश्चाद्वाःस्थः खलु कौवेरभागे ॥ ५६ ॥

षड्वक्रोऽस्माद् द्विगुणाक्षश्च दोर्भिर्युक्तो रक्तः शिखिवाहः किरीटी ।
 रक्ताकल्पः शिखिशक्त्यक्षमालापूर्वा हेतीविदधद् बालवेषः ॥ ५७ ॥

कन्या देवी दधती नीलवर्णा चक्रासीपूर्णस्त्रिशिखं शङ्खस्तेऽ ।
 दोर्भिर्ध्वापं वरदं सिंहवाहा रक्ताकल्पा धनदद्वारपूर्वे ॥ ५८ ॥

संरक्ताङ्गः परशुं चापि कुण्डी विभ्रद् दोर्भिस्त्रिशिखं चाक्षमालाम् ।
 चण्डेशः स्यान्मकुटी सत्रिनेत्रो दिव्याकारोऽरुणमाल्याम्बराढ्यः ॥ ५९ ॥

इ(न्द्रा ? न्द्रः)पीतो मकुटी युग्मबाहुर्हौर्निष्कैः कटकैश्चाङ्गदादैः ।
 दिव्याकल्पो धृतवज्राशानिः स्यात् प्राच्यां देवैः सह चैरावतस्थः ॥ ६० ॥

तस्वर्णद्युतिरभिश्चतुर्भिर्दोर्भिर्विभ्रद् वरदं चाभयं च ।
 कुण्डी तद्रूपमालां च हैमी हैमाकल्पः सुमुखो वृद्धवेषः ॥ ६१ ॥

ज्वालवेषितस्वमण्डलस्थो दक्षिणभागश्चितया स्वाहया सहितो मेषारूढश्च ।
 नीलाभ्राभो बलवान् दण्डपाणिदिव्याकारो युग्माहुः किरीटी ।

कृष्णाकल्पो महिषं चाधिरूढः प्रेताधीशः खलु धर्मो यमः स्यात् ॥ ६२ ॥

चित्रगुसादिभिः स्वगणैः परिवृतश्च ।
 रक्षोधीशो निर्झक्तिः कृष्णवर्णो दंष्ट्री खड्गी शितिमाल्याम्बराढ्यः ।
 भीमाकारोऽपि च रम्याकृतिः स्यात् स्वाशासंस्थः पुरुषं चाधिरूढः ॥
 रक्षोगणैरावृतश्च ।

प्रालेयेन्दुस्फटिकस्वच्छवर्णः पीताकल्पो मकुटी भूषिताङ्गः ।

नकारूढा धृतपाशः सुरूपो देवो ध्येयो वरुणः स्यात् प्रसन्नः ॥ ६४ ॥

गङ्गायमुनादिभिर्दिव्यरूपिणीभिर्नार्गैश्च परिवृत्तः ।

धूम्रो वायुर्लिताङ्गो युवा स्यानीलाकल्पो युगवाहुर्मृगस्थः ।

हारी विभ्रद् ध्वजमप्यङ्गुशं च ध्येयो देवः सहितः स्यान्मरुद्धिः ॥ ६५ ॥

हेमाभासो मधुपिङ्गाक्षसौम्यो दिव्याकल्पो नरवाहो गदाधृक् ।

तुन्दी किञ्चिद् बहलो हस्ववाहुर्यक्षाधीशो निधिभिश्चावृत्तः स्यात् ॥ ६६ ॥

मुक्तावर्णो धृतशूलस्त्रिनेत्रः श्रेताकल्पः सकपर्देन्दुखण्डः ।

सौम्याकारो वृथवाहः शिवांशो विद्याधीशो भवतीशानदेवः ॥ ६७ ॥

विद्यामूर्तिभिः परिवृतश्च ।

तस्स्वर्णप्रतिमो हंसवाहो वैक्रीर्युक्तः स चतुर्भिर्भुजैश्च ।

साक्षस्त्रक्षुकस्तुकुण्डीकुशांश्च विभ्रद् ब्रह्मा सकर्पदः सुरूपः ॥ ६८ ॥

बामतः सावित्र्या दक्षिणतः सरस्वत्या च प्रजापतिभिर्देवैश्च समस्त-
लोकैः परिवृत्तः कुशध्वजश्च ।

नागाधीशैरखिलैः सेव्यमानः श्रेतारक्तप्रभया सौम्यरूपः ।

दिव्याकल्पः कमले चक्रहस्तो ध्येयोऽनन्तो वसुधाशेखरः स्यात् ॥ ६९ ॥

सहस्रफणामणिकिरणोद्भासितोत्तमाङ्गः स्यात् ।

शङ्खपर्स्यो वृथवाहस्त्रिनेत्रो नागाकल्पः सकपर्देन्दुखण्डः ।

भीमाकारोऽप्यतिभद्रो वटाधः शूली टङ्गी निवसन् वीरभद्रः ॥ ७० ॥

हंसारूढा त्वरुणाभा चतुर्भिर्वक्त्रैर्भिर्भृतकुण्ड्यज्जमाला ।

ब्राह्मी देवी निवसन्ती पलाशे दिव्याकल्पा वरदाभीतिहस्ता ॥ ७१ ॥

पुष्टे श्रेता सकपर्देन्दुरेत्वा टङ्गं शूलं वरदं चाभयं च ।

उक्षारूढा दधती सत्रिनेत्रा नागाकल्पा खलु माहेश्वरी स्यात् ॥ ७२ ॥

बन्धुकाभा द्युरुणाकल्परम्या शक्त्यक्षस्त्रवरदाभीतिपाणिः ।

दिव्याकारा समयूरध्वजा या कौमारी स्यात् स्फुटमौदुम्बरस्था ॥ ७३ ॥

मेघश्यामा धृतपीताम्बराद्व्या श्रीवृक्षस्था सकिरीटादिभूषा ।

शङ्खं चक्रं वरदं चाभयं च ताक्ष्यारूढा दधती वैष्णवी स्यात् ॥ ७४ ॥

मेषारूढा हलचक्राढजहस्ता नीलाकल्पा स्फुटभिन्नाङ्गनाभा ।
 वाराही स्यात् सवराहास्यदंष्ट्रा घोरा रम्या निवसन्ती करञ्जे ॥ ७५ ॥

ऐन्द्री इयामा वरमाल्यानुलेपा वज्रं पाशं वरदाभीतिके च ।
 हेमाकल्पा दधती कल्पवृक्षच्छायासंस्था सच्चतुर्दन्तिवाहा ॥ ७६ ॥

कृष्णा रौद्रो वटवृक्षेऽदिकल्पा शूलं खड्गं डामरूकं कपालम् ।
 रक्ताकल्पा दधती प्रेतवाहा चामुण्डा स्याद् भटमुण्डान्त्रमाला ॥ ७७ ॥

विनार्थीशो गजवक्रोऽञ्जनाभष्टङ्गाक्षम्बवरदाभीतिहस्तः ।
 रक्ताकल्पः श्री + + + + + भक्ष्यैः प्रीतो भगवानाखुशाहः ॥ ७८ ॥

सर्वा लोके विविधा मातगेऽन्या नानावेषाः शुभवर्णयुधाक्षाः ।
 तास्तास्तुष्टाः शिवया(गस्स ? गे स)मेता ध्येयाः पूजामधिगम्य प्रसन्नाः ॥

रुक्मप्रस्त्या सकिरीटा चतुर्भिर्दोर्भिर्वज्रं दधती चाक्षमालाम् ।
 अभ्मोजं चाप्यभयं दिव्यरूपा शुभ्राकल्पाम्बुजसंस्था निवृत्तिः ॥ ८० ॥

रक्ताकल्पा स्फटिकस्वच्छवर्णा पाशाक्षस्त्रकमलाभीतिहस्ता ।
 नानारलैर्मुकुटाद्यैरुपेता ध्येया रक्ताम्बुजसंस्था प्रतिष्ठा ॥ ८१ ॥

गुञ्जारक्ता सकपर्दा त्रिवक्रा चन्द्रोत्तंसा धृतशक्त्यक्षमाला ।
 अब्जासीना जलजाभीतिहस्ता दिव्याकल्पा खलु विद्या कला स्यात् ॥

दोर्भिर्वैकरणि युक्ता चतुर्भिः कृष्णा कृष्णैर्वसनाद्यैरुपेता ।
 सर्पाकल्पा सकपर्दा ध्वजाक्षस्त्रं साभीतिः कथिता शान्तिसंज्ञा ॥ ८३ ॥

शङ्खक्षीरस्फटिकस्वच्छगैरा पञ्चास्या स्यात् सकपर्देन्दुखण्डा ।
 पञ्चाक्षस्त्रगवरदाभीतिपाणिः शुभ्राकल्पा जलजे शान्त्यतीता ॥ ८४ ॥

पञ्चासीनं चतुरास्यं सुपीतं ध्यानैकाम्रं द्विभुजाङ्गस्थमुद्रम् ।
 ऊर्ध्वाक्षस्त्रकलशं दिव्यरूपं दिव्याकल्पं कथिताध्यात्मतत्त्वम् ॥ ८५ ॥

मेघानीलं श्रितपुर्यष्टकाढजैर्दोर्भिः कुण्डीं जलजार्यक्षमालाः ।
 विद्याधारं त्वभयं बोधमुद्रां विद्यातत्त्वं विदधद् दिव्यरूपम् ॥ ८६ ॥

इन्दुश्वेतं सच्चतुर्बाहुवक्त्रं दिव्याकारं धृतटङ्गाक्षमालम् ।
 पञ्चासीनं सकपर्दं समुद्रं सक्तं ध्येयं शिवतत्त्वं समाधौ ॥ ८७ ॥

सौम्यासौम्यास्त्वपरे चाप्यसंख्या नानारूपा वरवेषायुधाद्याः ।
स्मर्तव्यास्ते दक्षादिकक्षा गणेशा ये वक्ष्यन्ते परतोऽस्मिन् समाप्तात् ॥
पीतं रक्तं त्वथ कृष्णं च नीलं विद्युत्प्रख्यं बहुरूपं सुवर्णम् ।
अग्निजवालाशशिसूर्यवृत्तीनि वज्रादीनि कमशोऽस्माणि विद्यात् ॥ ८९ ॥
रक्षादक्षं निजलोकेशादिकस्य विघ्नान्तिष्ठ पुरुषाकाररम्यम् ।
रक्ताकल्पं द्विभुजं स्वाङ्गशीर्षं प्राञ्जल्यस्थं खलु तत्तद्विधेयम् ॥ ९० ॥
तत्र गदा शक्तिश्च खियौ ।

कल्पानलसमप्रख्यं कोटिसूर्यसमप्रभम् ।
दंष्ट्राकरालवदनैर्वमदग्निशिखाकुलम् ॥ ९१ ॥
अनेकवक्त्रनयनमनेकायुधभीषणैः ।
भुजैरनन्तैः शस्त्राणि मुच्छन्तं परिपन्थिषु ॥ ९२ ॥
व्यालयज्ञोपवीताढ्यं नागभूषणभीषणम् ।
रक्तगन्धाम्बरधरं शिरोमालान्त्रभूषितम् ॥ ९३ ॥
सिंहव्यालाहिगृधश्वव्याघ्रकोऽद्विपाननैः ।
भूतैः परिवृतं नैकैरदृहासविभीषणैः ॥ ९४ ॥
रक्षकं शिवभक्तानां सर्वोपद्रवनाशनम् ।
(हेदनं परदिव्यानां?) परसैन्यनिवारणम् ॥ ९५ ॥
रूपं पाशुपतास्त्वस्य प्रोक्तमेतत् समाप्तः ।
भिन्नाञ्जनगिरिप्रख्यं रक्ताकल्पमुभीषणम् ॥ ९६ ॥
दंष्ट्राकरालवदनं प्रदीपोर्ध्वशिरोरुहम् ।
शूलस्य मूलं वेतालं खड्गं दक्षिणतोऽन्यतः ॥ ९७ ॥
भुजैर्डमरुकं चैव कपालं घण्टयाष्टभिः ।
शूलमध्यं च दधतं व्याघ्रचर्मम्बरं विभुम् ॥ ९८ ॥
सद्यःकृतस्वद्रक्तसद्वटाननमालिकाम् ।
लूतवृश्चिकमालां च (घण्टा ? कण्ठा)दाजानुलङ्घितीम् ॥ ९९ ॥
नुपुरे कटिसूत्रं च क्रोडबन्धं तथाङ्गदैः ।
कटकानि तथा निष्कं कुण्डलोत्सक्कानि च ॥ १०० ॥

उपवीतं च विभ्राणमाकान्तमणिपादुकम् ।

अग्रविन्यस्तसव्याङ्ग्लिं युद्धोपकमभीषणम् ॥ १०१ ॥

निखिलोपद्रवहरं स्मृतं + + + भजनम् ।

अधोरास्त्रमिति ध्यायेद् यथोक्तपरिवारकम् ॥ १०२ ॥

इत्थं मूलासनाङ्गानि गर्भद्वारेशलोकपैः ।

अस्त्राण्यावरणाल्यानि तेषां या मूर्तयः स्मृताः ॥ १०३ ॥

ताः सर्वा मुख्यशो ह्यत्र कथिताः पूजनादिषु ।

यथायथावत् सर्तव्या नित्यादिष्विह कर्मसु ॥ १०४ ॥

इति श्रीमद्विशानशिवगुरुदेवपद्मतौ सिद्धान्तसारे उपरिभागे क्रियापादे
आवरणादिमूर्तिपटलो द्वादशः ।

अथ त्रयोदशः पटलः ।

अथ सूर्यार्चनं वक्ष्ये शिवार्चाविन्नशान्तिदम् ।

स्नात्वा सन्ध्यामुपास्याथ सन्तर्प्यार्चनमन्दिरम् ॥ १ ॥

गत्वा धौताङ्ग्लिराचम्य तद्वास्थावारुयार्चयेत् ।

ओं दण्डने नमः । ओं पिङ्गलाय नमः ।

अन्तः प्रविश्योपविश्य कृत्वा तु प्राणसंयमम् ॥ २ ॥

अस्त्रशुद्धकरोऽङ्गानि हृदयादीनि विन्यसेत् ।

आत्मानं भास्करं ध्यायन् यथोक्तार्धं तु पूरयेत् ॥ ३ ॥

साष्टाङ्गं विन्यसेत् तत्र मूलाङ्गान्यर्चप्रेदपि ।

तत्प्रेक्षितात्मस्थानार्चाद्रव्यचक्रकुर्शस्ततः ॥ ४ ॥

ओं गं गणपतये नमः । ओं गुं गुरुभ्यो नमः ।

इति दक्षिणतो विन्नं गुरुं चोत्तरतो यजेत् ।

तत्प्रभूतासनं पीठं तारवर्गादिपूर्वकम् ॥ ५ ॥

स्वनाङ्गाभ्यच्छ्यं तत्पादांशुरोऽथ हरीन् यजेत् ।

विमलं सारमाराध्यं सुखं परमपूर्वकम् ॥ ६ ॥

तारबिन्द्रन्तवर्गादियुक्ताख्याभिर्नमोन्तकम् ।
 तथैव परमात्मानं सूर्यपद्मासनं तथा ॥ ७ ॥
 दीपिं सूक्ष्मां जयां भद्रां विभूतिं विमलामपि ।
 अमोघां वियुतां चाष्टादेश्वरेषु क्रमाद् यजेत् ॥ ८ ॥
 सप्तमस्य द्वितीयं तु स्वरैर्दीर्घैर्विभेदितम् ।
 सविन्दुमादौ शक्तीनां नमश्चान्ते नियोजयेत् ॥ ९ ॥
 नवमीं कर्णिकायां च तारादिं सर्वतोमुखीम् ।
 इष्टवाथ प्रस्फुरन्मुद्रां दर्शयेदथ भास्करम् ॥ १० ॥
 वृत्तस्वतेजोविम्बस्थं श्वेतपद्मोपरि स्थितम् ।
 प्रोक्तमूर्तिघरं देवं सञ्चिन्त्य स्थिरधीर्हृदा ॥ ११ ॥
 पुष्पैरङ्गलिमापूर्य खण्डोत्कं मूलसंयुतम् ।
 उच्चार्य द्वादशान्ताङ्गात् तदावाहनमुद्रया ॥ १२ ॥
 आवाह्य स्थापयेत् पद्मे स्थापन्या सुसमाहितः ।
 सन्निधान्या सन्निधाप्य रुद्धवा तं निधुराख्यया ॥ १३ ॥
 धेन्वा प्रोक्त्याथाध्यादीन् दत्त्वा चैव खण्डोत्किना ।
 साङ्गमूलेन चाराध्य पद्मं विम्बं च दर्शयेत् ॥ १४ ॥
 स्नानवस्त्रोपवीतानि दत्त्वाङ्गानि यजेत् क्रमात् ।
 हृदयादीनि वहीशरक्षोवायुदलेष्वथ ॥ १५ ॥
 मध्ये नेत्रं ततश्चास्त्रं दिग्दलेषु स्वजातिभिः ।
 धेनुमुद्रां हृदादीनां दर्शयेद् गोवृषां हृशः ॥ १६ ॥
 त्रासनीमपि चास्त्रस्य पुनर्गन्धादिभिर्यजेत् ।
 प्रागादिदिक्षु सोमं च बुधं चैव वृहस्पतिम् ॥ १७ ॥
 पूजयेद् भारगवं चाभिरक्षोवाय्यवीशदिग्गतान् ।
 अङ्गारकं शनैश्चारं राहुं केतुमिति ग्रहान् ॥ १८ ॥
 तारादिस्वाह्याद्यैर्विन्द्रन्तैरथं नामभिः ।
 वन्दन्या तु प्रोक्त्यैतान् गन्धाद्यैरथं भास्करम् ॥ १९ ॥

निवेद्यान्तं तु सम्पूज्य ग्रहांश्चैव यथाक्रमम् ।
 पद्मास्थां विम्बमुद्रां च दर्शयित्वाभिनन्दयेत् ॥ २० ॥
 यथाशक्ति जपित्वाथ दत्त्वार्थ्य तु विसर्जयेत् ।
 संहृत्य मुद्रया मन्त्रान् साङ्गं देवं ग्रहानपि ॥ २१ ॥
 हृदये द्वादशान्ते वा सूर्यबिम्बे नियोजयेत् ।
 तत्रिमाल्यादिकं सर्वे तेजश्चण्डाय दापयेत् ॥ २२ ॥
 तारवर्गादिपूर्वेण स्वनाम्नैवेशगोचरे ।
 सर्वत्र नामभिः पूजा स्याच्चतुर्थ्या नमोन्तकैः ॥ २३ ॥
 सूर्यपूजाधिकारः ।

अथ त्यक्त्वा पवित्रं तदाचम्य द्वारमच्येत् ।
 सामान्याधर्येण पुष्टैश्च प्रोक्ष्य द्वारं शिवास्तः ॥ २४ ॥
 ओं गं गणपतये नमः । ओं सं सरस्वत्यै नमः ।
 (इति)दक्षिणवामस्थावूर्ध्वैदुम्बरके यजेत् ।
 ओं गङ्गायै नमः । ओं यमुनायै नमः ।
 ऊर्ध्वमागे यजेदेवं दक्षिणोत्तरभागयोः ॥ २५ ॥
 ओं नं नन्दीशाय नमः । ओं मं महाकालाय नमः ।
 इति दक्षिणवामस्थौ द्वाग्शाखाश्रितावधः ।
 ज्वलदस्त्रात्मकं पुष्टं विघ्नसङ्खनिवर्हणम् ॥ २६ ॥
 नाराचवच्छिवास्त्रेण पूजागेहोदरे क्षिपेत् ।
 पार्णिंघातैस्त्रिभिर्मैमाङ्गोटिकाभिन्नभोगतान् ॥ २७ ॥
 तर्जनीभिर्दिविष्टांश्च विघ्नानुत्सारयेत् क्रमात् ।
 ततस्तु मनसेन्द्रादीन् स्वाशासु स्थापयेत् (स्व ? सु)रान् ॥ २८ ॥

अत्र मञ्जर्यम् —

“इन्द्रादीलोकपालांश्च सायुधान् रक्षणोद्यतान् ।
 दशदिक्षु प्रतिष्ठाप्य मण्डलान्तर्विशेत् स्वयम् ॥”

इति ।

अन्तर्दक्षिणपदेन देहलीमस्पृशन् विशेत् ।
 द्रागाश्रित्योत्तरां शाखां ततः प्रतिनिवृत्य तु ॥ २९ ॥

ज्वलदस्त्रात्मकं पुष्पं देहल्यां स्थापयेत् स्मरन् ।

विन्नौघवारणं पश्चात्

ओं वां वास्तुपुरुषाय नमः । ओं वास्त्वधिपतये ब्रह्मणे नमः ।

ब्रह्मस्थानेऽर्पयेदिति ॥ ३० ॥

प्रदक्षिणं यागगृहं वीक्ष्योपकरणान्यपि ।

ओं अं अनन्तासनाय नमः ।

इति स्वासनमभ्यर्च्य तत्रासीनोत्तरामुखः ॥ ३१ ॥

शोषणादिविधानं च भूतशुद्धिं समाचरेत् ।

पूर्वोक्तमार्गाद् गन्धाद्रै शिवहस्तं विधाय तु ॥ ३२ ॥

कलयेलिङ्गमुद्रां च करकच्छविकां पुनः ।

अष्टार्त्रिंशत्कलान्यासं कृत्वात्मनि यथोदितम् ॥ ३३ ॥

आवास्य हृदयाभ्योजे मूलमन्त्रं शिवात्मकम् ।

हृदयाद्विमन्त्रैस्तु षड्भिरात्मनि विन्यसेत् ॥ ३४ ॥

परभीकरणं कृत्वा शिवोऽहमिति भावयेत् ।

महामुद्रां समायोज्य प्रोच्यात्मानमात्मना ॥ ३५ ॥

तालत्रयच्छोटिकाभिर्वीक्षणैस्तर्जनीस्वनैः ।

विन्नान् हृत्वा विरच्याशाः शोधयित्वावकुण्ठ्य तु ॥ ३६ ॥

आश्रयं शोधयित्वैवं मन्त्रं सिंहासने स्मरन् ।

हृत्पुण्डरीकुहरे ज्योतिलिङ्गे सदाशिवम् ॥ ३७ ॥

अङ्गुष्ठमात्रं मनसा सिद्धैर्द्रव्यैर्यथाक्रमम् ।

पूजयेत्रिश्चलधिया चक्रवर्त्युपचारतः ॥ ३८ ॥

परमामृतविष्णवन्दैर्नाभिकुण्डेऽनले शिवम् ।

सन्तर्पयेच भूमध्ये प्रस्फुरद्धिन्दुगद्धरे ॥ ३९ ॥

ध्यात्वा शिवं परं सूक्ष्ममन्तर्यांगं समाप्य तु ।

स्वैक्यं सदाशिवं ध्यात्वा रक्षार्थं चाश्रयस्य तु ॥ ४० ॥

यथा ब्रह्मशम्भुः —

“तालत्रयमधार्णेण प्राकारं च समुद्रतम् ।
तद्वाहिः स्वानितं श्वभ्रं तनुत्राणेन कल्पयेत् ॥”

इति ।

यथोपचारपटले विशेषार्थमिहोदितम् ।
आपूर्याभ्यर्थ्यर्थं तत्त्वोयैः स्वाशिरः प्रोक्षयेत् कुशैः ॥ ४१ ॥
सगन्धभस्मना कृत्वा त्रिपुण्ड्राणि यथाविधि ।
विशुद्धात्माश्रयस्त्वेवं द्रव्यशुद्धिं समाचरेत् ॥ ४२ ॥
यथोक्तपूजाद्रव्याणि शक्तिवृष्ट्यावलोक्य तु ।
कुशमूलेन वा कूर्चादर्थतोयैस्तु वर्मणा ॥ ४३ ॥
अभ्युक्त्यालभ्य तु जपेदजातेन हृदाथवा ।
गन्धं ततस्तु वामेन शिरसा वाम्बराण्यपि ॥ ४४ ॥
कृष्णेन वाथ शिखया भूषणानि स्त्रजोऽपि च ।
पुंसा वा वर्मणा वापि नैवेद्यं च फलादिकम् ॥ ४५ ॥
ईशेन वाथ गायत्रया मुक्तपुष्पादिकं तु यत् ।
कङ्कटेन दधिक्षीरं षृतं तु शिखया पुनः ॥ ४६ ॥
शर्करां हृदयेनाथ शिखया क्षौद्रमम्भु च ।
मूलेन शिष्ठं चैतेषु क्षिपेदर्थाम्भुशीकरान् ॥ ४७ ॥
ललाटे तिलकं कृत्वा चन्दनेनैव मूलतः ।
मूलेनारोपयेत् पुष्पं प्रोक्ष्य चाथ स्वमस्तके ॥ ४८ ॥
द्रव्यशुद्धिः कृतैवं स्यान्मन्त्रशुद्धिरथोच्यते ।

यथा ब्रह्मशम्भुः —

“त्रिमात्रादिकमेणोऽर्धं मन्त्रमुच्चारयेच्छनैः ।
यावन्निष्ठापदप्राप्तिस्तन्मन + + + + णः ॥
मन्त्रशुद्धिर्भवेदेवं शुद्धतत्त्वसमाश्रयात् ॥”

इति ।

लिङ्गशुद्धिं ततः कुर्यादुपचारोदितकमात् ॥ ४९ ॥

गद्गुकैर्वर्धनीकुम्भेष्वापूर्य सलिलं शुचिः ।
 गर्भागारमथास्त्रेण समुद्घात्य प्रसन्नधीः ॥ ५० ॥
 सामान्यार्थं पुरो दत्त्वा गायत्र्या शिवसंज्ञया ।
 + + + पुष्टैर्धूं पुरो दत्त्वार्थं च पुनस्तया ॥ ५१ ॥
 अपनीय तु निर्माल्यमावर्त्य ब्रह्मपञ्चकम् ।
 पुष्टं सपादि तल्लिङ्गमस्तके विनिधाय तु ॥ ५२ ॥
 स्थिरालङ्गे(चतुः तु च)दण्डाय दद्यादर्थपुरःसरम् ।
 चले जलादौ प्रक्षिप्य हृदयास्त्राम्बुसेकतः ॥ ५३ ॥
 पिण्डिकं क्षालयेत् पूर्वं लिङ्गं च तदनन्तरम् ।

यथाह ब्रह्मशम्भुः —

“यत्नेन क्षालयेलिङ्गं दक्षिणैव पाणिना ।
 विशुद्धं सजलाधारं लिङ्गमस्त्राम्भसा पुरा ॥
 सामान्यार्थं जले पश्चादभिषिङ्गेत् तु मन्त्रवत् ॥”

इति ।

अशून्यमस्तकं लिङ्गमभिषेकार्चनादिषु ॥ ५४ ॥
 गन्धपुष्पादिभिः कुर्यात् ताद्वा सान्निध्यकारकम् ।
 इत्थमात्माश्रयद्रव्यमन्त्रलिङ्गविशुद्धयः ॥ ५५ ॥
 कर्तव्याः पञ्च शैवानां नान्यथार्चनमिष्यते ।

ओं गं गणपतये नमः ।

अनेन वायुकोणे तु पूजयेद् गणनायकम् ॥ ५६ ॥
 नैर्कृते वारुणं पद्मे प्रोक्तरूपं गजाननम् ।

ओं गुं गुरुभ्यो नमः ।

गुरुनपि तथैशाने प्रोक्तरूपादिकान् सरन् ॥ ५७ ॥
 सामान्यार्थेण गन्धादैर्निवेदान्तं तु शक्तिः ।

गुरुनित्यनेन गुरुं, परमगुरुं, परमेष्ठिगुरुं, पूजयगुरुं, महापूजयगुरुं
 चेति पञ्चगुरुनिति यावत् । ओं हाम् आधारशक्तये नमः ।

पीठाधः पूजनीयेति शक्तिः कूर्मशिलागता ॥ ५८ ॥

मृणालबीजाङ्गुराभा

ओं हाम् अनन्तासनाय नमः

इति ब्रह्मशिलागता ।

धर्मं ज्ञानं च वैराग्यमैश्वर्यं चार्चयेत् क्रमात् ॥ ५९ ॥

आभेयादीशपर्यन्तं पीठपादान् यथोदितान् ।

अर्धनिमपि चाज्ञानमवैराग्यं दिशास्पि ॥ ६० ॥

अनैश्वर्यं च पीठेषु प्रागादिषु यजेत् क्रमात् ।

तारहृषीजसंयुक्तचतुर्थन्तैस्तु नामभिः ॥ ६१ ॥

पूज्यान्यावरणानि स्युः सामान्येनाविशेषिते ।

ओं हाम् ।

अधस्तान्मेखलायास्तदितीष्टा ज्ञानसत्रिधौ ॥ ६२ ॥

ऊर्ध्वच्छदं तथोर्ध्वस्थमैश्वर्याशागतं यजेत् ।

ओं हां पद्माय नमः । ओं हां कर्णिकायै नमः ।

इतीष्टा केसरेष्वष्टौ क्रमाद् वामादिशक्त्यः ॥ ६३ ॥

पूज्याः सर्वा दिक्षु यथा सूपविष्टाः पुरोदिताः ।

ओं हां वामायै नमः । ओं हां मनोन्मन्यै नमः ।

नवर्मीं कर्णिकायां तु यजेच्छक्तिं मनोन्मनीम् ॥ ६४ ॥

ओं हां सूर्यमण्डलाय नमः । ओं हां सूर्यमण्डलाधिपतये ब्रह्मणे नमः ।

इति पद्मदलेष्वग्राद् व्यासिं संचिन्त्य पूजयेत् ।

ओं हां सोममण्डलाय नमः । ओं हां सोममण्डलाधिपतये विष्णवे नमः ।

इत्यादि केसराग्राद् वा व्यासि ध्यात्वा यजेद् द्वयम् ॥ ६५ ॥

ओं हां वहिमण्डलाय नमः । ओं हां वहिमण्डलाधिपतये रुद्राय नमः ।

इति तत्कर्णिकामध्ये विम्बविम्बाधिपौ यजेत् ।

ओं हां व्योममण्डलाय नमः । ओं हां शिवासनाय नमः ।

इति प्रोक्तासनः पूज्यः

अत्र पौष्टके —

“इति विथरं स्थिरे लिङ्गे त्वासनं कल्पयेद् यदा ।

चललिङ्गे विशेषः स्यादासनं तच्चलाचलम् ॥

स्तुपनानन्तरं न्यस्य पीठे वा मण्डलेऽथवा ।
तत्र स्थिरासनं देवं चललिङ्गस्थमर्चयेत् ॥”

इति ।

पुष्पैरापूर्य चाङ्गलिम् ॥ ६६ ॥

ओ हां हां शिवमूर्तये नमः ।

अनेन मूर्तिलिङ्गे तु विन्यसेत् प्रोक्तलक्षणम् ।

ओ हां हां ज्ञानकियात्मिकायै ईश्वरमूर्तये नमः ।

ब्रह्मपञ्च(क)वक्रेषु चाष्टात्रिंशत् कलास्तथा ॥ ६७ ॥

विन्यसेत् स्वस्वमुद्राभिर्मूर्तौ न्यासोदितकमात् ।

पुनः पुष्पाङ्गलिं बदूध्वा तस्यां देवं सदाशिवम् ॥ ६८ ॥

विद्यादेहं विभज्याथ तारहन्मूलहयुतम् ।

विद्यादेहाय नत्यन्तमुक्त्वा मूर्तौ तु विन्यसेत् ॥ ६९ ॥

पुष्पाङ्गलिमथोद्यम्य तारहड्डीजसंयुतम् ।

सद्यमूलेन सन्धाय प्लुतान्तं मन्त्रमुच्चरन् ॥ ७० ॥

हृदयाब्जात् परं ज्योतिर्धायेन्नादसमं शिवम् ।

नीत्वोर्ध्वं द्वादशान्ताब्जं शिवे संयोज्य निष्कले ॥ ७१ ॥

यथाह ब्रह्मशम्भुः—

“तावदुच्चारयेद् यावत् प्रातं निष्कलगोचरम् ।

तद्वावभावनाविष्टः प्रस्फुरद्रशिमण्डले ॥

बिन्दावभ्युदितं ध्यायन्नावाहनविधिं प्रति ।

तस्मादादाय विस्तब्धः स्थिरधीः पुरतः स्थिते ॥

न्यसेलक्षीकृते देहे ”

इति ।

एवमावाहयेच्छम्भुमावाहन्या यथोदितम् ।

तारहड्डामदेवैस्तु स्थापन्या स्थापयेद् विभुम् ॥ ७२ ॥

तारहृष्टकमुच्चार्यं मुद्रया सन्निधापेयेत् ।
 प्रणवं हृदयाघोराकृत्वा तं निष्ठुराल्पया ॥ ७३ ॥
 निरोधेयेत् पुनः पुण्परापूर्योद्यम्य चाङ्गलिम् ।
 उक्त्वा नमःस्वधांसवाहाबौषङ्गहृतकवचानि तु ॥ ७४ ॥
 पुष्पाङ्गालिं समायोज्य हस्ताभ्यामवकुण्ठयेत् ।
 अङ्गानि च यथास्थानं स्वैर्मन्त्रैर्विन्यसेच्छिवे ॥ ७५ ॥
 आवाहनादिकानां तु ये येऽर्थाः सम्प्रदर्शिताः ।
 पटले तूपचाराल्पये तांस्तानत्र स्मरन् क्रमात् ॥ ७६ ॥
 स्वैरचिर्भिर्यथा वहिर्भानुभिर्भानुमान् यथा ।
 समर्थो दुष्प्रधर्षश्च तद्वदङ्गनिजैः शिवः ॥ ७७ ॥
 हृदयं तस्य सद्ग्रावः शिरः सर्वेशिता गुणाः ।
 वशित्वमपराधीनं यच्छखा सोपरि स्थिता ॥ ७८ ॥
 स्वभावगुसमन्येषां समर्थमविशेषतः ।
 तेजः कवचसाधर्म्यात् तन्नाम्ना व्यपदिश्यते ॥ ७९ ॥
 योऽसावप्रसहस्तस्य प्रतापोऽवारितः परैः ।
 सोऽस्त्रमस्यति येनाशु दूरमन्तरदायकान् ॥ ८० ॥
 इत्यपि ब्रह्मशम्भुके स्मरणेनाङ्गकल्पनाम् ।
 विधाय कुर्यान्मूलेनास्यामृतीकरणं तथा ॥ ८१ ॥
 प्रोक्तं प्रोचनं चापि तन्महामुद्रया भवेत् ।
 विशेषार्थं च पादं चाप्याचामं हृदयेन तु ॥ ८२ ॥
 नमोन्तं च स्वधान्तं च स्वाहान्तं च निवेदयेत् ।
 पूर्वं पाद्याचमनीये दत्त्वा पश्चादर्थमिति केचित् ।
 हृदैव वीषडन्तेन दत्त्वार्थं पश्चमूर्धसु ॥ ८३ ॥
 दूर्वापुष्पाक्षतत्रातं तच्छिरस्यधिरोपयेत् ।
 सद्रन्धपुष्पधूपैश्च सम्पूज्य तु सदाशिवम् ॥ ८४ ॥
 स्नानवेदिगतं देवं स्नापयेदुक्तमार्गतः ।
 निर्मृज्य वाससा पादं पञ्चां दत्त्वाथ मस्तके ॥ ८५ ॥

द्रागर्द्यं चाप्यथाचामं वस्त्राण्याभरणानि च ।
पुनरासनमूर्त्यादिकमेणाराधयेद् विभुष ॥ ८६ ॥

यथोक्तगन्धकल्केन समालिप्य सपीउकम् ।
हेमपट्टैश्च हारैश्च मालाभिः कुसुमैर्दलैः ॥ ८७ ॥

पुष्पप्रतिसराभिश्च तमिणडाभिश्च भूषयेत् ।
प्रणवं च तथा मूलं शिवाय नम इत्यपि ॥ ८८ ॥

प्रतिद्रव्यं समुच्चार्य तत्तदारोपयेच्छिवे ।
ब्रह्माणि पञ्चवक्रेषु ब्रह्मभिः क्रमशोऽर्चयेत् ॥ ८९ ॥

ईशानादीनि वै शम्भोरज्ञेष्वज्ञानि तैर्यजेत् ।
ततः शिवस्य वक्रेभ्यो ब्रह्माण्याहृत्य तान्यथ ॥ ९० ॥

शिवाङ्गेभ्यस्तथाङ्गानि दीपाद् दीपानिवेजिज्वलन् ।
प्रोक्तरूपादिकं ध्यायन् दलमधयेषु विन्यसेत् ॥ ९१ ॥

तत्कर्णिकायामीशानमैशान्यां पुरतो न्यसेत् ।
यथादिशं दलेष्वन्यानासीनांच्छिवसमुखम् ॥ ९२ ॥
अमीशरक्षोवाय्वाशादलेषु द्वयादिकम् ।
कवचान्तं तु विन्यस्य दिक्षवस्त्रं तु क्रमान्यसेत् ॥ ९३ ॥
नेत्रं च पुरतः शम्भोस्तत्तन्मन्त्रेण विन्यसेत् ।
ध्यात्वा यथोक्तरूपाणि पाद्याधैः पूजयेत् क्रमात् ॥ ९४ ॥

अत्र ब्रह्मशम्भुः —

“नावकुण्ठनमेतेषाममृतीकरणं न च ।
स्नपनं दीपकल्पसिश्च न पृथक् चाङ्गकल्पना ॥”

इति ।

यथोक्तधूपं दद्यात् तु घण्टां वामेन नादयन् ।
देवाय पूर्वं तदनु ब्रह्माङ्गानां यथाकमम् ॥ ९५ ॥
राक्षसाश्वासुरा यक्षाः पिशाचाच ब्रह्मराक्षसाः ।
नश्यन्ति घण्टाशब्देन धूपः सान्निध्यकारकः ॥ ९६ ॥

दीपं च दीपपात्रस्थं दर्शयित्वेशगोचरे ।
 अवतार्य यथोक्तं तद् आभ्यमारात्रिकं तथा ॥ ९७ ॥
 शिवलिङ्गे शिवो यस्माच्छिवे विश्वं प्रतिष्ठितम् ।
 दीपनीराज्ञनं तस्य जगच्छान्तिकरं स्मृतम् ॥ ९८ ॥
 धूपे दीपे च नैवेद्ये बलौ होमे तथैव च ।
 स्वाहाशब्दः प्रयोक्तव्यः शेषेषु स्यान्नमस्कृतिः ॥ ९९ ॥
 उक्तानुक्तं च यत् सर्वं हृद्वीजेन विधीयते ।
 निवेद्यं तु ततो दद्यादुपचारोदितं यथा ॥ १०० ॥
 मूलेनैव तु देवस्य ब्रह्माज्ञानां तदर्धतः ।
 पृथक् पात्रेषु वाज्ञानां नो चेदेकत्र वा स्मृतम् ॥ १०१ ॥
 पानीयं च निवेद्यास्मै दद्याद्भूतावसेचनम् ।
 हस्तोद्वृत्तनकं चैव दद्यादाचमनीयकम् ॥ १०२ ॥
 ताम्बूलं मुखवासं चाप्यज्ञनं दर्पणं तथा ।
 छत्रं च चामरे तद्वन्नृतं गीतं च वादितम् ॥ १०३ ॥
 श्रीमत्पञ्चमहाशब्दैः स्तुतिः स्तौत्रैश्च मङ्गलैः ।
 प्रकृत्या सहितं देव्या हृष्टं ध्यात्वा सदाशिवम् ॥ १०४ ॥
 एवमादिभिरन्यैश्च तदा तमभिनन्दयेत् ।
 अत्र “तदा तदभिनन्दयेत् । प्रकृत्या सहितं हृष्टमि” ति ब्रह्मशम्भुः ।
 सौवर्णमुपर्वीतं च दूर्वाग्राण्यक्षतानि च ॥ १०५ ॥
 पवित्रं नैत्यकं त्वेतन्मूलेनारोपयेच्छिवे ।
 मूलं तत्त्वत्रयोपेतं स्वाहान्तमुच्चार्यं पवित्रं लिङ्गमूर्धन्यारोपयेत् ।
 यद्यूनमधिकं वाथ पूजायां स्वलितं च्युतम् ॥ १०६ ॥
 तत् पादयेत् त्रायते च यस्मात् तस्मात् पवित्रकम् ।
 प्रकृतेः परमीभावसम्पन्नर्थमनन्तरम् ॥ १०७ ॥
 परमान्त्रिकमुच्चार्यं प्रासादं पूर्ववन्यसेत् ।
 प्ररोच्य च यथान्यायं मुद्रया प्रागुपात्तया ॥ १०८ ॥

पुष्पैर्धूपैः पुनश्चेष्ठा आम्यमारात्रिकं भवेत् ।
शिवस्य दक्षिणे भागे पद्मे मूलाङ्गग(हिँ ? भिं)ताम् ॥ १०९ ॥
अक्षमालां तु गन्धार्घैर्धूपान्तमभिपूजयेत् ।

अत्र

“अक्षाणामक्षकल्पानां संयमो यः प्रसूयते ।
दृष्टादृष्टफलं चेष्टमक्षसूत्रं तदुच्यते ॥
शतेनाष्टाधिकं चाएः ? क्षमक्षाणां मेरुणा सह ।
तदर्थेनाथ पादेन संस्कृतं सर्वशम्बरैः ॥”

इति ब्रह्मशाम्भुः ।

मोक्षार्थी पञ्चविंशत्या धनार्थी त्रिंशता जपेत् ॥ ११० ॥
पुष्ट्यर्थी सप्तविंशत्या चतुःपञ्चाशता श्रियै ।
सर्वकामफलावाप्त्यै शतेनाष्टाधिकेन तु ॥ १११ ॥
कन्याक(र्तिः ? लिप)तस्मैत्रेण त्रिवृता त्रिगुणेन तु ।
प्रोक्तं तु समुखैरक्षैर्ग्रथितं मेरुमूर्धनि ॥ ११२ ॥
अक्षसूत्रं गुरोर्लब्धं तदभावे स्वनिर्मितम् ।
कुशबन्धैर्जपेन्मुक्त्यै रत्नैर्हैमैश्च भूतये ॥ ११३ ॥
ब्राह्मणः क्षत्रियो वापि शुभैः शुद्धैर्मितैः समैः ।
विद्युद्गौ पुत्रजीवैस्तु रुद्राक्षैः सर्वे एव हि ॥ ११४ ॥
रुद्राक्षास्तु स्वयं रुद्रादुत्पन्नास्ते शिवात्मकाः ।
तैर्जपन् धारयन्श्चैनान् रुद्रत्वमधिगच्छति ॥ ११५ ॥

अत्र

“पश्वोऽपि हि रुद्राक्षैः संयुक्ताः शिवतां गताः ।”

इति शिवधर्मे ।

यावत् षोडशवक्रान्तमेकवक्रादिभेदतः ।
+ + + प्रभवन्तीह श्रेष्ठमध्याधमाश्च ते ॥ ११६ ॥
अष्टैकादशवक्रौ च षोडशस्या(न्ततो ? स्तथो)त्तमाः ।
रुद्राक्षस्वेकवदनो दुर्लभो श्रुतमोत्तमः ॥ ११७ ॥
त्रिचतुःपञ्चवक्राश्च कनिष्ठाः सुलभाश्च ते ।
शेषास्तु मध्यमाः प्रोक्ताः सर्वे चोक्तफलप्रदाः ॥ ११८ ॥

(सं) पूज्याक्षसं धूममृतीकृत्य वै जपेत् ।
 मन्त्रमुच्चारयन्नक्षमैकैकं कर्षयेच्छनैः ॥ ११९ ॥
 मोक्षायाङ्गुष्ठतर्जन्या भोगार्थी मध्यया युतम् ।
 त्यक्त्वा कनिष्ठमन्याभिरङ्गुलीभिस्तु पुष्टये ॥ १२० ॥
 त्रिविधस्तु जपः स स्यादुच्चोपांशू च मानसः ।
 उच्चोऽधमफलस्तद्वन्मानसो मध्यसिद्धिदः ॥ १२१ ॥
 उपांशुः श्रेष्ठफलदस्तस्मात् तेन जपेद् बुधः ।

अत्र “मानसस्यातियत्नसाध्यत्वाद् (भाष्य ? वास्तव्य) स्याधमसिद्धिरूपत्वा-
 दुपांशुः साधारणरूपत्वात् प्रयोज्यः । त्रिविधोऽपि न द्रुतो न विलम्बितो ना-
 स्पष्टाक्षरो न चान्यमनसा कर्तव्यः । नित्यनैमित्तिकेषु प्राङ्मुखोदद्वमुखेन
 वा एकचित्तेन कार्यः” इति भोजः । अत्र —

“असंख्या (तु ? तं) जपं होमं गृह्णन्त्यसुरराक्षसाः ।

अमौनिना चाशुचिना ततः पैशाचको जपः ॥”

इति बृहत्कालोत्तरे ।

कल्पोक्तं तु जपं कृत्वा पूजामात्मानमेव च ॥ १२२ ॥

मन्त्रपूजादिसिद्धार्थं शिवाय विनिवेदयेत् ।

अत्र भोजराजः — “ततो हन्मन्त्रसम्पुटमस्त्ररक्षितं कवचावगुणितं कुशपुष्प-
 चन्दनोनिमित्रगन्धोदकचुलुकत्रये जपं पूजामात्मानं च त्रिमिः श्लोकैर्मास्तु
 फलसाधनमिति देवपादयोर्निवेदयेद् बुभुक्षुः” इति ।

मुमुक्षुश्चेदिदं कर्म मास्तु मे देव ! बन्धकम् ॥ १२३ ॥

इति । ओम् ।

गृह्णातिगृह्णगोसा त्वं गृहाणास्मत्कृतं जपम् ।

सिद्धिर्भवति मे येन त्वत्प्रसादात् त्वयि स्ति(तम् ? ता) ॥ १२४ ॥

यत्किञ्चित् कुर्महे देव ! सदा सुकृतदुष्कृतम् ।

तन्मे शिवपदस्थस्य हुं क्षं क्षपय शङ्कर ! ॥ १२५ ॥

शिवो दाता शिवो भोक्ता शिवः सर्वमिदं जगत् ।

शिवो यजति सर्वत्र यः शिवः सोऽहमेव तु ॥ १२६ ॥

निवेदैवं सदात्मानं जपं पूजां च (भुः भ) कित्तः ।
 ततो नमस्कृत्य शिवं लब्धानुज्ञः शिवेन तु ॥ १२७ ॥
 यथोक्तमस्मिकार्थं तु सम्यक् कृत्वा समाप्य च ।
 अभिष्टुं तु शिवं लिङ्गे समायोजयानलं तथा ॥ १२८ ॥
 अथैकावरणं देवे वक्त्राङ्गेषु नियोजयेत् ।
 देवं च लिङ्गमूर्तौ तु पुनरर्ध्यपुरस्सरम् ॥ १२९ ॥
 अष्टपुष्पिङ्ग्रायाभ्यर्थं सापेक्षं तं विसर्जयेत् ।
 योगपीठं च मूर्तिश्च शिवस्तस्याङ्गपञ्चकम् ॥ १३० ॥
 इत्यष्टौ पृथगष्टामिर्मन्त्रैः सत्कृत्य पूजयेत् ।
 सापेक्षो निरपेक्षश्च विसर्गो द्विविधः स्मृतः ॥ १३१ ॥
 लिङ्गे परिगृहीते तु (स्थिरे) वाथ चलेऽपि वा ।
 सापेक्षं तु विसर्गः स्याच्छिवसान्निध्यकारणात् ॥ १३२ ॥
 निरपेक्षं तु सामान्यलिङ्गेष्टदासनं स्मृतम् ।
 सामान्यान्यपि लिङ्गानि क्षणिकानि हि सृन्मयम् ॥ १३३ ॥
 सैकतं पिष्ठजं चाथ नावनीतं च गोमयम् ।
 फलजं लिखितं चात्रामिति सामान्यमष्टधा ॥ १३४ ॥
 एतानि सद्यो निर्माय तदैवावाद्य शङ्करम् ।
 पूजयित्वा यथान्यायं निरपेक्षं विसर्जयेत् ॥ १३५ ॥
 नैषां जलाधिवासो वा स्थापने शयनं न च ।
 न तिर्थिन च नक्षत्रं लक्षणोद्धारणं महि ॥ १३६ ॥
 सद्यः सपीठं सम्पूज्य विसृज्याप्सु क्षिपेच्च तत् ।
 अयमेव विधिस्तुल्यः स्थणिडलेऽग्नौ च (तः द)र्पणे ॥ १३७ ॥
 कुम्भे जले च पूजायामात्मन्यपि सदा भवेत् ।
 विशुद्धगोमयाम्भोभिर्विलिसे चतुरश्रके ॥ १३८ ॥
 परिकल्प्यासनं चेष्टा तत्रावाण्य यथाविधि ।
 पूजयेत् स्त्रपनं त्वत्र मानसं तु न वास्यतः ॥ १३९ ॥

स्थण्डिले स्याद् विधिरयं शेषं पूर्ववदाचरेत् ।
 तद्वत् सकललिङ्गेषु मार्त्तिकेषु पटादिषु ॥ १४० ॥
 चित्रेष्वपि पुरस्तेषां निरम्बुकुसु(मान्यः मं य)जेत् ।
 हेमरौप्यमयानां च रत्नजानां च पूजनम् ॥ १४१ ॥
 सकलानां प्रकुर्वीति सर्वं निष्कललिङ्गवत् ।
 ताम्रारक्खटकांस्यानामम्लादैः शोधनं स्मृतम् ॥ १४२ ॥
 नैमित्तिकेषु स्त्रपनं कुर्यान्तित्यं न कारयेत् ।
 निरपेक्षविसर्गेषु प्रागाराध्याष्टपुष्पया ॥ १४३ ॥
 विसृज्य प्रणवं न्यस्य तस्मिंश्चण्डेशमर्चयेत् ।
 तमप्युद्भास्य मन्त्रांश्च हृत्पद्मे योजयेत् क्रमात् ॥ १४४ ॥

अयं विधिः सामान्यस्थण्डिल एव । परिगृहीतानां स्थिरचललिङ्गानां
 विसर्गः सापेक्ष एव । यथा ब्रह्मशम्भुः —

“निरपेक्षविसर्गस्तु लिङ्गे साधारणे मतः ।
 परिगृहीतालिङ्गे तु सापेक्षः प्राक् प्रदर्शितः ॥
 चललिङ्गेऽपि सापेक्षो निरपेक्षः स्थण्डिले सदा ।”

इति । अत्र पौष्करेऽपि—

“परिगृहीतलिङ्गस्य स्थिरस्याथ चलस्य वा ।
 निरपेक्षविसर्गे तु महान् दोषोऽभिधीयते ॥

आपिच

प्रशस्तकालनक्षत्रमुहूर्तादौ विधानतः ।
 लिङ्गे प्रतिष्ठा कियते मन्त्रमूर्तिविधानतः ॥
 तदाप्रभृति तलिङ्गे वसत्यामैव यच्छ्लवः ।
 तस्य प्रतिदिनार्चायामावाहनविसर्जने ॥
 तत्पूजाप्रतिपत्त्यर्थं सम्मते द्वौपचारिके ।
 विश्वक्रियानुसन्धानं दृष्टं देहं शरीरिणः ॥
 यथा जाग्रदवस्थायां तथास्यावाहनादिकम् ।
 निवृत्ताखिलबाद्यार्थक्रिया चिन्मात्रशेषिता ॥

यथा सुषुप्त्यवस्थायां स्थितिर्दृष्टा शरीरिणः ।
 तथां पूजावसाने तु सापेक्षोद्भासनं स्मृतम् ॥
 लिङ्गे स्थिरे चले वापि प्रतिष्ठितशिवस्य तु ।
 यथा हि तस्य कुण्डेऽमेः कालेकाले प्रबोधनम् ॥
 होमादौ कियते (चा)न्ते तत्र नस्यैव गोपनम् ।
 तथा स्यात् स्थापिते लिङ्गे विधिरावाहनादिकः ॥
 सापेक्षे तु विसर्गेऽर्थं दत्त्वा शम्भोः पराङ्मुखम् ।
 मुद्रां परां दर्शयित्वा चोत्थाप्याङ्गानि चास्रतः ॥
 संहारिण्या शिवं ध्यात्वा मूर्त्तमूर्तौ(?)नियोजयेत् ।
 अष्टपुष्पिकयाभ्यर्च्य ध्यायेत् तं निष्कलात्मकम् ॥
 ततश्चाध्यादिपात्रभ्यो मन्त्रान् संहृतिमुद्रया ।
 सम्पूज्य निष्कल्प्य बहिर्भार्भागां तु वर्मणा ॥
 विहाय तद्वहिर्गत्वा क्षालिताङ्गिकरद्रव्यः ।
 आचम्याथ शिवं ध्यात्वा च्युतस्वलितशुद्धये ॥
 जपित्वा संहितामन्त्रान् दानं दद्याच्छिवार्पणम् ।”

इति ।

इतीदमेकावरणं तु पूजनं सदाशिवस्योदितमिष्टसिद्धिदम् ।
 निरूप्य नानाविधशैवसंहिताः शिवङ्गरं शैवजनप्रियङ्गरम् ॥ १७२ ॥
 इति श्रीमदीशानशिवगुरुदेवपद्मतौ सिद्धान्तसारे उपरिभागे क्रियापादे
 एकावरणार्चेनापटलस्त्रयोदशः ।

अथ चतुर्दशः पटलः ।

पूजां तु पञ्चावरणं ग्रवक्ष्ये सपञ्चमन्त्रात्मतनोरभीष्टाम् ।
 पञ्चाननस्येह सदाशिवस्याप्येकाननस्योदिततुल्यकल्पाम् ॥ १ ॥
 पूर्वोदितं सर्वमिहापि तुल्यं समूर्यपूजादि शिवासनं च ।
 स्याद् ब्रह्मणा मूर्तिंगतोऽत्र कश्चित् प्रयोगमञ्जर्युदितो विशेषः ॥ २ ॥
 ईशानसंज्ञस्त्विह पञ्चवक्रश्चतुर्मुखास्तत्पुरुपादयः स्युः ।
 विदेश्वराश्वात्र चतुर्मुखास्ते शरत्रिशूलाशनिचापहस्ताः ॥ ३ ॥

एषां च शेषं सकलं पुरोवद् वर्णाद्यमेकावरणोदितानाम् ।
ज्ञेयं च पञ्चावरणस्थितानां मूर्त्याह्वये यत्पटले तदुक्तम् ॥ ४ ॥
सपञ्चवक्रं कमले निषण्णं द्विपञ्चबाहुं स्फटिकावदातम् ।
कर्पदेवदेन्द्रुकलं त्रिनेत्रं सदाशिवं षोडशवर्षकल्पम् ॥ ५ ॥
भुजङ्गधण्टाभयदाङ्गुशान् स्वैः पाशं भुजैर्दक्षिणतो दधानम् ।
तथा त्रिशूलं परशुं च खड्गं वज्रं च वह्नि क्रमशोऽपरैश्च ॥ ६ ॥
नागोपवीतं सुविभूषिताङ्गं तरक्षुचर्माप्रतिमं वसानम् ।
आनीलकण्ठं भसिताङ्गरागं निःशेषसौन्दर्यविशेषरम्यम् ॥ ७ ॥
सञ्चिन्त्य तत्पङ्कजकर्णिकायां प्राग्वद् यजेदप्यथवैकवक्रम् ।
दोर्भिंश्चतुर्भिर्युतमिन्दुमौलिं ज्ञानकियेच्छात्रिवृशं प्रसन्नम् ॥ ८ ॥
धृताक्षमालात्रिशिखं क्रमात् तं यजेत् सखट्टाङ्गकपालखण्डम् ।
विभूषितं शारदनीरदामं कर्पदिनं पङ्कजसन्निविष्टम् ॥ ९ ॥
सहाङ्गवक्रावरणं तदेकं विद्येश्वरैरावरणं द्वितीयम् ।
उमादिभिश्चावरणं तृतीयमिन्द्रादिभिर्मातृगणैश्चतुर्थम् ॥ १० ॥
वज्रादिभिः प्रागुदितैर्दशास्त्रैः स्यात् पञ्चमं त्वावरणं यथावत् ।
हत्तारपूर्वोर्नेजनामधेयैर्यजेच्छतुर्थ्या(च)नमोन्तमेतान् ॥ ११ ॥

तथथा —

पद्मबाह्ये तु विद्येशानुमादीन् द्वारबाह्यतः ।
तद्वाह्यवीथ्यां लोकेशानस्त्राण्येषां बहिर्यजेत् ॥ १२ ॥
पूज्यो ह्यनन्तस्त्वथ सूक्ष्मनामा शिवोत्तमश्चापि तथैकनेत्रः ।
प्राग्दक्षिणाप्येन्दुदलान्तपीठव्यवस्थिताङ्गेषु पृथङ्गनिविष्टाः ॥ १३ ॥
ततः शिखण्डी श्रीकण्ठश्चैकनेत्रोऽनलादिषु ।
+ + + + + + विद्येशास्त इमे क्रमात् ॥ १४ ॥
उमाचण्डौ च नन्दीशमहाकालौ गणेश्वरः ।
भृङ्गी च वृषभस्कन्दावुदग्धारादिषु स्थिताः ॥ १५ ॥
एत एवोत्तराशादिचतुर्द्वारेषु युग्मशः ।
पूज्याः पवित्रादिषु च स्थिरलिङ्गे जयावलौ ॥ १६ ॥

इन्द्रोऽभिश्च यमश्चाथ निर्क्षितिर्वरुणस्तथा ।
वायुवैश्रवणस्तद्वदीशानश्चापि लोकपाः ॥ १७ ॥

ऊर्ध्वलोकाधिपो ब्रह्मा स्यादीशानेन्द्रमध्यगः ।
अधोलोकाधिपोऽनन्तो रक्षोवरुणमध्यगः ॥ १८ ॥

सुराणां तेजसां तद्वत् प्रेतानां रक्षसांमपि ।
जलानां प्राणयक्षाणां ज्ञानानां लोकभोगिनाम् ॥ १९ ॥

क्रमादेतेऽधिपतयः सवाहपरिवारकाः ।
रुद्रपार्षदशब्दान्ताः पूज्यास्तत्पार्षदास्तथा ॥ २० ॥

धनदस्य समीपे तुं सोमाय नक्षत्राधिपतय इत्यादिना सोमं च यजेत् ।
ओं हाम् इन्द्राय सुराधिपतये सायुधवाहनपरिवाराय रुद्रपार्षदाय नमः । त-
त्पार्षदेभ्यो नमः ।

इत्यादिमन्त्रैः पूर्वादिदशाशामु यजेदिमान् ।
लोकपालावृतावेव पूज्याः स्युर्देवताः पुनः ॥ २१ ॥

ओं हां वृषभाय नमः ।

“इन्द्रः प्राच्यां वृपस्थाने ज्योऽस्ति वृपभो यदि ।
स्थिरलिङ्गे वृषः पूज्यो न चले वृषभः स्मृतः ॥”

इति ललिते ।

पश्चाद् यमाद् वीरभद्रः पूज्यः प्रत्यङ्गमुसो भवेत् ।
प्राङ्गमुखश्चैव विम्नेशस्तयोर्मध्येन मातरः ॥ २२ ॥

ओं लं वीरभद्राय नमः । ओं नं गणपतये नमः । ओं व्यों ब्रह्माण्यै
नमः । ओं मां माहेश्वर्यै नमः । ओं कां कौमार्यै नमः । ओं हां वैष्णव्यै
नमः । ओं हें वाराह्यै नमः । ओं हों इन्द्राण्यै नमः । ओं हं महाकाल्यै
चामुण्डाण्यै नमः । एतासामग्रतः पुनः सर्वमातृर्चयेत् । ओं मातृभ्यो नमः ।
ओं सर्वमातृगणेभ्यो नमः इति ।

निर्कृतेः किञ्चिदाग्रेयां शास्तारं स्वाख्यया यजेत् ।
वायोस्तु निकटे किञ्चिदैशान्यां स्कन्दमर्चयेत् ॥ २३ ॥

कुबेरात् पश्चिमे किञ्चिद् यजेद् दुर्गां स्वमन्त्रतः ।
ईशानाकैर्कृते किञ्चिच्छण्डेशं मन्त्रतो यजेत् ॥ २४ ॥

पञ्चमस्य चतुर्थ्यान्त्यौ पञ्चमाग्निस्वरान्वितौ ।
प्रणवाद्यौ समुहृत्य चण्डशब्दं च वर्मं च ॥ २५ ॥

अखं च सप्तवर्णः स्या(न्मनुश्च)ण्डेश्वरस्य तु ।
ओं चण्डाय नमः । ओं चण्डेशाय नमः इति चार्चयेत् ।

वृषभाद्यास्तु चण्डान्त्या याः प्रोक्ता देवतास्त्वमाः ॥ २६ ॥
स्थिरलिङ्गे तु पूज्याः स्युर्न चले स्थण्डिलेऽपि च ।

यथा लिलिते —

“चले वा स्थण्डिले नित्यविधौ न वृषभं यजेत् ।
न सप्तमातरस्तत्र चण्डः स्कन्दोऽपि नेष्यते ॥
नैमित्तिके पवित्रादौ चैषां पूजा विशिष्यते ॥”

इति ।

लोकेशावरणाद् बाहे वज्रादीनि स्वनामभिः ॥ २७ ॥

स्वरूपतश्च संस्मृत्य दशदिक्षु क्रमाद् यजेत् ।
यथोपपत्त्या गन्धादैर्यजेदावरणश्चितान् ॥ २८ ॥

यदसम्पन्नमेतेषां मनसा तत् प्रकल्पयेत् ।
उत्सवो बलिदानं च स्थिरलिङ्गे विधीयते ॥ २९ ॥

न चलस्थण्डिलार्चासु द्वयमेतत् समाचरेत् ।
विभवे सति गीतं च नृत्तं वाद्यादिकं च यत् ॥ ३० ॥

सामान्येन प्रशस्तं हि स्थिरेष्वपि चलेषु वा ।
तथाग्निकार्यं सर्वत्र प्रकुर्वीत विधानतः ॥ ३१ ॥

तद्रूपैत्रपवित्राद्यं कुर्यान्नैमित्तिकं विधिम् ।

इत्थं सपञ्चावरणं शिवार्चनं प्रोक्तं यथावच्छिवतन्त्रचोदितम् ।

येनैहिकामुष्मिकभोगमुक्त्यः प्राप्यास्त्वयत्नेन भवन्ति देहिनाम् ॥ ३२६ ॥

इति श्रीमदीशानशिवगुस्तदेवपद्रत्नं मिदान्तसारे उपरिभागे क्रियापादे
पञ्चावरणप्रजाविधिशतुर्दशः पटलः ॥

अथ पञ्चदशः पटलः ।

अथाग्निशरणं प्रविश्य प्रदक्षिणं परिकामन् मूलं जपन् होमद्रव्याणि
निरीक्ष्य कुण्डयोन्यभिमुख उपविश्य उद्गमुखोऽथ (कः स) दृष्टा मूलं जपन्
कुण्डं निरीक्ष्याक्षेण सन्ताङ्गं वर्मणाभ्युक्ष्याक्षेण खात्वाक्षेणोदधूत्य तेनावतीर्य
हृदयेनाभिपूर्य तेन समीकृत्य सेचननिकुट्टनसम्मार्जनालेपनान्यक्षेण कृत्वा
शान्त्यतीतां शान्तिं विद्यां प्रतिष्ठां निवृत्तिं च मध्यप्राग्दक्षिणोः ? णपश्चिमो)-
त्तराशासु कुण्डान्ताः कलाः संस्मृत्याभ्यर्च्य तारादिस्वाख्याभिर्नमोन्तकमथ
त्रिसूत्या कवचेन कुण्डं परिधाप्य औं कलामयाय कुण्डाय नमः इति कलामयं
परिकल्प्येद्वाथ तत्त्वत्रयेण प्रागायता वा उदगायता वा समिदग्रेण तिस्रो रेखाः
पुनरेका तिर्यगायतास्त्रमन्त्रेण कार्याः ।

तासां ब्रह्मविष्णुरुद्रशिवा देवताः । तथाक्षेण त्रिभिः कुरैर्वज्रीकृत्य
चतुष्पथं च कुण्डमध्ये औं वागीश्वरीवागीश्वरासनाय नमः इति दर्भासनं वि-
न्यस्य तत्र श्यामामृतुक्षातां नवयौवनालङ्कृतादेवरूपां दिव्याकल्पां रागिणीं
वागीश्वरी ध्यात्वा तारहृदीजनामभिर्नमोन्तमावाह्याभ्यर्च्य तदनुरूपरूपादिकं
वागीश्वरं च तथाभ्यर्च्यानन्तरं सर्वात्मना जपितेन जनितमरणेर्मणिजं वा
श्रोत्रियगृहाद् वाग्मिमानीय ताप्रादिपात्रस्थितनिर्घूमेन्धनज्वालं ज्वलदङ्गारमात्रं
क्रव्यादांशं परित्यज्य मूलेन निरीक्ष्याक्षेण संप्रोक्ष्य वर्मणावगुणक्ष्याक्षेण सं-
रक्ष्य तमेवं भौतिकमभिमुत्पत्तज्जयोतिराकारं ध्यात्वा स्वयं शिवात्मा स्वल-
लाटनेत्राद् औं रौमित्यभिबिजेन हृदयसमुटेन बैन्दवमभिमादाय पूरकेण
भौतिकेऽमौ संयोज्याथ स्वनामभिः कुण्डामिं रेवकेन पिङ्गलानाङ्ग्या समाकृ-
ष्य दक्षिणनासिक्या निःसार्य पात्रस्थेऽमौ योजयेत् ।

इत्यमित्रयमेकीकृत्य अभिचैतन्याय नमः इति स्वर्वजेनासौ चैतन्यं विन्यस्य तदेव बीजं दीर्घैः स्वरैः संयुतं हृदयादीनि षडङ्गानि भवन्ति । तैर-मिमभिमन्त्र्य वौषट्डन्तेन मूलेन धेन्वामृतीकृत्य हृदाभिपूज्य वर्मणा संरक्ष्य कराभ्यां गृहीत्वा वागीश्वरीवागीश्वरयोरस्त्रा(मि?ने)रम्बरयोरीशानकोणे दिव्य-शयने सङ्करतयोः क्षोभं विचिन्त्यामि पात्रस्थमाकण्ठादुदधृत्य कुण्डस्योपरि त्रिः परिकम्य जानुभ्यां भूमौ स्थितः स्वाभिमुखमामि शिवबीजं ध्यात्वा शक्तेनाङ्ग्या मूलेन प्रक्षिप्य विकीर्णमस्त्रैणीकीकृत्य वस्त्रं परिधाप्य शौचमाचमनादि मनसा सङ्कल्प्येन्धनैः कवचेनाच्छाद्य धवित्रेण प्रज्वाल्य गर्भरक्षार्थं दर्भकङ्गमस्त्रजपि-तं वागीश्वर्या दक्षिणहस्ते बद्धाथ गर्भाधानाय सदोजातेनाभ्यर्च्य तिलैराहुति-पञ्चकं हृदयेन हुत्वा तथा वामेन शिरसा च पुंसवनमथाधोरेण शिखया च सीमन्तोन्नयनं कृत्वा ओं हां पुर्यष्टकदेहाय नमः इति देहं सङ्कल्प्य जलबिन्दुं कुशाग्रेण जीवभूतं शिखया प्रक्षिप्य तिलाहुतिपञ्चकेन सद्यादिपञ्चवक्त्राणि वह्नेः सङ्कल्प्याङ्गकल्पनां च तथा विधाय वक्त्रनिष्कृतिं च तद्वत् सम्पाद्यान-न्तरमेव वागीश्वरी प्रसूतां जातकुमारमामि च ध्यात्वा तत्पुरुषेणाभ्यर्च्य वर्मणा हुत्वा जातकर्म भवति ।

अथार्ध्यजलैरस्त्रेण कुण्डं परिविच्य परिस्तरणदभीश्च दर्भकङ्गं च त्यक्त्वा सूतकनिवृत्ये वागीश्वरी देवं कुमारं चास्त्रजलैः सम्प्रोक्ष्य स्नानवसन-विभूषणादिकं मनसैव सङ्कल्प्य दर्भैः कुण्डकण्ठे पारिस्तीर्य लालापनोदनार्थं पञ्चपलाशसमिधः साग्राः प्रादेशसमिता धृताक्ताः शस्त्रेण जुहोति ।

ततस्त्रिंशद्दर्भैः कृतया प्रागुत्तराग्रया वेण्या कुण्डं संवेष्ट्य यथोक्तपरि-धीन् विन्यस्य तेषु परिधिविष्टरेषु प्राच्यां ब्रह्मणं दक्षिणे शङ्करं पश्चिमे वि-ष्णुमुत्तरेऽनन्तमीश्वरं चावाद्य हृदीजपूर्वं स्वनामभिरभ्यर्च्य लोकपालांश्च स्वा-शास्त्रवज्ञाणि चेष्टा शिवाज्ञां श्रावयेत् । भो भो ब्रह्मन्द्रविष्णवाद्या देवाः सास्त्राः शिवाज्ञया शिवाग्निमेनं रक्षध्वं स्वावकाशेष्वास्थिता इति रक्षां विधाय (सुकृत्यावस्थे) प्रक्षाल्यादाय दर्भचतुष्टयसहितौ हृदा (न ? निरी) ध्यास्त्रेण प्रताप्य शिरसा प्रक्षाल्य पुनः प्रताप्य संक्षाल्य सुवं विन्यस्य सुच-मादाय दर्भाग्रैः सुचोऽप्तं ओं हां शिवतत्त्वायेति सम्भूज्य मध्यं दर्भमध्येन विद्यातत्त्वायेत्यथ मूलं दर्भमूलेनात्मतत्त्वायेति सम्भूज्यं पुनर्मूलमध्याग्रेषु

ब्रह्मविष्णुरुद्रात्मतत्त्वाद्विपतीन् संस्मृत्योलिख्य प्रक्षालय दक्षिणतः प्रस्तरद-
भेष्वधोमुखं विन्यस्य तद्वत् सुवमपि संस्कृत्य सुचः समीपेऽधोमुखं दर्भेषु वि-
न्यस्य सुन्चि शक्ति सुवे शिवं च स्वनामाभ्यर्थ्य च त्रिसूत्र्यावेष्टितमीवौ क-
र्मयोग्यौ भवतः ।

पुनः कुण्डाद् दक्षिणतो ब्रह्माणं कूर्चेष्विष्टा कौवीर्या दर्भासनं दत्त्वा
ग्रन्थं प्रणीतापात्रं सपवित्रमद्विरापूर्य सकुशाभ्यां पाणिभ्यामानासमुद्धृत्य ब्रह्म-
णानुज्ञातः प्रणीतासने ओं हां वरुणोऽसीति विन्यस्य ओं हां यज्ञारिसूद-
नाय विष्णवे नमः इति प्रणीतासु विष्णुमभ्यर्थ्याथाजयं यथोक्तमुक्तपात्रे गा-
लितं हृदा निरीक्ष्याख्येण प्रोक्ष्योत्तरेऽङ्गारेऽधिश्रित्य कुण्डोर्ध्वेवहिक्षोणे प्रताप्य
स्वयं ब्रह्ममूर्तिः ओं हां ब्रह्मणे स्वाहेति कुशाग्रेणाज्यविन्दुं हुत्वाथैशान्यां कुण्डो-
परि कुशैः प्रताप्य स्वयं विष्णुमूर्तिः ओं हां विष्णुः षण्वे)स्वाहेति कुशाग्रेणा-
ज्यविन्दुं हुत्वाजयं योनौ कुशेषु विन्यस्य हृदयेनाभिमन्त्रय दर्भद्रव्यं प्रज्वास्य
कवचेनाज्येऽभिद्योत्य त्रिष्कृत्वाथाग्नौ दर्भेत्सुकं प्रास्य हस्तौ प्रक्षालय तौ
शुक्लकृष्णौ पक्षौ संस्मृत्य साङ्घृष्टानामिकाभ्यां पवित्राश्च मूले च गृहीत्वात्मा-
भिमुखं कवचेन त्रिसूत्राव्य पवित्रं प्रक्षालय पुनरभेरभिमुखसुत्साव्य प्रक्षालय
पुनर्हृदयेनोभयत उत्साव्य पवित्रमुन्मुच्य प्रक्षालयाग्नौ प्रास्येदिति पवित्री-
करणम् ।

अथ कुशानुद्योत्याज्ये नीराज्याग्नौ क्षिपेत् । अथ दक्षिणोत्तरयोराज्य-
भागयोः पूर्वापरप्रक्षाविडापिङ्गलानाडियुक्तौ मध्ये च पर्वणी सुषुम्नां च सङ्क-
ह्लप्य ओं हां अग्नये स्वाहा ओं हां सोमाय स्वाहा इति दक्षिणोत्तरयोराज्य-
भागयोराजयं सुवेणादायाग्नेर्दक्षिणवामनेत्रयोर्हुत्वानन्तरं ओं हां अग्नीषो
माभ्यां स्वाहेति ललाटनेत्रे जुहोति । अथाजयं गृहीत्वा ओं हां अग्नये
स्विष्टकृते स्वाहेति अग्नेर्मुखे जुहुयादित्यग्नेर्वक्रोद्धाटनं विधाय धेन्वामृतीकृ-
त्याख्येण संरक्ष्य कवचेनावगुण्ठयेदित्याज्यसंस्कारः ।

अयं विधिः पूर्वपक्षे । विशेषश्चापरपक्षे अग्नये सूर्योयाग्नेयूर्याभ्यामिति
नेत्रेषु जुहोति शेषं पूर्ववत् । अथ संस्कृत्याज्यविन्दुं घृतश्चीरमध्वादिपु प्रक्षिप्य
हृदयेनाभिमन्त्रयेत् । तानि च संस्कृतानि भवन्ति । अथ शिवाग्निं सदा-
शिववत् पञ्चवक्रं जटामकुटं सप्तजिह्वं (प्री ? प्र)तिमुखं त्रिनेत्रमभयवरदशक्ति-
स्वस्तिकचतुर्बाहुं सुगन्धमाल्याम्बरधरं दिव्याभरणं प्रसन्नाननं ध्यायेत् । चतु-

र्मुखेषु चतसो जिह्वाः तिसो मध्यमे । ताश्च दीक्षाप्रतिष्ठादिषु सात्त्विकाः
क्षुद्रेषु तामसाः काम्येषु राजसाः । तद् यथा —

हिरण्या गगना रक्ताः स्युर्जिह्वाः सप्त सान्त्विकाः ॥ १ ॥

काली कराली च विलोहिता च मनोजवा चैव तु धूम्रवर्णा ।

स्फुलिङ्गिनी विश्वरुचिश्च जिह्वास्तमोगुणः सप्त भवन्ति वह्नेः ॥ २ ॥

कराली धूमिनी श्रेता लोहिता भद्रलोहिता ।

सुवर्णा पञ्चरागा च जिह्वा: सप्तेति राजसा: ॥ ३ ॥

तमेवंभूतं शिवाभिं संचिन्त्याथ वक्राभिघारणं कुर्यात् । ओं हां स-
द्योजातमूर्तये स्वाहा । ओं हां वामदेवगुद्याय स्वाहा । ओं हां अघोरहृदयाय
स्वाहा । ओं हां तत्पुरुषवक्राय स्वाहा । ओं हां ईशानमूर्धाय स्वाहा इति
यथावक्रमभिघार्यानन्तरमेव वक्रसन्धानं विदध्यात् । ओं हां सद्योजातमूर्तये वाम-
देवगुद्याय स्वाहा । ओं हां वामदेवगुद्यायाघोरहृदयाय स्वाहा । ओं हां अघो-
रहृदयाय तत्पुरुषवक्राय स्वाहा । ओं हां तत्पुरुषवक्रायेशानमूर्धाय स्वाहा इति
द्वन्द्वशो हुत्वा वक्राणि सन्धायाथेशानादिवज्जिपञ्चं प्रणवपूर्वकं सद्यान्तमुच्चा-
र्याज्जयं स्तुवेण गृहीत्वेशानतत्पुरुषाघोरवामदेवसद्योजातेभ्यः स्वाहेत्यमिकोणाद्
वायुकोणं तथा नैऋत्यन्तं तस्माच्चैशानान्तमविच्छिन्नया घृतैकधारया हुत्वा
वक्त्रैकीकरणं कुर्यात् । किञ्चान्येषां वक्राणां प्रधानवक्त्रेऽनुप्रवेशो वक्त्रैकी-
करणम् । तच्च नित्यकर्मणि सद्यस्य प्रधानत्वादन्येषां तदनुप्रवेशो द्रष्टव्यः ।
यथा संहितायां —

“नित्यकर्मणि सद्यस्य मुख्यत्वमधिगम्यते ।

अन्यत्रोर्ध्वमुखं मुख्यं गुणत्वमितरस्य तु ॥

नैमित्तिके च काम्ये च यस्य वक्त्रस्य मुख्यता ।

तत्र तत्र समुद्दिष्टं तस्यैकीकरणं पैरः ॥

तथा(मुमुक्षोर्दीक्षायां मुख्यं हीशमुखं स्मृतम् ।

हष्टसिद्धचासये पूर्वं दक्षिणं क्षुद्रकर्मसु ॥

उत्तरं वामदेवाख्यं शान्तिकं पौष्टिकं तथा । ”

इति । प्रधानवक्त्रं नित्यकर्मणि सद्योजातं कुण्डप्रमाणं स्मृत्वा सद्योजाताय नम इत्यभ्यर्थ्य ओं हां ईशानाय स्वाहेति पञ्चाहुतीर्हुत्वा ओं हा शिवा-मिर्हुताशनोऽसीति नाम कुर्यात् ।

ततो वागीश्वरीवागीक्षरौ स्वनाम्नाराध्य सकृत्सकृदाज्यं हुत्वा तौ द्वादशान्ते विसर्जयेत् । अथैवं पञ्चसंस्कारसंकृतादग्नेः किञ्चिदुद्धृत्य बस्यादौ रक्षयेच्चरुपुरोडाशधूपाद्यर्थम् । यथोक्तं संहितायां —

“पाक्याश्रुरुपुरोडाशः पञ्चसंस्कारसंकृते ।

अनावाहितदेवेऽग्नौ होमस्त्वावाहिते भवेत् ॥”

इति ।

अथ मूलेन वौषट्डन्तेन पृथगाज्याहुतित्रयैकादशसंस्कारान् कुर्यात् । तथथा — उपनिष्कामणान्नप्राशनचौलोपयनोपाकर्मव्रतसंग्रहणव्रतोत्सर्जनगोदानसमावर्तनविवाहाधानानि मूलेनैव कुर्यात् । अत्र मञ्चर्यामुक्तं — “शिवाग्नेः संस्कारेषु प्रकारभेदो दृश्यते गर्भाधानपुरस्सराश्च सकलाः कुर्यात् क्रियाः पोङ्गशः” इत्यादिभिः श्लोकैः यदुक्तं दशाक्षरव्योमव्यापिना गर्भाधानपुंसवनसीमन्तोन्नयनजातकर्मनामकरणं पृथगष्टाष्टाहुतीभिश्चैकेकशः क्रमादधुत्वा निष्पाद्य शिवगायत्र्योपनिष्कामणमीशनेनान्नप्राशनं तत्पुरुषेण चौलं पुनरीशनेनोपनयनमथ सद्यादिब्रह्मभिरुपाकर्मव्रतसङ्ग्रहणव्रतोत्सर्गं गोदानसमावर्तनादि क्रमेण कृत्वा दशाक्षरव्योमव्यापिना विवाहं प्रासादेनाग्न्याधानमित्युक्तयोर्मार्गयोरन्यतमेन संस्कृतैनैवाग्निना नित्यैनैमित्यिक्रियाकाण्डकाम्यानि शैवानां सिध्यन्ति नान्यथा । अथ पूर्णा जुहोति । ततः सुचमाज्येन सुवेणापूर्यं सुगुपरि सुवमधोमुखं निधाय सुग्रे पुष्पं च तद्दण्डौ संहतौ शङ्खमुद्रया पाणिभ्यां गृहीत्वोत्थाय श्लिष्टसमपादस्तिष्ठन् सुग्रदत्तदृष्टिर्हृदययुक्तमूलं वौषट्डन्तमुच्चार्याज्यधारां शिवाग्नेलंठधानुज्ञः शिवासनादिक्रमेण साङ्गमूर्त्यावरणम-मर्हृदयकमले शिवमावाह्य प्रोचनान्तं कृत्वाद्यादिभिर्दीपान्तैर्यथोपपत्त्य भ्यर्च्य शिवयोर्नाडीसन्धानं विदध्यात् । यथा पौष्करे —

“वह्निस्थशिवनासाग्रनिर्गतज्योतिषा सह ।

सन्धानं पिङ्गलानाढ्या कृत्वा कर्मसमापनात् ॥

हृयमानं हविर्यत् तत् सुषाविष्य(नदःन्दिः) चिन्तेयेत् ।

द्वयोः सुषुम्नामार्गेण शिवस्याहादकारणन् ॥”

इति ।

अथाज्यतण्डुलवीहिसमिच्चरुभिर्यथोद्दैर्हविर्भिर्मूलेन जुहुयात् । तत्र शिवाद् दशांशं मूर्तीनामज्ञानां च नैमित्तिकेष्वपि तत्र तत्र विहितैर्हविर्भिर्यथो-हिष्टं जुहोति । अत्र ब्रह्मशम्भुः—

“अमेर्वर्णश्च गन्धांश्च शिखाः शब्दांश्च लक्षयेत् ।
सिद्ध्यसिद्ध्योरभिव्यक्तौ भावितेनान्तरात्मना ॥
स्निग्धः प्रदक्षिणावर्तः श्रुतिप्रच्छादितध्वनिः ।
नित्यमूर्धवगमोच्छिष्टान् संपिण्डितशिखः शुभः ॥
अप्रदीपे न होतव्यं सधूमे नाप्यनिधने ।
प्रदीपे लेलिहानेऽमौ होतव्यं कर्मसेद्धये ॥”

इति । तथाच ललिते —

“शुक्लपीतारुणशिखो विद्युद्रौऽथ पिङ्गलः ।
स्निग्धः प्रदक्षिणावर्तः कर्मसिद्धिकरोऽनलः ॥
कृष्णधूसरधूम्राभः कर्बुरो वाप्रदक्षिणः ।
रुक्षो वा विष्फुलिङ्गात्मः प्रोक्तोऽमिरशुभावहः ॥
तच्छान्तै संहितामन्त्रैः शिवव्याहृतिभिस्तथा ।
तिलाज्याभ्यां तथा हुत्वा शुभमेव फलं भवेत् ॥”

इति । तत्त्वमुद्राभिस्तत्तज्जुहुयात् । नित्याद् द्विगुणं पर्वत्तु पूजाजपहोमान् कुर्यात् । चरोरवदानत्रयं क्रमेण पृथक्पृथगमेधार्यं सुचा मूलेन जुहुयात् । सकृन्मूर्यज्ञा(नाऽनि) हस्तेनाथं प्रोक्षणीजलैरस्त्रेण परिषिच्य ताम्बूलं च निवेद्य प्रदक्षिणनमस्कारस्तुतिभिः प्रसाद्य भस्म चालभ्य क्षमस्वेत्युक्त्वा नाडीसन्धानं विसृज्य प्रणवहृदयवीजादिभिर्व्याहृतोभिर्हुत्वा मूर्यज्ञान्यस्त्रेणोदधृत्यामिस्थे शिवे यथास्थानं संयोज्य देवं चामर्हेहृदये सञ्चिरुद्ध्य नैतिकममिं तस्मिन्नेव कुण्डे रक्षयेत् ।

अथवा प्रतिदिनममिं शिवं च सम्पूज्य संहारमुद्रया पूरकेण वह्नेर्मन्त्रान् संहृत्य शिवममिमपि क्रमेण द्वादशान्तमानीय स्वहृदि सन्नियोजयेत् ।

शिवममिं स्वविन्दुस्थाने हृदये वोद्वास्य प्रत्यहममिं जनयित्वा जुहोति । भारगगमनादौ कुण्डाभावे गोमयेन गोचर्ममात्रं चतुरश्रमण्डलमुपलिप्य तत्र विशुद्धाभिः सिकताभिः स्थणिडलं कृत्वा निरीक्षणादिभिः संस्कृत्यामिमाधाय

होतव्यम् । अत्र सशिवामेः प्रमादाद् निर्वाणे सति त्रिरात्रमुपोषितोऽघोरं ज-
पेत् । आज्यतिलैर्यथाशक्ति जुहुयात् । यद्यपि उद्वासितशिवशिवाभिनिर्वा-
णेऽहोरात्रमुपोष्याघोरसहस्रजपहोमौ कृत्वा पुनराधाय जुहुयात् । नित्यकर्मणि
सुखसुवर्कर्मणि परिधिवेणीनां प्रक्षालनेन शुद्धिः, नित्य(कर्महो)मोपयोगित्वं
च निर्दिष्टम् । सशिवेऽग्नौ भस्मादिकं निर्माल्यं न भवति । तदेवोद्वासितशिवे
निर्गाल्यमस्पृश्यं स्यात् । एवं शिवमभिं च निरुद्ध्य परिधिविष्टरान् देवांश्चो-
द्बास्य कुण्डेस्य पुरतो वोत्तरे गन्धादिभिरिष्टा चरुशेषेण बलिं दद्यात् ।

तत्र प्रागादिचतुर्दिक्षु रुद्रमातृगणयक्षेभ्योऽत्यैशानवायव्यान्तेषु ग्रहा-
सुरराक्षसनागेभ्यस्तन्मध्ये नक्षत्रेभ्यः पुरनक्षत्रबाध्यतो रुद्रादीनामन्तरीशा-
नादिकोणेषु राशिभ्यो विश्वदेवगणेभ्यः क्षेत्रपालाय दुर्गायै च तारादिस्वना-
मभिः स्वाहान्तैर्बलिं दत्त्वा द्वितीयमण्डलके पूर्वादिदशदिक्षु यथाक्रममिन्द्रादि-
भ्यस्तारादिस्वनामभिर्नमोन्तैर्बलिं दत्त्वा मण्डलवाह्ये सर्वतो विकिरन् औं
वायसादिभ्यः स्वाहेति दद्यात् । अथ बलिमन्त्रान् संहृत्य प्राङ्गणे कृतमण्डले

ये रुद्रा रौद्रकर्माणो रौद्रस्थाननिवासिनः ।

सौम्याश्वैव तु ये केचित् सौम्यस्थाननिवासिनः ॥ ४ ॥

मातरो रौद्ररूपाश्च गणानामधिपाश्च ये ।

सर्वे सुप्रीतमनसः प्रतिगृह्णन्त्वमं बलिम् ॥ ५ ॥

सिद्धिं यच्छन्तु मे क्षिप्रं भयेभ्यः पान्तु मां सदा ।

ओं छं छः हुं फट् । अनेन बलिं दत्त्वा हस्तपादौ प्रक्षाल्याचम्य
प्रातिलोम्येन लिङ्गानिकेऽर्थं दत्त्वा भोगाङ्गानि प्राग्वत् संहृत्य लिङ्गे नियोज्य
भगवन्तमुक्तप्रकारेण विसर्जयेत् ।

अथ शिवाश्रमी गृहस्थश्चेद् भोक्तुमिच्छन् चुलिहोमगृहबलिवैश्वदेव-
दशबलीन् कृत्वा भुज्जीत । तत्र पाकाग्रान्तं पात्रे प्रक्षिप्य चुल्लयामग्निं प्रज्वाल्य
गोमयेनोपलिप्यार्थ्यजलैः परिषिद्ध्य गन्धपुष्पाक्षतैरभिं च वक्ष्यमाणदेवताश्चा-
राध्याक्षमाज्यमित्रं जुहोति । अग्नये सोमाय सवित्रे इहस्पतये प्रजापतये विश्वे-
भ्यो देवेभ्यः सर्वेभ्यो देवेभ्यः अग्नये स्विष्ठकृते च प्रणवादिनमोन्तैः स-
म्पूज्य स्वाहान्तर्हुत्वार्थ्यजलैः परिषिद्ध्य गृहदेवताभ्यो बलिमुपाहरेत् । तत्र
चुल्लयां दक्षिणवामयोः धर्मायाधर्माय संसारपरिवर्तनाय उदक-

भाण्डे जलामृताय वरुणाय गृहस्य प्रधानद्वारे विन्नराजाय द्वारश्रियै च
पेषण्यां सुभगे उल्खले ओं रौद्रे कोट्हारिके मुसले बलभद्रप्रियाय महा-
प्रहरणाय मार्जन्यां मृत्यवे देवोचिते शयनीयशिरसि कामाय कुसुमायुधाय
मध्यस्तम्भ्याधः स्कन्दाय गृहाधिपतये तदनन्तरं वास्तुमध्ये वृत्तमण्डलके
वैश्वदेवबलिमुपाहरेत् । तत्र मध्ये ब्रह्मणे वसुभ्यः रुद्रेभ्यः आदित्येभ्यः सा-
ध्येभ्यो नक्षत्रेभ्यः पृथिव्यै पृथिवीचरेभ्यो भूतेभ्यः अन्तरिक्षाय अन्तरि-
क्षचरेभ्यो भूतेभ्यः अधश्चरेभ्यः दिवे दिविचरेभ्यो भूतेभ्यः दिग्भ्यः दि-
क्चरेभ्यो भूतेभ्य इति प्रदक्षिणवृत्त्या वर्लिं दत्त्वा विष्णवे सर्वभूतपतये घ्या-
नगम्याय इति मण्डलमध्ये एतेषां प्रणवादिनमोन्तैः स्वनामभिर्बलि विक्षि-
प्याथ प्राचीनावीती मण्डलाद् बहिर्दक्षिणतोऽपसव्येन सोमः पितृमान् यमो-
ऽडगिरस्वानमिकव्यवाहनादयो ये पितरः तान् पितृन् स्वधा नमः अमिपि-
तृभ्यः स्वधा नमः सर्वपितृभ्यः स्वधा नमः इति यथाक्रमं प्रक्षिप्य बहिर्नि-
र्गत्य दिग्देवताभ्यो बलिमुपाहरेत् ।

तत्र ओं इन्द्राय प्रतिगृह नमः ओं ऐन्द्रचै दिशे प्रतिगृह नमः अथा-
ग्नय इत्यादिभिर्शैवमीशानान्तमष्टलोकपालानादिशान्तं प्रक्षिप्य ओं सुपर्णा-
सौपर्णीं चेत्यूर्ध्वायां ब्रह्मदिशि नागाय नागमात्र इत्यनन्तदिश्यधः इति ग-
न्धादिभिरभ्यर्च्य ओं वायसाः क्रिमयः प्रेताः पतिताः श्वानः श्वपचाः समय-
भेदकाः ये चान्ये ते इमं वर्लिं प्रतिगृहन्तु नमः इति गन्धपुष्पान्वितं प्रक्षिप्य
शेषं भूमौ विनिक्षिप्य हस्तौ पादौ प्रक्षाल्याचम्यातिथीनभ्यागतानाश्रितान्
बालान् वृद्धानन्धान् दीनाननाथानन्यानप्यर्थिनोऽन्नेन पानेन च स्वशक्त्या
तोषयित्वा भोजनोक्तविवानेन सुञ्जीत ।

इत्युक्तं यजनमिदं शिवा(यथाग्ने ? गमाग्नौ)

शैवानां प्रियमिति शैवतन्त्रसिद्धम् ।

येन स्यात् प्रतिदिवसं सदेशपूजा

सम्पूर्णा दिशति फलं जगद्दितं च ॥ ६३ ॥

इति श्रीमद्दीशानशिवगुरुदेवपद्मतौ सिद्धान्तसारे उपरिभागे

क्रियापादेऽमिदर्यपट्टः पञ्चदशः ॥

अथ षोडशः पटलः ।

अथ प्रक्षीणदोषाणां शिवानुध्यानयोगतः ।
 शक्तिपातो भवेत् तेन धीप्रसादस्ततोऽपि च ॥ १ ॥
 गुरुरूपसदनं तस्माच्छिवदीक्षाभिलभ्यते ।
 मलं कर्म च माया च पाशबन्धस्य हेतवः ॥ २ ॥
 तद्विशेषाच्छिवज्ञानमनुग्राहस्य जायते ।
 सा दीक्षा दी क्षयेत्यस्माद्वातोः पाशक्षयो यतः ॥ ३ ॥
 दीक्षेति कथ्यते जन्तोरनुग्राहस्य वै पशोः ।
 तत्रानुग्राहस्त्रिविधो विज्ञानकलः प्रलयाकलः सकलश्चेति ।
 मलैकबन्धः प्रथमो द्वितीयो मलकर्मवान् ॥ ४ ॥
 कर्ममायामलैर्युक्तस्तृतीयः सकलः स्मृतः ।
 विज्ञानं विपरीतात्मज्ञानमज्ञानमेव तत् ॥ ५ ॥
 कलबन्धनधात्वर्थाद् विज्ञानकल उच्यते ।
 अज्ञानात् (क)र्मबद्धोऽसौ प्रलयाकल इत्यतः ॥ ६ ॥
 प्रकर्षात् तु लयं प्राप्तं ज्ञानमस्येति कथ्यते ।
 त्रिविधैस्तु तथा बन्धैर्मायाकर्ममलाहृयैः ॥ ७ ॥
 वर्तमानः सहेत्यस्मात् सकलो यः स कथ्यते ।
 एते शिवस्यानुग्राहाः श्रेष्ठमध्याधमास्त्रयः ॥ ८ ॥
 (अनुग्रहो)पि द्विविधः शिवस्य करुणानिधेः ।
 साधारश्च निराधारोऽनुग्राहानुगुणः पृथक् ॥ ९ ॥

अत्र निराधारसाधारानुग्रहानुगुणा दीक्षा । दीक्षा च निरधिकरणा साधिकरणा चेति द्विप्रकारा । यथाह भोजराजः — “आचार्यनिरपेक्षेण भगवता स्वशक्त्यानुग्रहरूपया तीव्रतीव्रतरशक्तिपातेन विज्ञानकलप्रलयाकलानां या क्रियते सा दीक्षा निरधिकरणा । यत्राचार्यमूर्तिस्थेन भगवता मन्दमन्दतरतीव्रशक्तिपातेन क्रियमाणा सकलानां (सा) साधिकरणा” (इति) । सा च सबीजा निर्बीजा चेत्यधिकारवशात् ।

सबीजा समयोपेता समयाचारसंयुता ।

पाशच्छेदादिसंयुक्ता विदुषामेव सा स्मृता ॥ १० ॥

निर्बीजा तु पुनर्दीक्षा राज्ञां बालाबलास्वपि ।

अतिवृद्धातिरुग्णानां बालिशानां च शस्यते ॥ ११ ॥

साधकाचार्ययोर्नित्यक्रियानैमित्तिकादिषु ।

स्वपरार्थाधिकारित्वात् सबीजैव विधीयते ॥ १२ ॥

सा च क्रियावती पूर्वा ज्ञानवत्यपरा स्मृता ।

या मण्डपरजःकुण्डपाशच्छेदाध्वशोधनैः ॥ १३ ॥

द्रव्यहोमादिसंयुक्ता दीक्षा सोक्ता क्रियावती ।

विना मण्डपकुण्डाद्यर्मनोऽयापाशमात्रतः ॥ १४ ॥

सम्यग्ज्ञानावबोधान्ता दीक्षा ज्ञानवती स्मृता ।

सा च चतुष्प्रभेदा चाक्षुषी स्पर्शदीक्षा वाचिकी मानसी चेति
तद् यथा—

ध्यायज्ञ शिवात्मा समवेश्य शिष्यं तस्मिन्नियम्याध्वगणं दृशैव ।

छित्वा तु पाशांश्च शिवत्वमास्मिन् सम्पादयेद् या खलु चाक्षुषी स्यात् ॥ १५ ॥

रुद्रः स्वयं मन्त्रतनुः स्वहस्ते पद्मे समूर्त्यङ्गयुते समूले ।

स्मृत्वा शिवं यत् स्पृशतीह तेन सा स्पर्शदीक्षा च्युतपाशबन्धा ॥ १६ ॥

विश्वाध्वसंयुक्तसदाशिवात्मा मन्त्रान् स्ववक्त्रे विनिधाय सर्वान् ।

छित्वास्य पाशान् वचस क्रमेण संदीक्षयेद् यत्र तु वाचिकी स्यात् ॥ १७ ॥

स्वयं शिवात्मा निखिलाद् युक्तः स्वहृत्सरोजे सकलं समन्त्रम् ।

स्मरज् शिवं मानसदीक्षयामुं नियोजयेऽज्ञानवशाच्छिवत्वे ॥ १८ ॥

क्रियावत्यपि समयदीक्षा निर्बाणदीक्षा साधकदीक्षा चेति वहु-
विधा । यत्र मलशोधनमात्रेण क्रियया संस्कृत्य शिष्यं समये प्रवेश्य रुद्रात्मतां
चापादेयत् सा समयदीक्षा ।

षड् यत्र शुद्धयन्त्यध्वानः क्रियावासिश्च पुष्कला ॥ १९ ॥

तत् तु पाशशिखाच्छेदो योगः शिवपदे तथा ।

निर्बाणदीक्षा सा प्रोक्ता विशेषेणाधिकारिणाम् ॥ २० ॥

यस्यां तु पाशविशेषान्त्रिवृत्त्यादिषु शोध्यते ।

अणिमादिगुणावासियोगश्चैवश्चरे पदे ॥ २१ ॥

अधिकारश्च तत्रादौ दीशा सा साधकाद्वया ।

पूर्वोदितैरंपि गुणैः सह दीक्षया स्यान्त्रिवाण्या भवसमुद्गतरीः स्वसंवित् ।

कार्यक्षयादितनुर्धर्मविपर्ययेण सर्वज्ञतादिगुणलब्धवरं शिवत्वम् ॥ २२ ॥

शिष्यर्थुरुः परिवृत्तो विधिनावगाद्य साध्यक्रियाः परिसमाप्य समाहितात्मा ।

दीक्षालयं तु नवसप्तकपञ्चहस्तं शक्त्या कृतं तु चतुरश्रमतीव रम्यम् ॥ २३ ॥

अश्वत्थतोरणचतुष्टयमूलसंस्थैर्द्वैरेषु पूर्णकलशैश्च चतुर्दिशासु ।

लाजाक्षतैरपि फलैः कुसुमैर्विचित्रैः संशोभितं च विविधाङ्गुरपालिकाभिः ॥

चन्द्रांशुपाण्डुरविशुद्धवितानमध्यं पर्यन्तलभ्वितदुकूलविशेषशोभम् ।

मुक्तावलीकुसुमदामकृतावलम्बं बाह्ये च शुक्रनवकाण्डपटं समेत्य ॥ २५ ॥

सूक्ष्मावदातवसनः सितमाल्यगन्धो रत्नैर्विचित्रकनकाभरणोज्जवलाङ्गः ।

घौताङ्गविपाणियुगलः सलिलैर्विशुद्धैराचम्य मौननिरतस्तु पवित्रपाणिः ॥ २६ ॥

अथ सामान्यार्थहस्तोऽस्त्रेण द्वाराणि सम्प्रोक्ष्य पश्चिमद्वारे नित्यवद्
द्वारपालानेष्वा पाणित्वा तच्छोटिकातर्जनीत्रियैः (३) विम्बानुत्सार्य नाराचास्त्रं
क्षिप्त्वान्तः प्रविश्येऽपि निवृत्य देहल्यां पुष्पेणास्त्रं निधाय मण्डपं तत्त्वदृष्ट्या
वीक्षणां प्रदक्षिणं पारकम्य ब्रह्मस्थाने पुष्पं निक्षिप्य स्वासनमिष्ठोदण्डमुख
उपविश्य भूतशुद्धिं च कृत्वा

प्राक् प्राकृतादिभवेद्देहमपास्य तुद्धया सोऽहं सदाशिव इति स्वतनुं विभाव्य ।

गन्धानुलिपिशिवहस्तनिविष्टमन्त्रो नित्यक्रमेण विधिवत् सकलीकृतात्मा ॥ २७ ॥

हृत्पद्मकोटरशिव मनसार्चयित्वा नाभिस्थमभिमपि विन्दुगतं च शम्भुम् ।

तालत्रयेग च बहिः प्रविधाय रक्षां खातास्त्रवपरिनिष्ठितशक्तिभिश्च ॥ २८ ॥

अथापाद्य विशेषार्थं स्नानद्रव्याणि शोधयेत् ॥ २९ ॥

कृत्वा तु पञ्चकोष्ठानि समसूत्रानिपाततः ।

तत्र मध्ये शिवतत्त्वे सुप्रतिष्ठिताख्ये कोष्ठे क्षीरमीशानमूलाभ्यां पात्रे
समापूर्य प्राच्यां सदाशिवतत्त्वे स्वशान्ताख्ये कोष्ठे तत्पुरुषेण वर्मणा च दधि,

दक्षिणे विद्यातत्त्वे तेजोरूपाख्येऽधोरेण शिखया च धृतं, सौम्ये पुरुषतत्त्वे निवृत्तिकांष्टे वामदेवेन शिरसा च रत्नतोययुक्तं गोमूर्त्रं, पश्चिमे कालतत्त्वेऽमृताख्ये कोष्ठे सद्योजातेन हृदयेन च गोमयमापूरयेत् । एकद्वित्रिचतुष्पञ्चवारं मध्यादिषु जपेत् । कुशोदकं शिवगायत्र्या षड्वारमभिमन्त्र्य यथाक्रमं क्षीरादिषु पञ्च पञ्चसु प्रक्षिपेत् । तदनु दध्यादीनि मध्यपत्रे सुप्रतिष्ठितास्त्वये क्षीरेण संयोजयेत् । एकीकृत्य मथित्वा सदाशिववदभिपूज्य स्थापयेत् । अथ तत्त्वसंख्यकुशकूर्चज्ञानखण्डं सम्पाद्य विकिरानायोजयेत् ।

“लाजचन्दनसिद्धार्थभस्मपुष्पकुशाक्षताः ।

हेत्योऽस्मेण ससैते विधातव्या विमिश्रिताः ॥”

इति ब्रह्मशम्भुः ।

“तिललाजयवा दूर्वाः सिद्धार्थाः कुसुमानि च ।

ईषच्छन्दनकल्केन मिश्रिता विकिराः स्मृताः ॥”

इति मत्क्रे ।

“अस्त्रेणामन्त्र्य धान्यानि संक्षिपेचास्त्रवत् परि ।

तत्पाताद् विम्बबृन्दानि द्रवन्त्यत्र भयाद् भृशम् ॥”

इति पराख्ये । इत्येषामेकप्रकारं विकिरान् सम्पादयेत् । उष्णीषं चाचार्यस्य,

“उष्णीषं धवलं सूक्ष्ममाचार्यो धारयेत् सदा ।

षड्हृलोच्चं सुषमं प्रादक्षिण्याभिवेष्टितम् ॥”

इति पौष्करे ।

“मन्त्रसंहितया लब्धमुष्णीषं धवलं गुरुः ।

षड्हृलोच्चं शिरसा धारयेन्तपपट्वत् ॥”

इति बृहत्कालोत्तरे ।

तद्वदुत्तरीयं च धवलं यज्ञोपवीतवद् धारयेत् । द्विजकन्ययावर्तितं नवगुणं सूत्रं पाशसंयमनाय सम्पाद्य शिखयालभ्य पात्रे निदध्यात् ।

मण्डलाद् द्विगुणं सूत्रं नवतन्तुविनिर्मितम् ।

करणीत्युच्यते तद्वद् धटिका चातिपाण्डरा ॥ ३० ॥

तदुभयं मूर्तिमन्त्रैर्जपितं निदध्यात् । अयोमर्यी कर्तरी च तनुशिखा-
च्छेदनयास्त्रेण निदध्यात् ।

रजांसि पञ्चवर्णानि मण्डलार्थं प्रकल्पयेत् ।

रत्नानि हेम धान्यानि कुम्भं च करकं तथा ॥ ३१ ॥

कलशांश्चरूपात्राणि गन्धपुष्पादिकं च यत् ।

वासांसि च विकेशानि शुक्लान्यभिनवानि च ॥ ३२ ॥

समिदाज्यतिलान् लाजान् स्नानद्रव्यादिकं च यत् ।

कल्पयेच्छान्त्यतीतादिकलामन्त्रैः पृथक् पृथक् ॥ ३३ ॥

मूलेन सितमुष्णीं सप्तवारं जपेत् ततः ।

वेष्टयित्वा शिरसि तत् सोत्तरीयः समाहितः ॥ ३४ ॥

अनुग्रहः समर्थोऽस्मि सर्वज्ञोऽहं सदाशिवः ।

स्वतन्त्रोऽहं पश्नेतान् मोचयामीति चिन्तयन् ॥ ३५ ॥

अथ पात्रस्थान् विकिरान् वामहस्ते निधाय मण्डपस्य नैऋत्यां दिशि
स्थित्वेशानाभिमुखोऽधोरास्त्रेण) शिवास्त्रेण वा सप्त परिजप्य मण्डपमध्यादी-
शानकोणान्तं ज्वलदग्निभान् विकिरानुत्तनेन दक्षिणे (न) हस्तेन विकिरेत् ।
विकिरेच्छवशर्वेतिपदेन । कुशमुष्ट्या धूधूपदेन विकीर्णान् संहृत्येशानकोणे
संस्थाप्य तत्रैव कृतपद्मपीठे शाल्याढकं दर्भासनं च निधाय सूत्रितं हैमाद्येक-
क्रमं शिवकुम्भं सुधौतं धूपितमधोमुखं निधाय तत्पृष्ठे कूर्चं च पुथिज्यादिप्रकृ-
त्यन्ततत्त्वमयं कुम्भं ध्यात्वोत्तानयित्वा तत्कूर्चमुक्तानं तस्मिन् निधाय द्वादशा-
न्तामृतं ध्यायस्तीर्थसलिलैरापूर्य नवरत्नहिरण्यौषधिकुसुमगन्धाक्षतान् प्रक्षि-
प्याश्वत्थ (पु ! पल्ल) वान्युत्तानानि तस्मिन् निधायाक्षतफलाद्वयविधाविधानेनपि-
धाय,

आच्छाद्य शुक्रवसनद्रव्यशुक्रमाल्यैस्तस्मश्रलाचलवृषासनसन्निविष्टम् ।

योगेश्वरं तु सशिवासनमूर्तिदेहमावाद्य गन्धकुसुमादिभिरर्चयित्वा ॥ ३६ ॥

कुम्भान्तिके तदसु दक्षिणतस्तथैव प्राक् संहृतेषु विकिरेष्वपि वर्धनीं च ।

आपूर्य कुम्भमिव शस्त्रजपेन शक्तिं त्वावाद्य केसरिगतां विधिनाभिपूज्य ॥

अथात्र ब्रह्मशम्भुः —

“दशस्वपि दिशास्वैन्द्रीप्रभृतिष्वन्द्रपूर्वकान् ।
सुरानुपेन्द्रपर्यन्तानिष्ठा तु विधिवत् क्रमात् ॥”

इति ।

अथ तान् प्रार्थयेत् । चलाचलासनगतां वर्धनीमभिपूज्य, तदनु
अत्र मञ्जर्यां —

“जप्त्वा मन्त्रमधोरशस्त्रमभितः कुञ्जं ततो वर्धनी-
माचार्यो अमयेत् प्रदक्षिणवशादच्छिन्नया धारया ।
तन्मार्गेण तथा परः शिवघटं सङ्गृष्टा नीत्वा पुनः
स्थाने पूर्ववदासने शिवघटं तां वर्धनीं च न्यसेत् ॥

मूलं न्यसेच्छिवघटे तु शिवश्च तस्मिन् पूज्यः स्थिरासनगतः सहिताङ्गमूर्तिः ।
तारं च पाशुपतशस्त्रमथात्र तोये तस्मिन्नुमां भगवतीमभिपूज्य सम्यक् ॥”

लिङ्गमुद्रया शिवकुम्भं स्पृष्टा सव्यया तन्मुष्ट्या वर्धनं स्पृशेत् ।
“सव्यमुष्टिरुमा पिण्डी लिङ्गमङ्गुष्टको हरः ।”

इति ब्रह्मशम्भुः ।

एवं भुक्तिकामो मुक्तिकामश्वेत् पूर्वं वर्धनीं पश्चात् घटं स्पृशेत् ।
उमायै भग(वद् ?)रूपिण्यै लिङ्गरूपधराय च ॥ ३८ ॥

शङ्कराय नमस्तुभ्यमिति स्तुत्यानुमोद्य तु ।
यज्ञस्यास्य पतिस्त्वं हि शक्तिरेषा तवाचला ॥ ३९ ॥

एष ते ज्ञानखण्डगोडयं तं गृहण स्वमायुधम् ।
मया प्रवर्तितश्चायं यज्वनां भवता क्रुः ॥ ४० ॥

रक्षणीयस्त्वया देव ! समाप्तिर्यावदस्य हि ।

इत्थं शिवं समभिवन्य समर्प्य सम्यक् तं ज्ञानखण्डगमथ तावभिपूज्य सम्यक् ।
कृत्यं च तद्वगवते विनिवेद्य रक्षां विभ्राधिपं स्वदिशि तत्र यजेद् यथावत् ॥
यः सुरेशाध्वरोऽस्माभिः पश्चनुग्रहहेतवे ।
प्रवर्तितः प्रयात्वन्तमविभ्रस्तव सक्षिधौ ॥ ४२ ॥

एवं गणेशमभिवन्धु तु मण्डपे प्राङ् मध्ये सगन्धजलगोमयसम्प्रलिपे ।
लिङ्गोद्भवान्यतममप्यथ भद्रकं वा संलिघ्य मण्डलमथात्र यजेन्महेशम् ॥

आनन्तमासनमथो परिभाव्य तस्मिन्नावाद्य चोक्तविधिना (च सदा)शिवं तम् ।
मुख्योपचारपरिवर्हसमेतमिद्वा तुष्टे शिवे विधिवदावरणान्यपीद्वा ॥ ४४ ॥

आवरणानीति पञ्चावरणान्युच्यन्ते ।

प्राच्यां तथाभिशरणे चतुरश्चकुण्डे त्वाधाय वह्निमपि तत्र सदाशिवास्त्यम् ।
+ + + + दिचरोऽस्तु चतुर्थमंशं मूलङ्गमूर्तिमनुभिः क्रमशो जुहोति ॥

तथथा — यथोदितमग्निमुक्तपक्षोरेणाधाय शिवसन्धानं च कृत्वा पञ्च-
संस्कारसंस्कृतादग्नेः पूर्वमेव किञ्चिदुद्धृत्य चुल्लयां प्रज्वलितं कपिलाक्षीरे पञ्च-
प्रस्तुतिशालितपुलैरेकशिष्यदीक्षायां प्रतिशिष्यं प्रतिकुडुम्बवृद्धया प्रोक्तमेण
चरुं श्रपयित्वा यथावदभिधार्य कुण्डानितके वारुण्यां दर्भेषु संस्थाप्य मन्त्रसं-
हितयाज्येन हुत्वा चरौ सम्पात्य धेन्वामृतीकृत्य चतुर्धा चरुं विभज्य (म ? मू)-
लस्थायैकमंशं भगवते कुम्भस्थायापरं निवेद्यान्यमग्नये शिष्टं सशिष्यायात्मने
स्थापयेत् । अत्र ब्रह्मशम्भुः —

“अभिनीय शिवायांशमग्नये कलशाय च ।

सशिष्यायात्मने शेषं रक्षेदविहतं चरोः ॥”

इति ।

अथावदानन्त्रितयं जुहुयात् तु पृथक् पृथक् ।

स्तुचैव मूलमन्त्रेण क्रमेणाज्याभिधारितम् ॥ ४६ ॥

अथाज्याभिश्रितं हुत्वा मूलेनैकादशाहुतीः ।

ब्रह्माङ्गमूर्तिमन्त्रैस्तु हुत्वैकैकां पृथक् पृथक् ॥ ४७ ॥

अत्र

“ब्रह्मास्त्रमन्त्रैश्च षडङ्गमन्त्रैराज्येन सर्वैः परिवारमन्त्रैः ।

विद्यश्वरार्थैर्जुहुयात् क्रमेण”

हृति मञ्जर्यम् ।

तद्वत् तिलैश्च हुत्वाथ हुत्वा पूर्णाहृतिं तथा ॥ ४८ ॥

रुद्रादिभ्यो बलिं क्षिप्त्वा लब्धानुज्ञः शिवाद् गुरुः ।
शिष्यं तु शिष्यौ शिष्यान् वा दीक्षयेदधिकारतः ॥ ४९ ॥

एतावत् कर्म सामान्यक्रियादीक्षासु देशिकैः ।
सामग्याधासु विज्ञेयं साधकान्तास्वनुकमात् ॥ ५० ॥

सामान्यक्रियाधिकारः ।

अथ समयदीक्षायां यथोदिताज् शिष्यान् कृतदन्तधावनान् निर्वर्तित-
खानसान्यनित्यानुष्ठानान् धवलाम्बरोत्तरीयान् द्वाराद् बहिः संस्थाप्य स्वय-
मन्तः प्रविश्य प्रणम्य देवं विज्ञापयेत् ।

यदर्थोऽयं मया देव ! शिवयज्ञः प्रवर्तितः ।
त हमे पशवः शान्ता द्वारि तिष्ठन्ति वारिताः ॥ ५१ ॥

तत् कुरुष्व प्रसादं मे तत्पवेशाय शङ्कर ! ।
करोम्यनुग्रहमिति देवेनानुग्रहे कृते ॥ ५२ ॥

सकलीकृत्य चात्मानं सदाशिवतनुर्गुरुः ।
दीक्षाधिकरणेष्वेकः पञ्चस्वपि शिवो ह्यहम् ॥ ५३ ॥

यज्ञसंरक्षकः कुम्भैः कर्मसाक्षी च मण्डले ।
होमाधिकरणेनामौ शिष्ये तत्पाशबन्धहृत् ॥ ५४ ॥

आचार्योऽनुग्रहपरः सोऽहमेवेति भावयेत् ॥ ५५ ॥

द्वारस्य बाह्यभुवि मण्डलकेऽथ शिष्यं दर्भाक्षतप्रणवपङ्गजविष्टरस्म् ।
बद्धाङ्गलिं भगवदुन्मुखमूर्धवकायं पश्येद् गुरुः स्वयमुदग्वदनोऽर्थहस्तः ॥

अत्र ब्रह्मशम्भुः —

“विलेखयेच्छखातस्तं यावत्पादनखाग्रकम् ।

नखाग्राचूडिका यावत् तत्त्वज्ञानदशा गुरुः ॥”

इति ।

आत्मायमस्य शिथिलीकृतबन्धजाल-

स्त्व(ह?न्तः)शिवत्वमधुना शिवशक्तिपातम् ।

ध्यात्वेत्थमर्घ्यसलिलैस्त्रिवोक्ष्य चास्त्रात्

तं भस्मना त्रिरभिताङ्ग्य शिरस्यथाद्विः ॥ ५६ ॥

सम्प्रोक्षयेति यावत् । शिष्यस्य शिरसि कुसुमं विन्यस्य कुशाग्रमूलाभ्यां
हृदयादूर्ध्वं त्रिधातिर्यगुल्मिखेत् । “नाभेरुर्ध्वमधश्चे”ति भोजराजः । अथधा-
रशक्तितत्रयस्थं (?) ज्ञानक्रियाशक्तियुक्तं पशुमूर्तिमन्त्रेणोद्भाव्य विद्यादेहं च
विन्यस्य मूलाङ्गमूर्तिभिः सकलीकृत्याभिपूज्य सितसूक्ष्मेण विशुद्धेनाहतेन वस्त्रेण
प्रोक्षितकवचावगुणिठतमूलाभिमन्त्रितेन नेत्रमन्त्रेण शिष्यस्य नेत्रबन्धं विधाय
यागगृहं प्रवेश्य कुम्भाग्रिमण्डलशिवानां प्रदक्षिणं कारयेत् ।

शिवस्य दक्षिणे भागे कल्पिते कमलासने ॥ ५७ ॥

घर्मादिभिश्चतुर्भिश्च सकुशे तं निवेशयेत् ।

हृषीजपुटहंसेन नूलेन पुतनादिना ॥ ५८ ॥

संहारमुद्रया तस्य संज्ञां संहृत्य देशिकः ।

स्थूलपाशकलाजालमपि शुद्धफलासये ॥ ५९ ॥

शिष्यदेहगतं ध्यात्वा बैन्दवीभिर्विशोधयेत् ।

भूतशुद्धिविधानेन धारणाभिर्विशोध्य तम् ॥ ६० ॥

हृदये तस्य सूर्यादिविम्बब्रह्मादिपङ्कजे ।

पञ्चमन्त्रकलाजालमूर्त्यज्ञाद्यं सदाशिवम् ॥ ६१ ॥

सासनं मूर्तिसहितं विद्यादेहं यथाविधि ।

मनसाराध्य तनाभिकुण्डामौ जुहुयाद्विया ॥ ६२ ॥

श्रूमध्याभ्योरुदे विन्दौ शिवध्यानेन चास्य तु ।

आस्त्मशुर्द्धि समापाद्य गन्धालिप्तकरः स्वयम् ॥ ६३ ॥

शिवहस्तं विधाय स्वे वामपाण्यम्बुजे सरन् ।

आसनादिकमात् साङ्गं शिवं सम्पूज्य वै धिया ॥ ६४ ॥

हृदीजमूलहंसाढ्यं तस्मिन् विन्यस्य चेतसा ।

तं हस्तं शिष्यहृदये विन्यसेत् प्रथमं ततः ॥ ६५ ॥

हृदादिग्रन्थिभेदार्थं क्रमात् तत्कण्ठतालुगम् ।

श्रूमध्यं च मूर्धिस्य कुर्याद् रुद्रपदासये ॥ ६६ ॥

तदनु शिष्यस्य पाण्योः पुष्पाञ्जलिं गन्धपुष्पाधिवासितं कृत्वोत्थाय
देवाग्रे शिष्यमूर्धकायं देवाभिमुखं संस्थाप्य स्वयमुदड्मुखस्तिष्ठन् पशोस्तिरो-
धायकं नेत्रबन्धं ध्यात्वा ज्ञानासिना पाशुपतास्त्रेण नेत्रबन्धमपनीय पुष्पाञ्जलिं
क्षिपेत्युक्त्वा तमञ्जलिं मण्डले पातयेत् । बद्धनेत्र एव पुष्पाञ्जलिं क्षिपेदिति
केचित् । तत्र मूर्त्यज्ञादिपु यत्र पति पुष्पाञ्जलिस्तन्नामधेयान्तं (?) कुर्यात् ।

शिवान्तं ब्राह्मणस्य स्याद् देवगणान्तमन्ययोः ।

शूदस्य मुनिशब्दान्तं नाम कुर्याद् यथाकमम् ॥ ६७ ॥

तस्याप्टाङ्गनमस्कारमुपदिश्य प्रणामयेत् ।

अत्र भोजराजपक्षे तु प्रदक्षिणानन्तरं पुष्पाञ्जलिं (प्रक्षिप्यान)न्तरमुप-
वेश्य शिष्यं धारणाभिर्विशोध्य सकलीकृत्य शिवहस्तं विन्यसेदिति । नैतन्मू-
लागमसम्मतं, यतो धारणाभिर्विशुद्धस्यैव मण्डलस्थविशिष्टाशिवे पुष्पाञ्जलि-
प्रक्षेपाधिकार इत्यतः प्रागुक्तं एव पक्षो ब्रह्मशम्भुना च स्वीकृतः । तदनु शि-
वकुम्भायामनये च पुष्पाञ्जलिपूर्वं नमस्कारमुपदिश्य कुण्डाद् वायव्यभागे प्रा-
ग्वत् कल्पितासने शिष्यं निवेश्य मन्त्रसंहितयाज्येन हुत्वा सम्पात्य शिष्यस्या-
त्मनश्च नाढीसन्वानं विद्ध्यात् । तत्र दर्भमूलं स्वजञ्जासन्धौ गृहीत्वा दर्भाग्रं
शिष्यहस्ते दद्धात् । विपरीनमिति भोजराजः ।

अथ शिष्यस्येदापिङ्गलासुपुम्नानाडीः स्वनाडीः प्रविष्टाः सम्भाव्य
मूलेनाहुतित्रयं पञ्चकं वा हुत्वा तच्चैतन्यग्रहणाय प्रवेशनिर्गमौ विधायाष्टशत-
मूलेन दशांशेनाङ्गमूर्तीनां हुत्वा पूर्णा च विधाय प्रायश्चित्तार्थं पुनरष्टोचरशतं
मूलेन हुत्वा तदीयां प्राक्तनजातिमुद्धरेत् ।

अत्र ब्रह्मशम्भुः —

“नाद्विजो युज्यते सिद्धया न च निर्वाणमश्नुते ।

द्विजोऽपि हि यतस्तेन कुर्यात् तं द्विजसत्तमम् ॥”

इति । एतसाद् द्विजानां जात्युद्धारेण द्विजोत्तमत्वं च पशुजातिमोक्षाच्छिवत्वं (च) भवति ।

शूद्रस्यापि शूद्रत्वपशुभावव्यावर्तनाच्छिवत्वलक्षणद्वितीयजन्म जात्युद्धारेण भवतीत्यतो दीक्षितः शूद्रो न भवति, किन्तु शिवसंस्कारजातस्य शिवत्वसम्भवात् पूर्वजन्मव्यपगमाच्च वेदमन्त्रव्यतिरिक्तशैवमन्त्रतन्त्रश्रवणपूजासु योग्यता भवति ।

ननु शिवसंस्कारजात्युद्धाराच्छूद्रस्य द्विजत्वमस्ति चेत् किमिति वेदमन्त्रानधिकारित्वमिति चोद्ये ब्राह्मण्यां ब्राह्मणाजजातस्यापि वैदिकमन्त्रैरुपनयनेन संस्कृतस्य वैदिकद्विजस्यैव वेदेऽधिकारः, कारणानुगुणकार्यत्वात्, तद्वच्छैवमन्त्रसंस्कृतस्य तदनुगुणद्विजत्वसिद्धौ तन्मन्त्रपूजादावेवाधिकार इत्यपपन्नम् ।

तत्राचार्यः स्वहृत्पदे मायापर्यङ्कशोभिते ॥ ६८ ॥

रागतत्त्वास्तृते रम्ये पशुसंज्ञोपधानके ।

विद्याप्रदापे सुक्षिणौ स्मरेद् विद्यापती शिवौ ॥ ६९ ॥

तौ च संपूज्य मनसा पशुं पश्यात् समुद्धरेत् ।

तस्य हृत्पङ्कजे जीवं प्रोक्ष्य सन्ताड्य हेतिना ॥ ७० ॥

रेचकेन स्वयं मूर्धा निर्गत्य तु सुपुर्णया ।

शिष्यदेहं प्रविश्यात्महृत्पद्मस्यं तु पुद्गलम् ॥ ७१ ॥

उद्धरेच्छेदविश्लेषौ विधायाद्वेण चाङ्गुशात् ।

आङ्गुष्ठं चोर्ध्वं नाड्या तु द्वादशान्ते निवेश्य तु ॥ ७२ ॥

अभिपूज्य ध्रुवेणाथ तारं हंसं च कारकम् ।

अपेदिति यावत् ।

संहारमुद्रया तस्मात् समाहृत्य तु पुद्गलम् ॥ ७३ ॥

अथ पूरकेण स्वहृदयाङ्गजे शिवयोर्गर्भे निवेश्य कुम्भकेन समरसीकृत्य मनसाभ्यर्चर्य तत्र विद्यायां जातं विचिन्त्य रेचकेन सुषुम्नयोर्ध्वं नीत्या ब्रह्म-

विष्णुरुद्रेश्वरसदाशिवेषु कमादायोज्य तानतिकम्य द्वादशान्ते संबोज्य भ्रुवे-
णाभिपूज्य प्रणवहंसप्रणवैस्ततः संहारिण्या तं गृहीत्वा तथैव सुषुभ्नया शि-
व्यस्य हृदम्भोजे निवेश्य हृदयसम्पुटहंसेन समरसीकृत्य द्वादशान्तामृ-
तेनाप्लाव्य पुनर्जातं निर्मलं कुमारं चिन्तयेत् ।

ब्रह्मादिकारणोपाधिशिवसंसर्गपावितम् ।

तज्जातं शिष्यमुद्घाव्य द्विजत्वेनोपपादयेत् ॥ ७४ ॥

अत्र मकुटोत्तरे —

“अन्यं कीटकमादाय कुच्छिसंवेष्टितं मृदा ।

अमरो धूर्णनादाधैः स्वजातिं कुरुते यथा ॥

तद्वद् दीक्षासु संस्कारैर्निर्मलः शिवतामियात् ।”

जात्युद्धारायाहुतित्रयं मूलेन हुत्वा ततो द्विजत्वापादनाय च ओं हौं
शिवाय स्वाहा इति च हुत्वा, ओं भगवन्नयमात्मयोनिबीजाहारभावदेश-
शुद्धो द्विजो भवतु स्वाहा । पुनराहुतित्रयेण हुत्वा रुदांशतामापादयेत् ।
ओं भगवन्नयमात्मा रुद्रो भवतु स्वाहा । “तत्संस्काराश्च पञ्चैव शिवामेरिव”
इति ब्रह्मशम्भुमतदर्शनाद् अभिकार्यपटलमार्गेण गर्भाधानादिसंस्कारनिष्पत्तये
सद्यादिभि पृथक् पृथगभ्यर्च्य द्वयादिभि पृथक् पृथग् जुहुयात् । संसारि-
तद्विजसंस्कारेभ्यो (?) दीक्षितद्विजसंस्कारव्यतिरेकं दर्शयति ।

गर्भाधानं स्मृते शक्तौ(?) मलापायसमाश्रयात् ।

बीजं + + + + + + ब्रह्मादिस्पर्शशोधितम् ॥ ७५ ॥

व्यक्तिः स्वतन्त्रतायास्तु तस्य पुंसवनं भवेत् ।

मायात्मनोविवेकेन ज्ञानं सीमन्तकल्पना ॥ ७६ ॥

ज्ञातहेयपरित्यागादुपादे(या!य)परिग्रहः ।

जातकर्म भवेत् तस्य शिवत्वव्यञ्जकं हि तत् ॥ ७७ ॥

उक्तं हि नामकरणमित्थं संस्कारपञ्चकम् ।

ब्रह्मशम्भुरिह प्राह निष्कामानाशनादयः ॥ ७८ ॥

अशिवाः शिवमार्गेऽस्मिन् भवभूतिफला आपि ।

एतस्मादुपनिष्कामणादीनप्ये(तान्) संस्कारान् जीवाम्रेहक्तमार्गेण कृत्वा
क्तोऽस्य यज्ञोपवीतं मूलेन दत्त्वा प्रायश्चित्तार्थं शतं सहस्रं वा प्रासादेनाज्येन

हुत्वा पूर्णहुतिं चाथ कुम्भाभिशेवानां प्रणामं कारयेत् । पुनः शिवं चाभि-
पूज्य त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य सुवर्णकुम्भादिभिरशून्यहस्तः शिवं गुरुं च शिष्यो
दण्डबत् प्रणमेत् ।

तमुत्थाप्य गुरुः शिष्यमाशीर्भिरभिनन्द्य च ॥ ७९ ॥

जातः समययोग्यस्त्वमिति ब्रूयात् प्रसन्नधीः ।

इहामुत्रार्थपत्तै खलु समयदीक्षेति काथिता
द्विजो जात्युद्धाराद् भवति पतिविद्याश्रयवशात् ।

ततः पूजाजप्यश्रवणविधियोग्यश्च स भवेत्

तथा रुद्रांशास्मा प्रतिदिनशिवार्चादिगुणवान् ॥ ८० ॥

अत्र ब्रह्मशम्भुः—

“यथाव्यवस्थितान् वर्णान् सापेक्षान् स्वाश्रमानपि ।

स्वापयेन्नित्यमीशा(ना ?)श्चिगुरुपूजानतिक्रमात् ॥

पूर्वाश्रमानपेक्षं तु व्रतं यद् ब्रह्मचारिणः ।

भौतिको नैषिको वापि सम्यगायातुर्महीति (?) ॥”

इति । एतस्माद् भस्माधाराक्षसूत्रकौपीनदण्डांश्च जटाशिखयोरन्यतमां
चेति पञ्च मुदाः पञ्चब्रह्मभिरङ्गैश्चाभिमन्त्र्याथ धारयेत् ।

नाडीसन्धानहोमः प्रथममय भवेन्मन्त्रसन्तर्पणार्ची-

जात्युद्धारद्विजत्वैः प्रतिपदगमनाच्छक्तिचैतन्ययोगः ।

संस्काराद् रुद्रतासिस्तदनु निगदितं चोपवीतप्रदानं

प्रायश्चित्तं प्रणामः समय इति भवेत् सामयी नाम दीक्षा ॥८१३॥

इति श्रीमदीशानशिवगुरुदेवपद्धतौ सिद्धान्तसारे उपरिभागे क्रियापादे
सामान्यक्रियासमयदीक्षापटलः षोडशः ।

अथ सप्तदशः पटलः ।

अथ निर्वाणदीक्षादिक्रियानिष्पत्तिसाधनम् ।

यथाधदध्वनां षण्णां स्वरूपं तु निरूप्यते ॥ १ ॥

तत्त्वाध्वा चैव वर्णाध्वा मन्त्राध्वाध्वा च भौवनः ।
 पदाध्वा च कलाध्वा च षट्प्रकारोऽध्वनिर्णयः ॥ २ ॥
 व्याप्यास्तत्त्वादयः पञ्च मलाध्या व्यापकास्त्रयः ।
 पुनर्मलादयो व्याप्याः कलाध्वा व्यापकः स्मृतः ॥ ३ ॥
 तत्र तत्त्वानि षट्क्रिंशत् तत्त्वाध्वा स्याद् विलोमतः ।
 क्षकारादिरकारान्तो वर्णाध्वाक्षरसन्ततिः ॥ ४ ॥
 सधादिकानि ब्राह्मणि मन्त्राश्च हृदयादयः ।
 मूलमन्त्रश्च मन्त्राध्वा प्रागेवात्र प्रदर्शितः ॥ ५ ॥
 कालाग्न्यादीनि शक्त्यन्तं भुवनानि शतद्रव्यम् ।
 सचतुर्विंशतिपुरं भुवनाध्वेति कथ्यते ॥ ६ ॥
 व्योमव्यापिपदान्यत्र यान्येकाशीतिसंख्यया ।
 विलोमतः पदाध्वा स्यान्मन्त्रोद्घारे स चोदितः ॥ ७ ॥
 निवृत्तिश्च प्रतिष्ठा च विद्या शान्तिश्च पञ्चमी ।
 शान्त्यतीतेति हि कलाः कलाध्वा सोऽपि दर्शितः ॥ ८ ॥
 तन्त्रेऽस्मिन् प्रागनुक्तत्वाद् भुवनाध्वाथ कथ्यते ।
 कालाग्निसंज्ञं कृष्णाण्डं हाटकं ब्राह्मवैष्णवे ॥ ९ ॥
 रौद्रं च भुवनान्यत्र ब्रह्माण्डान्तःस्थितानि षट् ।
 ब्रह्माण्डमूले कालाग्निभुवनं दशकोटिभिः ॥ १० ॥
 योजनैर्विस्तृतं तस्य विमानं लक्षयोजनम् ।
 तस्य सिंहासनं पञ्चसहस्रैः साग्निमण्डलम् ॥ ११ ॥

अत्र मञ्जर्यो —

“कालाग्निः स च योजनायुततनुर्लोकान् दिवक्षुः स्थितो-
 ऽभ्युदीर्णाग्निश्चैक्षिनेत्रविकर्त्तर्वक्षैश्च दंष्ट्रोज्जवलैः ।
 सत्पाशाङ्कुशसङ्कुशद्वाख्येष्टकशरेष्वासाग्निखट्वाङ्कै-
 देविभिः शूलकपालसाभयवरैर्नानाहि भूषान्वितः ॥”

इति । अपिच

अनतिकृशकृशानुश्रेणिविद्युद्वितान-
 द्युतिक्षेपिलजटाभिर्विप्रकीर्णाभिरुप्रः ।

प्रतिभयभट्टमण्डस्थधरः कृत्तिवासाः
सितभसितसिताङ्गो भाति कालग्निरुद्रः ॥ १२ ॥

सप्तकोटिगणैर्भीमैरात्मवेषानुकारीभिः ।
हृदैः परिवृतो देवस्तेषां चैव दशेश्वराः ॥ १३ ॥

धूम्रेश्वरश्च कपिलः कालकोऽवीश्वरस्तथा ।
जलदध्यञ्चलोऽर्थेश ईशोऽनन्तश्च पद्मभूः ॥ १४ ॥

एते पूर्वादिदशदिक्षु प्रतिसप्ततिलक्षगणानामधिपतयः सपरिवारास्तिष्ठन्ति ।

कालग्निभुवनादूर्ध्वं कूष्माण्डभुवनं स्थितम् ।
योजनानां नवतिभिर्लक्ष्मस्तद्विस्तृतोच्छ्रूतः ॥ १५ ॥

तन्मध्ये पञ्चसाहस्रयोजनस्तस्य चालयः ।

कूष्माण्डस्तु सहस्रयोजनतनुस्त्र्यक्षैस्त्रिभिश्चाननै-
देष्ट्राभीषणदन्तुरैश्च दहनज्वालाद्वासात्मवान् ।

विद्युतिपङ्कजटः कर्रेडमरुकं खट्वाङ्गपाशाङ्कुशान्-
विभ्रच्छूलकपालवह्निभुजगानान्त्रास्थिमालाधरः ॥ १६ ॥

अपिच,

घण्टाशृङ्खलबद्धकेशवसनः प्रेतासने संस्थितो
भस्मोदधूलितविग्रहश्च भुजगैर्नानाविधैर्भूषितः ।
भूतप्रेतपिशाचजम्भकगणैः पट्कोटिसंख्यैर्वृतो
भीमः स्वे भुवने विभाति भगवान् कूष्माण्डरुद्रः स्थितः ॥ १७ ॥

तस्याधस्तात् परितः पञ्चकोटिसंख्यया

नरकाण्यतिदुःखानि पच्यन्ते येषु पापिनः ॥ १८ ॥

तेषामपि च मुख्यानि द्वात्रिंशत्तरकाणि तु ।

तेषामपि त्रयो वर्गाः स्युस्तेषां चाधिपाञ्चयः ॥ १९ ॥

रौरवः कुम्भीपाकोऽवीचिश्च । तानि च रौरवमहारौरवशीतोष्णसन्तापन-
विदारणपङ्कमहापङ्कासिपत्रवनसूचीमुखकालसूत्रक्षुरधारसंज्ञान्येकादश रौरवप्र-
धानानि । तद्वत् कुम्भीपाकाङ्गारनिचयश्चभक्षणासुकूयपङ्ककक्षपादनतसलो-

हतसवालुकास्यभज्जसूकरस्वमांसभक्षणावाङ्मुखलभ्वनानि कुम्भीपाकप्रधानान्ये-
कादश । अवीचिकिमिनिचयकूटशब्दलिनिरुच्छवासामेध्यकूपकिमिकूपान्धकूप-
निरालम्बनपतनशूलप्रोतवैतरणिसंज्ञान्यवीचिप्रधानानि दश ।

कूशमाण्डरुद्रः सर्वेषां नरकाणां प्रभुः स्मृतः ।
+ + + (योज)नादूर्ध्वं सप्तपातालसंस्थितिः ॥ २० ॥
तेषां नवतिलक्षणाणि प्रत्येकं विस्तृतिः स्मृता ।
उपर्युपरि सप्तापि पातालानि स्थितानि हि ॥ २१ ॥
अतलं चैव पातालं नितलं च गमस्तितम् ।
महातलं च सुतलं रसातलमतःपरम् ॥ २२ ॥

तानि च कमाद्देममाणिकेन्द्रनीलपुष्यरागरजतस्फटिकमयानि ।
रसातलं तु शैलमयं मुक्ताफलाकीर्णमिति विद्यात् ।

दैतेया दानवा नागाः कृतपुण्यास्तु ये पुरा ।
पातालेषु वसन्त्येषु हरपादार्चने रताः ॥ २३ ॥
विरोचनहिरण्याक्षप्रदादबलिशम्बराः ।
बृत्राद्याश्वैव दैत्येन्द्राः पातालस्वर्गवासिनः ॥ २४ ॥
भूमेश्व धारणे युक्तो विष्णुर्योऽनन्तविग्रहः ।
सोऽप्यास्ते भवने दिव्ये नागेन्द्रैरर्चितः सदा ॥ २५ ॥
तत्र भोगवती नाम वासुकेर्नगरी शुभा ।
हेमरत्नमयी दिव्या दिव्यभोगसमन्विता ॥ २६ ॥

क्रमात् पातालानामधिपतयः सप्त रुद्रास्तत्र तत्र निवसन्ति । ते च
चण्डविजयज्येष्ठामयार्थवपदमहारुद्रैर्कृतसंज्ञाः । सामान्येन सर्वपातालाना-
मधिपतिर्हाटकेश्वरदेवः ।

हैमं तु हाटकेशस्य पुरं दिव्यगणावृतम् ।
विस्तारायामतस्तुत्यं सहस्रद्वययोजनैः ॥ २७ ॥
तस्य विमानं द्विशतयोजनप्रमाणम् ।
तन्मध्ये कनकद्युतिसिन्धनयनः सिंहासनस्थो भुजै-
र्विभ्राणो वरदाभये च हरिणं उङ्गं च दिव्याकृतिः ।

धुर्घोन्दुकलाभुजङ्गवलयस्तग्जाटजूटोज्जवलः
पार्वत्या सहितस्तु हाटकशिवो दिव्यैर्गणैरावृतः ॥ २८ ॥

दैत्यदानवनागेन्द्रकन्याभिश्च कुमारकैः ।
अभ्यर्थ्यमानः सततं सुगन्धकुसुमोत्करैः ॥ २९ ॥
तस्योर्ध्वं खलु भूलोकादासत्यात् सप्तधा स्थितम् ।
ब्राह्मं तु भुवनं प्रोक्तं ब्रह्मसृष्ट्यमिपूरितम् ॥ ३० ॥

तस्य दशलक्ष्योजनघना भूमिः पञ्चाशत्कोटियोजनविस्तुता पद्माकार-
वस्थिता ।

मध्येऽस्याः कर्णिकाकारो मेरुः कनकपर्वतः ।
स्थितः षोडशसाहस्रयोजनं त्ववनावधः ॥ ३१ ॥
चतुरशीतिसाहस्रं योजनानां तथोच्छ्रुतः ।
मूले षोडशसाहस्रं योजनं विस्तृतश्च सः ॥ ३२ ॥
ततोऽपि द्विगुणं मूर्धि विस्तृतः स महागिरिः ।
चतुर्दशसहस्रैस्तु योजनैर्ब्रह्मणः पुरी ॥ ३३ ॥
मध्येऽत्र मानसी दिव्या नानारत्नप्रभोज्जवला ।

तस्याः पूर्वाद्यष्टदिक्षु इन्द्रादिलोकपालानामष्टौ पुर्यो विश्वकर्मविनि-
र्मिताः । ताश्चामरावती तेजोवती सांयमनी कृष्णावती शुद्धावती गन्धावती म-
होदया यशोवतीसंज्ञाः ।

किञ्चित् पश्चिमतस्तत्र विष्णोरपि पुरं महत् ॥ ३४ ॥

तद्वत् पूर्वोत्तरे भागे ज्योतिःशिखरसंज्ञितः ।
पर्वतोऽष्टसहस्राणां योजनानां प्रमाणतः ॥ ३५ ॥

तत्र दिव्यविमानेषु पार्वत्या सहितो हरः ।
गणेश्वरैः परिवृतो रमतेऽभ्यर्थितः सुरेः ॥ ३६ ॥
स्वर्गादापतिता गङ्गा प्लावयन्तीन्दुमण्डलम् ।
तस्मिन् हरजटाजूटे पतितास्माच्च निर्गता ॥ ३७ ॥

द्याता सीता गता प्राची भद्रास्या चोतरा दिशम् ।
याम्यामलकनन्दास्या सुचक्षुः पश्चिमां गता ॥ ३८ ॥

चतुर्दिक्षु गत्वा लवणसागरं प्रविष्टा इति यावत् ।
पूर्वेण मन्दरो मेरोर्दक्षिणे गन्धमादनः ।
विपुलः पश्चिमगिरिः सुपार्श्वशोत्तरे स्थितः ॥ ३९ ॥

एते चत्वारोऽपि मेरोर्विष्टकम्भगिरयः प्रत्येकमष्टसहस्रयोजनप्रमाणा रत्न-
बहुला दिव्यजनसेव्याः । तेषु क्रमाद् देवोद्यानानि सरांसि च । यथा —

वनं चैत्ररथं प्राच्यां दक्षिणे गन्धमादनम् ।
वैआजं विपुले तद्वत् सुपार्श्वे नन्दनं स्मृतम् ॥ ४० ॥
अरुणोदं सुभद्रं च सितोदमथ मानसम् ।
सरांसि देवभोग्यानि मन्दरादिष्वनुकमात् ॥ ४१ ॥
मन्दरादिषु तद्वच वृक्षाणां तु चतुष्टयम् ।
विद्यात् कदम्बो जम्बूश्च पिप्पलोऽथ वटस्तथा ॥ ४२ ॥
ते च प्रत्येकं द्विसहस्रयोजनविष्टकम्भोच्छ्रूयाः ।

गन्धमादनसंस्थस्तु जम्बूद्वीपस्थपादपः ।
जम्बूस्तन्नामधेयेन जम्बूद्वीपोऽयमुच्यते ॥ ४३ ॥

महागजप्रमाणानि स्वादूनि रसवन्ति च ।
सार्वकालं फलान्यस्य निपतन्ति सहस्रशः ॥ ४४ ॥

तस्मिन् फलरसोद्भूता नाम्ना जम्बूनदी सरित् ।
प्रवृत्ता देवगन्धर्वसिद्धचारणसेविता ॥ ४५ ॥

तज्जलस्पर्शनात् काष्ठमृतिकाशर्करादिकम् ।
जाम्बूनदास्यं भवति स्वर्णं षोडशवर्णकम् ॥ ४६ ॥
तज्जलस्नानपानेन प्राणिनो ये चतुर्विधाः ।
सर्वे भवन्ति सौवर्णा निर्जराश्वायुतायुषः ॥ ४७ ॥

मेरोस्तु परितः रुयातो लक्ष्योजनविस्तृतः ।
जम्बूद्वीपस्य स्पष्टानि नव वर्षाणि तानि हि ॥ ४८ ॥

लावणेन समुद्रेण द्वीपोऽयं वेष्टितो बहिः ।
 नवानामपि वर्षाणां मध्यमं स्यादिलावृतम् ॥ ४९ ॥

मेरुश्च तन्मध्यगतः केसराचलसङ्गतः ।
 इलावृताद् दक्षिणतो हरिकिम्पुरुषाद्ये ॥ ५० ॥

(भारतं) नव वर्षाणि त्रीणि तेष्वचलास्यः ।
 निषधो हेमकूटश्च हिमवांश्चात्र दक्षिणे ॥ ५१ ॥

पूर्वार्पिरायताः सर्वे पूर्वापरसमुद्रगाः ।
 रम्यहैरण्यकुरवो वर्षत्रयमिलावृतात् ॥ ५२ ॥

उत्तरे गिरय(स्ते च) प्राभृत् प्रागायतास्यः ।
 नीलः श्वेतस्त्रिशृङ्खी च वर्षसीमास्ववस्थिताः ॥ ५३ ॥

प्राच्यामिलावृताद् वर्षे खेको भद्राश्वसंज्ञितः ।
 पश्चिमे केतुमालश्च तयोद्वै वर्षपर्वतौ ॥ ५४ ॥

आनीलनिषधायामौ माल्यवद्वन्धमादनौ ।
 इलावृते पश्चवर्णा जम्बूफलरसाशिनः ॥ ५५ ॥

त्रयोदशसहस्रायुस्तेषां पूज्यश्च शङ्करः ।
 भद्राश्वे मानवाः शुक्रा दिव्यरूपायुतायुषः ॥ ५६ ॥

दिव्याप्रभोजना देवं यजन्ति च महेश्वरम् ।
 कुसुम्भकुसुमप्रलया हरिवर्षेऽयुतायुषः ॥ ५७ ॥

विष्णुं यजन्ते मनुजाः सर्वे चैक्षवभोजिनः ।
 किम्पूरुषे हैमवर्णा नरास्ते चायुतायुषः ॥ ५८ ॥

पूर्ववृक्षफलाहारा ब्रह्माणं पूजयन्ति ते ।
 भारते नैकवर्णास्तु नानाभाषाशनायुषः ॥ ५९ ॥

नानाबेवार्चनाः सर्वे नानाकर्मकरास्तथा ।
 महेन्द्रो मलयः सद्यः शुक्रिमानृक्षपर्वतः ॥ ६० ॥

विन्ध्यश्च पारियात्रश्च सप्तात्र कुलपर्वताः ।
 मुख्यशोऽत्र तथा नथो गङ्गा गोदावरी तथा ॥ ६१ ॥

यमुना नर्मदा तापी कृष्णवेण्णा सरस्वती ।
 तुङ्गभद्रा च कावेरी सिन्धुताम्रादिकास्तथा ॥ ६२ ॥
 स्पृष्टा: पीतास्तथा म्नाताः सर्वाः पापापहाः स्मृताः ।
 इदं तु भारतं वर्षं नवद्वीपविभूषितम् ॥ ६३ ॥
 कुमारीहिमवन्मध्ये द्वीपोऽयं पुण्य उच्यते ।
 कर्मभूमिरियं स्वर्गमपवर्गं च गच्छताम् ॥ ६४ ॥
 अन्ये म्लेच्छजनाकीर्णा द्वीपास्ते भारतस्य ये ।
 इन्द्रद्वीपः कशेरुश्च ताम्रवर्णे गमस्तिमान् ॥ ६५ ॥
 नागः सौम्यश्च गान्धर्वो वारुणश्चाष्टमः स्मृतः ।
 अस्मिन् कुमारीद्विपे तु देवर्णीणां तु मुख्यशः ॥ ६६ ॥
 स्थानानि यानि तानि स्युः संक्षेपादत्र तान्यपि ।
 असत्यादिषु वक्ष्यन्ते षट्पञ्चाशत् पुराण्युत ॥ ६७ ॥
 अमरेशादिसंज्ञाभिर्दृश्यन्तेऽत्रापि तानि ह ।

शम्भोः स्थानानीति यावत् । अत्र

महेन्द्रे जामदग्न्यश्चाप्यगस्त्यो मलयाचले ॥ ६८ ॥
 सर्वे ब्रह्महरीशानाः कुमारः शुक्लिमद्भूरौ ।
 क्रक्षे शिवो निवसति पारियात्रे नृकेसरी ॥ ६९ ॥
 विन्ध्ये दुर्गा हिमवति नरनारायणाश्रमः ।
 केतुमाले नरा नीलाः शियश्चोत्पलसन्निभाः ॥ ७० ॥
 क्षीरात्रभोजिनो रुद्रभक्तास्ते चायुतायुषः ।
 रम्ये रजतसङ्काशाः पञ्चसाहस्रजीविनः ॥ ७१ ॥
 मध्वाशा ब्रह्मभक्तास्ते रम्याङ्गाः स्थिरशौवनाः ।
 हिरण्यके हेमवर्णा द्राक्षाशाश्चायुतायुषः ॥ ७२ ॥
 सूर्यभक्ता नरास्तद्वत् कुरुर्वर्षे सुरोपमाः ।
 श्यामवर्णा मिथुनजाः कल्पवृक्षोपजीविनः ॥ ७३ ॥
 आयुर्द्वादशसाहस्रं तेषां पूज्यां शिवौ स्मृतौ ।
 कैलासे हेमकूटे च हिमवत्युत्तरेऽपि च ॥ ७४ ॥

त्रिशृङ्गे मन्दरे नीले गन्धमादनपर्वते ।
 कर्णिकारवने चैव पुराणि पुरशासितुः ॥ ७५ ॥

हेरलविमानानि प्राधान्येन भवन्ति हि ।
 अलकाद्या तु कैलासे धनदस्य पुरी शुभा ॥ ७६ ॥

वसुधारे वसूनां च रत्नाधारे सुरर्षिणाम् ।
 एकशृङ्गे ब्रह्मणस्तु जैगीषव्यस्य चाश्रमः ॥ ७७ ॥

गजशैले तु दुर्गायां सुनीले रक्षसां पुरी ।
 सुमेधे देवराजस्य श्वेताद्रौ गरुडस्य च ॥ ७८ ॥

षण्मुखस्य च तत्रैव कौबचे जारुधिपर्वते ।
 यक्षाणां शतशृङ्गे तु त्रिशृङ्गाद्रौ तथा श्रियः ॥ ७९ ॥

सहस्रशिखरेऽद्वयन्दे विद्याधरपुराणि हि ।
 महालक्ष्म्याः पारिजाते सरस्वत्याः सुपार्षके ॥ ८० ॥

अञ्जनाद्रावप्सरसां गन्धर्वाणां च पाण्डरे ।
 कुमुदाद्रौ तु रुद्राणां जारुधौ भास्करस्य च ॥ ८१ ॥

पिञ्जराद्रौ गणपतेर्हसकूटे तु वेघसः ।
 तत्रैव सनकादीनां दैत्यानां पञ्चशैलके ॥ ८२ ॥

दक्षिणे लवणाम्भोधौ लङ्काद्या रक्षसां पुरी ।
 ऐक्षवाद्यौ गणेशस्य द्वीपाः सन्ति पुराणि च ॥ ८३ ॥

सुराभौ भद्रकाल्याश्च भैरवाणां पुराण्यपि ।
 वीरभद्रस्य मातृणां क्षेत्रेशस्यापि तत्र हि ॥ ८४ ॥

घृतोदेऽमेश देवानां दध्यव्यौ ब्रह्मणो हरेः ।
 नारायणस्य क्षीराभौ श्वेतद्वीपोऽतिशोभनः ॥ ८५ ॥

हेरलविमानाद्यः पञ्चलक्षप्रविस्तृतः । ।
 चतुर्भुजैः श्वेतवर्णैः शङ्खचक्रगदाधरैः ॥ ८६ ॥

विष्णुसारूप्यमुक्तैस्तु जनैः स्त्रीभिश्च शोभितम् ।
 तत्र दिव्ये विमाने तु शेते नारायणो विभुः ॥ ८७ ॥

शेषाहिशयने दिव्ये श्रीभूमिसहितो विराट् ।
 सेवितः कुमुदाद्यैश्च विष्वक्सेनादिकैर्गणैः ॥ ८८ ॥

तत्रापि च गणाः केचिद् दिव्यरूपास्त्रिलोचनाः ।

भस्मच्छक्षास्त्रिपुण्ड्राङ्काः सन्ति रुद्रार्चने रताः ॥ ८९ ॥

स्वादूदकाब्धौ स्वाशासु लोकेशानां (पुरा)ष्टपि ।

प्रजापतीनां च पृथग् भोगवन्ति भवन्ति हि ॥ ९० ॥

अलमतिविस्तरेण । प्रस्तुतमेव प्रस्तूयते ।

जम्बूः शाकः कुशः क्रौञ्चः शास्त्रमलप्रक्षपुष्कराः ।

लवणक्षीरं दध्याज्यगुलमध्यजलार्णवाः ॥ ९१ ॥

इति + + + + + + + न्त्रेष्वपि च केषुचित् ।

मध्वादिकः क्रमः प्रोक्तो द्वीपाब्धीनां विभागशः ॥ ९२ ॥

जम्बूः प्रक्षः शास्त्रमलश्च कुशः क्रौञ्चस्ततः परम् ।

शाकश्च पुष्करास्त्वयश्च द्वीपाः सप्तार्णवावृताः ॥ ९३ ॥

लवणेष्टुमुरासपिर्दधिदुम्भजलार्णवाः ।

प्रोक्ताः + + + + + + + + + पि सर्वशः ॥ ९४ ॥

मिथोविरोधिनोरेवं द्वीपाभिक्रमपक्षयोः ।

उत्तरं मतबहुस्यादत्राश्रित्य निगद्यते ॥ ९५ ॥

जम्बूद्वीपालावणोऽभिधृद्विगुणस्तस्य बाष्पातः ।

लावणाद् द्विगुणो द्वीपः प्रक्षास्यो वलयाकृतिः ॥ ९६ ॥

तस्मिन् सप्तैव वर्षाणि सन्ति सप्त (च) पर्वताः ।

तद्यथा—शान्ताभयशिशिरसुखोदयानन्दशिवक्षेमकधुवसंज्ञानि वर्षाणि ।

गोमेदचक्कनारददुन्दुभिसोमक्रत्वभवैभ्राजसंज्ञा वर्षगिरयो लवणेष्टुमुद्रस्पर्शिनः सर्वे सहस्र्योजनविस्तारोच्छ्रयाः । तत्र तु —

आर्यकाः कुरराश्चैव विदंशा भाविनस्तथा ॥ ९७ ॥

वर्णाश्रत्वार एवं स्युर्यथात्र ब्राह्मणादयः ।

ते च पञ्चसहस्रायुःस्थिरयौवनशालिनः ॥ ९८ ॥

सोममूर्ति महादेवं यजन्तः सुखमासते ।

वर्षनयोऽपि सप्तात्राप्यनुतप्ता शिवामृता ॥ ९९ ॥

विपापा त्रिदिवा नन्दा सुकृता चामलोदकाः ।

प्रक्षाद् द्विगुण इक्षुदो द्विगुणोऽस्माच्च शाल्मलः ॥ १०० ॥

द्वीपस्तत्र च वर्षणि सप्त शैलाश्च निम्नगाः ।

यथाहुः ।—

हरीतजीमूतरोहितवैद्युतमानसहंससुपभसंज्ञानि वर्षाणि । कुमुदकुमु-
दोज्जतवलाहकद्वेणकद्वमहिषककुम्भसंज्ञाः पर्वता ऋज्वायता इक्षुदसुरोदस्प-
र्शिनः ।

योनितोया वितृष्णा च चन्द्रा शुक्ला विमोचनी ॥ १०१ ॥

निवृतिश्च सुभद्रा च सप्त नद्यस्तु शाल्मले ।

कापिला अरुणाः पीताः कृष्णास्याश्च द्विजादयः ॥ १०२ ॥

तत्रायुतायुषो मर्त्या धूमा वायुं यजन्ति ते ।

शाल्मलाद् द्विगुणो बाष्पे सुरोदो मण्डलाकृतिः ॥ १०३ ॥

द्विगुणोऽस्य कुशद्वीपस्तस्मिन् वर्षाणि सप्त वै ।

उद्दिदो वेणुमांश्चैव सुरयो लम्बनो धृतिः ॥ १०४ ॥

प्रभाकरश्च कपिलो वर्षाः स्फीतजनाकुलाः ।

विदुमो द्युतिमान् हेमो हरिः पुष्टः कुशेशयः ॥ १०५ ॥

मन्दरश्चेति गिरयः सुराज्योदधिसङ्गताः ।

हेमाभास्ते च वर्षाणां सप्तसाहस्रजीविनः ॥ १०६ ॥

कुशाद् वृतोदाद् द्विगुणो बाष्पेऽस्माद् द्विगुणः पुनः ।

कौशद्वीपोऽस्य वर्षाणि सप्त नद्यश्च पर्वताः ॥ १०७ ॥

कुशलमनोहरोणकप्रवरान्धकारमुनिदुन्दुभिसंज्ञानि वर्षाणि । कौशवा-
मनकारण्डकदिविस्पृग्विविदपुण्डरीकदुन्दुभिस्वनसंज्ञाः पर्वताः ।

गौरी कुमुदती चैव सन्ध्या रात्रिमनोजवा ।

स्यातिश्च पुण्डरीका च नद्यः प्राधान्यतः स्मृताः ॥ १०८ ॥

पुष्कराः पुष्कला धन्यास्तिष्याश्च ग्रामणादयः ।

जीवन्त्यष्टसहस्राणि वर्षाणि शिवपूजकाः ॥ १०९ ॥

कौञ्चात् तु द्विगुणो बाह्ये दध्य बिधस्तस्य बाह्यतः ।

शाकद्वीपो द्विमानोऽस्मात् तत्र वर्षाणि सप्त हि ॥ ११० ॥

जलदकुमारसुकुमारमणिचककुसुमोत्तरमोदकमहाद्वमसंज्ञानि वर्षाणि ।

उदयो रैवतश्चैव श्यामाकोऽस्तगिरिस्तथा ।

आम्बिकेक्यस्तथा रम्यः केसरी चेति पर्वताः ॥ १११ ॥

सुकुमारी कुमारी च नन्दिनी वेणुका तथा ।

इक्षुका धेनुका चैव गभस्तिः सप्त निष्ठगाः ॥ ११२ ॥

तत्र वर्णाश्च चत्वारो नगा मगधवामनाः ।

नन्दकाश्चैव पीताभाः सप्तसाहस्रजीविनः ॥ ११३ ॥

ते च सूर्यमूर्तिं यजन्ते ।

शाकाद् बाह्ये तु दुग्धाबिधद्विगुणोऽस्माच्च पुष्करः ।

तत्र वर्षाचलस्त्वेको मानसोत्तरसंज्ञितः ॥ ११४ ॥

मध्येन वलयाकारः पञ्चाशाद्विः सहस्रैः ।

योजनानां तु विस्तीर्णस्तावदुच्चो महागिरिः ॥ ११५ ॥

तस्य नोभयतो वर्षे तथैवोपरिमण्डले ।

अभ्यन्तरे महावीतो धातकी षण्डको बहिः ॥ ११६ ॥

तस्मिन् न नद्यो वर्णा वा द्विजप्रायोऽस्तिलो जनः ।

अयुतायुहेमवर्णो वायुमूर्तिं यजत्यसौ ॥ ११७ ॥

तस्य मानसोत्तरस्य मध्ये त्रिष्ठहस्रयोजनप्रमाणो न्यग्रोधतशः, तस्मिन् ब्रह्मा सपरिवारो निवसति ।

तस्योत्तरेण हर्यर्धतनोः शम्भोर्निकेतनम् ।

वसत्यस्मिन् हरिहरः पूज्यमानः सुरासुरैः ॥ ११८ ॥

पुष्कराद् द्विगुणो बाह्ये स्वादूदः सागरो महान् ।

तद्वाद्ये दशकोष्ठास्ति योजनानां हिरण्यभूः ॥ ११९ ॥

स्वाद्वब्धेष्टु बहिर्हिरण्यधरणिः कोष्ठा दशास्या बहि-

लोकालोकगिरिस्तु मेरुसद्वशश्चेत्सेधविस्तारतः ।

निर्जीवः खलु बायतोऽस्य तु तमः षट्प्रिंशता कोटिभि-
वर्षे चाण्डकटाहतः स च घनः षट्कोटिग्न्यूतिभिः ॥ १२० ॥

अलमतिप्रसङ्गेन । अथ भुवर्लोकादयः कथयन्ते । तद् यथा —

भूमेरूर्ध्वे योजनानां लक्षे सूर्यगतिः स्मृता ।

योजनैर्नवसाहस्रैर्विष्कम्भोऽरथस्य तु ॥ १२१ ॥

तत्प्रभामण्डलं तस्मात् त्रिगुणं हि प्रमाणतः ।

सूर्यलोकस्तु विज्ञयो विमानशतसङ्कुलः ॥ १२२ ॥

उद्यानैः सप्तमै रम्यैः शोभितः सजलाशयैः ।

सूर्यालक्षे स्थितश्चन्द्रस्तस्मान्नक्षत्रमण्डलम् ॥ १२३ ॥

तस्माद् द्विलक्षे तु बुधो द्विलक्षेऽस्माच्च भार्गवः ।

द्विलक्षे भार्गवाद् भौमस्तद्वद् भौमाद् बृहस्पतिः ॥ १२४ ॥

योजनानां द्विलक्षे तु गुरोः सौरिर्व्यवस्थितः ।

रथलिचक्रः सोमस्य कुन्दगौराश्र वाजिनः ॥ १२५ ॥

दश ते च वहन्त्येनं सोमलोकस्तु स स्मृतः ।

रक्ताष्टाश्वो बुधस्यापि रथो लोकः स तस्य हि ॥ १२६ ॥

कुसुमसद्वाष्टाश्वः शुक्रस्यापि रथो महान् ।

पद्मरागारुणाष्टाश्वो हैमो भौमस्य वै रथः ॥ १२७ ॥

रथस्तु पाण्डराष्टाश्वो हैमः स्यातो बृहस्पतेः ।

रथस्तु शबलाष्टाश्वः शनेरपि हिरण्यमयः ॥ १२८ ॥

धूसरस्तु रथो राहोर्नीलाष्टाश्वैरलङ्कृतः ।

अष्टौ धूम्रारुणाः केतोरश्वा युक्ता रथे स्मृताः ॥ १२९ ॥

तयोरपि स्थितिः स्याता द्वधस्तात् सोमसूर्ययोः ।

एतेषां तु पृथग् लोकास्त एव परिकीर्तिताः ॥ १३० ॥

शनेरुपरि लक्षे तु सप्तर्णिणां तु मण्डलम् ।

तेषामुपरि लक्षे तु मेषीभूते ध्रुवः स्थितः ॥ १३१ ॥

ग्रहनक्षत्रताराणां प्रेरको ध्रुव ईरितः ।

भूमेरूर्ध्वे भुवर्लोकस्त्वा नक्षत्रपथात् स्मृतः ॥ १३२ ॥

तदूर्ध्वमा ध्रुवपथात् स्वर्लोकः स्वर्गं उच्यते ।
 तत्रामरावती नाम शकस्य तु पुरी शुभा ॥ १३३ ॥
 देवर्षीणां विमानानि तत्र सन्ति सहस्रशः ।
 आदित्यानां च रुद्राणां वसूनामश्चिनोरपि ॥ १३४ ॥
 मरुतामपि साध्यानां पुराणि भुवनानि च ।
 स्वदिक्षु लोकपालानां राजर्षीणां च मुख्यशः ॥ १३५ ॥
 गन्धर्वाणां पितृणां च विमानानि सहस्रशः ।
 अन्येषां च स्वर्गजितामावासः स्वरि(तः ? ति)स्मृतः ॥ १३६ ॥
 ते स्वपुण्यानुरूपांस्तु भोगांस्तत्रैव भुजते ।
 शिंशुमारो ध्रुवस्यापि स्यादाधारो ध्रुवोपरि ॥ १३७ ॥
 ध्रुवात् कोश्या महर्लोको वैमानिकसुरैर्वृतः ।
 कोटिद्वये महर्लोकादूर्ध्वं लोको जनः स्मृतः ॥ १३८ ॥
 तत्र सिद्धा विमानेषु मानसा ब्रह्मणः सुताः ।
 निवसन्ति महात्मानो योगैश्वर्योपबृहिताः ॥ १३९ ॥

आ ब्रह्मप्रलयादिति यावत् ।
 कोटित्रये जनादूर्ध्वं तपोलोकः प्रतिष्ठितः ।
 वैराजा नाम ये देवास्तपोलोके वसन्ति ते ॥ १४० ॥

आ ब्रह्मप्रलयात् तेऽपि वसन्ति ।
 तपोलोकात् तु षट्कोश्यामूर्ध्वं सत्यं प्रतिष्ठितम् ।
 ब्रह्मलोकस्तु स ज्ञेय आब्रह्मप्रलया स्थितिः ॥ १४१ ॥
 प्रजानां पतयश्चैव दक्षभृगवादयोऽमलाः ।
 ब्रह्मलोकजितोऽन्ये च यतयो ब्रह्मवादिनः ॥ १४२ ॥
 यत्र यद् ब्रह्मसदनं न तद् वर्णयितुं क्षमम् ।
 सत्यलोकात् ततः किञ्चिदूर्ध्वं विष्णुपुरं महत् ॥ १४३ ॥
 तेजोमयमपर्यन्तं तत्र वर्णयितुं क्षमम् ।
 ब्राह्मे ब्रह्मा सदैवास्ते पूज्यमानः सुरादिभिः ॥ १४४ ॥

स्वलोके भगवान् विष्णुरास्तेऽनन्तासने विभुः ।
 योगिभिः कुमुदायैश्च विष्वक्सेनादिभिर्गणैः ॥ १४५ ॥
 चक्राद्यैश्चायुधैः सर्वैर्मूर्तिमद्विरूपस्थितः ।
 योजनानां तथा कोष्ठां विष्णुलोकादथोपरि ॥ १४६ ॥
 रुद्रलोकः स्थितस्तस्य प्रभावो नोदितुं क्षमः ।
 ज्योतिःप्राकारसंवीतः सूर्यकोटिसमप्रभः ॥ १४७ ॥
 तत्र दिव्यवपुर्देवस्थिणेत्रश्चन्द्रशेखरः ।
 स्कन्दनन्दिगणेशैश्च गणैर्दिव्यवपुर्शरैः ॥ १४८ ॥
 उपास्यमानः सारूप्यमुक्तैरीशार्चने रतैः ।
 आस्ते दिव्यविमानेषु शश्वद् देव्या सहोमया ॥ १४९ ॥

अलं वर्णनया । भूरादिसत्यान्तेषु पृथक् पृथग् रुद्रास्तदधिष्ठयः सप्त ।
 यथा मञ्जर्यी —

“भूमौ सुभद्रो दिवि वायुवेगः स्वर्गे महावीर्यपराक्रमारूप्यः ।
 रुद्रो महःस्थो विकटः परस्तात् रुयातो महाकालकैश्चित्तौ च ॥
 सत्यलोकेश्वरः श्वेतस्तो ब्रह्मा ततो हरिः ।
 रुद्रः स्वयं स्वलोकेशो ब्रह्माण्डान्तरितीरितः ॥”

अथ ब्रह्माण्डाद् बाय्यतो दशादिक्षु प्रतिदिशं दश दश रुद्रपुराणि ।
 तेषां नामधेयानि कपालीशादिशतरुद्राणां संज्ञावेद्यानि । अत्र पौष्टके —

“लक्ष्योजनमानानां तेजिष्ठानां पृथक् पृथक् ।
 तत्रास्ते रुद्रशक्तिर्या भद्रकाली स्वकैर्गणैः ॥
 एवं कालामिपूर्वाणि भुवनानि पृथक् पृथक् ।
 भद्रकालीपुरान्तानि पृथ्वीतत्त्वे स्थितानि हि ॥”

अष्टोत्तरशतं भुवनानीति यावत् ।

अतः परं च भुवनान्यसत्त्वादिस्थितानि हि ।
 तानि चातिविशालानि तेजिष्ठानि महान्ति च ॥ १५० ॥

स्वरूपतो वर्णयितुं तानि वर्षशतैरपि ।
न शक्यानि यतो ग्रन्थगौरवाद् भयमस्त्यतः ॥ १५१ ॥

समासेन प्रदर्श्यन्ते भुवनाध्वप्रसिद्धये ।
पृथ्वीतत्त्वादथासत्त्वं ज्ञेयं दशगुणं ततः ॥ १५२ ॥

तेजस्तत्त्वं दशगुणं ततो वायुस्तो वियत् ।
एवमुत्तरोत्तरप्रमाणानि पृथिव्यादिमायान्तानि तत्त्वानि विष्णात् । शुद्ध-
विद्येश्वरसदाशीवतत्त्वानि क्रमात् सहस्रगुणितानि । शक्तिशिवतत्त्वयोरत्तात्-
न्तत्वात् परिमाणं नोच्यते ।

अथाबादिषु तत्त्वेषु भुवनानां व्यवस्थितिः ॥ १५३ ॥

क्रमात् पृथग् वेदितव्या देशिकैरध्वशोधने ।

गुह्याष्टकाख्यमसत्त्वेऽप्यमरेशादिकं न + ॥ १५४ ॥

वह्नौ गुह्यातिगुह्याख्यं हरिश्चन्द्राद्यमष्टकम् ।

+ + + + वित्राख्यमष्टकं वायुतत्त्वगम् ॥ १५५ ॥

बलापदाद्यं भीमाख्यमष्टकं व्योम्नि संस्थितम् ।

अहङ्कारान्तकं गन्धतन्मात्राद्येषु सप्तसु ॥ १५६ ॥

तत्त्वेषु च्छगलण्डादिशर्वाष्टकमवस्थितम् ।

पैशाचाद्यं तथा बुद्धौ देवयोन्यष्टकं स्थितम् ॥ १५७ ॥

योन्यष्टकाद्यं प्रकृतावकृताद्यमिह स्थितम् ।

स्खलेश्वराष्टकं यत् तु महादेवादिकं तु तत् ॥ १५८ ॥

कालतत्त्वे च मायायां विज्ञेयं स्याद् व्यवस्थितम् ।

वामाज्येष्टादि नवकं शुद्धविद्याद्यये स्थितम् ॥ १५९ ॥

अनन्तेशादिसंज्ञाभिर्विद्येशभुवनाष्टकम् ।

स्थितमीश्वरतत्त्वे तु विज्ञेयं देशिकैः क्रमात् ॥ १६० ॥

सदाशिवाख्यं भुवनं स्थितं तत्त्वे सदाशिवे ।

निवृत्यादिकलासंज्ञं विन्दौ भुवनपञ्चकम् ॥ १६१ ॥

इन्दिकाद्यं पञ्चकं तु स्थितं नादे ततः परम् ।

व्यापिन्याद्यं पञ्चकं यच्छक्तवेव व्यवस्थितम् ॥ १६२ ॥

भुवनानां चतुर्विशत्यधिकं यच्छतद्वयम् ।
 संक्षेपात् कथितं विद्यादेवं तत्त्वाध्वानि स्थितम् ॥ १६३ ॥

पूर्णान्येतानि सर्वाणि भुवनानि शरीरिभिः ।
 प्रवर्तितैः शिवेच्छातः क्रियाशक्तेविजृम्भणात् ॥ १६४ ॥

भूलोकान्तं शरीराणि पार्थिवैर्द्युष्माकादिभिः ।
 प्रारब्धान्यधिकैर्यसात् पार्थिवानि भवन्ति हि ॥ १६५ ॥

भुवर्लोकादिलोकेषु देवानां तनवः शुभाः ।
 आप्याश्च तैजसाः काञ्चिद् वायवीयाः स्मृताः काञ्चित् ॥ १६६ ॥

सर्वत्रगं स्मृतं व्योम पुर्यष्टकविमिश्रितम् ।
 मनःप्रभृति तत्त्वेषु मायान्तं भुवनेष्ठिह ॥ १६७ ॥

तत्तत्त्वप्रधानाः स्युर्देहा मायाविजृम्भगात् ।
 शुद्धविद्यादिशक्त्यन्तमण्णैः देहसङ्घातः ॥ १६८ ॥

विद्यामयः स्मृतः शुद्धः शुद्धतत्त्वोपर्यन्तान् ।
 किन्तु निर्वाणीशादौ प्राकर्मगामिकर्त्तिभिः ॥ १६९ ॥

भुवनेष्वेषु सर्वेषु पशुः शोध्यः शरीरवाग ।

अलमतिविस्तरेण ।

अथाध्वनां क्रमादेषां व्याख्यिः सम्युक्त निगदयने ॥ १७० ॥

पृथ्वीतत्वं क्षयर्णश्च मन्त्रौ हृदयसर्वकं ।
 कालाग्निरपि कृश्माण्डो हाटकं श्रावनेषान्वे ॥ १७१ ॥

रौद्रं च भुवनान्यन्तर्ब्रह्माण्डस्य भर्तान्त एव ।
 अण्डाद् वहिः शतरुद्रा दशनिरुद्यवर्त्तिनाः ॥ १७२ ॥

कपालीशो हृदो बुद्धो वत्रदेहः प्रमर्दनः ।
 विभूतिरव्ययः शारता पिनाकी विद्याधिपः ॥ १७३ ॥

अर्धीः रुद्रो हुताशश्च पिङ्गलः स्तनको हरः ।
 ज्वलनो दहनो वभ्रुम्भस्मान्तश्च क्षयान्तकः ॥ १७४ ॥

यमो मृत्युर्हरो धाता विधाता च तथापरः ।
 कर्ता चैव च संयोक्ता वियोक्ता धर्म एव च ॥ १७५ ॥

तद्वद् धर्मपतिस्तत्र दशमो दक्षिणे स्थितः ।
 निर्क्रीतिर्मारणो हन्ता क्रूरदृष्टिर्भयानकः ॥ १७६ ॥

ऊर्ध्वकेशो विरूपाक्षो धूम्रलोहितदंष्ट्रिणः ।
 बलश्चातिबलश्चैव पाशहस्तो महाबलः ॥ १७७ ॥

श्रेतोऽथ जयभद्रश्च दीर्घहस्तो जलान्तकः ।
 मेघनादः सुनादश्च वारुण्यां दश संस्थिताः ॥ १७८ ॥

शीघ्रो वायुर्व्युवेगः सूक्ष्मस्तीक्ष्णः क्षयान्तकः ।
 पञ्चान्तकः पञ्चशिखः कपर्दी मेघवाहनः ॥ १७९ ॥

रुद्रा दशैते विरूपाता वायव्यां दिशि संस्थिताः ।
 निधीशो रूपवान् धन्यः सौम्यदेहो जटाधरः ॥ १८० ॥

लक्ष्मीधरो रत्नधरः श्रीधरश्च प्रसादनः ।
 प्रकाशो दशमश्चेति कौचिर्यां दिशि संस्थिताः ॥ १८१ ॥

विद्याधिपैशसर्वज्ञा ज्ञानभुग् वेदपारगः ।
 सुरेशर्शर्वज्ञेष्ठाश्च भूतपालो बलिप्रियः ॥ १८२ ॥

वृषो वृषधरोऽनन्तः क्रोधनो मारुताशनः ।
 ग्रसनोदुम्बरीशश्च फणीन्द्रो वज्रदंष्ट्रिणौ ॥ १८३ ॥

शम्भुर्विभुर्गणाध्यक्षस्त्रिदशस्त्रिदशेश्वरः ।
 संवाहश्च विवाहश्च लिप्तुर्ब्रह्मा त्रिलोचनः ॥ १८४ ॥

तेषामुपरि रुद्राणां वीरभद्रो व्यवस्थितः ।
 भद्रकाल्याश्च भुवनमेवमष्टाधिकं शतम् ॥ १८५ ॥

भुवनानि क्रमोक्तानि रुद्राणां स्वाख्यया पृथक् ।

ओ नमोऽनन्त नमः शिवाय ओ नमोनमः सर्वद शर्वे शिव सूक्ष्म
 सूक्ष्म शब्द शब्द पिङ्ग पिङ्ग पतङ्ग पतङ्ग तुरुङ्ग साक्षिन् साक्षिन् पूर्व-
 स्थित असंस्तु(त ? ता)संस्तुत अनर्चिता(न)र्चित ब्रह्मविष्णुरुद्रपर सर्वसाक्षिध्य-

कर सर्वभूतसुखप्रद भवोद्भव भव भव सर्व सर्व प्रथम प्रथम मुञ्च मुञ्च योगाधिपते महातेजः सद्गवेश्वर महादेव । थप=२८ ॥

मन्त्रावसानिकपदान्महादेवपदावधि ॥ १८६ ॥

विलोमतः पदानि स्युरष्टाविंशतिसंख्या ।

इत्यध्वपञ्चकं षष्ठ्या निवृत्तिकलया समम् ॥ १८७ ॥

व्यासं सञ्चिचन्तनीयं स्यादध्वपट्कं विभागतः ।

आपोऽमिर्वायुराकाशो गन्धश्च रसरूपके ॥ १८८ ॥

स्पर्शः शब्दश्च वाक्पादपाणिपायुभगानि च ।

श्रोत्रं त्वक्चक्षुषी जिह्वा प्राणश्चेतीन्द्रियाणि च ॥ १८९ ॥

मनोहङ्कारवुच्चास्त्वयं तदन्तःकरणत्रयम् ।

सर्वेषां त्रिगुणाथ स्यात् प्रकृतिः कारणं परा ॥ १९० ॥

त्रयोर्विंशतितत्त्वानि विलोमादिति संख्यया ।

हसपाः शवला रो यमभवाः फपना धदौ ॥ १९१ ॥

र्यतणा ढडठा टश्च त्रयोर्विंशतिवर्णकाः ।

शिरश्च वामदेवाख्यौ मन्त्रौ तद्वत् पुराणि तु ॥ १९२ ॥

षट्पञ्चाशत् क्रमेण स्युरमरेशादिनामभिः ।

अमरेशः प्रभासश्च नैमिशः पुष्कराष्ठी ॥ १९३ ॥

डिण्डी मुण्डी भारभूतिरित्यष्टावम्बुतत्वके ।

हरिश्चन्द्रश्च श्रीशैलो जस्तीशाम्रादकेश्वरौ ॥ १९४ ॥

मध्यमेशो महाकालः केदारो भैरवस्तथा ।

भुवनाष्टकमित्येतत् तेजस्तत्त्वे व्यवस्थितम् ॥ १९५ ॥

गया चैव कुरुक्षेत्रं नोखलं कनखालकम् ।

विमलेशोऽद्वृहासश्च महेन्द्रो भीमकेश्वरः ॥ १९६ ॥

इत्यष्टौ भुवनानि स्युर्वायुतत्त्वगतानि तु ।

वस्त्रापदो रुद्रकोटिरविमुक्तो महालयः ॥ १९७ ॥

गोकर्णभद्रकर्णौ च स्वर्णाक्षः स्थाणुरित्यपि ।

भुवनाष्टकमाकाशसंज्ञे तत्त्वे व्यवस्थितम् ॥ १९८ ॥

द्विगुणाण्डो द्विरण्डश्च माकोटो मण्डलेशरः ।
 वाऽनकरः शङ्कुकर्णः स्थूलेशोऽथ स्थलेशरः ॥ १९९ ॥
 प्रभय गम्भतन्मात्रमहङ्कारान्तमध्यनि ।
 मिथनानि भुवनान्यप्यावेतानि च यथाकरम् ॥ २०० ॥
 पैभाचं गक्षमं याक्षं गान्धर्वं चैन्द्रसौम्यके ।
 प्रातेशं ब्राह्मित्येतद् देवयोन्यष्टकं धिगाम् ॥ २०१ ॥
 अकृतं च कृतं चैव भैरवं ब्राह्मवैष्णवे ।
 कौमारमौमं श्रीकण्ठमिति योगाष्टकं मित्रम् ॥ २०२ ॥
 गुणप्रकृतितत्त्वे तु मिथितमेतत् तु भौवनम् ।
 अष्टके: सप्तभिस्त्वेवं पट्पञ्चाशद् यथाकरम् ॥ २०३ ॥
 भुवनानि स्थितान्येवं पदान्यप्येकविंशतिः ।

महेश्वरं परमात्मन् शर्वं शिवं निधनोद्भवं निर्वते अनिवत ओं स्वः ओं
 भुवः ओं भूः धूः धू ना ना अनादे अभस्म अथूम अनम्ने अरूपं ज्योति
 ज्योति तेजं तेजं प्रथमं प्रथमं अरूपिन् अरूपिन् । थन—२१ ॥

महेश्वरारुद्यात् प्रारभ्य स्यादरूपिपदावति ॥ २०४ ॥
 एवं पञ्चविधाद्वा स्यात् प्रतिष्ठाकर्त्या समग् ।
 षष्ठ्या व्यासं विच्चिन्त्यं स्यात् षोडावत्यानिरीढिशी ॥ २०५ ॥
 अशं विद्याकलायां तु पुरुषो राग एव च ।

द्विविद्या च कला नियतिः काल एव च ॥ २०६ ॥
 एवं च सप्त तत्त्वानि वर्णेमस्तकसंयुतम् ।
 अप्रज्ञाश्च च ह वशं शिखाधोरौ च मनकौ ॥ २०७ ॥

वामानि भुवनानि स्युः सप्तविंशतिसंख्यया ।
 वामो भीगस्तैर्थोग्रो भवत्येशान एव च ॥ २०८ ॥
 एकवीरश्च पुरुषे षडेते भुवनेश्वराः ।
 प्रचण्डोग्मापतिश्याजो द्व्यनन्तश्वैकरुद्रकः ॥ २०९ ॥

रागतत्त्वे स्थितं त्वेतद् भुवनानां तु पञ्चकरम् ।
 क्रोधचण्डावैशुद्धायां विद्यायां तु व्यवस्थितौ ॥ २१० ॥

१. ‘का’, २. ‘त’, ३. ‘त ओ’ ख. पाठः, ४. ‘ल’ क. पाठः,

नियत्यां ज्योतिसंवर्तीं ततः सुकरसंज्ञितः ।
पञ्चान्तकैकवीरौ च शिवदश्च कलागताः ॥ २११ ॥

काले चेति यावत् ।

महादेवो वामदेव उद्भवश्चैकपिङ्गलः ।
एकनेत्रस्तथेशानो भुवनेशस्ततः परः ॥ २१२ ॥
अहृष्टमात्र इति चाप्यष्टावेते स्थलेश्वराः ।
कालतर्त्वाच्च मायायां भौवनी सप्तविंशतिः ॥ २१३ ॥

व्यापिन्व्यापिन् व्योम्निव्योम्नि अचेतनाचेतन महेश्वरपराय ज्योती-
रूपाय सर्वयोगाधिपाय सर्वविद्याधिकृताय अनिधनाय गोप्त्रे गुणातिगुणाय
ओं नमोनमः सद्योजातमूर्तये वामदेवगुणाय अघोरहृदयाय तत्पुरुषवक्त्राय
ईशानमूर्धाय शिवाय सर्वप्रभवे ओं नमः शिवाय ध्यानाहाराय ।

व्यापिन्निति समारभ्य ध्यानाहारपदावधि ।
पदानां विशतिश्चात्र स्याद् विद्याकलयाखिलम् ॥ २१४ ॥
व्यासं संचिन्तयेदेवं षड्डिधाध्वव्यवस्थितिः ।
अथ शान्तिकलायां स्याच्छुद्धविद्येश्वरावपि ॥ २१५ ॥
सदाशिवश्च तत्त्वानि त्रीणि तस्यां स्थितानि हि ।
वर्णास्त्रयः स्तुर्गखका मन्त्रौ कवचपूर्षौ ॥ २१६ ॥
अष्टादशैव भुवनान्यत्र वामादिसंज्ञया ।
वामा ज्येष्ठा च रैद्री च काली कलविकरणी ॥ २१७ ॥
बलविकरणी चैव बलप्रमथनी तथा ।
सर्वभूतदमन्येका नवमी तु मनोन्मनी ॥ २१८ ॥
शुद्धविद्याहृये तत्त्वे स्थितान्येवमनुकमात् ।
अनन्तेशश्च सूक्ष्मश्च ततश्चापि शिवोत्तमः ॥ २१९ ॥
एकनेत्रश्चैकरुद्धिमूर्तिश्च तथापरः ।
श्रीकण्ठश्च शिखण्डी च भुवनानीश्वराहृये ॥ २२० ॥
सदाशिवाख्यं भुवनं स्थितं तत्त्वे सदाशिवे ।

१. ‘तत्त्वे च’ क. पाठः.

नित्ययोगिने योगपीठसंस्थाय शाश्वताय ध्रुवाय अनाश्रिताय अनाथाय अनन्ताय शिवाय सर्वव्यापिने व्योमरूपाय व्योमव्यापिने नमः ।

पदान्येकादशात्रैव नित्ययोगिनआदितः ॥ २२१ ॥

व्योमव्यापिदान्तानि स्थितान्येवं तु पञ्चधा ।

षष्ठ्या तु शान्तिकलया व्याप्तान्येवं विचक्षणैः ॥ २२२ ॥

षड्विधाध्वमयी व्यासिर्बोद्धव्या क्रमशो भवेत् ।

तथैव शान्त्यतीतायां शिवतत्वं व्यवस्थितम् ॥ २२३ ॥

वर्णाः षोडश सर्गाद्याः स्वराः स्युस्ते विलोमतः ।

अखेशानौ तथा मूलं त्रयो मन्त्रा भवन्ति हि ॥ २२४ ॥

निवृत्यादीनि भुवनान्यत्र पञ्चदशैव हि ।

निवृत्तिश्च प्रतिष्ठा च विद्या शान्तिस्तथैव च ॥ २२५ ॥

शान्त्यतीतेति हि कलाः स्युर्बिन्दौ भुवनानि हि ।

इन्धिका दीपिका रोचिमोचिका चोर्ध्वगा तथा ॥ २२६ ॥

भुवनादीनि पञ्च स्युस्तानि नादकलाः खलु ।

व्यापिनी व्यामरूपा चाप्यनन्ता चाप्यनाथया ॥ २२७ ॥

अनाश्रिता चेति कलाः शार्काः स्युर्भुवनान्यपि ।

मन्त्राद्यं प्रणवं यत् तद् विलोमेनान्तकं तु तत् ॥ २२८ ॥

पदमेकं भवेदेवमध्वायं पञ्चधोदितः ।

शान्त्यतीतकलाव्यासं विद्यादित्यध्वनां क्रमात् ॥ २२९ ॥

षड्विधा व्यासिरुद्धिष्ठा शैवागमविनिर्णयात् ।

भुवनानि चतुर्विंशत्यधिकं तु शतद्रव्यम् ॥ २३० ॥

षड्ध्वज्ञानवान् मुच्येन्मोचयेच्च भवार्णवात् ।

एकत्राध्वा षड्विधैकादश स्युर्मन्त्रास्त्वेकं चाप्यशीतिः पदानि ।

षट्क्रिंशच्चचाप्यत्र तत्वानि वर्णाः पञ्चाशत् स्युः पञ्चसंख्याः कलाशः ॥

इति श्रीमद्दीशानशिवगुहदेवपद्मतौ सिद्धान्तसारे उपरिभागे

क्रियापादे षड्ध्वनिर्णयपटलः सप्तदशः ।

अथाष्टादशः पट्टलः ।

अथ निर्वाणदीक्षार्थं कृतनित्यक्रियो गुरुः ।
 संहृतोदितसंहारः सकलीकृतविग्रहः ॥ १ ॥
 विकिरक्षेपपूर्वैष्टशिवकुम्भाख्ववर्धनिः ।
 मण्डलेऽन्यतमे शम्भुमावाहाभ्यचर्यं पूर्ववत् ॥ २ ॥

अत्र ब्रह्मशम्भुः—

“न पुष्टैर्न च गन्धेन नाक्षतैः सलिलेन वा ।
 रजसां रचनाभङ्गं कुर्यात् ”

इति ।

तस्याःस्मिन्मण्डलपर्यन्ते यजेच्छित्रपटे यथा ।
 कुण्डेऽभौ शिवमिष्ठा तु प्राग्वत् सन्तर्थ्य चोदितैः ॥ ३ ॥
 विकीर्यं च बलिं त्यक्त्वा पवित्रं वाग्यतो गुरुः ।
 क्षालिताङ्गिकरः सम्यगाचान्तो धवलाम्बरः ॥ ४ ॥
 सोष्णीषः सोत्तरीयश्च सपवित्राङ्गुलीयकः ।
 सकलीकृतदेहस्तु सामान्यार्थ्येण पूर्ववत् ॥ ५ ॥

प्रोक्षणनिरीक्षणभसितताडननेत्रबन्धमण्डपप्रवेशशिष्यान्तःकरणशोधन-
 पुष्पाङ्गलिक्षेपाशिवकुम्भामिष्ठूजनकुण्डोपान्तनाडीसन्धानमन्त्रसमर्पणपूर्णाहुत्यन्तं
 कर्म सर्वं समयदीक्षोक्तं कृत्वा

ततो मूलाङ्गमन्त्राणां क्रमात् कुर्वीत दीपनम् ।
 अग्नियुक्तशिखाबीजसम्पुटानि पृथक् पृथक् ॥ ६ ॥
 तारादीनि फडन्तानि मूलाङ्गाणान्युदीर्यं तु ।
 त्रिवारं जुहुयादाज्यं मन्त्रस्फूर्तिकरं तु तत् ॥ ७ ॥
 अथोर्ध्वकायशिष्यस्य नवतन्तुविनिर्भितम् ।
 देहायतं तु यत् सूत्रं पाशसंयमनाय तत् ॥ ८ ॥

अस्मप्रोक्षितं कवचावगुणितमभ्याचितं शिष्यशिखायां बद्धवा दक्षिण-
 पादाङ्गुष्ठाकान्तं भुक्तर्थं लम्बयेत् पुरुषस्य । स्त्रियो वामाङ्गुष्ठाकान्तम् । मु-
 मुक्षोः पादाङ्गुष्ठे पूर्वं बद्धवा पश्चात् शिखायां तत्सूत्रं शिष्यसुषुम्नात्मकं
 ध्यात्वा ओं हुं सुषुम्नायै नमः इति शिष्यदेहात् सुषुम्नां संहारिण्या संगृहा
 तत्सूत्रे संयोज्य सुषुम्नात्मकं सूत्रं सम्भूय वर्मणावगुणठच सान्निध्यार्थं त्रिवारं
 जुहुयात् ।

सम्प्रोक्ष्य हृत्पदेशोऽस्य सन्ताङ्गं कुसुमावृतः ।
 स्वयं रेचकमार्गेण हुङ्कारं प्लुतमुच्चरन् ॥ ९ ॥
 प्रविश्य शिष्यहृदयं नाड्या तच्चेतनां स्मरन् ।
 स्फुरत्तारकसङ्काशामाच्छिद्याखेण मूलतः ॥ १० ॥
 आकृष्य द्वादशान्तःस्थां शिवशक्त्युपबृहिताम् ।
 हृत्सम्पुटां गृहीत्वा तु संहारिण्याथ सूत्रेण ॥ ११ ॥
 संयोज्य व्यापकं ध्यात्वा कवचेनावगुणठं तु ।
 सम्पूज्य जुहुयात् तिस्रो मूलेनैवाहुर्तीस्ततः ॥ १२ ॥
 ताडनग्रहणादीनि सूत्रे कुर्यान्न विग्रहे ।
 मलादिपाशांस्तत्सूत्रे पशोरस्य विभावयेत् ॥ १३ ॥
 भोक्तृत्वभोगविषयशरीरजननक्षमान् ।
 ततश्च शान्त्यतीताद्याः कलाः सूत्रे नियोजयेत् ॥ १४ ॥

तद् यथा —

बीजमूलमतीतायां मूर्धि स्थानमुदाहृतम् ।
 तथैव सान्तो वायुस्थो द्वादशस्वरविन्दुमान् ॥ १५ ॥
 शान्तिबीजं ललाटात् तत्स्थानं कण्ठावधि स्मृतम् ।
 वह्यारूढं शिखाबीजं विद्यावीजमिति स्मृतम् ॥ १६ ॥
 कण्ठादानाभि तत्स्थानं विद्या तत्र व्यवस्थिता ।
 सान्तं लान्तसमारूढं चतुर्थस्वरविन्दुमत् ॥ १७ ॥
 बीजमुक्तं प्रतिष्ठाया नाभेरागुल्फकस्थितिः ।
 पृथ्वीदीर्घयुतं सान्तं निवृत्या बिन्दुशेखरम् ॥ १८ ॥
 बीजं स्यात् स्थानमप्युक्तं गुल्फात् पादतलान्तकम् ।
 तारादिकैः कलाबीजैः कलारूद्याः सचतुर्थिकाः ॥ १९ ॥
 ताडने हुंफडन्ताः स्युर्नमोन्ताः स्युर्नियोजने ।
 स्वाहान्ताश्चैव होमे स्युरेवं सूत्रे नियोजयेत् ॥ २० ॥

एवं मूर्धादिसूक्तस्थानेषु पुष्पास्त्रेण सन्ताञ्चयतीताद्याः कलाः संहारिण्या मुद्रया संहृत्य तत्र तत्र सूत्रे क्रमेण नियोजयेत् । तदनु व्याप्यव्यापकभावं विभावयेत् । तत्र तत्त्वभुवनपदवर्णमन्त्राः व्याप्त्याः मलकर्ममायेशाव्यापकाः । पुनर्मलादयो व्याप्त्याः शान्त्यतीतादयो व्यापकाः । अत एव व्यापकानां ग्रहणात् तत्त्वाद्या मलादयश्च सञ्चगृहीता भवन्तीत्युपस्थापिताभिः संनिहिताः शोधिताभिः शुद्धाः स्युः ।

अथ सूत्रस्थितान् पाशान् स्वमन्त्रादभिपूज्य तु ।

उद्दीपनं विधातव्यं वक्ष्यमाणक्रमेण तु ॥ २१ ॥

ताराघोरकलाबीजैः कलानाम चतुर्थियुक् ।

हुंफडन्तं क्रमादुकत्वा जुहुयादाहुतित्रयम् ॥ २२ ॥

अतीतादिकलानां स्यादेवमुद्दीपनं ततः ।

पाशबन्धो विधातव्यस्त्वतीतादिकलाकमात् ॥ २३ ॥

तद् यथा — प्रावृत् पुष्पास्त्रेण सन्ताञ्च्य प्रणवपूर्वं मूलसम्पुटान्यतीतादिकलाबीजान्युच्चार्यं भगवन्! शान्त्यतीतकलापाशमलमायाकर्मशक्तितत्त्वभुवनमन्त्रवर्णपदा(ध्व)व्यापकं वन्धं वन्धं हुंफडित्यतीतादिकलास्थाने सूत्रे ग्रन्थं कुर्यात् । एवं शान्त्यतीतादिनिवृत्यन्तं क्रमेण पाशबन्धनाय ग्रन्थं कुर्यात् । तदनु,

शरावसम्पुटे क्रृत्वा पाशांस्तमन्त्रहोमतः ।

सम्पात्य मण्डले शम्भोर्निवैद्याभ्यर्चर्यं देशिकः ॥ २४ ॥

तस्माच्च नीत्वा रक्षार्थं शिवकुम्भे निवेदयेत् ।

अत्र मन्त्रदीपनसूत्रावलम्बनसुषुभ्नासंयोगशिष्यचैतन्ययोजनमलादिसङ्कल्पशान्त्यतीतादिताडनग्रहणसंयोगपूजासमर्पणोहीपनपाशबन्धनसम्पातशिवकुम्भसमर्पणानि चतुर्दशं कर्माणि विधाय,

ततः कुम्भशिवामीनां प्र(माण ? णामं) कारयेदमुम् ॥ २५ ॥

मण्डपादू बाल्हतः प्राच्यां पृथच्चण्डलकत्रये ।

कमात् समुपविष्टाय शिष्याय प्राङ्मुखाय तु ॥ २६ ॥

पञ्चगव्यं चरोरंशं दन्तकाष्ठं च दापयेत् ।
 पलाशपत्रे मुक्तयर्थं भुक्तयेऽध्यत्थपत्रके ॥ २७ ॥

तत्राष्ट्रासमात्रं चरुं प्राशयेत्राधिकमिति केचित् ।
 दन्तकाष्ठाग्रपातेन ज्ञेयमस्य शुभाशुभम् ।
 सोमेन्द्रेशाग्रपातस्तु शुभोऽन्याशास्वशोभनः ॥ २८ ॥

अशुभे शान्तिहोमं तु कुर्यान्मूलाङ्गदक्षिणैः ।
 सुलिप्तायां क्षितौ दर्भसंस्तरं सोत्तरच्छदे ॥ २९ ॥

प्राचीनेऽम्बरशतालब्धे भुक्तये प्राक्छिराः स्वपेत् ।
 मुमुक्षुर्भस्मशश्यायां स्वपेद् दक्षिणमस्तकः ॥ ३० ॥

हन्मन्त्रेणालभेतैनं वधीयात् तच्छिखां हृदा ।
 अष्टेणाच्छादयेच्छैनं सितसूक्ष्मेण वाससा ॥ ३१ ॥

तिलसर्षपरक्षाभिः शश्यावाहे त्रिवर्तुलम् ।
 प्राकारवद् विलिस्त्यास्त्राद् दत्त्वा भूतवर्लि ततः ॥ ३२ ॥

स्वयं च पञ्चगव्यादि प्राशयाचस्य गुरुः स्वपेत् ।
 तत्र प्रातः समुत्थाय स्नात्वानुष्ठितनैत्यकः ॥ ३३ ॥

शिवानुजातमार्मीय शिष्यं स्वप्नान् विचारयेत् ।
 अनुमोद्य शुभे स्वप्ने त्वशुभे तस्य शान्तये ॥ ३४ ॥

तिलाज्यचरुसिद्धार्थं मन्त्रसंहितया शतम् ।
 अघोरेण तथाख्वेण हुत्वा दत्त्वा च दक्षिणाम् ॥ ३५ ॥

द्विजेभ्यश्चैव लिङ्गभ्यः सुस्वप्नोऽस्त्विति वाचयेत् ।

अथ स्वप्नास्त्वशुभाः शुभाश्च कथयन्ते ।
 श्रुतो दृष्टोऽनुभूतश्च प्रार्थितः कथितस्तथा ॥ ३६ ॥

एष्यंश्च सूचकश्चेति स्वप्नः सप्तविधः स्मृतः ।
 पञ्चचैषु विफलाः पूर्वे फलदौ चेष्यसूचकौ ॥ ३७ ॥

स्वाङ्गकेशनखानां च दन्तप्रासादवेशमनाम् ।
 देवचन्द्रार्कवृक्षाणां पातश्चोच्चात् तथात्मनः ॥ ३८ ॥

क्षौराभ्यङ्गविवाहाश्च शृङ्खिभिर्देशिभिः स्वगैः ।
 पीडनं वा खरोष्ट्राधडोलारोहणकानि च ॥ ३९ ॥
 दक्षिणाभिमुखं यात्रा गर्तपद्माप्सु मज्जनम् ।
 अनुत्थानं ततो मार्गविधानं पतितस्य च ॥ ४० ॥
 रण्डाभिर्वीथं मुण्डाभिर्विकृताभिरथापि वा ।
 अतिकृष्णातिरौद्राभिः कृष्णरक्ताभ्यरायसैः ॥ ४१ ॥
 भूषिताभिरसौभ्याभिः स्त्रीभिः सङ्गोपगूहनम् ।
 कर्षणं च सरित्सिन्बुसमुद्राणां च शोषणम् ॥ ४२ ॥
 दीपाभिज्योतिषां नाशः प्रतिमालिङ्गभेदनम् ।
 कृष्णस्त्रगम्बरालेपरक्तवस्त्रादिधारणम् ॥ ४३ ॥
 हरिद्रालेपनं स्थौल्यं देहाङ्गानां च खण्डनम् ।
 कार्पासतिलपिण्याकसुवर्णमरिचान्धसाम् ॥ ४४ ॥
 लाभो विरेचनं चैव घृतं मत्स्यं च शासनम्(?) ।
 मधुतैलेक्षुतकाणां पानं गीतं च नर्तनम् ॥ ४५ ॥
 इष्टैर्विषयोगोऽनिष्टैश्च योगो देवद्विजन्मभिः ।
 पितृभिर्लिङ्गिनश्चापि भर्त्सनं ताडनादिकम् ॥ ४६ ॥
 अपूपसक्तुशुष्कान्नभक्षणं सलिलादिभिः ।
 निर्वापिणं वा दीपादेः पतनं पादचर्मणोः ॥ ४७ ॥
 दिग्वाससामसौभ्यानां मुण्डानां कृष्णवाससाम् ।
 काषायिणां कपीनां च दर्शनस्त्पर्वनादिकम् ॥ ४८ ॥
 खरोष्ट्रकोलमहिषाद्यारोहस्तद्रथस्य वा ।
 गोमयोन्मज्जनालेपावसौभ्यशिशुसङ्गहः ॥ ४९ ॥
 समाजः पानगोष्टचादौ मृत्तरप्युपगूहनम् ।
 इत्येवमादिकं स्वप्ने विनाशभयदुःखदम् ॥ ५० ॥
 स्वस्थानामपि रोगाय मरणायाथवा भवेत् ।
 अतःपरं शुभाः स्वप्नाः कथ्यन्ते सिद्धिसूचकाः ॥ ५१ ॥

शुक्लगम्बरालेपदीपदर्पणसङ्घः ।
 दधिक्षीराज्यताम्बूलफलतण्डुलवाससाम् ॥ ५२ ॥
 त्रीहिशालियवानां च शङ्खमौक्तिकयोषिताम् ।
 सुरूपशुक्लवेषाणां लाभश्च रुधिराद्रता ॥ ५३ ॥
 नद्यन्धितोयतरणं प्रज्वलद्वाहिदर्शनम् ।
 चन्द्रार्कितारकास्पर्शो नरथानाधिरोहणम् ॥ ५४ ॥
 वृक्षाद्रिहस्तिप्रासादफलक्षीरमहीरुहाम् ।
 अस्थितुङ्गविमानानामारोहो नृगवामपि ॥ ५५ ॥
 विशिष्टलिङ्गविप्रेन्द्रपितृदेवाद्यनुग्रहः ।
 लिङ्गाक्षसूत्रप्रतिमाविशिष्टायुधसङ्घः ॥ ५६ ॥
 स्वाङ्गवस्त्रगृहादीनामनिर्वाणामिदीपनम् ।
 तेष्वान्त्रेष्टनं वापि विडालेपः स्वविग्रहे ॥ ५७ ॥
 मृतिर्वा कुणपस्पर्श आर्द्रमांसस्य भक्षणम् ।
 दंशः स्वदक्षिणकरे शुक्लवर्णेन भोगिना ॥ ५८ ॥
 पौष्करे स्वर्णपात्रे वा धृतपायसभोजनम् ।
 दधिक्षीराशनं पानं मैरेयस्यामृतस्य वा ॥ ५९ ॥
 तत्पूर्णकुम्भलाभो वाप्यगम्यस्त्रीनिषेवणम् ।
 बलाकाकुवकुटीकौञ्चीहंसलिभः सुतागमः ॥ ६० ॥
 मन्त्रपुस्तकविद्यानां वीणायाश्वैषधस्य वा ।
 छत्राणां चामराणां च लाभस्तीर्थविगाहनम् ॥ ६१ ॥
 इत्यादेदर्शनं स्वप्ने सिद्धिश्रीसुखसूचकम् ।
 ब्राह्मणाश्चैव देवाश्च पितरो लिङ्गनस्तथा ॥ ६२ ॥
 यद् यद् वदन्ति हि स्वमेतत् तथैव भविष्यति ।
 इति स्वप्राधिकारः ।

अथ शिष्यं स्नातं निर्वैर्तितसन्ध्योपासनं शम्भुकुम्भशिवानीनां कृतप्र-
 गामार्चनं प्राप्वदालग्नितपाशसूत्रं शिवानुज्ञया मण्डपं प्रवेश्य कुण्डान्तिक

उपवेश्य ओं हाम् आधारशक्तये नमः इति तामग्नावावाश्य स्वाहान्तेन
तेनाज्यं त्रिवारं जुहुयात् ।

तस्यामाधारशक्तौ तु विन्यसेदध्वपञ्चकम् ॥ ६३ ॥

तद्व्यापिकां निवृत्तिं च विभागोऽस्यैव कथ्यते ।

पृथ्वीतत्त्वं क्षर्वर्णश्च मन्त्रौ हृदयसद्यकौ ॥ ६४ ॥

अष्टाविंशतिसंख्यानि पदान्यन्त्याद् विलोमतः ।

कालाग्न्यादीनि काल्यन्तं भुवनाष्टोत्तरं शतम् ॥ ६५ ॥

स्वमन्त्रेण निवृत्तिं तु सूत्रात् संहत्य तेन तु ।

वह्नौ शक्तौ निवेदेष्ट्वा सान्निध्यायाहुतित्रयम् ॥ ६६ ॥

तेनैवानिप्रियान्तेन हुत्वा तत्र विभावयेत् ।

मर्लं कर्म च तन्मायारूपपाशात् पशोः पुनः ॥ ६७ ॥

भोक्तृत्वभोगदेहादिजनकं च शिवेच्छया ।

सङ्कल्प्य भुवैष्वेषु योनीर्नानाशरीरिणीः ॥ ६८ ॥

भुवनानुगुणं याः स्युरनन्ताः कर्मसम्भवाः ।

तद्व्यापिकां च वागीशी
ओं हां वागीश्वर्यै नमः

अनेनावाश्य पूजयेत् ॥ ६९ ॥

अनेनैव स्वाहान्तेन त्रिवारं हुत्वा भगवति ! वागीश्वरि ! पशोरनुग्रहाय
सम्भिहिता भवेति सम्प्रार्थ्यार्थ्यार्थ्यम्बुभिरखेण सम्प्रोक्ष्य पुष्पास्त्रेण हृदि सन्ताञ्च्य
रेचकेन स्वयं शिष्यहृदयं सुषुप्तया प्रविश्य तच्चैतन्यमस्तेणाच्छिद्याङ्गुशमुद्र-
योत्कृष्य मूलेन द्वादशान्ते विन्दुरूपे संयोज्य प्रणवसंपुटितं हंसं समुच्चा-
रयस्त्वच्छिष्यचैतन्यं पूरकेण स्वहृदयपद्मानीय मूलमन्त्रं स्मृत्वा कुम्भकं च
कृत्वा ततो मूलेन सङ्गृह्य रेचकेन द्वादशान्तं नीत्वा भवमुद्रया जरायुजा-
ण्डजस्वेदजेद्विज्जमानसीषु सर्वास्वनन्तासु योनिषु पूर्वोक्तासु तच्छरीरग्रहण-
व्यक्तिरूपेण शिष्यचैतन्यस्य युगपत् संयोगं कुर्यात् । तदनु

तारमूलं शिवायाग्नेर्जीयायासप्ताक्षरस्त्वयम् ।

योनिसंयोगगर्भास्त्रिजन्मादौ मन्त्र ईरितः ॥ ७० ॥

होमे प्रयोज्यस्त्वस्यान्ते

भगवन् । अस्यात्मनः सर्वासु योनिषु युगपत् संयोगं कुरु कुर्विति ।

इमं मन्त्रमुदीरयेत् ।

तत्रास्यात्मनः पदादूर्ध्वं सर्वासु योनिषु संयोगमित्यस्मिन् स्थाने गर्भ-
निष्पत्तिर्गर्भजन्मादीनि वक्ष्यमाणानि कर्माणि तत्तत्रामधेयेन संयोज्य कुरु
कुर्वित्युच्चार्यं तत्तत् कर्म निष्पादयेत् । सर्वत्र मूलेनाहुतित्रयं हुत्वा सप्ता-
क्षरेण च त्रिवारं हुत्वा भगवत्त्रादिकं त्रिवारमुच्चार्यं प्रार्थयेत् । तत्र सर्वयो-
निसंयोगं गर्भनिष्पत्तिं सर्वगर्भजननं च क्रमान्तिष्पाद्य

ततः सर्वशरीराणां युग्मपद् वृद्धिमादितः ॥ ७१ ॥

भोगनिष्पत्तये स्मृत्वा प्राक्कर्मागामिकर्मं च ।

सर्वयोनिशरीरेषु भोगकर्माजनं स्मरेत् ॥ ७२ ॥

तत्र प्राग्वद्धुत्वा भगवत्त्रादौ नानाभोगदायकं कर्माजनं कुरु कुर्विति
लोकधर्मिकायां प्राक्कर्मागामिकधर्माधर्मस्तुपकर्माजनं विभाव्य होतव्यम् ।

अपि साधकदीक्षायां प्राक्कर्मागामिकं सरन् ।

हुत्वा तदेशकालास्तशरीरविषयक्रियाः ॥ ७३ ॥

भेदेन नानारूपाद्याः प्राक्तनागामिकर्मणाम् ।

भोक्तृत्वालिङ्गितस्यास्य ह्यात्मनः सुखदुःखयोः ॥ ७४ ॥

वेदनादस्य भोगस्य विषयासक्तिनिप्रताम् ।

संस्मृत्य तिस्रो जुहुयान्मूलेनाद्यर्णकेन च ॥ ७५ ॥

तत्र पशोरस्थं सर्वभोगनिष्पत्तिं कुरु कुर्विति ।

अत्र भोजराजः — “लोकधर्मिकायां प्रागागामिकधर्माधर्मजनितदेश-
कालशरीरविषयभेदेन नानारूपं भोगं सञ्चिन्त्याहुतीर्दद्यात् । साधकदीक्षायां
प्राक्कर्मणैव जनितदेशकालशरीरविषयभेदेन नानारूपं भोगं सञ्चिन्त्याहुति-
दानं कर्तव्यमि” ति ।

ततो लयं च भोगेषु परमप्रीतिलक्षणम् ।

अभिसन्धाय जुहुयात् प्राग्वत् तल्यकारणात् ॥ ७६ ॥

भोगेषु परमप्रीतिरूपं लयं कुरु कुर्विति । तदनु

जात्यायुभोगसंस्कारसिद्ध्यर्थं हृदयेन तु ।

शतं जुहोतु चात्राह ब्रह्मशम्भुः प्रयोजनम् ॥ ७७ ॥

“उपयुक्तोदकस्येव शरन्मेघस्य लाघवम् ।

शुद्धिरस्य विनिर्दिष्टा तत्त्वस्य क्षीणकर्मणः ॥

अपुनः प्रसवित्वं च निष्कृतिश्वेति सोच्यते ।

हृदयेनाहुतीनां तु तदर्थे जुहुयाच्छतम् ॥”

इति ।

ततो मूलेन त्रिवारं हुत्वा सप्ताक्षरेण च भगवन्नादिना निष्कृत्य सर्वक-
र्मशुद्धिं कुरु कुर्विति प्रार्थयेत् ।

भोगाभावं च सङ्कल्प्य मायापाशाद् बहिर्गतः ।

तद्विश्लेषं च सञ्चिन्त्य मूलसप्ताक्षरादिभिः ॥ ७८ ॥

हुत्वाथ भोक्तृतामस्य विषयासक्तिलक्षणम् ।

मलकायं विभाव्यास्य विशुद्धयै जुहुयाद् दश ॥ ७९ ॥

मूलेन मलविश्लेषं सङ्कल्प्य जुहुयात् त्रयम् ।

कर्मणोऽपि विशुद्धस्य विश्लेषयाहुतित्रयम् ॥ ८० ॥

मूलसप्ताक्षराभ्यां तु भगवन्नादिना पुनः ।

मायामलकर्मरूपस्य पाशत्रयस्य विश्लेषं कुरु कुर्विति पाशविश्लेषं
विधाय मलादितस्वादिव्यापकस्य निवृत्तिपाशस्याक्षेण मूलेन सप्ताक्षरेण च
त्रिवारं हुत्वा भगवन्नादिना निवृत्तिपाशच्छेदं कुरु कुर्विति तत्पाशच्छेदं विभाव्य
तदनु

सर्वयोनिशरीराणां विनाशात् तद्रूतात्मनः ॥ ८१ ॥

एकत्वं परिभाव्याथ वौषद्भजातियुतेन तु ।

मूलेन पूर्णा हुत्वा तु सतारं ब्रह्मणे नमः ॥ ८२ ॥

इत्युक्त्वावाह्य सम्पूज्य

ओं ब्रह्मन् शब्दस्पर्शैः गृहाण स्वाहा ।

इति हुत्वाहुतित्रयम् ।

तदनु

कारणेश त्वया नास्य यातुः पदमनोमयम् ॥ ८३ ॥

प्रतिबन्धो विधातव्य आज्ञैश्च पारमेश्वरी ।

एवं शिवाज्ञां दत्त्वा निवृत्तिकलापाशादिकारणेशं ब्रह्माणं विसर्जयेत् ।

एवं तु शिष्यचैतन्यं विशुद्धं स्फटिकप्रभम् ॥ ८४ ॥

निवृत्तिपाशनिर्मुकं स्मृत्वोद्धारं समाचरेत् ।

प्राग्वद्भुत्वा तु भगवन्नादिनो निवृत्तिकलापाशादुद्धारं कुरु कुर्विति ।
 संहारिण्या तदुद्धृत्य चैतन्यं पूरकेण तु ॥ ८५ ॥
 कृत्वात्मसं गुरुः पश्चाद् रेचकेनोद्धृतं क्षणात् ।
 योजयेत् सूत्रदेहेऽस्य स्थैर्यार्थं त्रिजुहोतु च ॥ ८६ ॥
 ततो वागीश्वरीमिष्ठूवा तिसो हुत्वा स्वमन्त्रतः ।
 तां विमृज्याथ सन्दध्यात् कलां शुद्धामशुद्धया ॥ ८७ ॥
 वीजं निवृत्याः शुद्धाया हस्तमुच्चारयेत् ततः ।
 विशुद्धायाः प्रतिष्ठाया दीर्घान्तं नामनी क्रमात् ॥ ८८ ॥
 समस्य तु चेतुर्श्यन्तं नम इत्यभिपूज्य तु ।
 अनेनैवानिजायान्तं हुत्वा वारत्रयं ततः ॥ ८९ ॥
 लीनां निवृत्तिं संशुद्धां प्रतिष्ठायां विभावयेत् ।

इति विवृतिकलाशोधनम् ।

उक्तानां कर्मणामत्र क्रमपाठो विधीयिते ॥ ९० ॥
 प्रतिष्ठादिकलानां च य एव स्याद् विशोधने ।
 आधारशक्तिस्तत्त्वं च वागीश्या नैकयोनिता ॥ ९१ ॥
 शिष्यात्मनः समादानं योजनं सर्वयोनिषु ।
 गर्भनिष्पत्तिजनने कर्मार्जनमतःपरम् ॥ ९२ ॥
 ऐश्वर्यं भोगसिद्धिश्च लयो निष्कृतिरेव च ।
 विश्लेषश्च मलादीनां पाशच्छेदश्च पूर्णया ॥ ९३ ॥
 कारणेशार्पणोद्धारग्रहणैक्यान्यतः परम् ।
 नियोजनं सूत्रदेहे वागीश्वर्या विसर्जनम् ॥ ९४ ॥
 शुद्धतत्त्वात्मतालोकः कलासन्धानपूजने ।
 इति कर्मक्रमस्तुत्यः प्रतिष्ठादिकलास्वपि ॥ ९५ ॥

अथ शक्ति समाराध्य स्वमन्त्रेण प्रतिष्ठामावाह्य संस्थाप्याभ्यर्थ्य
 स अधिध्याय तेन त्रिवारं हुत्वा मलकर्ममायापाशरूपं भोक्तृत्वभोगशरीरादिज-

नकं प्रतिष्ठया व्याप्तं सञ्चिन्त्याबादिप्रकृत्यन्ते तत्त्वाध्वनि षट्पञ्चाशाद् भुवना-
न्वेकविंशतिपदानि वर्णानां त्रयोर्विंशतिः शिरोवामौ प्रतिष्ठया व्याप्ताश्चिन्त-
नीयाः । मूलसप्ताक्षराभ्यां त्रिवारं हुत्वा भगवन्नस्यात्मनो मलादितत्त्वानि प्र-
तिष्ठाकलायां सन्निधिं कुरु कुर्विति । तदनु षट्पञ्चाशादुवनेषु नानाविधा
योनीः सङ्कल्प्य तद्वचापिनीं वागीश्वरीमावाद्य संस्थाप्याभ्यर्थ्य साक्षिध्याय
त्रिवारं हुत्वा प्रोक्षणताडनप्रवेशनच्छेदाकर्षणग्रहणादीनि पूर्ववत् कृत्वा पू-
रकेणात्मस्थं शिष्प्यचैतन्यं कुम्भीकृत्य रेचकेन द्वादशान्तगतं सङ्गृह्णा पूर्ववत्
सर्वासु योनिषु युगपद् व्यक्तिमापाद्य मूलसप्ताक्षराभ्यां त्रिवारं हुत्वा भगवन्ना-
दिना च सर्वयोनिषु संयोगगर्भनिष्पत्तिजननकर्मजिनभोगलयान्श्च पृथक् पृथक्
प्राग्वन्निष्पाद्य निष्कृतौ शिरसा शतं हुत्वा निष्कृतिं च प्राग्वदापाद्य भोगभा-
वान्मायापाशाद् बहिर्निष्कर्मणाद् विश्लेषं च पूर्ववदधुत्वापाद्य मलकार्यभोक्तृत्वा-
दिभ्यो बहिर्निर्गमाद् विश्लेषं ध्यात्वा तद्विशेषं च पूर्ववदधुत्वापाद्य कर्मणो
विश्लेषं तथैवापादयेत् । ओं विष्णो! अस्यात्मनः पुर्यष्टकं गृहाण स्वाहेति
त्रिवारं हुत्वा कारणेशत्वयेत्यादिनाज्ञां विश्राव्य विसर्जयेत् । ततो मूलसप्ता-
क्षराभ्यां प्राग्वदधुत्वा भगवन्नादिना प्रतिष्ठापाशादुद्धारं कुरु कुर्वित्युद्धृत्य
तच्चैतन्यं प्राग्वदात्मस्थं कृत्वा सूत्रशरीरे प्रवेशयेत् । वागीश्वरीमिष्टा वि-
सुज्य कलासन्धानं च प्रतिष्ठाविद्याभ्यां स्वबीजोचारणादिना विधाय स-
म्पूज्य हुत्वा प्रतिष्ठां विद्यायां लीनां चिन्तयेत् । अथ विद्याकलां शोधितुं
शक्तिमभ्यर्थ्य स्वमन्त्रेण विद्याकलामावाद्य संस्थाप्याभ्यर्थ्य तेन त्रिवारं
हुत्वा व्याप्तिमवलोकयेत् । पुरुषादिमायान्तं सप्त तत्त्वानि सप्त वर्णाः सप्त-
विंशतिर्मुखनानि शिखाघोरौ मन्त्रौ पदानां विंशतिश्च मलादित्रयं च सर्व-
विद्याकलया व्याप्तं विभाव्य सर्वयोनिव्यापिकां स्वमन्त्रेण वागीशीमावाद्य
संस्थाप्याभ्यर्थ्य तत्साक्षिध्याय त्रिवारं हुत्वा प्रोक्षणताडनादिकं च सर्व-
योनिसङ्कल्पसंयोगगर्भनिष्पत्तिजननभोगलयान्तं कर्म सर्वं मूलेन सप्ताक्षरेण
त्रिवारं त्रिवारं हुत्वा भगवन्नादिना च यथायोगं विधाय निष्कृतौ शि-
खया शतं हुत्वा मूलेन सप्ताक्षरेण च प्राग्वन्निष्पक्तिमापादयेत् । तत्र नि-
ष्कृत्या सर्वपाशशुद्धिं कुरु कुर्विति तथैव विश्लेषपाशच्छेदपूर्णहुतीः प्राग्वद्
विधाय ततो रुद्राय नम इत्यावाद्य संस्थाप्याभ्यर्थ्य त्रिवारं हुत्वा ओं रुद्र! रूप-
गन्धौ गृहाण स्वाहेति त्रिर्जुहोति । ततः कारणेशत्वादिनाज्ञां श्रावयित्वा तं वि-
स्तुज्यः पूर्ववद् विद्याकलापाशादुद्धृत्यात्मस्थं कृत्वा द्वादशान्तात् सूत्रे देहे निवेश्य

स्थिरीकरणाय त्रिवारं हुत्वा वागीशमभ्यर्च्य हुत्वा विसृज्य प्राग्बद् विधा-
शान्तिबीजे इस्वदीर्घे सन्धाय सञ्चिकृत्य मूलेन त्रिवारं हुत्वा विद्यां शा-
न्तिकलायां विलीनां विभाव्य शान्तिं शोधयेत् ।

ततः शक्ति स मभ्यर्च्य हुत्वा सप्ताक्षरेण तु ।

शान्तिं स्वमन्त्रेणावाह्य संस्थाप्येष्वा जुहोते च ॥ ९६ ॥

सञ्चिधानाय मूलेन हुत्वा ध्यात्वाध्वपञ्चकम् ।

सदाशिवान्तं तत्त्वानि पुराण्यष्टादैशैव तु ॥ ९७ ॥

एकादश पदान्यत्र मन्त्रौ कवचपूरुषौ ।

त्रयो वर्णश्च विज्ञेयाः शान्त्या व्याप्ताः पृथक् पृथक् ॥ ९८ ॥

ततो वागीश्वरीं नानायोनिसञ्जननीं स्मरन् ।

आवाशाभ्यर्च्य हुत्वाथ मूलेन प्राग्बदाहुतीः ॥ ९९ ॥

तदनु प्रोक्षणताडनप्रवेशच्छेदाकर्षणग्रहणयोजनर्गम्भजःमकर्मार्जनैश्वर्य-
भोगलयांश्च पूर्वबद् विधाय निष्कृतैः वर्णांशेतं हुत्वा मूलसप्ताक्षराभ्यां भगव-
न्नादिना निष्कृत्य सर्वेषाशशुद्धें कुरु कुर्विति समाप्य

भोगाद् बहिर्निर्गमनान्मूलसप्ताक्षरादिभिः ।

विश्लेषं सर्वभोगेभ्यः कृत्वाथ मलकर्मणोः ॥ १०० ॥

विश्लेषायाहुतीहुत्वा पाशच्छेदस्तस्तथा ।

मूलात् सप्ताक्षराद्युत्वा भगवन्नादिनात्मनः ॥ १०१ ॥

मलादितत्वादेव्यापकस्यच्छेदनं कुरु कुर्विति समाप्य

प्राग्बत् पूर्णाहुतें दत्त्वा

ओं ईश्वराय नम इति

आवाशाभ्यर्च्येदमुम् ।

हुत्वा च बुद्धयहङ्कारौ गृहाणेति तदाख्यया ॥ १०२ ॥

हुत्वा त्रिवारं संश्राव्य कारणेशादिना ततः ।

तं विसृज्यैश्वरं शिष्यं शान्तिपाशैर्वियोजितम् ॥ १०३ ॥

मूलसप्तार्णहेमेन भगवन्नादिनात्मनः ।

प्राग्वच्छान्तिकलापाशादुद्धारं कुरु कुर्विति ॥ १०४ ॥

संहारिण्या तदुद्धृत्य पूरकेणात्मयोजितम् ।
 रेचकेनोद्धृतं पाशसूत्रदेहे प्रवेशयेत् ॥ १०५ ॥

स्थिरीकृत्य तु मूलेन हुत्वा वागीश्वरीमपि ।
 सम्पूज्य हुत्वा चोत्सृज्य कलासन्धानमाचरेत् ॥ १०६ ॥

प्राग्वद्भूस्वं च दीर्घं च शुद्धाशुद्धविभागतः ।
 शान्त्याश्च शान्त्यतीतायाः प्राग्वदिष्वा जुहोतु च ॥ १०७ ॥

शान्तिं लीनामतीतायां कृत्वातीतां च शोधयेत् ।
 शान्त्यतीतामथावाद्य संस्खाप्येष्वा जुहोतु च ॥ १०८ ॥

प्राग्वद् व्यासिं सरेदत्र मलकर्मविमिश्रिताम् ।
 शक्त्यन्तोऽध्वा त्रयो मन्त्रा वर्णाः षोडश वै पदम् ॥ १०९ ॥

एकं तु भुवनानां च चिन्त्यं पञ्चदशैव हि ।
 विन्दुनादकलाशक्तिव्यक्तान्येतान्यतीतया ॥ ११० ॥

व्याप्तानि तत्सन्निधाने मूलेन त्रिर्जुहुत्वव्यथा ।
 वागीशीं भुवनेष्वेषु व्याप्तामावाद्य चार्चयेत् ॥ १११ ॥

तत्सान्निधाय जुहुयात् त्रिवारं पूर्ववद् धृतम् ।

तदनु प्रोक्षणताडनच्छेदाकर्षणयोनिसंयोगगर्भजन्मकमैश्वर्यमोगलयान्तं तिसूभितिसूभिराहुतिभिर्मूलसप्ताक्षराभ्यां हुत्वा भगवन्नादिना तत्तत्कर्मभिसन्धाय सम्पाद्य निष्कृतौ मूलेन शतं हुत्वा प्राग्वन्निष्कृतिं कुरु कुर्विति च शान्त्यतीतापाशेभ्यो बहिर्निर्गमाद् विश्लेषं ध्यात्वा मूलेन त्रिवारं हुत्वातीतापाशस्य मलादिव्यापकस्य प्रणवेनाहुतित्रयं हुत्वा तत्पाशच्छेदाय मूलसप्ताक्षराभ्यां च भगवन्नस्यात्मनः शान्त्यतीतापाशच्छेदं कुरु कुर्वित्युक्त्वा मूलेन पूर्णं हुत्वा कलानां शुद्धवर्थं सैमयसमयाचारपाशं सादेशे सङ्कल्प्य शोधयेत् ।

ओं सैमयसमयाचारपाशाधिपेभ्यो गणभ्यो नम इत्यावाद्य संस्थाप्याभ्यर्थ्यनिनेन स्वाहान्तेन सन्निधानाय त्रिवारं हुत्वा सप्ताक्षरेण च ततः प्रणवमूलादिकं सदाशिवपुर्यष्टकांशं भनः सङ्गृहण स्वाहेति त्रिवारं हुत्वा कारणेशोत्यादिना संश्राद्य तं विसर्जयेत् । ततः शिवाक्षेण प्रणवसम्पुटेन रेचकेनातीतापाशात् संहृत्यात्यन्तं निर्मलमात्मस्थं शिष्यस्थं च विधाय तच्छिरस्यु-

दक्षिणद्वं दत्त्वाथ वागीशीमभ्यर्च्य सन्तर्प्य विज्ञापयेत् । भगवति ! पञ्चत-
त्वखेदितासि गच्छेदानीं स्वविषयमिति विसृज्य शान्त्यतीतकलां शक्तित्वे
विलीनां ध्यात्वा मायातत्त्वान्तमात्मतत्त्वमुपस्थापयेत् । प्रणवमूलादिकमात्मत-
त्वाय नम इति सन्निधीकृत्य सप्ताक्षरेणोच्चैरुच्चारयन्नाहुतिशतं हुत्वैवं विधिवै-
कल्यकर्मशुद्धिर्भवेत् ।

ततः सदाशिवान्तं विद्यातत्त्वं स्वमन्त्रेणावाद्य स्थापयित्वाभ्यर्च्य तेनै-
वोपांशूचारणेनाष्टोत्तरशतं हुत्वा मन्त्रोच्चारणवैकल्यं शुद्ध्यति । ततः शक्त्यन्तं
शिवतत्त्वमुपस्थाप्यावाद्य स्थापयित्वाभ्यर्च्य तेनैव मानसोच्चारणेनाष्टोत्तरशतं
हुत्वा मनोविज्ञानवैकल्याच्छुद्ध्यति । ततस्तु

विश्वाध्वव्यापिकां शक्तिमध्वान्तःस्थां विभावयेत् ॥ ११२ ॥

सर्वकारणरूपां च तदग्रे शिष्यपुद्गलम् ।

विशुद्धमणिसङ्काशं विचिन्त्याभ्यर्च्य तं गुरुः ॥ ११३ ॥

कर्तरीं शिखयामन्त्य बुभुक्षोद्वादशाहृलात् ।

परतस्तु शिखां छिन्द्यान्मोक्षायाष्टाहृलात् परम् ॥ ११४ ॥

शिखयैव शिखां छिन्त्वा मायाच्छिष्यो विशुद्धये ।

गुरुश्च धौतपाण्यङ्गविराचान्तः प्रोक्षणाच्छुचिः ॥ ११५ ॥

ततो गुरुः प्रविश्यान्तः सशिष्यः सकलीकृतः ।

सपाशसूत्रां तु शिखां छन्नां गोमयगोलके ॥ ११६ ॥

सुचि सुवेण विहितां कृत्वा पूर्णाहुतिं यथा ।

हुत्वा बहिस्ततो गत्वा क्षालयेत् सुक्षुवावपि ॥ ११७ ॥

कर्तरीं च समाचम्य शिवमिष्ठा विशेषतः ।

विज्ञापयेद् भो भगवत्तद्ध्वशुद्धिस्तवदाज्ञया ॥ ११८ ॥

अस्यात्मनः कृता देव लक्षणाशशिखा यतः ।

शिवत्वं च परं धाम यात्वयं त्वदनुग्रहात् ॥ ११९ ॥

आज्ञा मे दीयतामस्य शिवत्वगुणयोजने ।

एवं कुरुप्वेति भगवतानुज्ञातः प्रहष्टोऽध्यपात्रहस्तः शिष्यसहितोऽग्नि-
समीप उपविश्य प्राघवत् प्रोक्षणताडनान्तःकरणसकलीकरणनाडीसन्धान-

मन्त्रतर्पणानि विधाय संहितामन्त्राणामैकैकाहुत्या सकलीकरणशोधनं विधाय शिवात्मनि शिष्यचैतन्यं नियोजयेत् । ततः गुरु(विद्विं)न्दुतत्त्वास(न॑ने) स्वयं विद्यातत्त्वास्पद इन्धिका दीपिका रोचिका मोचिका ऊर्ध्वगामिनी सूक्ष्मा सु-सूक्ष्मा अमृता क्रता शक्तिरिति नादशक्तिकलास्तद्यापिनी व्योमरूपा अनन्ता अनाथा अनाश्रिता चेति बहिप्करणं विभाव्यान्तःकरणशुद्धात्मतत्त्वस्तत्त्वत्रया-पूर्णतनुः पूरककुम्भकेन कृत्वा तालुके जिह्वां संयोज्य किञ्चिद्विवृतबङ्गो दन्तै-दन्तानसंस्पृशन् क्रजुकायः शिष्यचैतन्यमात्मानि संयोज्य सुपुण्डायामन्य-नाडीः प्राणवायुमैकीकृत्य शिष्यात्मानं समन्त्रं शुद्धस्फटिकनिभं विचिन्त्य मू-लमन्त्रं हंसं चोचारयन् हृत्कण्ठतालुविन्दुमूर्धगतान् ब्रह्मादिकारणेशानतीत्य शिष्यात्मानं पूर्णहुत्या बहिः कुम्भकेन शिवे संयोज्य शिष्यं शिवीभूतं ध्यात्वा तस्मै शिवविषयान् षडङ्गगुणानापादयेत् । तथथा—

ओं हुं आत्मन् ! सर्वज्ञो भव स्वाहा इत्याजयाहुतिं हुत्वा एवमिव प-रितृप्रभु अनादिबुद्ध स्वतन्त्र अलुप्सशक्ति अनन्तशक्ति इत्येकैकाहुतिं हुत्वा शिवीभूतं सार्वज्यादिगुणसम्पन्नं शिष्यं विभाव्य मूलेनार्घ्यजलेन मन्त्रसंहितया तमभिषिद्याष्टौ समयान् ज्ञापयेत् ।

तथथा —

माहेश्वरांश्च तच्छास्त्रसमयाचारसाधकान् ॥ १२० ॥

शिवं गुरुं च तद्वक्तान् न भिन्देत् प्रथमस्त्वयम् ।

विमानं गुरुलिङ्गानां (जा ? छा)यां लिङ्गिगवामपि ॥ १२१ ॥

न लङ्घयेच्च निर्माल्यं नाशनीयात् पतितादिभिः ।

पुष्पिकासौतिकाशौचिस्पृष्टं नाद्यान्तं तान् स्पृशेत् ॥ १२२ ॥

अयं द्वितीयः समयः ।

समयान् समयाचारान् मन्त्रतन्त्राण्यदीक्षितैः ।

न लेखयेच्छ्रावयेद् वा तृतीयः समयस्त्वयम् ॥ १२३ ॥

द्विकालं वा त्रिकालं वाप्येककालं शिवं गुरुम् ।

पूजयित्वैव भुज्जीत चतुर्थः समयस्त्वयम् ॥ १२४ ॥

अनापतितशक्तीश्च पतितान् वाथ नास्तिकान् ।
 न दक्षियेत् पापशीलान् समयः पञ्चमः स्मृतः ॥ १२५ ॥

शिवाभिगुरुविद्यानां यदिष्टं नवमेव च ।
 अन्नाद्यं कुसुमाद्यं वा नानिवेद्य चरेत् स्वयम् ॥ १२६ ॥

तद्वद् बालाबलावृद्धरोगार्तकृपणानपि ।
 अतिथीनन्नप्रानादैस्तर्पयित्वा स्वशक्तिः ॥ १२७ ॥

शुककाकश्चचण्डालेभ्योऽन्नं दद्यादनुग्रहात् ।
 इति षष्ठं तु शैवानां विज्ञेयं समयव्रतम् ॥ १२८ ॥

अष्टमीपर्वभूतासु स्त्रीक्षौराभ्यङ्गवर्जनम् ।
 कांस्यपात्राशनं पानं मस्यं मांसं मधूनि च ॥ १२९ ॥

सर्वथा सर्वदा वर्ज्यं समयस्त्वेष सप्तमः ।
 यमानां नियमानां च यथायोगनिषेवणम् ॥ १३० ॥

चतुर्दश्यष्टमीपर्वग्रहविष्वयनादिपु ।
 पवित्रैचत्रकादौ च ब्रिद्युषविधिपूजनम् ॥ १३१ ॥

कुर्यान्नकं दिवा वापि सकृत् सङ्कल्प्य भोजनम् ।
 शरणागतरोगार्तपथिकत्रस्तविह्वलान् ॥ १३२ ॥

शिवभक्तानथाप्यन्यान् साधून् गोदावणानपि ।
 पोप्यान् भृत्यादिकाज् शक्त्या पालयेदिति चाष्टमः ॥ १३३ ॥

समयः कथितो ह्येष पालनीयः प्रयत्नतः ।
 इति गुरुसमयानां प्राप्य शिक्षां तु शिष्यो

गुरुमभिमतवित्तेः प्रश्रैस्तोषयित्वा ।

प्रणतिमतिविद्यायानुज्ञया तस्य शश्वत्
 प्रियहितविनिविष्टः शम्भुपूजां विदध्यात् ॥ १३४३ ॥

इति श्रीमदीशानशिवगुरुदेवपद्मतौ सिद्धान्तसारे उपरिभागे क्रियापादे
 निर्वाणदीक्षापटलोऽष्टावशः ।

अथैकोनविंशः पटलः ।

अथोच्यते क्रियावत्या दीक्षितस्य तु ।
सम्यग्विज्ञाततन्त्रस्य साधकस्याभिषेचनम् ॥ १ ॥

अत्र ब्रह्मशम्भुः —

“त्रिपदार्थी चतुर्पादां सुक्तिसुक्तिफलोदयाम् ।
संहितां यो विजानाति शिष्योऽसौ सेकर्महति ॥”

इति । इष्टदिवसमुहूर्तादौ यथावच्छिष्यमधिवास्य कुम्भमण्डलाभीनां पूजां कारयित्वा प्राच्यामैशान्यामुदीच्यां वा नवसपञ्चहस्तान्यतमे चतुरश्च मण्डपे अर्धहस्तोच्छ्रूतचतुर्सिद्धिहस्तान्यतमचतुरश्चेदिकायामक्षतैर्यवैर्वा चतुर्ष्कोणविरचितस्वस्तिकायां विद्येश्वरसदाशिवाधिष्ठितं कलशनवकं वा ब्रह्मभिन्निवृत्यादिकलाभिश्वाधिष्ठितं कलशपञ्चकं वा संस्थाप्य सर्वरौषधिगन्धमेश्वितं तीर्थजलंरापूर्य सितवसनाभ्यामाच्छाद्य कुशकूर्चाश्वत्थचूतपलवबीजपूरफलानि कलशमुखेषु निधाय शक्तिं शिवं साध्यमन्त्रं च तेषु सम्पूज्य वेदां दक्षिणतः शिवमुपवेश्य सिद्धार्थक्षतातिलद्वौज्यचरुभिः क्रमात् साध्यमन्त्रेण हुत्वाथ सम्पाताज्यं कलशेषु किञ्चित्क्रिर्बाणदीक्षोक्तमार्गेण निवृत्यादिकलात्रयं शिष्यदेहे संशोध्य ततः शान्त्यतीतां शोधयित्वा विद्यादेहं सदाशिवं ध्यात्वा शिष्यहृदये समावाद्य संस्थाप्य सकलीकृत्यासनादिक्रमेणाभ्यर्थ्यं पूर्णं हुत्वा अथ शान्तिकलां शोधयेत् । तदनु

प्रणवं च ततो मूलमात्मञ्छब्देन योजितम् ।

अणिमादिगुणाख्यान्ते ते भवन्त्यग्निजायया ॥ २ ॥

अणिमादिगुणानां तु पृथकपृथगुदीर्यं तु ।

हुत्वा चाष्टाहुतीः शिष्यं कुर्यादिष्टगुणैर्युतम् ॥ ३ ॥

अणिमा महिमा चैव लघिमा प्राप्तिरेव च ।

प्राकाम्यं च तथेशित्वं वशित्वं च ततः परम् ॥ ४ ॥

यत्रकामावसायित्वमित्यैश्वर्यगुणाष्टकम् ।

ततः शिष्यं तु साङ्केन साध्येन सकलीकृतम् ॥ ५ ॥

शिवेन च तथा शक्त्या समधिष्ठितविग्रहम् ।

गन्धाद्यैरभिपूज्याथ गीतवादसमन्वितम् ॥ ६ ॥

वर्णपिष्ठकृतैर्वर्खैर्वज्रादैः पात्रयोजितैः ।
प्राज्यप्रदीपैनर्नाराज्य प्राङ्मुखं तमुद्भमुखः ॥ ७ ॥

तदनु

दधिगोमयसि द्वार्थदूर्वा चन्दनपङ्कजैः ।
वल्मीकिमृत्सारक्षाभिर्निर्मृज्य सलिलाप्लौतैः ॥ ८ ॥
धूपान्तमभिपूज्यैनं कलशैरभिषेचयेत् ।
अनन्तादिनिवृत्त्यादिकमात् तन्मन्त्रयोजितैः ॥ ९ ॥
परिमिवत्सुधाधारामैक्येनास्य सुपुन्नया ।
पातयंश्चिन्तयेत् तत्तन्मन्त्रमूर्तिप्रवेशनम् ॥ १० ॥
परमामृतविष्णुन्दक्षालिताशेषकम्मषम् ।
तदधृदम्भोजचिद्यासां मन्त्रमूर्तिं च भावयेत् ॥ ११ ॥

अत्र ब्रह्मशम्भुः —

“अमृतं तोयमाधारः शक्तिस्तस्य तु कुण्डली ।
अभिषक्ता शिवो इय अभिषिच्यस्तु पुद्गलः ॥”

इति । ततः शिष्यं परिवर्तितशुक्लाम्बरं प्रक्षालितपाणिपादमाचान्तं देवस्य
दक्षिणवेद्यां श्रीपर्ण्यादिमये परिकल्पितानन्तासने प्राङ्मुखमुपवेश्य भूतशुद्धि-
विधायोपवीतभूषणगन्धपुष्पैरलङ्घत्य सकलीकृत्याभ्यर्थारात्रिकं च दधिदूर्वा-
क्षतार्चितं त्रिवारमुद्भ्राम्य शीताम्बुचुलुकत्रयेण मङ्गलाष्टकं सवन्दनं स्पर्श-
येत् । तत्त्व-

रोचना चन्दनं दूर्वाः सुमनोदधिपायसम् ।
यवाः सिद्धार्थकाश्रोति कथितं मङ्गलाष्टकम् ॥ १२ ॥
ततः संयोजयेच्छिष्यमधिकोरेण साधनैः ।
कटकं चोत्तरीयं च छत्रं चामरपादुके ॥ १३ ॥
पुस्तकं चाक्षसूत्रं च भृङ्गारं यानवाहने ।
अन्यच्च राजचिह्नं यत् सर्वमर्हति साधकः ॥ १४ ॥
आचार्यस्यापि तुल्योऽयमधिकारः परिच्छदे ।
विशेषस्तस्य मकुट उष्णीषं करणी तथा ॥ १५ ॥

तदनुग्रुहः स्वसव्यहस्तेन तस्य दक्षिणकरं गृहीत्वा पश्चिमद्वारेण प्रवि-
श्य शम्भुकुम्भमण्डलशिवानां प्रदक्षिणत्रयं पूजां च कारयित्वा जानुभ्यां प्रणा-
मेनावनिं गतस्य शिष्यस्याङ्गलौ सगन्धकुसुमसालिं साध्यमन्त्रमुच्चार्याङ्गलिना
सोपदेशं मन्त्रं दद्यात् । सोऽपि तमञ्जलिं स्वशिरसि निधाय गुरवे नमस्कृत्य
सुषुम्नामार्गेण सृष्टिकर्मेणानीय स्वहृदयकमले निवेश्य द्वादशान्तामृतेनाप्लव्य
मन्त्रसंहितायाज्येन हुत्वा शिवकुम्भामीनां दक्षिणतः पद्मासने साध्यमन्त्रं साङ्घ-
मावाह्य स्थापयित्वा शिववत् पूजयित्वा तस्मान्मन्त्रमुद्धृत्य साधकः स्वदेहे
शक्त्यादिक्रमेण विचिन्त्य स्थापयेत् ।

यथा ब्रह्मशम्भुः —

“शिवाच्छक्तिं ततो विन्दुं विन्दोनांदं च नादतः ।

अर्धचन्द्रं हकारं च षष्ठमाद्यस्वरं तथा ॥

तदथो द्विपदं ब्रह्म कलाकारणमक्षरम् ।

मन्त्रबीजमनुच्चार्यं सृष्टिसंहारकारणम् ॥”

इति । एतेषां नव ग्रन्थस्थानानि विज्ञेयानि द्वादशान्ताशिखारन्ध्रललाटभ्रूम-
ध्यतालुगलहृदयनाभिवस्तीनि । एतेषां स्थानेषु पञ्चेषु कमं ध्यात्वामृतेना-
प्लावयेत् । अथ तं समयाचारान् गुरुर्गीहयेत् । ते च निर्वाणदीक्षितस्योदिताः
साधकस्यापि समाना एव । अस्यापि सेवाव्रतधारणं विशिष्टलिङ्गपरिग्रहो
विशुद्धाहारसेवा सङ्कपरित्यागो निप्रहानुग्रहेष्वनास्था च निषिद्धवर्जनं विहि-
तानां कर्मणामपरित्यागश्चेति संक्षेपः ।

अथामिं संहितामन्त्रैः सन्तर्प्य च विसर्जयेत् ।

मण्डलस्थं तदाङ्गातः शिवकुम्भे नियोजयेत् ॥ १६ ॥

भूतेभ्योऽथ बलिं दिक्षु विकीर्यं स्वस्वमन्त्रतः ।

ततः शिष्यं यथापूर्वमासनस्थं तु पूजितम् ॥ १७ ॥

मङ्गलैः शिवकुम्भेन गुरुस्तमभिषेचयेत् ।

अनेनैव विधानेन राज्यश्रीविजायामये ॥ १८ ॥

आयुरारोग्यसौभाग्यपुत्रस्त्रीपुष्टयेऽपि वा ।

नृपं वापि नरानन्यान् स्त्रियश्वाप्यभिषेचयेत् ॥ १९ ॥

तत्तदाप्नोत्ययलेन शिवमक्तस्तु नान्यथा ।
 प्राप्ताभिषेकमन्त्रोऽथ प्राप्यानुज्ञां गुरोस्ततः ॥ २० ॥
 साधकः साधयेन्मन्त्रं दृष्टादृष्टफलासये ।
 शस्तर्क्षतिथिवारादौ स्वानुकूले विशेषतः ॥ २१ ॥
 समभ्येत्य शिवक्षेत्रं भूरिपुष्पकुशाम्बुमत् ।
 दक्षिणोत्तरादिग्राहारं लिङ्गं यत्नेन वर्जयेत् ॥ २२ ॥
 व्रह्मस्कन्देन्द्रनन्दीशवृष्पविष्णुगणेश्वरैः ।
 मातृभास्करदुर्गाभिर्युक्तं लिङ्गं तु कीलतम् ॥ २३ ॥

वर्जयेदित्यर्थः । अपिच साधकान्तरसेवितं मानुषप्रतिष्ठितं पूजार-
 हितं म्लेच्छान्त्यजजनदूषितं चलितभिन्नादिदोषदुष्टमनेकलिङ्गं च वर्जयम् । ए-
 कलिङ्गं पश्चिमद्वारां स्वयम्भुलिङ्गं च श्रेष्ठम् । पूर्वं दैवमार्घं च बाणं च मध्य-
 मम् । असुरराक्षसपिशाचादिप्रतिष्ठितं कनिष्ठम् । एतेषु लिङ्गेषु सर्वार्थमन्त्र-
 साधारणतया मन्त्रसङ्करो नास्तीत्यतः स्वमन्त्रमेषु विन्यस्य पूजयेत् । अज्ञा-
 तमन्त्रलिङ्गेषु प्रणवं मातृकां वापि विन्यस्य स्वहृदये पूरकेण समानीय रेच-
 केन द्वादशान्ते लयं नीत्वा प्रतिष्ठाविधानेन स्वमन्त्रं विन्यस्य पूजयेत् । त्रि-
 विधलिङ्गानामसम्भवे शक्तिमता गुरुणा वात्मनान्येन वा प्रतिष्ठितं सान्निष्ठ्य-
 वल्लिङ्गमप्याश्रयणीयमिति चतुर्थः पक्षः । तदनु

साङ्गं कृत्वास्त्वयागं तु हुत्वाज्येन तिलैरपि ।
 वास्तुपूजां विधायादौ वास्तुदेवाभिरक्षिते ॥ २४ ॥
 अष्टौ तिलान् हस्तमात्रान् लोकेशास्त्रैरधिष्ठितान् ।
 दिक्षु तत्क्षेत्ररक्षार्थं निखनेत् तत्तदस्ततः ॥ २५ ॥
 सूत्रेण वर्मलिंबेन शङ्कुना वेष्टयेद्वाहिः ।
 हस्तेन सप्तबीजानि विकीर्यं परितः पुनः ॥ २६ ॥
 रेखां च भस्मना कुर्याद् यवमित्रैस्तिलैरपि ।
 प्राकारं परिकल्प्यात्र दत्त्वा भूतबलिं तथा ॥ २७ ॥
 अकृष्टमन्तमक्षारलवणं शुचि यलघु ।
 सङ्कुदश्वन् परिमितं स्नाने त्रिष्वणे रतः ॥ २८ ॥

सन्नियम्योन्द्रियग्रामं साधयेन्मन्त्रमीष्यतम् ।
सिद्धमन्त्रः पुनस्तस्मिन्निवमाराध्य भक्तिः ॥ २९ ॥
कीललोकाधिपाखाणि विसृज्य प्रणतः शिवम् ।
अनुज्ञाप्य ब्रजेदिष्टं देशं तत्रैव वा वसेत् ॥ ३० ॥

साधकदीक्षाधिकारः ।

अथाचार्योऽभिषेकार्हो वृत्तवाङ्गलिङ्गाङ्गुचिः ।
प्रशस्तदेशजो विद्वान् प्रशस्तोदितलक्षणः ॥ ३१ ॥
सवीजदीक्षया सम्यग् दीक्षितो विजितेन्द्रियः ।
सम्यक् साधितमन्त्रम् निग्रहानुग्रहक्षमः ॥ ३२ ॥
विज्ञाताशेषतन्त्रार्थं उदारः करुणारसः ।
शिवपूजापरः शान्तः समयाचारपालकः ॥ ३३ ॥
स निर्गत्य गृहात् पूर्वं तीर्थयात्रां समाचरेत् ।
देशकालवयशक्तिसामर्थ्यानुगुणं क्रमात् ॥ ३४ ॥
निर्वर्त्य तीर्थसेवां तु गङ्गादेः सरितस्तदे ।
शिवक्षेत्रेऽथवा शैले तत्राचार्यवतं चरेत् ॥ ३५ ॥
उद्भवार्गगते सूर्ये शुक्रपक्षे शुभे दिने ।
गणेश्वरं गुरुं चेष्टा सविशेषं यजेच्छिवम् ॥ ३६ ॥
अख्यागं च निर्वर्त्य साने त्रिष्वणे रतः ।
गोमूत्रेण तथा स्नायादथ त्रिदिनसंख्यया ॥ ३७ ॥
एकसुक्तेन नक्तेन तथैवायाचितेन च ।
केवलं पञ्चगव्येन ततिसद्गच्छरुणा पुनः ॥ ३८ ॥
उपवासेन च त्रीणि दिनानि क्षपयेत् पृथक् ।
पक्षं चतुर्थकालाशीष्टकालाशनस्तथा ॥ ३९ ॥
एवं पक्षद्वयादूर्ध्वं क्षपयेद् दिवसत्रयम् ।
भस्मदर्भशयो नित्यं भस्मस्नानरतः सदा ॥ ४० ॥

अक्षारलवणं यावमन्नं भुक्तोदितकमात् ।
 समाप्तौ दीक्षितान् विप्रान् भोजनाछादनादिभिः ॥ ४१ ॥

परितोप्य यथाशक्त्या सादेशः प्रीयतामिति ।
 ततो यथोदिते देशे शुद्धे सूक्ष्मतशस्यके ॥ ४२ ॥

नवहस्तं तथा सप्तपञ्चहस्तमथापि वा ।
 अर्धहस्तोच्छ्रुतं कृत्वा मण्डपं सुमनोरमम् ॥ ४३ ॥

न्यग्रोधोदुम्बराश्वतथप्लक्षैः पूर्वादितोरणम् ।
 पलाशामलकौ चैव मधूको बिल्व एव च ॥ ४४ ॥

आग्रेयादिषु कोणेषु तोरणांस्तैः प्रकल्पयेत् ।
 ध्वजांश्च दश दिक्पालवर्णहेतिविलक्षणान् ॥ ४५ ॥

मण्डपस्य वितानं च विचित्रं धवलं शुचि ।
 घण्टाकिञ्चिणिकाजालमुक्तादामविराजितम् ॥ ४६ ॥

पर्यन्तपट्टवसनमणिकन्दुकचामरैः ।
 अलङ्कृतं दुकूलादिकृतप्रतिसरान्वितम् ॥ ४७ ॥

प्राच्यामन्यालयं तस्य कुर्यात् कुण्डं च शोभनम् ।
 द्वारेषु कलशांस्तस्य न्यसेच्चाङ्गरपालिकाः ॥ ४८ ॥

वास्तुपूजां च निर्वर्त्य पुण्याहं वाचयेत् ततः ।
 विकिरक्षेपपूर्वं तु कुम्भास्त्रे चाभिपूज्य तु ॥ ४९ ॥

दिक्षु संस्थाप्य लोकेशान् वज्रादीन्यायुधानि च ।
 पञ्चगव्यं च सम्पाद्य पञ्चकोष्ठोदितकमात् ॥ ५० ॥

प्रोक्ताष्टादशसंस्कारैः संस्कृते कुण्डे शिवाभिमाधाय यथावत् स-
 न्तर्धर्षं तस्मिन् यथोक्तं सदाशिवमावाह्याभिपूज्य समिदाज्यचरुतिलैः पञ्चपञ्चा-
 हुतीर्हुत्वा पूर्णा च विधाय

मध्येऽस्य सर्वतोभद्रं भद्रकं वा लिखेच्चकुभम् ।
 विप्रादीनां क्रमात् पञ्चचतुर्सिद्विकैर्मितम् ॥ ५१ ॥

रजोभिरपि तावद्विस्तन्मध्येऽब्रजं च पाण्डुरम् ।
 विप्रादीनां स्मृतं मुख्यं द्वारं प्रागादिदिग्गतम् ॥ ५२ ॥

पीठस्य बाह्यवीथ्यां तु वल्लीपत्रादिकं लिखेत् ।
 मण्डलादृ बाह्यादिक्षवष्टौ लिखेच्छङ्खान् सुपाण्डरान् ॥ ५३ ॥

तेषां नामानि चानन्दः सुनन्दो नन्द एव च ।
 नन्दिवर्धननामा च श्रीमुखो विजयस्तथा ॥ ५४ ॥

तारः सुतारश्चैतेषां मन्त्राः स्युः प्रणवाञ्चयः ।
 आकाराद्याः स्वरा दीर्घाः सानुस्वाराः स्वनाम च ॥ ५५ ॥

आत्मनेन्ते नमः शब्दस्त्वेभिरावाह्य पूजयेत् ।
 शङ्खानां मध्यदेशेषु विलिखेत् कलशाष्टकम् ॥ ५६ ॥

मण्डलाभिमुखं तच्च शुक्लं चित्रं च वर्णकैः ।
 सुभद्रश्च विभद्रश्च सुनन्दः पुष्पनन्दकः ॥ ५७ ॥

जयोऽथ विजयः पूर्णः पूर्णकुम्भश्च ते क्रमात् ।
 तेषां च मन्त्रान् स्वाख्याभिः शब्दखानामिव योजयेत् ॥ ५८ ॥

तोरणानां तथाष्टानां लोकेशाख्यान्वितं पृथक् ।
 तत्रायं विशेषः — ओं आं ईं ऊं न्यग्रोधात्मने सुराधिपतोरणाय नमः ।

एवमेव पलाशादिप्वपि मन्त्रा भवन्ति हि ॥ ५९ ॥

ततः पीठाद् व(लि ? हि)र्भीथ्यां शङ्खान् पोडश विन्यसेत् ।
 तद्वाष्टै कलशानष्टौ स्थापयेद् दिग्विदिग्गतान् ॥ ६० ॥

सर्वरक्षौषधीबीजैर्गण्डैर्मुद्रिर्जलैरपि ।
 शङ्खांश्च कलशानेतान् पूरयेत् स्वस्वमन्त्रतः ॥ ६१ ॥

वद्धस्तगदामकण्ठांश्च चन्दनाक्षतचर्चितान् ।
 पञ्चपल्लववक्रांश्च बीजपूरफलाननान् ॥ ६२ ॥

अत्र षोडशशङ्खानामष्टकलशानां च नामान्युच्यन्ते — यान्येव प्रणव-
 दीर्घस्वरत्रयादिकानि आत्मनेनमशब्दान्तानि तत्तन्मन्त्रा भवन्ति । तद् यथा—

आयतः आनन्दः नन्दायतः सुनन्दः महाकुक्षिः नैन्दी सुनामिः नन्दिवर्धनः
 हस्तवनामिः श्रीमुखनामिः मण्डली विजयः सुधोषः तारः उचारः सुतारश्च
 षोडश शङ्खाः पूरणीयाः । मन्थरः सुभद्रः पृथुलोषः सुदन्तः हस्तोषः मन्थ-
 रथीवः जयो विजयश्च कलशा एते पृथक् पृथक् शालिदर्भविष्टरेषु स्थाप्याः ।
 अथैषध्यः कथ्यन्ते — जया विजया जयन्ती अपराजिता विष्णुकान्ता श-
 ङ्खपुष्पी हेमपुष्पी नाकुली विशाला बला अतिबला गन्धनाकुली सहा सह-
 देवा वाराही शतावरी मेदा महामेदा वृधिश्वर्धिः कार्कोलीसंज्ञा यथालाभ-
 मोषधयो ग्राह्याः । रत्नानि माणिक्यमुक्तागोमेदकमरकतपुष्प्यरागवज्रनील-
 भ्रवालस्फटिकानि । वीजानि शालियवमुद्माषतिलसिद्धार्थगोधूमा इति सप्त ।
 चन्दनकुङ्कुमागरुक्पूरकुष्ठमांसीकच्चोरोशीरण्यष्टौ गन्धाः । वस्त्रमीकाग्रगन्ध-
 पर्वताग्रनदीतीरमहानदीसङ्गमविल्वमूलगजदन्तगोशृङ्खेभ्यो गृहीता मृदो-
 ऽष्टौ । इत्येभिर्द्रव्येभिर्श्रितैः शङ्खांश्च कलशांश्च तीर्थजलैरापूर्य षोडशस्वरैः
 शङ्खान् क्रमेणापूरयेत् । अष्टवर्गैः कलशान् शङ्खेषु पृथिव्यादिमूर्त्यष्टकमष्ट-
 दिक्षु विदिक्च्छङ्खेषु वामादिशक्त्यष्टकं बहिः कलशाष्टके विद्यश्वराष्टकं च
 सर्वान् समावाह्य संस्थाप्य विधिवदर्चयेत् । मध्ये पद्मकर्णिकायां सुवर्णरजत-
 ताम्रमूर्त्याद्यन्यतमे शक्त्यनुगुणे कुम्भे सर्वौषधीर्वीजरत्नगन्धपुष्पान्विते स-
 हिरण्ये तीर्थजलैः मन्त्रसंहितया द्वादशान्तामूर्तं स्मृत्वापूर्य मनोन्मनी शक्ति
 साङ्गमूर्तिमूलमन्त्रं सदाशिवमासनादिकमेण यथावदावाह्य सर्वत्र कूर्चानि पल-
 वफलानि च निधायाहतवस्त्रैरवेष्टितकण्ठमालाभिरलङ्घकृत्य यथावन्नैवेद्यान्तं
 सम्पूर्ज्य, तत्र रत्नादीनां प्रक्षेपमन्त्रा उच्यन्ते । औं आं ईं ऊं सर्वरक्षेभ्यो
 विश्वात्मकेभ्यो नमः । प्राग्वत् सर्ववीजेभ्य इन्द्रात्मकेभ्यो नमः । प्राग्वत् सर्वौ-
 षधिभ्यः सोमात्मकेभ्यो नमः । सर्वगन्धेभ्यः पार्थिवात्मकेभ्यो नमः, सर्वमृ-
 द्धयः पृथिव्यात्मकेभ्यो नमः इति विन्यसेत् । एवं कलशशङ्खतोरणरत्नादी-
 न्यमिन्द्र्य सम्पूर्ज्य नियोजयेत् । तदनु शिष्यं कृतोपवासं कृतस्ताननित्य-
 विविधिर्विनिर्वितत्वैत्यकशिवार्चामिकार्यं शुक्लाम्बरं प्रक्षालितपाणिपादं मण्डपस्य
 प्रदक्षिणं कारथित्वा प्रागादि शान्तिकलाद्वारणां तोरणानां च कृतपूजं प्रागादि-
 स्वर्णानुगुणद्वारेण प्रवेश्य शिवकुम्भाक्षामीनां कृतार्चनप्रणामं स्वयं मन्त्रसंहि-

तथा एकैकाहुत्या सन्तर्पितशिवाभिमानीय मण्डपाद् दक्षिणतः कृतपद्मे औदु-
म्बरं श्रीपर्णिकं वा भद्रासनं सहशेन वस्त्रेणास्तीर्णं विन्यस्य तस्मिन् गायत्री-
जपपरं तस्मिन्ननन्तासनं उपवेश्य शङ्खपटहादिमङ्गलवाद्यगतिध्वनिभिर्यथा
दिक्षु ब्राह्मणैः पठ्यमानवेदधोरैश्च तिरोहितान्यध्वनि सबीजदीक्षादीक्षितैः प्रथ-
मवर्णैः षोडशभिरष्टभिर्वा मूर्तिधरैः सहितो गुरुर्वीजशरावनित्रमुखाङ्गलि-
कारकनागकर्णभिन्नपुरोल्काभिः शिष्यं निर्वैद्य तदनु पूर्वोक्ताभिः स्त्राङ्ग-
स्तनमन्त्रेण सर्वाङ्गमालिष्य ततः पञ्चगव्यविल्वपञ्चकेसरप्रियहृचूर्णेश्चाथ-
त्थोदुम्बरपृक्षवटविल्वकथितकषायोदकेन पृथक्कलशस्थापितेन प्रथमभिपिच्य
प्रक्षाल्य धूपान्तमभ्यर्थ्य सकलीकृत्य विद्यश्वरकलशैस्तत्तन्मन्त्रैभिपिच्य धूपा-
न्तमभ्यर्थ्य ततः षोडशशङ्खस्तशैवाभिपिच्य धूपान्तमभ्यर्थ्य, ततः शिवकल-
शेन मूर्त्यज्ञमूलजपितेनाभिषिञ्चन् सविद्याविद्यश्वरस्य सशक्तिकर्त्य विन्द्रादिक-
मोत्पद्यमानमूलाङ्गादिसमस्तमन्त्रसहितस्य सर्वज्ञत्वादिगुण(युक्त ?) सहितस्य
सृष्टिक्रमेण सुपुन्नया शिष्यहृदये प्रवेशव्याप्तिं च शिवस्य भावयेत् ।

ततश्चास्त्रवर्धन्यास्य परितो रक्षां विधाय शिवकुम्भेनापि तद्वदभिषेच-
येत् । ततो निवर्तिताम्बरस्य वर्णसंरूप्यया यज्ञोपवीतं दत्त्वोष्णिप्रकुटहारमु-
कुराहृलीयच्छत्रचामरगजाश्चशिविकाभृङ्गारकपादुकादीनि चिह्नानि दत्त्वा ग-
न्धादिभिरभ्यर्थ्य स्वर्णादिपात्रनिहितैर्ज्ञायायुधपिष्ठप्रदीपाभिः कन्याभिर्धूभि-
श्चोपनीतैरेनं मङ्गलवाद्यघोषैर्नीराजयेत् ।

तदनु शिवाभिमुखं नत्वा सदक्षिणं प्रणामं कारयित्वा देवं विज्ञा-
पयेत् ।

त्वत्प्रसादेन भगवन् ! एष प्राप्तस्त्वदाज्ञया ।

महाभिषेकमाचार्यो भवत्वद्यप्रभृत्ययम् ॥ ६३ ॥

इति विज्ञाप्य देवेशं शिवेनोक्तस्तथास्त्विति ।

विसृज्य देवमभिः च कलशान् शङ्खतोरणान् ॥ ६४ ॥

लोकेशांश्च यथाकामं संपूज्य तु बालं क्षिपेत् ।

विसर्जयेत् ततस्त्वेनान् मूर्तिधारांश्च लिङ्गिनः ॥ ६५ ॥

विप्रांश्च हेमवस्त्रान्नैः दीनानाथांश्च शक्तिः ।
 परितोप्य गुरुं त्वेन स्वाधिकारे नियोजयेत् ॥ ६६ ॥
 हृदं स्थानमिमे धर्मश्चैते पुस्तकसञ्चयाः ।
 दासीदासादयश्चैते परिपाल्या यथा पुरा ॥ ६७ ॥
 अधिकारागनुरूप्येण दीक्षाभिर्दीक्षयेज्जनान् ।
 कर्पणादिप्रतिष्ठानं कर्मचक्रं प्रवर्तयन् ॥ ६८ ॥
 व्याख्येयानि च शास्त्राणि दीक्षितेभ्यो न चान्यथा ।
 पालयन् समयाचाराननुग्रहपरो भव ॥ ६९ ॥

इति ।

इति सन्दिद्य तं पूर्वो गुरुनवगुरुं ततः ।
 शिवमिष्टवा विशेषेण मूलमन्त्रायुतं जपेत् ॥ ७० ॥
 अनेनैव विधानेन राज्यकामं तदाप्तये ।
 अष्टैश्वर्यमपुत्रं च क्षियं सौभाग्यासिद्धये ॥ ७१ ॥
 अभिपिङ्गच्छिष्ठे भक्तान् दीक्षितिवा न चान्यथा ।
 इत्याचार्यमहाभिषेकाधिकारः ।

एवं कर्तुमशक्तस्याप्याचार्यत्वाभिलापिणः ॥ ७२ ॥
 चीर्णाचार्यव्रतस्यैवमसमर्थस्य तद्वते ।
 दत्तद्विगुणदानस्य युक्त्या शक्त्यानुरूपतः ॥ ७३ ॥
 मण्डपे सर्वतोभद्रं लिखित्वा मण्डलं शुभम् ।
 ऐशान्यां विकिरक्षेपात् कुम्भास्त्रे च न्यसेद् यजेत् ॥ ७४ ॥
 मध्यपद्मेऽस्य तु शिवं यथावदभिपूजयेत् ।
 मण्डलाद् बाय्यतो दिक्षु स्वस्तिकादैरलङ्घते ॥ ७५ ॥
 पश्चिमोत्तरयाम्बन्दशिवदिक्षु विधानतः ।
 कलशान् पञ्च विन्यस्य भूम्यन्धवभिमरुद्वियत् ॥ ७६ ॥
 निवृत्यादिकलाङ्गश्च सद्यादैश्वाभिपूजितान् ।
 सर्वरत्नौषधीवीजसूक्ष्मान्वितान् ॥ ७७ ॥

सहेमफलकूर्चोक्तफलपल्लबशोभितान् ।
 सवस्त्रमालाभरणानासनादिकमेण तु ॥ ७८ ॥

परमीकरणन्तेष्वावाह्य तु कलाः क्रमात् ।
 मूर्त्यज्ञान्यभिसम्पूज्य कुण्डे वह्नि च पूर्ववत् ॥ ७९ ॥

इष्टवा पञ्चाहुतीहुत्वा पृथग्यादीनां स्वनामभिः ।
 कलानामङ्गमूर्तीनां तारहन्मूलपूर्वकम् ॥ ८० ॥

समिदाज्यचरून् लाज्जतिलान् हुत्वा बलि क्षिपेत् ।
 शिवमग्निं च सन्धाय पूर्णा हुत्वा यथोदिताम् ॥ ८१ ॥

अनुज्ञाप्य शिवं पश्चान्मण्डलाद् दक्षिणोऽभ्युजे ।
 कृतानेत्यविरिधि शिष्यं स्वस्तिकादैः सुवर्चिते ॥ ८२ ॥

भद्रानन्तासने प्राग्वत् सकलीकृत्य पूजयेत् ।
 सिद्धार्थदधिसद्भूमदूर्वागोमयगोलकैः ॥ ८३ ॥

निर्मध्य गन्धतोयेन प्रक्षाल्याभ्यर्थ्य धूपितम् ।
 पृथड्मूलशतालब्धैस्तैः कुम्भैः स्वस्वमन्त्रतः ॥ ८४ ॥

अभिषिच्यात्तवसनमनन्तासनगतं पुनः ।
 सकलीकृत्य सम्पूज्य दत्त्वोष्णीषादिसाधनम् ॥ ८५ ॥

अधिकारं च विज्ञाप्य शिवायास्मै सर्मपयेत् ।
 अनुज्ञाप्य शिवं पश्चाद् गत्वा कुण्डान्तिकं पुनः ॥ ८६ ॥

पञ्च पञ्चाहुतीराज्यं कलानां च जुहोत्यथ ।
 पूर्णा च हुत्वा तद्वस्तं दक्षिणं परिगृह्ण तु ॥ ८७ ॥

दर्भेलमुकेन पञ्चाङ्गैः कनिष्ठादिपु लाङ्घयेत् ।
 प्राग्वच्छिवं तथैवाग्निं कुम्भास्त्रे च विसर्जयेत् ॥ ८८ ॥

हेमवस्त्रान्नपानादैः परितोष्याथ तज्जनम् ।
 शिवगुर्वाज्ञया लब्धमधिकारं प्रवर्तयेत् ॥ ८९ ॥

इत्थं दीक्षाः साभिषेका यथावत् प्राधान्येनात्रोदितास्तन्त्रसिद्धाः ।
 याभिर्विश्वक्रेशहानि च विन्देद् भोगैश्वर्याण्यप्ययत्नेन मोक्षम् ॥ ९० ॥

इति श्रीमदीशानशिवगुरुदेवपद्मतौ सिद्धान्तसारे उपरिभागे क्रियापादे
 साधकदीक्षाचार्याभिषेकपटल एकोनविंशतिः ।

अथ विंशः पद्मः ।

अथ प्रमादस्त्वलितविस्मृतिच्युतजन्मनाम् ।
दोषाणां प्रशमाथात्र प्रायश्चित्तं निगद्यते ॥ १ ॥

हस्तान्निपतिते लिङ्गे स्पृष्टेऽन्यैर्वाप्यदीक्षितैः ।
अघोरायुतजापी स्यात् सविशेषार्चनाच्छुचिः ॥ २ ॥

विशेषार्चनशब्देन पञ्चगव्यपञ्चामृतस्तपनमहानैवेद्याभिकार्यान्तमर्च-
येदिति यावत् ।

द्विहस्तात् पतिते लक्षं जपेत् सम्प्रोक्षणात् परम् ।
द्वित्रिलक्षादिजापी स्यादतश्चोच्चात् पतेद् यदि ॥ ३ ॥
भिन्ने लिङ्गेऽथवा पीठे प्रायश्चित्तं न विद्यते ।
तत एवाप्र(मोः मा)देन रक्षणीयं प्रयत्नतः ॥ ४ ॥
तथा विशीर्णलिङ्गादेर्महापातकशान्तये ।
प्रायश्चित्तं दशगुणं कृत्वा कृच्छ्रूण शुद्ध्यति ॥ ५ ॥
अविसर्जित एवेशो स्थण्डलादावुपद्वुते ।
अघोरपञ्चसाहस्रं जपेषुत्वा दशांशतः ॥ ६ ॥
नष्टे दग्धेऽथवा भ्रष्टे लिङ्गे चोरादिभिर्द्वृते ।
लक्षं जपित्वा सम्प्रोक्ष्य लभ्यं चेत् तद् यजेत् पुनः ॥ ७ ॥
तदलामेऽन्यलिङ्गं वा प्रतिष्ठाप्याभिपूजयेत् ।
सन्ध्यालोपे तु नीरोगः सोपवासः शतं जपेत् ॥ ८ ॥
पूजोपकरणे वाग्मौ पादस्पृष्टे च लङ्घिते ।
जपेत् पञ्चसहस्रं तच्छोधयेत् क्षालनेन च ॥ ९ ॥
पुण्याम्बुगन्धमृत्पात्रक्षीरान्नाजयं परित्यजेत् ।
एकाहमर्चनालोपे त्रिरात्रोपोषितो जपेत् ॥ १० ॥
सहस्रं द्विदिनाद्यर्चालोपेऽप्येवं समूहयेत् ।
पञ्चाहादधिकश्रंशे कृत्वास्मादपि षड्गुणम् ॥ ११ ॥
सहस्रं जुहुयाज्जापस्तत्संख्यो ब्रह्मणां स्मृतः ।
अकामात् सङ्कराणां तु ब्रह्मपञ्चशतं जपेत् ॥ १२ ॥

सोपवासः शुचिः पञ्चगव्यं प्राशय जुहोति च ।

तत्र

निर्माल्यसङ्करे जाते पञ्चब्रह्मशतं जपेत् ॥ १३ ॥

अकामाद् भक्षणे तस्य सार्धसाहस्रकं जपेत् ।

कामादनन्तयागेन दीक्षया च पदाध्वनः ॥ १४ ॥

शुद्धयेदतस्तु निर्माल्यं नाश्रीयान्नं स्पृशेदपि ।

अनन्तयागो नाम अनन्तेशादिविदेश्वरपरिवृतस्य शिवस्य पञ्चब्रह्म-
मण्डलेऽस्मिन्नेव पठले वक्ष्यमाणो यागो निर्दिष्टः ।

निर्माल्यभेदाः कथ्यन्ते षड्विधास्तेऽपि तद् यथा ॥ १५ ॥

देवद्रव्यं च देवस्वं नैवेद्यं च निवेदितम् ।

चण्डद्रव्यं च निर्माल्यं तेषां लक्षणमुच्यते ॥ १६ ॥

वस्त्रभूषणगन्धादं देवद्रव्यमिति स्मृतम् ।

देवस्वं देवसम्बन्धिग्रामक्षेत्रादि गोधनम् ॥ १७ ॥

देवार्थं कल्पितान्नाद्यं नैवेद्यं नाम तत् पुनः ।

निवेदिताद्यमुत्सुष्टुं चण्डद्रव्यं च तद्रूपम् ॥ १८ ॥

गर्भागाराद् बहिःक्षिसं निर्माल्यं तन्न संस्पृशेत् ।

षड्विधं चापि निर्माल्यं नोपयुज्ज्यात् कदाचन ॥ १९ ॥

अत्र भोजराजः —

“षड्विधमपि निर्माल्यं न जिप्रेत्र लङ्घयेत् नाद्यात्र विकीणीयात्
क्रव्यादो भवति भुक्त्वा मातङ्गो लङ्घनेऽसिद्धिराग्राणे वृकः स्पर्शने स्त्रीत्वमथ
चण्डालो विक्रये शवरः” इति ।

शिवनिर्माल्यवत् सौरं चण्डे दत्तं ततोऽधिकम् ।

गुरुपुस्तकवहियक्षनागयोगीन्द्रगणमातृगौरीषु शिवनिर्माल्यवद् न
भवति । अचरेष्वपि दशस्थानेषु गुरुव्याख्याकाले शिवकुम्भे देवप्रदक्षिणे वि-
सर्जितेऽपि देवे लिङ्गस्था पूजा । चैलिङ्गे अघटितलिङ्गे आस्थाप्यलिङ्गे चित्र-
रत्नजे हेमजे अन्यस्मिन्नपि सद्यः प्रतिष्ठेति चतुर्थीकर्मवीर्ये निर्माल्यं न भव-
तीति भोजराजः ।

१. ‘चाल’ क. पाठः. २. ‘वि’ ख. पाठः.

पूजायां गन्धधूपादेरवशाग्राणदर्शने ॥ २० ॥
 नास्ति दोषो नदीवेगादागतस्पर्शनादिषु ।
 दीक्षितः सूतके वाथ शावाशौचे च भुक्तवान् ॥ २१ ॥
 न कामतः सोपवासो वामदेवसहस्रकम् ।
 जपेत् कामकृते तस्मात् त्रिगुणं शुद्धये स्मृतम् ॥ २२ ॥
 आत्मसम्बन्धिकेऽशौचे तं जनं न स्पृशेत् स्वयम् ।
 पृथक् पाकमुपाशीयात् स्नानपूजादि कर्म च ॥ २३ ॥
 निर्वाणदीक्षितो ज्ञानी निःशङ्कः प्राप्वदाचारेत् ।
 निर्वीजदीक्षया चापि सामर्थ्या दीक्षितोऽपि वा ॥ २४ ॥
 स्वयं न संस्पृशेलिङ्गमभिं चान्येन पूजयेत् ।
 दीक्षितेनैव शिर्घ्येण पुत्राद्यैर्वाथ बन्धुभिः ॥ २५ ॥
 निर्वर्त्य पूजाहोमाद्यं स्नातः संयतवाङ्मनाः ।
 मनसैवोच्चरन् मन्त्रान् सकलीकरणादिकम् ॥ २६ ॥
 कृत्वा पुष्पाञ्जलिक्षेपैः शिरं तु कृतमण्डले ।
 सम्पूज्य मनसा मन्त्रं जपित्वाभीं प्रणम्य च ॥ २७ ॥
 पृथक्पाकेन भुज्ञानः सूतकादिदिनं नयेत् ।
 सम्यग् ज्ञानी न दुष्येत् तु सूताशौचशर्तैरपि ॥ २८ ॥
 त्रुणकाष्ठचयच्छन्तो यथा प्रज्वालितोऽनलः ।
 प्रमादात् सूतकाशौचे भुक्त्वैकाहमुपोषितः ॥ २९ ॥
 जपेत् सहस्रं कामेन भुक्त्वा तत्रिगुणाच्छुचिः ।
 भुक्त्वा तु सूतकाशौचे तत्समो ह्यशुचिभवेत् ॥ ३० ॥
 तद्विनान्ते तु तावन्ति दिनानि निशि यावकम् ।
 अर्भंस्त्रिकालस्यायी स्यात् प्रत्यहं त्रिशतं जपेत् ॥ ३१ ॥
 प्रतिषिद्धानभुक्तावध्ययमेव विधिः स्मृतः ।
 रेतः स्फन्देद् यदि निशि सहस्रं पुरुषं जपेत् ॥ ३२ ॥
 दिवसे द्विगुणं तस्माद् दद्याच्च यवसं गवाम् ।
 वर्णानां ब्राह्मणादीनां जातीशाः पुरुषादयः ॥ ३३ ॥

अत्र स्वयमुच्छिष्टस्य समानजातीयोच्छिष्टस्पर्शे स्नात्वा स्वजातीश्वर-
शतजपाच्छुद्धिभवेत् । अदीक्षितोच्छिष्टस्पर्शे द्विशतं जपेत् । स्वस्मादनन्तर-
वर्णोच्छिष्टस्पर्शे त्वेकाहमुपोष्य स्वजातीश्वरं स्पृष्टवर्णेश्वरं चाप्येकीकृत्य शतं
जपेत् । तत्रैकान्तरवर्णोच्छिष्टस्पर्शे त्वेकाहमुपोष्य स्वजातीश्वरं स्पृष्टवर्णेश्वरं
चाप्येकीकृत्य शतं जपेत् । तत्रैकान्तरवर्णोच्छिष्टस्पर्शे द्विरात्रं व्यन्तरे त्रिरात्र-
मुपोष्य प्राग्वज्जपेत् । एतेषामदीक्षितानां स्पर्शे द्विगुणम् । तद्वत् स्वोत्तरवर्णो-
च्छिष्टस्पर्शेऽपि पादहीनमर्धं च जपोपवासौ विधेयौ । उच्छिष्टः स्वयमुच्छि-
ष्टमन्त्यजं स्पृशेद् यदि त्रिरात्रोपोषितः स्नातः स्वजातीश्वरायुतं जपेत् ।

एकोच्छिष्टे तदर्थं स्यादनुलोमे तदर्थकम् ।

अन्त्यजाः प्रतिलोमाः स्युः कर्माररजकादयः ॥ ३४ ॥

चण्डालोच्छिष्टसंस्पर्शे तीर्थे कृच्छ्रं समाप्य तु ।

अघोरस्यायुतजपाच्छब्दत्या दत्त्वा च शुध्यति ॥ ३५ ॥

अत्र स्वयमनुच्छिष्टः प्रोक्तानामुच्छिष्टानां स्पर्शे यथोक्तात् पादं चरेत् । स्वयमुच्छिष्टस्त्वेषामनुच्छिष्टानां स्पर्शे अर्धं प्रायश्चित्तं चरेत् । यद्वा अन्ये-
षामुच्छिष्टं भुक्त्वा पञ्चब्रह्मण्डले ब्रह्माण्यभिपूज्य जात्युद्धारेण दीक्षयेत् ।
तच्च मण्डलं चतुर्द्वास्तं चतुर्द्वारं विधेयम् । तस्मिन् यथादिशं पुरुषादीन् सं-
स्थाप्य मन्त्रे स्वजातीश्वरमीशानं तत्स्थाने यथावदभिपूज्य स्वजातीश्वरम-
न्नेण फडन्तेन संशोध्य जातिमुद्धृत्य स्वाहान्तेन तेनैव मण्डलस्थस्वजातीशे
प्रक्षिप्योद्धृत्य संशोध्यात्मनि तथैव संयोजयेत् । एवं जातिमुद्धृत्य सामग्या
दीक्षया गुरुणा दीक्षयेत् । असन्निहितगुरुः स्वयमेवात्मानं दीक्षयेत् । एवं
दीक्षयितुमसामर्थ्ये षड्हान्युपोष्य वन्याशानः स्वजातीश्वरलक्षं जपेत् । अत्र स-
जातीयस्योच्छिष्टं भुक्त्वैकाहमुपोष्य शतं जपेत् । अनन्तरस्य द्वयहमुपोष्य
सहस्रं जपेत् । एकान्तरस्य व्यहं द्विसहस्रं च । अनन्तरस्य द्विगुणमयुतं जपः ।
ब्राह्मणः शूद्रोच्छिष्टं भुक्त्वा पञ्चरात्रमुपोष्य जात्युद्धारदीक्षितो लक्षं जपि-
त्वा कृच्छ्रेण शुध्यति । अनुलोमानामप्येवमूद्यं प्रायश्चित्तम् । अन्त्यजोच्छिष्ट-
भोजने प्रायश्चित्ताभावात् पतत्येव । तस्माद् यत्नेन तत् परिहरेत् । एवं
परलिङ्गयन्नभोजने तज्जातीश्वरस्यायुतं जपेत् । ते चार्हतशाक्यपाशुपतकापा-
लिकाः । एतेषां संयोजातादयः पतयः । तत्र च कापालिकान्नभोजने कृच्छ्र-
चान्द्रायणे कृत्वा ईशानं लक्षं जपित्वा जातीश्वरमण्डलेऽन्यलिङ्गेश्वरमभिपूज्य

जात्युद्धारदीक्षितः शुध्यति । अन्यलिङ्गसंसृष्टानभोजने श्रिलक्ष्मजपं चान्दा-
यणं कुर्यात् ।

परायत्तगृहस्थस्य स्वायचाद् द्विगुणो जपः ।

स्वायत्तस्यैतदेव स्यादाचार्य(स्यैकः ? स्येति) सूचितम् ॥ ३६ ॥

अर्धं समयिनः प्रोक्तं त्रिपादं पुत्रकस्य तु ।

अनुक्तानां च पापानामबुद्धिकरणे तु यत् ॥ ३७ ॥

प्रायश्चित्तं बुद्धिपूर्वे ततोऽपि द्विगुणं स्मृतम् ।

तत्रैकभुक्तनक्तान्नायाचितोपवासानां पृथक् पृथक् क्रमेण त्रिगुणानु-
ष्टानं कृच्छ्रद्धादशरात्रमिति यावत् । चान्द्रायणं च शुक्लप्रतिपदं प्रारभ्य त्रि-
ष्वणस्त्रायी नियतेन्द्रिय एकग्रासात्प्रभृति प्रतिदिवसं ग्रासवृद्ध्या पैर्णिमा-
स्यां पञ्चदश ग्रासान् भुक्त्वा तद्वदपरपक्षे प्रतिपदं प्रारभ्य प्रत्यहमेकग्रास-
हासादमावास्यायामेकग्रासं भुक्त्वा समाप्य यवमध्यं भवति । एतद्विपरीतेन
शुक्लप्रतिपदी पञ्चदश ग्रासान् भुक्त्वा प्रतिदिनं ग्रासहासेन पैर्णिमास्यामेक-
ग्रासभोजी कृष्णप्रतिपदं प्रारभ्य ग्रासवृद्ध्यामावास्यायां पञ्चदश ग्रासान् भु-
क्त्वा पिपीलिकमध्यं चान्द्रायणं भवति । सर्वेषां दुष्कृतानामनुक्तानामपि त-
त्तपापशुद्ध्यर्थं व्रतोपवासकृच्छ्रचान्द्रायणजपहुतदानतीर्थसेवाशिवार्चनादिप्राय-
श्चित्तानि तत्तद्वोषगौरवानुगुणं धर्मशास्त्रोक्तानि विधेयानि । तान्यत्र ग्रन्थगौ-
रवभयान्न लिख्यन्ते । प्रायश्चित्तचेषु रोगपीडयातिवार्द्धकेन वा स्वयमसमर्थः
शिष्यपुत्रप्रातृमातृपितृभागिनेयादिभिरात्मनोऽर्थमुपवासजपादिकं कारयेत् ।

प्रायश्चित्तं त्वेवमुक्तं तु येषां दोषाणां तच्छुद्धये तान् प्रयत्नात् ।

बुद्ध्या बुद्ध्वा वर्जयेदेव विद्वान् पङ्कास्पर्शः क्षालनाद् यद् वरिष्ठः ॥ ३८ ॥

इति श्रीमदीशानशिवगुरुदेवपद्मतौ सिद्धान्तसारे उपरिभागे क्रियापादे

प्रायश्चित्तपटले विशः ॥

अथ एकविशः पटलः ।

सर्वपूजाविधिच्छिद्रच्युतस्त्वलितपूर्तिदम् ।

पवित्रारोपणं कुर्यात् प्रतिसंवत्सरं बुधः ॥ १ ॥

उपेक्षयाथवाज्ञानाद् यो न कुर्यात् पवित्रकम् ।

स सिद्धंशमामोति विघ्नैश्च परिभूयते ॥ २ ॥

विघ्नापहारपूर्णादि फलमस्येति देशकैः ।
 साधकैः पुत्रकैश्चान्वैः कर्तव्यं हि पवित्रकम् ॥ ३ ॥
 पूजाजपमिकार्यादेश्चयुतस्खलितदोषतः ।
 यत् कृतं पावयत्येनं तस्मादुक्तं पवित्रकम् ॥ ४ ॥
 अपि मोहात् प्रमादाद् वा पवित्रं न करोति यः ।
 स त्रिलक्षं जपेत् कृष्णं दशांशं जुहुयाद् घृतम् ॥ ५ ॥

अत्र मोहशूरोत्तरे —

“पवित्रेण विना पूजा तामसी परिकीर्तिता ।
 राजसी च भवेदिन्द्रपरमीकरणं विना ॥
 पत्रिकाभिः प्रसूतैर्वा कुशैर्वा परिकल्पयेत् ।
 पवित्रं प्रत्यहं शम्भोर्महापुण्यजिगीषया ॥
 इति नित्यपवित्रं स्थात् नैमित्तिकमथोच्यते ।
 आषाढस्य सिते पक्षे श्रावणस्य सितेऽसिते ॥
 सप्तम्यां वा त्रयोदश्यां कुर्याद् गन्धपवित्रकम् ।
 पवित्रमथ भूतायामाषाढे नियतं स्मृतम् ॥
 दीक्षादिस्थापनं चैव पवित्रादि शतक्रतोः ।
 अधिमासे न कुर्वीत यदीच्छेच्छुभमात्मनः ॥
 पर्वत्रयं भवेद् यत्र रविसङ्कान्तिवर्जितम् ।
 अधिमासः स विशेयः सर्वकर्मबहिष्कृतः ॥”

इति ।

सिनीवालीद्वयं यत्र रविसङ्कान्तिमध्यतः ।
 अधिमासस्तु स ज्ञेयः सर्वकर्मबहिष्कृतः ॥ ६ ॥

अथ पौष्करेऽपि —

“आषाढादित्रिमासेषु श्रेष्ठमध्याधमं क्रमात् ।
 पवित्रफलमुद्दिष्टं नान्यदा काल इष्यते ॥”

इति ।

वसन्तेषु यजेतेति यथासौ वैदिको विधिः ।
 व्यावृत्तिमन्यकालस्य दर्शयत्येव नान्यदा ॥ ७ ॥

एतस्मादाषाढश्चावणभाद्रपदानां सितासितपक्षेष्वष्टम्यां चतुर्दश्यां वा
शम्भोः पवित्रं करणीयम् । तदपि मुमुक्षुभिः कृष्णपक्षे बुभुक्षुभिः शुक्रपक्षे
विधेयम् । अन्येषामपि देवानां स्वास्वेव तिथिषु पवित्रकं विधेयम् ।

•सौवर्णं राजतं ताङ्गं सूत्रमुक्तं कृतादिषु ।

युगेष्वत्र कलौ शस्तं सूत्रं कार्पासजं नवम् ॥ ८ ॥

नातिस्थूलं नातिसूक्ष्मं विकेशं हिमपाण्डरम् ।

कर्तितं द्विजकन्याभिर्मुख्यं सूत्रं पवित्रके ॥ ९ ॥

मध्यं क्षत्रियवैश्याभिः शूद्राभिरधमं स्मृतम् ।

अधमाङ्गितसूत्रं च ग्राह्यं शक्त्यनुकूलतः ॥ १० ॥

दर्भमुञ्जादिभिर्वापि सूत्राभावे पवित्रकम् ।

विदधीत पवित्रं तत् सर्वथा न विलोपयेत् ॥ ११ ॥

सूत्रितं गन्धसूत्रे स्यादन्यत्र नवतन्तुकम् ।

सम्पाद्य तद्विनात् पूर्वं सप्तमे पञ्चमेऽहि वा ॥ १२ ॥

कृत्वाङ्गुरार्पणं सम्यक् तत्सम्भारान् समाहरेत् ।

चतुरश्रं चतुर्द्वारं मण्डपं कारयेच्छुभम् ॥ १३ ॥

बृहतीमुनिहस्तं वा पञ्चहस्तमधाघमम् ।

चतुर्स्तोरणसंयुक्तमर्धहस्तोच्छ्रीतं स्थलम् ॥ १४ ॥

दुकूलपट्टदेवाङ्गैरथवा वसनैः सितैः ।

सवितानं तु तत् कृत्वा मुक्तादामोपशोभितम् ॥ १५ ॥

नानाविधैः फलैः पुष्पैः मालाभिश्चावलभ्वितम् ।

विलितं गोमयाम्भोभिर्दर्पणोदरकुट्टिमम् ॥ १६ ॥

अग्न्यगारं च तत्पाच्यामैन्द्रकुण्डं मनोहरम् ।

दर्भमालावृतं कुर्यात् सुक्ष्मूलौ चोक्तलक्षणौ ॥ १७ ॥

कलशान् करकं कुम्भान् वर्धनी(भः भा)ण्डगड्डुकान् ।

विकेशनववासांसि होमपात्रादिकं च यत् ॥ १८ ॥

चन्दनागरुकपूरगुल्मश्च घृतं मधु ।

शर्करालाजसिद्धार्थतिलशालीयवादिकम् ॥ १९ ॥

शालिजास्तण्डुलान् शुक्लान् समित्कुशफलानि च ।
 दीपधूपनिवेद्यादावन्यदृष्ट्युपयोगि यत् ॥ २० ॥
 सम्पाद्य तत्कर्मकरं जनं तत्र नियोजयेत् ।
 ततः सूत्रमुपादाय गत्वा भूरि जलं शुचिः ॥ २१ ॥
 क्षाराम्बुशोधितं सम्यक् क्षालितं शुचिभिर्द्विजैः ।
 गीतवाद्यादिसंयुक्तं पीठे संस्थाप्य पूजयेत् ॥ २२ ॥
 सामान्यार्घ्येण गन्धार्घ्येरभ्यर्च्य च गणेश्वरम् ।
 सद्येन क्षालयेत् सूत्रमघोरेण विशोषयेत् ॥ २३ ॥
 अभ्यर्च्य हेमपात्रादौ वैणवे वा निधाय तत् ।
 आरोप्य गजयानादौ छत्रचामरशोभिते ॥ २४ ॥
 शङ्खतूर्यादिनिर्वेषैः सङ्कीर्तध्वनिमङ्गलैः ।
 अलङ्कृतनरसीकमुच्छ्रितध्वजशोभितम् ॥ २५ ॥
 ग्रामं वा नगरं वान्यच्छन्नैः कृत्वा प्रदक्षिणम् ।
 गत्वा यागालयद्वारं त्राक्षणैः स्वस्ति वाचयेत् ॥ २६ ॥
 संस्थाप्य पीठे सूत्रं तु पुण्याहं वाचयेत् ततः ।
 सूत्रे तु नवतन्तूनां देवताश्च विभावयेत् ॥ २७ ॥
 प्रणवश्नन्दमा वह्निर्ब्रह्मा नागा गुहो रविः ।
 सादेशः सर्वदेवाश्च तन्तूनां नव देवताः ॥ २८ ॥
 पृथिव्याद्या मूर्तयोऽष्टौ शिवश्चाप्यधिदेवताः ।
 वामाद्याः शक्त्यस्त्वेषां ताः शक्तीर्नव संस्मरेत् ॥ २९ ॥
 एतेषां नामभिस्तन्तुन् नमोन्नैरभिपूजयेत् ।
 कालात्मानं ततः सूत्रे नवभेदं च तन्तुषु ॥ ३० ॥
 तुट्ठिं लवं निमेषं च काष्ठां चैव कलामपि ।
 घटिकां च मुहूर्तं च दिवसं च निशां यजेत् ॥ ३१ ॥
 नक्षत्रतिथिवारांश्च पक्षौ मासानृतूनपि ।
 संवत्सरं च कमशस्तन्तुसंस्थान् प्रपूजयेत् ॥ ३२ ॥
 तारहृदयादिभिः स्वनामभिर्नमोन्नैः पूजयेत् प्रार्थयेच्च ।

तु त्वादिरब्दपर्यन्तः कालात्मा विश्वगो विभुः ।
 अनाद्यन्तश्च यो नित्यस्तस्मै कालात्मने नमः ॥ ३३ ॥
 इति सूत्रे यजेद् देवं कालतत्त्वात्मकं शिवम् ।
 सान्निध्यं तस्य संस्मृत्य यावदारोप्यते शिवे ॥ ३४ ॥

तदनु

शिवहस्तं विधायाग्रे परमीकरणान्वितम् ।
 कुर्यात् पवित्रनिर्माणं वामदेवं स्मरन् जपन् ॥ ३५ ॥
 तत्र गन्धपवित्रं स्यादेकग्रन्थ्यल्पतन्तुकम् ।
 कनिष्ठसंख्यमित्येके त्रिसूत्रेण विनिर्भितम् ॥ ३६ ॥
 हस्तादिनवहस्तान्तलिङ्गानां स्यात् पवित्रकम् ।
 अष्टाविंशतिमारभ्य यावदष्टोत्रं शतम् ॥ ३७ ॥
 दशवृद्धिकमात् कुर्यात् पवित्रं नवतन्तुभिः ।
 अयं हि पाक्षिकः कल्पो मुख्यपक्षोऽभिधीयते ॥ ३८ ॥
 सर्वेषां स्थिरलिङ्गानामव्यक्तानां विशेषतः ।
 चलानां च यथा सूत्रैरष्टोत्तरशतैः स्मृतः ॥ ३९ ॥
 अथैकाशीतिसंख्यैर्वा पञ्चाशाद्विस्ततः परम् ।
 षट्क्रिंशतसंख्यसूत्रैर्वा श्रेष्ठमध्याधमो विधिः ॥ ४० ॥
 प्रोक्तः कनिष्ठलिङ्गेषु कनिष्ठार्चनशक्तिषु ।
 तस्माच्छक्त्यनुसारेण विद्धीत पवित्रकम् ॥ ४१ ॥
 स्थिरराणामिह लिङ्गानां लिङ्गमस्तकमानतः ।
 शिरःपवित्रत्रितयं कुर्यात् तत्त्वत्रयात्मकम् ॥ ४२ ॥
 चतुर्थं सार्वतत्त्वं तु कुर्याद् गङ्गावतारकम् ।
 निशेषपिण्डिकास्पर्शालम्बितं लिङ्गमस्तकात् ॥ ४३ ॥
 कथ्यते चललिङ्गानां स्थिण्डिलानां पवित्रके ।
 उत्तमाद्यर्चनाभेदाद् विस्तारो हि यथा भवेत् ॥ ४४ ॥
 द्वादशाष्टचतुःसंख्यैरहुलैर्विस्तृतानि तु ।
 श्रेष्ठमध्याधमानि स्युः पवित्राणि यथाक्रमम् ॥ ४५ ॥

द्वादशाहूलान्यष्टाहूलानि चतुरहूलानी'सि भोजराजः ।

शिरःपवित्रत्रितयमुत्तमादित्रयं भवेत् ।

एकस्मिन्नेव लिङ्गे तत् प्रयोज्यं मकुटाकृति ॥ ४६ ॥

गङ्गावतारकं तत्र कुर्यात् तत्त्वाहूलैः समम् ।

अत्र पवित्रप्रनिधिपरिमाणे सोमशम्भुः ---

‘ग्रन्थयो दश कर्तव्या अथवा तत्त्वसंख्यया ।

अन्तरं वा यथाशोभमेकद्विचतुरहूलम् ।

अधिका वा यथाकामं कर्तव्या ग्रन्थयः समाः ॥”

दशग्रन्थीनां नामधेयानि चाह —

“प्रकृतिः पौरुषी वीरा चतुर्थी त्वपराजिता ।

पञ्चमी तु जया पष्ठी अजिता सप्तमी किया ॥

शिवा मनोन्मनी चैव दशमी सर्वतोमुखा ।”

इति ।

गङ्गावतारकस्यापि ग्रन्थयो द्वादशाथवा ॥ ४७ ॥

तत्त्वसंख्यया वा स्युर्यथाशोभं च तद् भवेत् ।

कुर्यादव्यक्तलिङ्गानां पवित्राणां चतुष्टयम् ॥ ४८ ॥

तथैव मुखलिङ्गानां व्यक्तेष्वैकमेव वा ।

स्वमूर्तीं च गणाधीशे गुरुपङ्क्तौ च पुस्तके ॥ ४९ ॥

शिवकुम्भेऽस्त्रवर्धन्यां दिक्पालास्त्रवृष्ट्येष्वपि ।

द्वारेशानां तथैकैकं पवित्रं परिकल्पयेत् ॥ ५० ॥

कण्ठादानाभिलम्बीनि तानि व्यक्तेषु कल्पयेत् ।

गौर्याश्वैव महालक्ष्म्या दुर्गायाश्वाष्टमातृषु ॥ ५१ ॥

सरस्वत्याः पवित्राणि त्रीणि त्रीणि प्रकल्पयेत् ।

गङ्गावतारहीनानीति यावत् ।

विष्णुभास्करवहीनां चण्डेशास्कन्दवेघसाम् ॥ ५२ ॥

शिवतुद्यं पवित्राणां पृथगुक्तं चतुष्टयम् ।
 एवं कृत्वा पवित्राणि तद्गन्थीनिथ रञ्जयेत् ॥ ५३ ॥
 कर्पूरकुड्कुमनिशारोचनागरुगैरिकैः ।
 यथालाभं समं पिष्ट्वा पुरुषेणाभिरञ्जयेत् ॥ ५४ ॥
 अथ मृदास्वंशादिपात्रवातं पुरातनम् ।
 परित्यज्य नवं सर्वं ग्राह्यं पूजोपयोगि यत् ॥ ५५ ॥

“सुक् पुराणाप्यदुष्टैव सुवं कुर्यात्वं शुभम्”

इति पौष्करे ।

“विहाय सुक्सुवौ शक्ति त्यजेत् सर्वं पुरातनम्”

इति मोहश्शरोत्तरे ।

तदनु सप्तम्यां त्रयोदश्यां वा सोपवासः कृतस्नानसन्ध्याविधिः स्नानप-
 टलोक्तमर्गेण कृतमन्त्रादिविशेषर्तप्तिणो यागधामादिकं सर्वं त्रिवृत्सुत्रेणावेष्टय
 परिगृहीतभूपदेशे प्राभागे सूर्यं यथावदभ्यर्थ्य तदनन्तरं नित्यविधिना शिव-
 मग्निं च संपूज्य मण्डपस्य प्राग्दक्षिणोत्तरपश्चिमेषु क्रम्यजुःसामार्थविदो वि-
 शुद्धान् ब्राह्मणान् पवित्रोपणमङ्गलाङ्गतया भवद्विरध्ययनं कर्तव्यमिति गन्ध-
 पुष्पादिभिरभ्यर्थ्याध्ययने नियोज्य प्रक्षालितपाणिपादो नैमित्तिकपूजार्थं याग-
 मण्डपद्वाराण्यज्ञेण संप्रोक्ष्य तत्र प्राच्यां शान्तिकलाद्वारां दक्षिणे विद्यां पश्चिमे
 निवृत्तिमुच्चरे प्रतिष्ठां च तारहृदीजादिकं तत्कलानाम्ना द्वाराय नमोन्तं सं-
 पूज्य तत्तच्छासाश्रयौ द्वारपालौ च नन्दीशादिकौ तत्त्वामभिर्नमोन्तमर्चयेत् ।

नन्दीशं च महाकालं भृङ्गीशं गणनायकम् ।

वृषभं षण्मुखं देवीं चण्डं पूर्वादितो यजेत् ॥ ५६ ॥

ततस्तु पश्चिमे द्वारे नित्योक्तान् द्वारपान् यजेत् ।

नाराचाह्वं प्रयुज्याथ पार्थिणघातत्रयेण च ॥ ५७ ॥

छोटिकातर्जनीभिश्च विम्नानुत्सार्य दक्षिणम् ।

शाखामाश्रित्य गेहान्तेः प्रविश्याम्नं यथापुरम् ॥ ५८ ॥

विन्यस्य देहलीमध्ये परिकामन् प्रदक्षिणम् ।

वास्तुपं वेघसं चेष्टा स्वासनं च यथापुरम् ॥ ५९ ॥

अथ वेदिकायामुदड्मुख उपविश्य कृतात्मशुद्धिः संकलीकृत्य विशेषार्थमभ्यर्थ्य स्वशिरश्च पूजोपकरणान्यर्थ्ये जलैरक्षेण सम्प्रोक्ष्य वर्मणावकुण्ठ्य द्रव्याश्रयमन्त्रशुद्धिं प्राग्वद् विधाय विधृतमस्मत्रिपुण्ड्रचन्दनतिलकसितकुसुमः सोचरीयो गृहीतज्ञानखडः सुप्रतिष्ठादिपञ्चकोषेषु दीक्षोक्तमार्गेण विहंतपञ्चगढ्यो निरीक्षणप्रोक्षणताडनाभ्युक्षणखननावकिरणपूरणसमीकरणसेचननिकुट्टनसंमार्जनोपलेपनवज्जीकरणानि हृदयास्तर्वर्ममूर्लः क्रमेण विधाय पञ्चगन्वेन सम्प्रोक्ष्यैवं मण्डपं संस्कृत्य दीक्षोक्तमार्गेण विकिरणक्षेपपूर्वं कुम्भवर्धन्यौ चलाचलासनस्थावभिपूज्य तदनु मण्डपान्तर्यथादिशं कृतमण्डलधान्योपरि त्रिसूत्रवेष्टितनूतादिपल्लवफलविधानगन्धाक्षतपुष्पकूर्चाढ्येषु सलिलपूर्णकुम्भेषु लोकपालानावाह्याभ्यर्थ्य तदस्त्राणि च तेषां शिवाज्ञाः श्रावयेत् ।

भो भो शक्र! त्वया स्वस्यां दिशि विम्बप्रशान्तये ।

स्थातव्यं सावधनेन ह्यायागान्तं शिवाज्ञया ॥ ६० ॥

इति संश्राव्य लोकेशान् परिभ्रम्यास्त्रकुम्भकौ ।

अस्त्रदुर्गमनुस्मृत्य स्थिरासनगतौ यजेत् ॥ ६१ ॥

संस्मृत्य च तयोर्योगं मुद्रया प्रागुपातया ।

कुम्भेशे ज्ञानखड्गं तं समर्प्य प्रार्थयेच्छिवम् ॥ ६२ ॥

ओम्

आयागान्तं त्वया शम्भो! स्थातव्यं शिवया सह ।

ससुतेन गणैः सार्थं योगाध्यक्षेण शङ्कर । ॥ ६३ ॥

इति विज्ञाप्य निवेद्यान्तमभ्यर्थ्य संनिरोध्य यथास्थानमुपेश्य लिङ्गशुद्धिप्रभूत्यावाहनादिभिश्च पञ्चगव्यपञ्चामृतगन्धजलाभिषेकैरुपचारपटलोक्तमार्गेण संस्नाप्य वसनभूषणगन्धादिभिश्च लिङ्गस्थं शिवं निवेद्यान्तमभ्यर्थ्यार्थमध्ये वैशान्यामुत्तरे वा भद्रकलिङ्गोद्भवाद्यन्यतमे मण्डले च शिवमासनावाहनादिभिः स्नपनवर्जे निवेद्यान्तमभिपूज्याभिमिकार्यपटलोक्तमार्गेण प्राच्यां कुण्डेभिमाधाय शिवमावाह्याभ्यर्थ्य यथावत् सन्तर्प्य मण्डलस्थशिवशिखानिर्गतज्योतिषा वह्निस्थशिवनासाभिनिर्गतज्योतिः स्वनाडीमार्गेणाचिच्छिन्नं विद्युलतासंस्थानं सञ्चिन्त्य सन्धायामर्हदये शिवमभिपूज्याथ चरुं श्रपयेत् ।

१. ‘गें कूर्चाढ्येषु’ ख. पाठा.

तद् यथा —

कुण्डात् पश्चिमतश्चुल्लिं दक्षिणे वोपलिप्य तु ।
 अस्त्रेणोऽलिल्लियं चावोक्ष्य कवचेनावकुण्ठयेत् ॥ ६४ ॥

मार्जयित्वोपलिप्याथ चुल्लिं शक्ति विभावयेत् ।
 धर्माधर्मभुजामेवं कस्त्रिताशेषविग्रहाम् ॥ ६५ ॥

अभ्यर्च्य गन्धधूपादैस्ततोऽग्निं पूर्वमुदधृतम् ।
 संस्कृतं पञ्चसंस्कारैस्तस्यां चुल्लयां नियोजयेत् ॥ ६६ ॥

शिवमग्निं च तां शक्तिमुभावभ्यर्च्येत् पुनः ।
 औदुम्बरीं मृत्ययीं वा चरुस्थालीं तु निर्विणाम् ॥ ६७ ॥

घौतामस्त्रेण कवचेनावकुण्ठ्य निरीक्षिताम् ।
 सम्प्रोक्ष्याभ्युक्ष्य सन्ताङ्गं गन्धेनालिप्य धूपयेत् ॥ ६८ ॥

कुशादाम्ना तु तत्कष्टे वर्मणावेष्ट्य मण्डले ।
 प्रोक्षितेऽस्त्रेण कवचेनावृतेऽस्त्राभिमन्त्रिते ॥ ६९ ॥

स्थापयेत् तामधोवक्रां पङ्कुत्ये दर्भविष्ट्रे ।
 तस्यां साङ्गं शिवं चेष्टा प्रोत्तानामाज्यस्त्रपिताम् ॥ ७० ॥

सद्योदुग्धेन गव्येन शुद्धक्षीरेण पूरयेत् ।
 स्थालीमारोप्य तच्चुल्लयां धवलाङ्गशालितण्डुलान् ॥ ७१ ॥

पञ्चप्रसरमात्रांस्तु घौतान् क्षीरे विनिक्षिपेत् ।
 आग्नेयामुपविश्याथ चालनोद्घाटनं क्रमात् ॥ ७२ ॥

दब्यस्त्रिण सकृत् कुर्याद्ग्रस्वप्रासादमुच्चरन् ।
 तं चरुं श्रपयित्वाथ मन्त्रसंहितया चरौ ॥ ७३ ॥

सुसंस्त्रिव्वो भवेत्युक्त्वा वृत्तेनैवाभिघारयेत् ।
 तस्माभिघारं कृत्वैवं मण्डले दर्भविष्ट्रे ॥ ७४ ॥

अवतार्य द्वितीये तं चरुं संहितया पुनः ।
 शीतो भवेति आज्येन कृत्वा शीताभिघारणम् ॥ ७५ ॥

मृदुभोर्भिर्बहिः स्थालीं संमृज्याञ्चेष्ट रक्षया ।
 त्रिपुण्ड्राङ्कां विधायैनाममृतीकृत्य मुद्रया ॥ ७६ ॥
 कुण्डस्य पश्चिमे किञ्चिन्मण्डले पूर्ववन्न्यसेत् ।
 हृदाभ्यर्च्य घृतं हुत्वा शिवाङ्गैस्तु सकृत् सकृत् ॥ ७७ ॥
 संपातयेच्चरौ तस्मिन् मूलेनाष्टोत्तरं शतम् ।
 हुत्वा सम्पात्य तं पश्चात् त्रिभागं विभजेच्चरुम् ॥ ७८ ॥
 शिवाग्न्योर्मधुसर्पिर्भ्यामात्मभागं घृतेन तु ।
 आयोज्य शिवभागं तु हृदा संपूज्य विन्यसेत् ॥ ७९ ॥

तदनु देवसमीपं गत्वा एषुष्ठिकां दत्त्वा दन्तकाष्ठताम्बूले प्राच्यां पु-
 रुषेण भस्माक्षमालादण्डकौपीनभिक्षापात्राणि दक्षिणेऽघोरेण मृत्कुशाम्बुद्धोमद्र-
 व्याणि पश्चिमे सद्येन धात्रीकलरोचनाकुरुकुमशलाकाकक्षतकञ्जलान्युत्तरे वा-
 मेन पञ्चगव्यपादुकाछत्रयोगपट्टासनान्यैशान्यामिशानेन विन्यस्याचयेत् ।

एतेषां यदसम्पन्नं मनसा तत प्रकल्पयेत् ।
 देवांशं तु चरुं शस्त्रप्रोक्षितं वर्मरक्षितम् ॥ ८० ॥

हृदाभ्यर्च्यामृतीकृत्य ब्रह्मभिस्तं निवेदयेत् ।
 ततः पवित्राण्यादाय हेमवेत्रादिपात्रके ॥ ८१ ॥

कृष्णाजिनदुकूलादिच्छादिते विन्यसेद्भृदा ।
 प्रोक्ष्याम्बात् संहितामन्त्रैरालभ्याभ्यर्च्य संस्मरेत् ॥ ८२ ॥

संवत्सरात्मकं शम्भुं सर्वकृत्यैकसाक्षिणम् ।
 गोसारमव्ययं विश्वभोगमोक्षफलप्रदम् ॥ ८३ ॥

कृताकृतसमुत्सुष्टुष्टुकर्माभिपूरकम् ।
 विभावयेत् पवित्रेषु ततः प्रकृतिसंख्यया ॥ ८४ ॥

हुत्वाग्नौ तत्र मूलेन तेषु संपातयेद् घृतम् ।
 संपातशोधितान्येवमिष्ट्वा संहितया ततः ॥ ८५ ॥

प्राक् पूजिताय सूर्याय दद्याद् गन्धपवित्रकम् ।
 सुधूपितं सपुष्टं तन्मूलकुम्भामृतीकृतम् ॥ ८६ ॥

रेचान्तमूलमन्त्रेण तारं सर्वात्मनेन्तकम् ।
उत्तार्यारात्रिकं पश्चादाचान्तः सकलीतनुः ॥ ८७ ॥

त्रिसूव्या वेष्टयेत् सर्वे प्रासादं मण्डपं तथा ।
पूजोपकरणवातं सर्वे तारेण वेष्टयेत् ॥ ८८ ॥

नन्दादिद्वारपालेभ्यो वास्तुप्रबस्त्रणोरपि ।
लोकेशेभ्यस्तदल्लेभ्यो दत्त्वा गन्धपवित्रकम् ॥ ८९ ॥

तदनु कुण्डसमीपात् पवित्राणि पात्रस्थान्यादाय शिवकुम्भाग्रे संस्था-
प्य रक्षार्थं कुम्भस्थाय शिवायानेन समर्पयेत् ।

ओं

भगवत्! संस्कृतान्यत्र पवित्राणि यथाविधि ।

समर्पयामि तानीहि तुभ्यं रक्षस्व शङ्कर! ॥ ९० ॥

इति समर्पयेत् ।

तदनु तस्माद् गन्धपवित्राणि गृहीत्वा शिवकुम्भास्त्रवर्धनीगणपतिगु-
रुपङ्किषु तत्त्वमन्त्रैः सर्वतत्त्वात्मने नमोन्तैरारोप्य पृथगारात्रिकमुत्तार्य कृतम-
ण्डलके देवाभिमुखः स्वयमुपविश्य स्वात्मन्यनेन पवित्रमारोपयेत् ।

ओं

सांवत्सरस्य यागस्य परिपूर्तिकरे वते ।

पवित्रके पवित्रात्मा पवित्रं धारयाम्यहम् ॥ ९१ ॥

इत्युक्त्वा तारमूलशिवाय नमोन्ततमात्मन्यारोप्याचम्य देवाभिमुख उपविश्य
तदर्थं निर्मितं गन्धपवित्रकं गन्धपङ्कानुरञ्जितं सुधूपितं सदूर्वाक्षतमञ्जलिनादाय
मन्त्रसंहितयामृतीकृत्यानेनाभिमन्त्रयारोपयेत् ।

ओं समस्तविधिच्छिद्रपूरणेशमधं प्रति ।

प्रभोऽद्यामन्त्रयामि त्वां (त्वःम)दिच्छावासिकारका ॥ ९२ ॥

तस्मिद्विमनुजानीहि यजतश्चिदाच्चित्पते ।

सर्वथा सर्वदा शम्भो! नमस्तेऽस्तु प्रसीद मे ॥ ९३ ॥

इति रेचकेणामृतीकृत्य तारमूलं च शिवाय नमोन्तमुष्मार्य भगवते गन्धपवि-
त्रमारोपयेत् । अनन्तरमारात्रिकमुत्तार्यनेन प्रार्थयेत् ।

ओं

आमन्त्रितोऽसि देवेश ! सह देव्या गणेश्वरैः ।
मन्त्रैशैर्लोकपालैश्च सहितः परिवारकैः ॥ ९४ ॥
निवेदयाम्यहं तुभ्यं प्रभाते तु पवित्रकम् ।
नियमं च करिष्यामि परमेश ! तवाज्ञया ॥ ९५ ॥

इति शिवं प्रार्थ्य तथास्त्वति शिवेनानुज्ञातः तदनु विभवानुगुणं विशेषै-
वेद्यं देवाय निवेद्य ताम्बूलमुखवासान्तं गीतनृत्तादिभिराभिनन्द्य भगवतानु-
ज्ञातः बहिर्निर्गत्यामये च मेखलायां गन्धपवित्रमारोप्य चरोरंशमपि हुत्वा
तच्छेषण तत्समीपे अभिकार्यबलिं निक्षिप्यानुज्ञाप्य बहिर्निर्गत्य सगन्धकुसुम-
जलधूपदीपं पात्रशेषान्तेन संहितामन्त्रैदशदिक्षु बलिं दद्यात् ।

ओमिन्द्राय प्रतिगृहं नम इत्यादिभिः । पुनश्च,

ओं पूर्वादिदिग्वासिभ्यो दिगीश्वरभूतमातृग गरुदक्षेत्रपालादिकेभ्यः स्वा-
होति दशदिक्षु बलिं विकीर्य समाचम्यच्छिद्रपूर्णकप्रायश्चित्तमङ्गैश्चिष्टकृत्वो मू-
र्तिभिः पञ्चकृत्वो मूलेन दशकृत्वोऽघोरेणाषोत्तरशतं तिलसिद्धार्थलाजघृतैरुत्वा
पूर्णं चाथ व्याहृतीभिश्चामये सोमायामीषोमाभ्यामभये स्विष्टकृते चेति हुत्वा-
भ्यर्चर्य वह्निस्थिवं संहितया नाडीमार्गेण मण्डलस्थशिवे संयोज्य देवमभि-
पूज्य सिद्धान्तपुस्तकाधिष्ठिते विद्यापठे शिववद् विद्यानामभिरभ्यर्चिते दशा-
क्षरीवागीश्वर्या प्रणवहृदयमूलविद्यातत्त्वात्मने नमोन्तं गन्धपवित्रमारोप्यारा-
त्रिकमुत्तार्याथाङ्गवर्मसंपुटे पात्रे महापवित्राणि संस्थाप्य मन्त्रसंहितयाभिम-
न्द्र्याङ्गवर्मम्ब्यां संरक्षयाभिपूज्य कुम्भस्थाय रक्षां विज्ञाप्य भगवन्तं प्रणम्य
क्रियां समर्थ्य निश्छिद्रं कर्म मेऽस्त्विदमिति भगवतानुज्ञातो बहिर्निर्गत्य प्राची-
नेषु त्रिषु मण्डलेषु दीक्षोक्तमार्गेण पञ्चगव्यं चरुं दन्तधावनं च भजेत् ।

तत्रोपवासस्य नियतत्वाच्चरोः शेषभक्षणस्य प्राप्तत्वाच्च प्राणाहुतिपञ्च-
कमात्रमेव प्राशीयात् ।

अत्र पौष्ट्रे —

“उपवासे तु नियते सम्प्रासे शेषभक्षणे ।
प्राणामिहोत्रमात्राशी सोपवासो न दुष्यति ॥”

इति ।

अन्यत्रापि श्राद्धप्रकरणे —

“उपवासो यदा नित्यः श्राद्धं नैमित्तिकं भवेत् ।
उपवासं तदा कुर्यादाग्राय पितृसेवितम् ॥”

इति । अथाचम्य दर्भशश्यायां प्राचीनमस्तको बुभुक्षः मुमुक्षुर्भेस्मशश्यायामु-
पविशेत् ।

अत्र सोमशम्भुः —

“आचान्तो मन्त्रसन्नद्धः कृतसङ्गीतजागरः ।
आसीतानुस्मरन्नीशं बुभुक्षुर्दर्भेसंस्तरे ॥
अनेनैव प्रकारेण मुमुक्षुरपि संविशेत् ।
केवलं भेस्मशश्यायां सोपवासः समाहितः ॥”

इति । कृतसङ्गीतजागर इत्युक्तल्वात् स्वापो न कर्तव्यः ।

मोहशूरोत्तरे च —

“क्रियासमर्पणं कृत्वा शिवाग्रे क्षपयेत्रिशाम् ।
जपध्यानरतो भूत्वा स्तुतिगीतपरोऽथवा ॥”

इति । एतस्माद् दर्भविष्टरस्थेन देवाग्रे सोपवासेन जागरिणा भवितव्यम् ।

अथ सूर्योदयात् पूर्वं स्नातः सन्ध्यां समाप्य च ।
सामान्याधर्येण सम्पूज्य गन्धसूत्राण्यनुक्रमात् ॥ ९६ ॥

अविसर्जित एवेशे ऐशान्यां मण्डले न्यसेत् ।
देवं विसृज्य सोपेक्षं निर्माल्यमपनीय च ॥ ९७ ॥

समाचम्य यथापूर्वं कृत्वात्मादिविशेषधनम् ।
इष्टा सूर्यं ततो द्वारलोकेशास्त्वार्चनादनु ॥ ९८ ॥

पञ्चगव्यादिभिर्देवं यजेन्नित्यविधानतः ।
कुम्भास्त्रमण्डलेशामीनिष्टा पूर्णा बलिं तथा ॥ ९९ ॥
कृत्वा नित्यं समाप्त्यैवं नैमित्तिकमुपक्रमेत् ।

तत्राविसर्जित एव देवे अग्नौ च निर्मल्यमपनीय चरुवर्जं दन्तकाष्ठा-
दिकं च यथास्थानं विन्यस्य यन्त्रलिङ्गहेमगोलकपट्टसगगन्धादिभिर्यथाविभवं
देवमलङ्घकृत्याघोराष्ट्रशतं प्रायश्चित्तं हुत्वा पूर्णी चाथ सूर्यो य स्वमन्त्रेण महा-
पवित्राणि धूपितान्यारोप्यारात्रिकमुत्तार्याचम्य प्रागवद् द्वारेशवास्तुपब्रह्मलोके-
शास्त्रगणपतिगुरुणां स्वस्वमन्त्रैः प्राग्वदारोप्यात्मनि च पूर्ववन्मन्त्रेण पवित्रमा-
रोप्याचम्य स्वयं सदाशिवात्मा देवाभिमुखमुपाविश्याद्य दत्त्वाष्टुपिक्याभ्य-
र्च्य कालात्मानं त्रुटिलवनिमेषकाष्ठाघटिकामुहूर्ताहोरात्रपक्षमासर्त्ययनसंवत्सर-
विग्रहं सर्वशरीरेन्द्रियार्थव्यवहारकारणं

कृताकृतसमुत्सृष्टिक्षिणम् ॥ १०० ॥

क्षेत्रगोत्तमीशानं शरणं शुद्धमानसः ।

एवम्भूतं शिवमनुस्मरन् शिरःपवित्रं प्रथममादाय धूपयित्वा सपुष्पा-
क्षतदूर्वाग्नं किञ्चित् कुम्भाभिमुखशिवमनेन विज्ञाप्यारोपयेत् ।

ओम्

कालात्मना त्वया देव ! यद् दृष्टं मामके विधौ ॥ १०१ ॥

कृतं क्षिण्ठं समुत्सृष्टं धृतं गुष्ठं च मत्कृतम् ।

तदस्तु क्षिष्टमक्षिण्ठं कृतं पुष्टं सुसत्कृतम् ॥ १०२ ॥

सर्वात्मनामुना शम्भो ! पवित्रेण त्वदिच्छ्या ।

ओम् पूरय पूरय मधवतनियमेश्वराय स्वाहा । तारमूलं शिवतत्त्वा-
याधिपतये शिवाय नमः इत्यनेनैकं पवित्रमारोप्यान्यत् पवित्रद्वयमप्येवं विद्या-
तत्त्वात्मतत्त्वाधिपतये नमः इत्यारोपयेत् ।

शिवतत्त्वे शिवान्ते तु रुद्रकारणपालिते ॥ १०३ ॥

मूलं शिवान्तमुच्चार्यं पवित्रमधिरोपयेत् ।

विद्यातत्त्वे तु विद्यान्ते विष्णुकारणपालिते ॥ १०४ ॥

ईश्वरान्तं समुच्चार्यं द्वितीयमधिरोपयेत् ।

आत्मतत्त्वे प्रकृत्यन्ते ब्रह्मकारणपालिते ॥ १०५ ॥

मूलं सदाशिवान्तं स्यात् तृतीयं चाधिरोपयेत् ।

सर्वतत्त्वाधिपान्तं तत् सर्वकारणपालितम् ॥ १०६ ॥

णारोप्यासति स्थपिडले समावाशाभ्यर्थ्य तन्निर्माल्यादिकमशेषं चण्डनाथाय
समर्पयेत् ।

“अथवा स्थपिडले चण्डं पीठस्थं + + पूजयेत् ।”

इति सोमशम्भुः ।

ओम्,

यत् किञ्चिद् वार्षिकं कर्म कृतं न्यूनाधिकं मया ॥ १२२ ॥

सर्वं तदस्तु सम्पूर्णं चण्डनाथ ! तवाज्ञया ।

इति तं प्रार्थयेत् पश्चाद् गन्धादैरर्चयेदपि ॥ १२३ ॥

पायसं च निवेद्यास्मै नत्वा स्तुत्वा विसर्जयेत् ।

तन्निर्माल्यादिकं सर्वमन्धकूपेऽथवाभ्यसि ॥ १२४ ॥

प्रभूते निक्षिपेत् तन्तुञ्जप्त्वा छित्वा विशेषतः ।

अथ संशोध्य भूमि तु सलिलैर्गोमयाप्लुतैः ॥ १२५ ॥

ततस्त्वष्टोत्तरशतैः कलशैर्बाधं शक्तिः ।

नवकेनाथवा देवं स्त्रपयेदुक्तमार्गतः ॥ १२६ ॥

सविशेषं च सम्पूज्य प्राप्नोत्यविकलं फलम् ।

पवित्रमेवं प्रतिवत्सरं तु यः करोति भक्त्या स्त्रलिताभिपूरणम् ।

अवाप्य पूजादिफलं स चास्त्रिलं प्रयाति शम्भोः पदमव्ययं शिवम् ॥ १२७ ॥

इति श्रीमदीशानशिवगुरुदेवपद्धतौ सिद्धान्तसारे उपरिभागे कियापद्मे
पवित्रारोपणपटल एकविंशः ॥

अथ द्वार्षिशः पटलः ।

अथोच्यते दामनकी तु पूजा वासन्तिकी तुष्टिकरीन्दुमौलेः ।

यदाश्रमं हैमवतं तु देवो देव्या विहीनशिचरमध्युवास ॥ १ ॥

नन्दीधरादैः सहितो गणेशैरुपास्यमानश्च मुनीन्द्रवृन्दैः ।

स्वात्मानमात्मन्यवलोक्य शश्वत् सबीजयोगं प्रथयन् समाधिम् ॥ २ ॥

कालेऽथ तस्मिन् किल तारकाख्यो जित्वा सुरेन्द्रं सह देववृन्दैः

सन्तापयामास नितान्तमुथः कल्पान्तसूर्यप्रतिमोऽसुरेन्द्रः ॥ ३ ॥

अथेन्द्रमुख्यैश्च सुरैर्मुनीन्दैरभ्यर्थितस्तच्छमनाय वेधाः ।
 प्रोवाच देवान् गिरिशाय गौरीं यतात्मने रोचयितुं यतध्वम् ॥ ४ ॥

नान्योऽस्ति लोके शिवयोः प्रभावाद् दैत्येन्द्रतेजःप्रशमैऽभ्युपायः ।
 एतद्धि कार्यं महदेवमुक्तैर्दैवस्तथा तत् प्रतिपञ्चमासीत् ॥ ५ ॥

तत्रेन्द्रमुख्यैरस्त्रिलैर्मरुद्भिस्तत्कर्म सम्पादयितुं नियुक्तः ।
 सख्या वसन्तेन सहैव कामः स्थाप्णवाश्रमं हैमवतं जगाम ॥ ६ ॥

समाधिभज्ञाय कृतप्रयत्ने कामे वसन्तोऽपि सहायकृत्यम् ।
 समर्थयामास वनैः प्रफुल्लैः पङ्क्रहुहाणां पदनैश्च मन्त्रैः ॥ ७ ॥

गौरीसमक्षं गिरिशोऽपि किञ्चिद् वितर्क्यदिच्चत्विकारहेतुम् ।
 स्मरस्य तस्याविनयं विदित्वा कौपं प्रवृत्तं न नियन्तुमैच्छत् ॥ ८ ॥

अथास्य नेत्रान्निरगात् तृतीयादभिः प्रचण्डः स च भैरवोऽभूत् ।
 त्रिलोचनः शूलकपालपर्णिर्भस्मावशेषं स चकार कामम् ॥ ९ ॥

तद् भैरवं कर्म च भैरवस्य भीमाङ्गहासं रवतो विलोक्य ।
 भीता विषेदुः सहसैव सर्वे दान्ताः सदेवासुरसिद्धयक्षाः ॥ १० ॥

तं भैरवं देववरोऽपि रुद्रः प्रेक्ष्य प्रसन्नोऽभ्यवदत् त्वयाद् ।
 दान्ताङ्गिलोका दहतैव कामं यसात् त्वमस्माद् दमनोऽसि नाम्ना ॥ ११ ॥

अथात्र गौरीपरिचर्ययागताः स्मरस्य पत्न्या सह देवयोषितः ।
 रतिः स्वपत्युर्विलयं विजङ्गुषी पपात कृता कदलीव विह्वला ॥ १२ ॥

तथागतां तत्र रतिं च मन्मथं क्षणादनङ्गं समवेक्ष्य पर्वती ।
 शशाप कोपान्मनसैव भैरवं चिराय वीरुद्ध भव भूमिगोचरः ॥ १३ ॥

तथा स शसोऽम्बिकया तथाभवत् क्षणेन वीरुद्धमनाहृयस्तदा ।
 स्मराङ्गभस्मन्यभिरामसौरभः सुकोमलाङ्गै रतिबाष्पसेकजः ॥ १४ ॥

शिवस्तदामोदमतीव मोदनं विभाव्य देव्या विहितानुमोदनम् ।
 स्मयन् स तस्याः शमयन् रुषं ददौ वरं वरेण्यो दमनाय वीरुधे ॥ १५ ॥

वसन्तकाले सवसन्तमन्मथं यजन्ति येऽव्यप्रभृतीह मां जनाः ।
 त्वदङ्गभूतैर्दमनच्छदादिर्भिर्जन्तु कामानभिवाङ्गितांश्च ते ॥ १६ ॥

त्वयार्चितेनाङ्ग सहोमया मया वरं द्वितीयं तव दीयते पुनः ।

तथा हरिर्ब्रह्मसुखाश्च देवतास्त्वयार्चिताः सन्त्वभिवाञ्छितप्रदाः ॥ १७ ॥

न कुर्वते येऽपि च पर्व दामनं नरा वसन्ते मम शासनातिगाः ।

तदर्चनापुण्यफलं वसन्तजं गृहाण सर्व मदनुग्रहार्पितम् ॥ १८ ॥

इत्थं वृषाङ्को दमनाय दत्त्वा वरं ततोऽस्मिन् विदधे विधानम् ।

स्वच्छन्दनदत्तन्त्रे तदपि प्रसिद्धं ततस्तु शैवैरपरैश्च दृष्टम् ॥ १९ ॥

अत्र सोमशम्भुः —

“स्वच्छन्ददभैरवे तन्त्रे यद्यपीत्थमुदाहृतम् ।

तथापीह समासत्वात् सिद्धान्तेऽप्युपदिश्यते ॥”

इति । तथा —

अष्टम्यां वा चतुर्दश्यां मधुमाधवमासयोः ।

शम्भोर्दामनकं पूर्वपक्षयोर्भुक्तिमुक्तिदम् ॥ २० ॥

तत्पूर्वमेव सप्ताहात् पञ्चाहाद् वारुकुरार्पणम् ।

कुर्याच्चोदितसम्भारान् मण्डपादीश्च समृतान् ॥ २१ ॥

सप्तम्यां वा त्रयोदश्यां कृतनित्यार्चनाविधिः ।

भूषयेद् यागमेहं तं वितानस्त्रवफलादिभिः ॥ २२ ॥

ततो दमनकाराममशोकतस्मणिडतम् ।

गत्वाशोकतरोर्मुलं रमणीयमलङ्घतम् ॥ २३ ॥

तेदभावेऽर्चनागोरे कृतकारामकेऽपि वा ।

कुर्याद् वासनितीर्णी पूजां मन्त्रैरेभिरनुक्रमात् ॥ २४ ॥

नैर्कृत्यां गणपतिमैशान्यां गुरुं चावाह्याभ्यन्तर्य तदनु अँ

अशोकाय नमस्तुभ्यं कामस्त्रीशोकनाशन! ।

शोकार्त्ति हर भे नित्यमानन्दं जनयस्व भे ॥ २५ ॥

इत्यनेनाशोकतरुं गन्धादिभिः दीपान्तं संपूज्य

श्रुत्यादियुगपर्यन्तः कालरूपोऽव्ययो विभुः ।

कलते चैव योऽनादिस्तस्मै कालात्मने नमः ॥ २६ ॥

१. ‘पर्व प’, २. ‘नन्दमा’, ३. ‘र्यु’ क. पाठः.

इति कालात्मानमशोकमूले समावाशाभ्यर्थ्य तत्रैव दक्षिणोत्तरकृतमण्डलयो-
र्धान्योपरिसूत्रितौ धूपितौ कुम्भौ गन्धजलादिपूर्णौ सहिरण्यकूर्चकुम्भौ फलव-
सनमाल्याक्षतालङ्कृतौ संस्थाप्य तयोर्दक्षिणे कुम्भे वसन्तम् उत्तरे कामं चाधा-
रशक्त्यनन्तासनधर्मादिपीठरजस्तमस्त्वमयपद्मनिष्ठे तत्तनामगिरभ्यर्थ्य अं
वसन्ताय नमः इति तन्मूलमन्त्रः । ओं वां हृदयाय नमः इत्यादिभिः दीर्घ-
स्वरैः पञ्चाङ्गानि जातियुक्तानि परिकल्प्य अस्त्रशुद्धकरयोज्यप्रादिकानिष्ठान्तं
हृदयाद्यज्ञानि विन्यस्य, शिरोवक्त्रहृदयपादेषु हृदयादिस्वस्थानेषु चाङ्गानि
विन्यस्य मूलेन कुम्भे पूजितासने पुष्पाङ्गजलिना पद्मद्वयवरदाभयकरं हेमवर्णं
रक्तवसनगन्धमाल्यहेमकिरीटकुण्डलहाराङ्गदादिभिः समलङ्कृतं युवानं वसन्तं
ध्यात्वा स्वहृदयादावाश्च स्थापनसान्निध्यादिकं विधाय तस्य दक्षिणतः पद्मावर्तीं
वामतः कुसुमावर्तीं च रक्तशुक्रवर्णे समलङ्कृते देव्यौ चावाश्चार्ध्यादिभिर्ग-
न्धादिभिश्च निवेद्यान्तं मूलमन्त्रेणाभ्यर्थ्य

ओं

वसन्ताय नमस्तुभ्यं वृक्षगुल्मलताप्रिय ! ।

सहस्रमुखसंवाहा! कामबन्धो! नमोऽस्तु ते ॥ २७ ॥

हत्यनेन पुष्पाङ्गलित्रयेण देवीभ्यां सहितं वसन्तमभिपूज्य तत्पद्मदलाग्रेषु
तच्छर्कीर्विनदेवताः पूजयेत् ।

आङ्गादिनीं गन्धवर्तीं सुरभीं चैव मारिनीम् ।

मदिरां मदयन्तीं च रमां पुष्पवर्तीं तथा ॥ २८ ॥

वासन्तीं चापि नवर्मीं स्वनाम्नाभ्यर्थ्येत् क्रमात् ।

सर्वाः सुवेषाभरणा ललिताङ्गचः स्मिताननाः ॥ २९ ॥

तदनु आरामस्थं दमनकर्मच्येत् । तत्र भैरवं शूलकपालहस्तं रक्तवर्णं
रक्तगन्धमाल्याभ्यरालङ्कृतं सद्यःकृतसद्गुण्डमालाधरं शिङ्गन्नपुरकिङ्ग-
णीकमाक्रान्तकान्तपादुकं खड्गशूलडमरुकपाशहस्तं विरुद्धप्रभूतदमनकाङ्गि-
तशिरसं ध्यात्वानेनार्ध्यादिभिर्गन्धादिभिश्चार्चयेत् ।

ओं

कामभस्मसमुद्भूत ! रतिवाप्पजलाप्लुत !

ऋषिगन्धर्वदेवादिविमोहन ! नमोऽस्तु ते ॥ ३० ॥

ओं दं दमनकाय नमः इति दमनकमभ्यर्थ्य ततः कामकुम्भे शक्त्या-
दिसत्त्वान्तं पश्चासनमभ्यर्थ्य ओं क्लीं कामाय नमः इति मूलमन्त्रः । ओं क्लां
हृदयाय नमः इत्यादिभिर्दीर्घस्वरैः जातियुक्तान्यज्ञानि प्राग्बत् करशास्वामु
देहे च स्वेषु स्थानेषु चाङ्गानि विन्यस्य पुष्पाङ्गलिना कामासनाय नमः इति
कामासनमभ्यर्थ्य दलाग्रस्थास्तच्छक्तीः पूजयेत् ।

सौभाग्यां हादिनीं हर्षीं धृतिं प्रीतिं तथोन्मदाम् ।

सङ्गमां चैव निर्वाणां नवमीं मध्यगां रतिम् ॥ ३१ ॥

ओं क्लीं मन्मथाय विश्वहे कामदेवाय धीमहि तत्रो गन्धर्वः प्रचोदयात् ।
इत्यनञ्जगायत्री । अथ पुष्पाङ्गलावनञ्जं ध्यात्वावाहयेत् ।

रक्तं रक्ताम्बरधरं युवानं सृष्टकुण्डलम् ।

हारकेयूरकटकमौलिकुण्डलनूपैः ॥ ३२ ॥

अन्यैश्च दिव्याभरणैर्माल्यैर्गन्धैश्च भूषितम् ।

पुष्पचापशरांश्चाथ दघतं पाशमङ्गुशम् ॥ ३३ ॥

वामाङ्गारोपितरति युवतीगणमध्यगम् ।

रूपलावण्यसौन्दर्यसौकुमार्यविभूषितम् ॥ ३४ ॥

एवं ध्यात्वार्चयेत् काममध्यगन्धादिभिः क्रमात् ।

मूलेन चैव गायत्र्या निवेद्यान्तं यथाविधि ॥ ३५ ॥

तदनु ओं

नमोऽस्तु पुष्पबाणाय जगदाङ्गादकारिणे ।

मन्मथाय जगन्नेत्रे रतिप्रीतिप्रदाय ते ॥ ३६ ॥

अनेन पुष्पाङ्गलिभिरिष्ठा तं प्रार्थयेत् पुनः ।

वसन्तकामाशोकानां बाह्ये लोकाधिपान् यजेत् ॥ ३७ ॥

तदद्धाणि च तद्विक्षु पूर्जेयं सर्वकामदा ।

ततो दमनमादाय वसन्ताशोकमन्मथान् ॥ ३८ ॥

प्रोक्तैरावरणैरिष्ठा मन्त्रयेद् दमनं ततः ।

ओं

हरप्रसादसम्भूत! त्वमात्रवाहितो मया ॥ ३९ ॥

नैतव्यं कुरु सञ्जिष्ठ्यं शिवाचार्यां शिवाङ्गया ।
 एवं दमनकमामन्त्र्य
 औं
 वसन्तकौसुमीसम्पत्सम्पादितजगत्प्रिय! ॥ ४० ॥
 त्वया स्मरसहायेन सेव्यो देवः सहोमया ।
 औं वं क्लीं वसन्तकामाभ्यां नमः इति सहितौ तावामन्त्र्यानुज्ञाप्य
 तत्र रक्षां विधाय स्वभवनं गत्वा शुञ्जीत ।
 इति वसन्तपूजाधिकारः ।

अथ प्रातः समुत्थाय कृत्वा नित्यक्रियां ततः ॥ ४१ ॥
 सायाह्ने यागवस्तुनि समाहृत्योचितानि तु ।
 मैत्वा दमनकारामं गृहीयाद् दमनं बहु ॥ ४२ ॥
 समूलं किञ्चिदुदधृत्य पात्रेष्वाधाय चाखिलम् ।
 वसम्पत्स्मरकुम्भौ चाप्यविसर्जितदैवतौ ॥ ४३ ॥
 उत्थाप्यारोपयेषैव गजयानादिकेऽखिलम् ।
 सनृतगीतवादित्रमङ्गलच्छत्रचामरम् ॥ ४४ ॥
 अलङ्कृत्य पथा यायात् पुरामालयादिकम् ।
 वाचयित्वा द्विजैः स्वस्ति मण्डपान्तः प्रवेश्य तु ॥ ४५ ॥
 देवस्योभयतः कुम्भौ संस्थाप्याभ्यर्थ्यं पूर्ववत् ।
 खात्वाथ तर्पणं प्राग्वत् समाप्याभ्यर्थ्यं भास्करम् ॥ ४६ ॥
 शान्तिं विद्यां निवृत्तिं च प्रतिष्ठां द्वारवद् यजेत् ।
 नित्योक्ताः पश्चिमद्वारे सम्पूज्य द्वारदेवताः ॥ ४७ ॥
 पार्णिणघातादिपुष्पास्त्रक्षेपैरन्तः प्रविश्य तु ।
 अस्मं विन्यस्य देहल्यामिष्टा वास्त्वीशवेद्यसौ ॥ ४८ ॥
 विन्यस्य दिक्षु लोकेशानिष्टा विन्मं गुरुं तथा ।
 विकिरक्षेपपूर्वं तु कृत्वा कुम्भाङ्गपूजनम् ॥ ४९ ॥

तत्परिभ्रमणादूर्ध्वं ताविष्टा ज्ञानखड्गवृक् ।
 कुण्डे च मण्डले लिङ्गे शिवमिष्टवा विशेषतः ॥ १० ॥
 प्राग्वच्च नाडीसन्धानं कुर्याच्चाथाधिवासनम् ।

तथथा —

दमनमूलं मृदा सहितं पश्चिमे संयेन तत्त्वालं गन्धामलकं चोत्तरे वामेन
 तत्पत्रं भम्म च दक्षिणेऽधोरेण तत्पुष्पं दन्तधावनं च प्राच्यां पुरुषेण तत्फलं
 गन्धपिष्टं चैशान्याम् ईशानेनान्यदपि सर्वं यागद्रव्यं यथावकाशं विन्यस्य दम-
 नपञ्चाहैरज्ञलिमापूर्य भगवन्तं प्रार्थ्यनैन तारमूलशिवायनमोन्तेनारोपयेत् ।

ओम्

आमन्त्रितोऽसि देवेश ! प्रातःकाले मया विभो ! ॥ ५१ ॥

कर्तव्यं दामनं (पू ? प)र्वं पूर्णं शक्त्या तवाज्ञया ।

अथारत्रिकमुत्तार्यं नैवेद्यान्तं यजेत् ततः ॥ ५२ ॥

पवित्रकविधानेन हुत्वा सम्पातयेद् घृतम् ।

दमनापूरिते पात्रे सम्पूज्यास्त्रामिरक्षिते ॥ ५३ ॥

वर्मावकुण्ठितं कृत्वा कुम्भेशांग्रे निवेश्य तु ।

भक्ष्यं च विनिवेद्यास्मै हुत्वाघोरशताहुतीः ॥ ५४ ॥

बलिं विकीर्यं बाह्ये चाप्यविसर्जितदैवतः ।

भुज्ञीताथ हविर्मुक्त्यै मुक्त्यै चोपवसेदपि ॥ ५५ ॥

ध्यायन् जपन् वा सर्वात्मैः कुर्याज्जागरणं निशि ।

ततः प्रत्युषसि स्नात्वा सूर्यद्वारार्चनादनु ॥ ५६ ॥

शम्भुं विसृज्य सापेक्षं पञ्चशुद्धिपुरःसरम् ।

कुम्भामिलिङ्गविम्बेषु नित्यवत् पूजयेच्छिवम् ॥ ५७ ॥

अपनीय तु निर्माल्यमविसर्जितदैवतः ।

विभवानुगुणं शम्भोः कृत्वा वैशेषिकार्चनम् ॥ ५८ ॥

सूर्ये दमनमारोप्य स्वमूलेनश्वरान्तकम् ।

द्वारेशब्रह्मवास्त्वीशकुम्भास्त्रगणनायकान् ॥ ५९ ॥

गुरुंश्च दमनेनैव श्वमूलरीश्वरान्तकैः ।

आरात्रिकं तथोत्तार्ये देवांगे मण्डले स्वयम् ॥ ६० ॥

सकलीकृत्य दमनं स्वशिरस्यधिरोपयेत् ।
 निर्गत्य बहिराचम्य प्रविश्याथोपदिश्य तु ॥ ६१ ॥
 आसनादिकमाच्छम्भुं यजेद् दमनकाङ्गैः ।
 तत्पञ्चाङ्गस्तु सद्यादिकमेणारोपयेच्छिवे ॥ ६२ ॥
 पञ्चाङ्गैः पिण्डितैः पश्चात् पञ्चब्रह्मभिरर्चयेत् ।
 पुनर्दमनपञ्चाङ्गर्घदूर्वाक्षतान्वितम् ॥ ६३ ॥
 अञ्जलि सम्यगापूर्य ध्यायेद् देवं सदाशिवम् ।
 शिवविद्यात्मतत्त्वैस्तु पवित्रकविधानवत् ॥ ६४ ॥
 क्रमादारोपयेच्छम्भोर्दमनस्याङ्गलित्रयम् ।
 पुनश्चतुर्थं चापूर्य साक्षतं दमनाङ्गलिम् ॥ ६५ ॥
 ओं मखेश्वराय मखं पूरय पूरय शूलपाणये नमः ।

अस्यान्ते प्रणवमूलाभ्यां सर्वतत्त्वाधिष्ठितये शिवाय नमः इत्यारोपयेत् ।
 अथारत्रिकमुत्तर्य महानिवेद्यं दत्त्वाग्नौ हविर्दृत्वा दमनकेन परिधिविष्टरगतानाराध्याग्नावपि शिववत् सुचा दमनकमारोप्य विद्यापीठे च स्वमन्त्रेण तदनुस्वगुरौ सति वसनविभूषणादिभिर्दमनकेन च तमाराध्य दक्षितलिङ्गद्विजबन्धुजनानां दमनकं दत्त्वा यथायोग्यं भोजयित्वा दक्षिणाभिर्दानेन च सर्वमर्थिजनं परितोष्यानेन दमनकाङ्गलिर्देवं प्रार्थयेत् ।

ओम्

देवदेव ! जगन्नाथ ! वाङ्गिष्ठार्थप्रदेश्वर ! ।
 हृदिस्थान् पूरये: कामान् मम कामेश्वरप्रिय ! ॥ ६६ ॥
 प्रणवमूलयुतं सौम्याय शिवाय नमः इति काम्याङ्गलिं शिवपादयोः
 पादाम्बुजेष्वारोप्य (?) दामनकपूजाफलं च निवेद्य पुनरेवं प्रार्थयेत् ।

भगवन्नतिरिक्तं वा हीनं वा यन्मया कृतम् ।
 सर्वं तदस्तु सम्पूर्णं दामनं पर्वं ते विभो ! ॥ ६७ ॥
 इति विज्ञाप्य देवेशमग्निस्थं मण्डले शिवे ।
 संयोज्य तं च लिङ्गस्थे कुम्भस्थं च सदाशिवम् ॥ ६८ ॥
 आयोज्य वह्निहृतग्ने नत्वा स्तुत्वा महेश्वरम् ।
 प्रणिपत्य क्षमस्वेति यथापूर्वं विसर्जयेत् ॥ ६९ ॥

अस्त्रादिद्वारलोकेशान् स्वेषु स्थानेषु योजयेत् ।
एतद् दामनकं पर्व कृत्वा चण्डं च पूजयेत् ॥ ७० ॥
गोमयाम्बुविलिसायां क्षितौ नित्यं यजेच्छिवम् ।

इत्थं वसन्तविहितं सवसन्तयागं
प्रोक्तं तदन्तमिह दामनकं हि पर्व ।
यद्वद् वसन्ततिलकं सुमनोभिरामं
तद्रन्मनोभिलपितान् फलतीह कामान् ॥ ७१ ॥
इति श्रीमदीशानशिवगुरुदेवपद्मतौ सिद्धान्तसारे उपरिभागे
क्रियापादे दमनकर्पविविष्टलो द्वाविशः ॥

अथ त्रयोर्विशः पठलः ।
अथ भूः सर्ववर्णानामुपजित्या तथाश्रीया ।
प्रतिष्ठादिक्रियाचकं यतो यस्यां प्रवर्तते ॥ १ ॥
तस्मात् तलक्षणं सम्यक् संक्षेपादिह कथ्यते ।
पुण्यक्षेत्रनदीतीर्थपर्वताद्यन्विता मही ॥ २ ॥
प्रयच्छत्यधिका सिद्धिं यतस्मामाश्रयेद् त्रुवः ।
स्वतः कृष्णमृगैर्युक्ता कुशकाशैरलङ्घृता ॥ ३ ॥
ब्रेदविद्धिद्विजैर्जुषा यज्ञियैस्तरुभिर्वृता ।
प्रागुदकप्रवणा रम्या प्रभूतसलिलाशया ॥ ४ ॥
नीरन्ध्रा चैव सुखिग्धा समित्पुष्पफलान्विता ।
स्वारामगोकुलकुला भूः सामन्या प्रशस्यते ॥ ५ ॥
पूर्णा सुपद्मा भद्रा च धूमा चेति चतुर्विधा ।
भूमिः स्यादानुरूपेण तासां लक्षणमुच्यते ॥ ६ ॥
अङ्गोलाशोकवकुलशिशपानिभविंशुकैः ।
माधवीशुल्मनिष्पावैः संयुक्ताल्पजलाशया ॥ ७ ॥
पूर्णा(स्यात्) पुष्टिदा भूमिः पर्वतानूपशायिनी ।
चन्दनागरुकर्पूरकदम्बार्जुनकेसरैः ॥ ८ ॥

तिलकैः केतकीकुन्दैः पद्माढ्यैश्च जलाशयैः ।
 कौबेर्यामन्विता भूमिः सुपद्मा प्राक्षुवा भवेत् ॥ ९ ॥
 अब्धेः समीपे वा नद्याः सुतीर्थसलिलाशया ।
 यज्ञियैः फलवृक्षैश्च पश्चिमस्यैरलड्कृता ॥ १० ॥
 क्षेत्रैर्दक्षिणसंस्थैश्च भद्रा भूमिः सुखप्रदा ।
 सुहिंश्लेष्मातकैरैकैः पीतुवेणुविभीतकैः ॥ ११ ॥
 अन्विता सोषरा रुक्षा परुषा शर्करोपलैः ।
 श्येनगृध्रवराहक्षकाकगोमायुसंकुला ॥ १२ ॥
 धूमा नाम मही निन्द्या शोकदुःखभयावहा ।
 न तत्र स्थापयेलिङ्गं न मन्त्रं साधयेदपि ॥ १३ ॥
 चातुर्वर्ण्यजनस्तत्र न वासमभिरोचयेत् ।
 भुजङ्गवक्ता शूलाभा मध्यनिम्ना त्रिकोणका ॥ १४ ॥
 शूर्पाभा कूर्मपृष्ठाभा पदश्रा निर्जलाथवा ।
 यमवहिमरुद्रक्षोदिक्षुवा नित्यकर्दमा ॥ १५ ॥
 चण्डवाताहता नित्यं वामावर्तजला च या ।
 दुर्गन्धा केशकीटास्थिभस्मवल्मीकदूषिता ॥ १६ ॥
 सङ्कीर्णा नाम सा भूमिः सर्ववर्णविंगर्हिता ।
 विप्रादिवर्णभेदेन चतुर्धी भूरथोच्यते ॥ १७ ॥
 श्वेताज्यगन्धा मधुरा कुशकाशैरलड्कृता ।
 सौम्येशानप्तुवैः स्त्रिया पलाशौदुम्बरान्विता ॥ १८ ॥
 चतुरश्राकृतिः प्रोक्ता विप्रभूमिस्तु शान्तिदा ।
 रक्ता सृधिरगन्धा या कषाया प्राक्षुवा मही ॥ १९ ॥
 साधतथा क्षत्रिया प्रोक्ता व्यासाष्टाशाधिकायता ।
 पीता गोमूत्रगन्धाढ्या तिक्तावाम्लरसा च या ॥ २० ॥
 प्राक्षुवा मृक्षवृक्षाढ्या पदंशाधिकमायता ।
 वैश्यभूमिः समुहिष्टा नानासस्यविभूषिता ॥ २१ ॥

कृष्णा या मधुगन्धा भूः कटुका प्राक्षुप्तोदका ।
 शूद्रजातिरिति ज्ञेया हथवा पश्चिमप्लवा ॥ २२ ॥
 गोवीर्था प्राक्षुप्तवा भूमिरमिनिम्ना तथानला ।
 याम्या यमप्लवा ज्ञेया नागर्वाथिस्तु नैक्रेते ॥ २३ ॥
 पश्चात्प्लवा वारुणी स्यात् भूतवीथिर्महूतप्लवा ।
 धनवाथिः सौम्यनिम्ना धान्यवाथिः शिवप्लवा ॥ २४ ॥
 विप्रादीनां च देवानां प्रागैशान्योत्तरप्लवाः ।
 शस्ताः स्युर्वीथयः शेषा वज्याः स्युरशुभा यतः ॥ २५ ॥
 इत्थं भूमेस्तु लक्ष्मोक्तं सामान्येनाथ कथ्यते ।
 कुशशैलविशिष्टाद्वितीर्थक्षेत्रवनाश्रया ॥ २६ ॥
 न्यायेनैवार्जिता शरतप्लवा वर्णसमा समा ।
 अलाभे धवला रम्या सर्ववर्णहितावहा ॥ २७ ॥
 अगर्हानूषरा सर्पवल्लकान्त्यजवर्जिता ।
 श्वशानाङ्गाररहिता सुस्वादुसलिलान्विता ॥ २८ ॥
 न्यग्रोधोदुम्बराश्वस्थप्लक्षाः पूर्वादेगाः शुभाः ।
 सर्वत्र केसराश्चूताः पुन्नागा नागडाढिमाः ॥ २९ ॥
 पनसाश्रम्पकाः पूर्णा नालिकेराश्व शोभनाः ।
 प्राच्यां निषिद्धो हि गिरिस्तच्छाया द्युदये रवेः ॥ ३० ॥
 यत्रापतति तत्रापि ग्रामाद्यं न प्रशस्यते ।
 अभः कुम्भगतं श्रेष्ठं मध्यमं मीनमेषयोः ॥ ३१ ॥
 मकरे च षु नोचं ग्रामादेरालयस्य वा ।
 धान्यपूर्णमकुम्भं तु निधायेष्वास्य चोपरि ॥ ३२ ॥
 आमे शरवे कुडुबं गव्यमाज्यं विनिक्षेपेत् ।
 चतुर्दिक्षु क्षिपेदू वर्तीः शुद्धाः कार्पासिवस्त्रजाः ॥ ३३ ॥
 सितरकपोतकृष्णाश्वतस्त्रः समवर्तीताः ।
 ऐन्द्रदक्षिणस्त्रम्याप्यवर्त्यो विप्रादिकाः क्रमात् ॥ ३४ ॥

पुरुषादैस्तु जातीर्थैर्युक्तास्तन्मन्त्रमन्त्रिताः ।
 सङ्कल्प्य ज्वालयेद् दीपान् गन्धादैः पूजयेदपि ॥ ३६ ॥
 याममात्रावधिं कृत्वा सुलिसे भूतले न्यसेत् ।
 यस्य वर्णस्य या वर्तीं सा ज्वलन्ती सुखावहा ॥ ३६ ॥
 निर्वापिता चेद् वर्ज्या स्याद् विमानकरणादिषु ।
 ज्वलन्ति यदि सर्वास्ताः सर्ववर्णसुखावहाः ॥ ३७ ॥
 हस्तमात्रं समं खातं तन्मृदा पूरयेत् पुनः ।
 मृत्ख्याधिकया श्रेष्ठा समया मध्यमा हि भूः ॥ ३८ ॥
 न्यूनया त्वधमा त्याज्या त्रिधैवं परिकल्पयेत् ।
 तत्खातं वा जलापूर्णं कृत्वा पदशतं ब्रजेत् ॥ ३९ ॥
 पुनरागच्छतः प्राग्वत् पूर्णं चेद् भूमिरुत्तमा ।
 यवन्यूना मध्यमा स्यात् त्याज्या न्यूना ततोऽधिकम् ॥ ४० ॥

एवं वेचार्य रहितां कथितैश्च दोषैः
 शस्तैर्गुणैश्च सहितां धरणीं सुरम्याम् ।
 तस्यामभीष्टफलसिद्धिकरं विदध्याद्
 यागं शेवस्य भवनं च यथोक्तमार्गात् ॥ ४१ ॥

इति श्रीमदीशानशिवगुरुदेवपद्मतौ मिद्वान्तसारे उत्तरिभागे
 क्रियापादे भूलक्षणपद्मलभ्योविंशः ।

अथ चतुर्विंशः पटलः ।

अथोत्तरायणस्थेऽके प्रशस्ते दिवसोदये ।
 गृहीतवास्तुं खात्वा तु शल्यमुदधृत्य शोधयेत् ॥ १ ॥
 सर्वतः सुसमं कृत्वा स्थलं दर्पणसन्निभम् ।
 तन्मध्ये दण्डमात्रं वा जलावस्थानतः समम् ॥ २ ॥

तथथा —

सच्छिद्द्रमध्यं तु घटं भाराम्बुपरिपूरितम् ।
 यन्त्रिकाधारं कृत्वा स्थलमध्ये समं न्यसेत् ॥ ३ ॥

ततः परिस्तुताभ्योभिः समं सिक्ते तु भूतले ।

अन्यूनाधिकसंस्थानं यथा ज्ञेयं तदम्भसाम् ॥ ४ ॥

विन्दुं कृत्वा स्थलं मध्ये तस्मिन् शङ्कुं समं न्यसेत् ।

तथथोक्तं चान्यैः—

“अमविरचितवृत्तस्तुल्यमूलाग्रभागो द्विरददशनजन्मा सारदारुद्ध्रवो वा ।

सममृजुरवलम्बादव्रणः षट्कबृत्तः समतल इह शस्तः शङ्कुरक्षक्षुलोच्चः ॥”

इति ।

शङ्कोः पुच्छाग्रयोर्मध्ये यवस्थूलायते समे ॥ ५ ॥

लोहजे घटयेत् सूच्यौ तच्छायामध्यसिद्धये ।

शङ्कुमानायतं सूत्रं विन्दौ तस्मिन् निधाय तु ॥ ६ ॥

अमयेत् पारेतस्तेन विन्दौ स्थित्वा सुवर्तुलम् ।

तन्मध्यविन्दौ तं शङ्कुं स्थापयेदुदये रवेः ॥ ७ ॥

तद्विम्बवृत्तरेखायां शङ्कुच्छायाशिरो यदा ।

हासादू विंशतिपूर्वाङ्गे तत्र च्छायाग्रमङ्गयेत् ॥ ८ ॥

तथापराङ्गे च्छायायां निर्गच्छन्त्यां तु मण्डलात् ।

संस्पृशन्त्यां तु तदेखां प्रावत् तत्रापि लाङ्गयेत् ॥ ९ ॥

तयोरास्फालयेत् सूत्रमृजुं पूर्वापराङ्गयोः ।

दिशौ प्रावपश्चिमे स्यातां ब्राह्मी प्राची स्मृता हि सा ॥ १० ॥

पाश्रात्याङ्गस्थितं सूत्रमर्धरक्षोम्भ्रमानतः ।

प्रागङ्गाद् दक्षिणे १२४ सा दिग्नंद्रीते कथ्यते ॥ ११ ॥

प्रागङ्गादुत्तरे तद्वैदेशी काष्ठा तु सा भवेत् ।

शिवालयादिकरणेष्वैर्श । प्राचीति केचन ॥ १२ ॥

विप्राद्यावासकरणे स्यादैन्द्रीत्यपे जगुः ।

ब्राह्मी दिगेव सर्वेषां नैकतन्त्रनिर्दर्शनात् ॥ १३ ॥

निरक्षदेशे लङ्गादौ स्यादयं दिग्विनिर्णयः ।

इत्याहुः केचिदित्यस्मात् साक्षदेशस्य कथ्यते ॥ १४ ॥

विशेषः साक्षदेशानामस्त्येवाकार्पिसर्पणात् ।

उक्तं चान्यैः —

“याति भानुरपमण्डलवृत्त्या दक्षिणोत्तरदिशोरनुवेलम् ।

तेन सा दिग्नृजुः प्रतिभाति स्याद्वजुः पुनरपक्रममौर्व्या ॥”

इति । उत्तरगोलस्थ उत्तरां दिशमपक्रममण्डलेन गच्छति । दक्षिणगोलस्थो दक्षिणां दिशमपक्रममण्डलेन चरति । तस्मात् सा दिग्नृजुः प्रतिभाति । तस्मा-दिदानीमपक्रमजयया दिग्गार्जवं प्रतिपादयन्नाह —

“छायानिर्गमनप्रवेशसमयाकार्कान्तिजीवान्तरं

क्षुण्णं सश्रवणेन लम्बकहृतं स्यादङ्गुलाधं फलम् ।

पश्चाद् विन्दुरनेन रव्ययनतः सञ्चालयेद् व्यत्ययात्

स्पष्टा प्राच्यपराथवायनवशात् प्राग्बिन्दुमुत्सारयेत् ॥”

इति । यावतीभिर्वृत्ताभिर्घटिकाभिर्वृत्तरेखां स्पृशति शङ्कुच्छाया यावतीभिः वृत्तानिर्गच्छति स खलु च्छायानिर्गमनप्रवेशसमयः । तयोः कालयोरकर्क-क्रान्तिजीवान्तरं नामार्कघटिकामानमित्यर्थः । तत् स्वश्रवणेन प्रवेशनिर्गम-नकालच्छायायाः कर्णेन गुणितं लम्बकहृतं लम्बजयया हृतमङ्गुलाभ्यां फलं भवति । तेन फलेन पश्चाद् विन्दुं प्राप्ताङ्गुलप्रमाणेन रवेयनस्य व्यत्ययात् सञ्चालयेत् । अयनव्यत्ययशोत्तसयणे दक्षिणेन दक्षिणायने तूतरेण सञ्चालये-दित्यर्थः । तथासफालितं सूत्रं साक्षदेशे स्पृष्टा प्राची भवति । अथार्काविलम्ब-कैविनापि प्रकारान्तरेण दिक्षपरिज्ञानार्थमुच्यते —

छायात्रयाग्रोद्भववृत्तमध्यस्पृष्टसूत्रयोर्यत्र युतिः प्रदेशे ।

याम्योत्तरा शङ्कुदिशा कुरुप् स्यात् क्रमेण सौम्येतरगोलयोः स्यात् ॥ १५ ॥

पूर्वकपाले वापरकपाले च्छायात्रयाग्रं दृष्ट्वा तैर्वृत्तत्रये लिखिते यन्म-त्स्यद्वयमुत्पद्यते तयोर्मुखपुच्छानुसारिसूत्रद्वयं यस्मिन् प्रदेशे संयुक्तं तिष्ठति तत आरम्भ शङ्कुमूलपर्यन्तं सूत्रमास्फालयेत् । सा दक्षिणोत्तरा दिग् भवति । रवावृत्तरगोलस्थे शङ्कुमूलाद् दक्षिणा भवति । दक्षिणगोलस्थे शङ्कुमूलादु-चरा भवति । अत्र पुनः स्पष्टमुच्यते । तद् यथा — नलसमीकृते स्थले

१. ‘र्थः छायात्र तत्’ क. पाठः.

प्रोक्तप्रमाणं शङ्कुं विन्यस्य पूर्वाहे वापराहे छायाभेष्वभिनिविष्टेषु त्रिषु त्रयो
बिन्दवः कार्याः । तत एकं बिन्दुं मध्ये कृत्वेष्टप्रमाणेन वृत्तमालिखेत् । तावतैव
द्वितीयं बेन्दुमवलम्ब्य द्वितीयं वृत्तं तद्वत् तृतीयं बिन्दुं मध्ये कृत्वा तृतीयं
वृत्तमालिखेत् । ततस्तावत्प्रमाणमेव वृत्तम् । तथाचालिखेद् यथा मध्यवि-
न्दुवृत्तं पार्श्वद्वयविन्दुवृत्तद्वयरय खण्डमुत्पादयति । तथाकृते मत्स्यद्वयमुत्प-
द्यते । तयोश्च यस्यां दिशि महदन्तरं ते मुखे भवतः । तयोर्यस्यां दिशि स-
न्निकर्षस्ते पुच्छे भवतः । मुखयोः सूक्ष्मकालकौ विन्यरय तयोः सूत्रे बद्ध्वा
पुच्छमध्यगे निःसार्य स्वगत्यैकैकं नयेत् । तयोः सूत्रयेभिस्त्वपुच्छात्यनुसारेण
यत्र सन्निपातः सा दक्षिणा दिग् भवति शङ्कुतला(न्मु ? दु)चरणोलस्थेऽर्के
ततो दक्षिणगोलस्थे सवितरि । तथा मध्यगतसूत्रयोर्युति बिन्दुः शङ्कमूला-
देवोत्तरा दिग् भवति । एवं शङ्कमूलयुति बिन्दुवगाहि सूत्रं प्रसार्य रेखां कुर्यात्
सा दक्षिणोत्तरा दिग् भवति । तत एकैकं बेन्दुं मध्ये कृत्वा वृत्तद्वयेन मत्स्य-
मुत्पादयेत् । तस्य मुखपुच्छावगाहेसूत्रं पूर्वापरा दिग् भवति । एवं साक्षदेशे
दिक्साधनमुक्तम् । निरक्षदेशे तु पूर्वोक्तैव पूर्वापरा दिग् भवति । तत्सूत्रस्य
मध्यविन्दौ स्थित्वा दशाङ्गुलमानेन सूत्रमध्ये पूर्वापरादङ्कौ कृत्वा तयोरङ्गयो-
रन्तरसमानसूत्रमङ्गयोर्निधाय दक्षिणोत्तरयोः परिब्रह्मोत्पन्नयोर्मत्स्ययोः सूत्र-
मास्फाल्य दक्षिणोत्तरा दिग् भवतीत्यलम् । अपिच

नरच्छायानुसारेण कल्पयं चार्कापसर्णम् ॥ १६ ॥

गणयित्वा धनुज्यर्विद् ज्ञेयं स्यादर्कमार्गयोः ।

अर्धाङ्गुलमपच्छाया वृषयुग्माङ्गनासु च ॥ १७ ॥

तुलालिच्चपेष्वद्वा स्याद्वना कर्किमृगादिषु ।

तच्च प्रतिदिनमिति यावत् ।

द्वयमेकं न नैकं द्वे नेत्राभिश्रुतिसंख्यया ॥ १८ ॥

वेदाभिद्वयमानेन द्वयमेकं न किञ्चन ।

नैकनेत्राभिधरामाक्षियुग्बाणर्तुसंख्यया ॥ १९ ॥

षट्सप्तसाष्टकमानेन चाष्टविरससंख्यया ।

ऋतुबाणश्रुतिसमं वेदाग्न्यक्षिमितं क्रमात् ॥ २० ॥

अर्धार्धपादमनेन मेषादिद्वादशस्वपि ।
दशके दशके त्वहां नरच्छायामिति त्यजेत् ॥ २१ ॥

अत्र

समीक्ष्य भानोर्गमनं सराशिकं त्यजेत् पुरोक्ताङ्गुलमन्त्र युक्तिः ।
ततस्तु काष्ठामुपगृष्ट तद्रशाद् विसृज्य सूत्रं विदधीत वस्त्वलम् ॥ २२ ॥
स्थलं समं जलवशालम्बसूत्रात् स्थितार्जवम् ।
भुजासमत्वं स्यात् कर्णेन्द्रिनरात् तिर्यगार्जवम् ॥ २३ ॥
प्राचीसूत्रात् प्रसिद्धचन्ति दिशोऽन्याश्चतुरश्रगाः ।
शशकुच्छायाधिकारः ।

परमाणुरजोरोमलिक्षायूकायवाष्टकैः ॥ २४ ॥
क्रमान्मानाङ्गुलं ज्ञेयं वितस्तिर्द्वादशाङ्गुला ।
मानाङ्गुलद्वादशकं वितस्तिर्वितस्तियुग्मं खलु सीकप्कुञ्जम् ।
हस्तो भवेद्वस्तचतुष्टयं स्याद्वनुश्च दण्डोऽपि स एव नाम्ना ॥ २५ ॥
दण्डपञ्चाशतायामो गव्यूत्यर्थं निगद्यते ॥ २६ ॥
द्विगुणं तत् तु गव्यूतिस्तद्वयं क्रोश उच्यते ।
योजनं तु चतुष्कोशं द्विष्कोशं चार्धयोजनम् ॥ २७ ॥

अत्रार्यभटः —

“हस्तोऽङ्गुलविशत्या चतुरुत्तरया चतुष्कोशो दण्डः ।
तद्विसहस्रं क्रोशो योजनमेकं चतुष्कोशम् ॥”

इति ।

प्राजापत्याख्यहस्तः स्यात् पञ्चविंशतिकाङ्गुलः ।
षट्सप्ताधिकविंशत्या धनुर्मुष्टिधनुर्ग्रहौ ॥ २८ ॥
आ सन्धेवद्वमुष्टिस्तु रत्निः कर उदाहृतः ।
स एवारत्निरुद्धिष्ठा सृष्टा चेत् तत्कनिष्ठिका ॥ २९ ॥
प्रादेशतालगोकर्णवितस्त्यः स्युर्यथाकमम् ।
तर्जन्यादिकनिष्ठान्तमाङ्गुष्ठाग्रात् प्रसारिता ॥ ३० ॥

यन्मध्यमामध्यमपवैदैर्घ्योन्मानेन मात्राङ्गुलमायतं स्यात् ।
तत्पर्वमानेन तदेव तिर्थमात्राङ्गुलं तच्च तताभिधानम् ॥ ३१ ॥
देहोपलब्धाङ्गुलमिष्यते यत् तन्मानयुक्त्या प्रतिमासु विद्यात् ।
दण्डानामष्टकं रज्जुः सा च सीमादिषु स्मृता ।
किञ्कुहस्तेन यानादिशयनीयादिसाधनम् ॥ ३२ ॥

अत्राह मयः—

“याने च शयने किञ्कुः प्राजापत्यं विमानके ।
वास्तुनां तु धनुर्मुष्टिर्गामादीनां धनुर्ग्रहः ॥
सर्वेषामपि वास्तुनां किञ्कुर्हस्तोऽथवा भवेत् ।”

इति ।

दण्डेन तु ग्रामनिवेशनादं पुराणि खेटं निगमं च कुर्यात् ।
हस्तेन वेशमादिषु मानमुक्तं स्वल्पेन चैवाङ्गुलैर्कर्यवैर्वा ॥ ३३ ॥
देवालयगृहादीनि कुर्यान्मात्राङ्गुलेन हि ॥ ३४ ॥
कुण्डादिकानामपि मण्डलानां सर्वत्र मात्राङ्गुलमानतः स्यात् ।
निर्माणमित्यत्र यथावदुक्ता तत्त्विक्यामेदविशेषसिद्धिः ॥ ३५ ॥

इति श्रीमद्दीशानशिवगुरुदेवपद्मतौ सिद्धान्तसारे उपरिभागे
क्रियापादे शङ्कुच्छायाङ्गुलादिविधिर्नाम
न्तुर्विशः पटलः ॥

अथ पञ्चविंशः पटलः ।

अथातः पदविन्यासः कथयते वस्तुसिद्धये ।
सकलं पेचकं पीठं महापीठोपपीठके ॥ १ ॥
उग्रपीठं स्थणिडलं च मण्डूकं परशायिकम् ।
आसनं चेति दशधा ग्रामादिन्यासचण्डितम् ॥ २ ॥
प्रान्तसूत्रचतुष्कान्तरेकं स्यात् सकलं पदम् ।
प्राच्योदीच्यैकसूत्रादिवृद्धच्चा तत् स्याच्चतुष्पदम् ॥ ३ ॥
एवं प्रागुत्तरपदपङ्गिवृद्धिं क्रमान्वयेत् ।
चतुष्पदं पेचकं स्यात् पीठं नवपदं स्मृतम् ॥ ४ ॥

महापीठं घोडशभिः पञ्चविंशतिभिः पदैः ।
 उपपीठं तु षट्विंशत्पदैः स्यादुग्रीष्ठकम् ॥ ५ ॥

स्थणिडलं द्यूनपञ्चाशनमण्डुकं चाएकाष्टकैः ।
 एकाशीतिपदैः रुद्यातं क्षेत्रं परमशायिकम् ॥ ६ ॥

आसनं शतकोष्टैः स्याद् ग्रामादं त्वेषु सिद्धचति ।
 चतुरश्राष्ट्रदण्डा भूः काकणी तच्चतुर्गुणः ॥ ७ ॥

माषो वेदगुणं तस्माद् भवेद् वर्तनकाहयम् ।
 तत्पञ्चगुणिता वाटी कुडुवं तच्चतुर्गुणम् ॥ ८ ॥

भूमानमेवं कथितं दण्डमानं तु कथयते ।
 महाग्रामस्योत्तमस्य पर्यन्तो लक्षदण्डवान् ॥ ९ ॥

तस्माद् विंशतिसाहस्रदण्डासात् क्रमेण तु ।
 ग्रामाणां पञ्चधा मानं मुह्यं त्वेवमुदीरितम् ॥ १० ॥

दण्डविंशतिसाहस्राद् दण्डपञ्चशतस्य तु ।
 क्रमहासाद् ग्राममानान्या पञ्चशतदण्डतः ॥ ११ ॥

चत्वारिंशत्प्रभेदानि मध्यमाने भवन्ति हि ।
 ग्रामाधिवासक्षेत्रादेः सीमामानभिंदं स्मृतम् ॥ १२ ॥

प्राकारान्तरथावाससीमामानमिहोच्यते ।
 ग्रामश्च खेटकश्चाथ खर्वटं दुर्गमेव च ॥ १३ ॥

नगरं राजधानी च पत्तनं द्रोणिकामुखम् ।
 शिविरं स्कन्धवारश्च स्थानीयं च विडम्बकम् ॥ १४ ॥

निगमश्चाथ निर्दिष्टः स्याच्छास्वानगरं ततः ।
 एषां चतुर्देशानां च लक्षणं पृथगुच्यते ॥ १५ ॥

अष्टाष्टदण्डविस्तारो ग्रामः स्यादधमाधमः ।
 द्विगुणत्रिगुणौ तस्माद् ग्रामौ मध्योत्तमौ स्मृतौ ॥ १६ ॥

षट्पञ्चाशच्च द्विशतं दण्डाः खेटेऽधमे स्मृताः ।
 विंशत्या त्रिशतैर्दण्डैर्मध्यश्चतुरशीतिभिः ॥ १७ ॥

त्रिभिः शतैश्चोत्तमः स्यात् खेटस्त्वेवं त्रिधा स्मृतः ।
 अष्टौ च चत्वारिंशच दण्डास्तद्वच्चतुःशतम् ॥ १८ ॥
 हनिे तु खर्वटे ज्ञेया मध्ये पञ्चशताधिकम् ।
 द्वादशैवोत्तमे षड्भिः सप्तत्या पञ्चभिः शतैः ॥ १९ ॥
 हीनदुर्गं षट्शतैश्च चत्वारिंशद्विरन्वितम् ।
 चतुर्दण्डोत्तरैः सप्तशतैर्दुर्गं तु मध्यमम् ॥ २० ॥
 अष्टष्टियुतैः सप्तशतैर्दुर्गभिहोत्तमम् ।
 सद्वात्रिंशदूवसुशतैः पण्णवत्याष्टभिः शतैः ॥ २१ ॥
 षट्क्षत्तरेनवशतैर्नीचत्रिनगराणि वै ।
 सहस्रेण च सार्धेन द्विसहस्रेण च क्रमात् ॥ २२ ॥
 नीचं मध्यं तथा श्रेष्ठं नगरं मध्यमत्रये ।
 त्रिचतुर्षष्ठ्यन्वसाहस्रैर्नगराण्युत्तमत्रये ॥ २३ ॥
 षट्सप्ताष्टसहस्रैस्तु दण्डैः स्युश्रोत्तमोत्तमे ।
 नगराणां त्रये तानि नगराणि यथाक्रमम् ॥ २४ ॥
 विकारदण्डवृच्छा तु प्रत्येकं नवधा पुनः ।
 ग्रामादीनां प्रमाणानि प्रोक्तादूर्ध्वं भवन्ति हि ॥ २५ ॥
 राजधान्यादिकानां तु मार्ण नगरवद् भवेत् ।
 एतावन्मानुषेष्वेव मानं ग्रामादिषु स्मृतम् ॥ २६ ॥
 देवासुरपुरादीनां मार्ण न ज्ञायते नरैः ।
 विस्तारात् पादमर्धं वा त्रिपादद्विगुणं तु वा ॥ २७ ॥
 मुखायामो भवेदेषां ग्रामादिनगरान्तकम् ।
 एतेषां विपुलायामावयुग्मैरेव दण्डकैः ॥ २८ ॥
 विधातव्यावतः शेषं वाटीसञ्चारभूमिका ।
 नद्यादेदक्षिणाये तु तीरे ग्रामान् निवेशयेत् ॥ २९ ॥
 ग्रामयोरन्तरे खेटं राष्ट्रमध्ये तु खर्वटम् ।
 पर्वतान्तर्वने वाढ्यौ दुर्गं स्याद् वा जलाष्टतम् ॥ ३० ॥

दुर्गं तु पार्वतं वन्यमौदकं चौरिणं तथा ।
 दैविकं धान्वनं चैव कृतकं चेति सप्तधा ॥ ३१ ॥
 राष्ट्रस्य मध्ये नद्या वा समीपे नगरं स्मृतम् ।
 तदेव शड्कुपङ्कादैः परिखाभिरुरासदम् ॥ ३२ ॥
 उच्चप्राकारकाढ्ठालगोपुरक्षेपणीहुलैः ।
 शतभीभिश्च परितः परिस्तीर्णाच्छ्रूताढ्ठकम् ॥ ३३ ॥
 एकद्वित्रिचतुर्द्वारं राजधानीति कथ्यते ।
 नानापण्यधनाकीर्णं सागरानूपसंश्रितम् ॥ ३४ ॥
 सांयानिकवणिग्जुष्टं पत्तनं परिचक्षते ।
 तदेवान्धेशं नद्याश्च सङ्घमागतपोतकम् ॥ ३५ ॥
 द्वीपान्तरवणिग्जुष्टं विदुद्रेणमुखं बुधाः ।
 परराष्ट्रे स्वदेशे वा चतुर्विधबलान्वितम् ॥ ३६ ॥
 विजिगीषोः सञ्जिवेशं शिविरं तत् प्रचक्षते ।
 नातिदूरे तदेव स्यान्नृपयोर्युद्यतोर्मिथः ॥ ३७ ॥
 सेनानिवेशस्तु पृथक् स्कन्धावार इति स्मृतः ।
 पर्वतस्याथवा नद्याः पार्श्वे राजबलान्वितम् ॥ ३८ ॥
 राष्ट्रान्ते सान्तपालं यत् तत् स्थानीयं विदुर्बुधाः ।
 कृषीवलादिकावासो ग्रामोपान्ते विडम्बकम् ॥ ३९ ॥
 चातुर्वर्णैः कर्मकारैर्नानिकर्मोपजीविभिः ।
 पण्यैश्च धनधान्याद्यर्युक्तस्तु निगमः स्मृतः ॥ ४० ॥
 बने वा नगरोपान्ते नागरैस्तु जनैर्वृतम् ।
 क्षेत्रारामाकरोपेतं शाखानगरमिष्यते ॥ ४१ ॥
 सहस्रजगतीपङ्किवसुसंस्ख्यैर्द्विजन्मनाम् ।
 श्रेष्ठोत्तमः श्रेष्ठमध्यो ग्रामः श्रेष्ठाधमस्तथा ॥ ४२ ॥
 सप्तषट्पञ्चसाहस्रैर्ग्रामा मध्योत्तमादयः ।
 चतुर्मिल्लिसहस्रैस्तु ग्रामाः सुखमे त्रयः ॥ ४३ ॥

विप्राणां दशसप्तशैतनीचोत्तमादयः ।
 ग्रामा भवन्त्यथ क्षुद्रास्तेऽप्येकादशधा स्मृताः ॥ ४४ ॥
 चतुर्खण्डिशतैरष्टशैश्वरशीतिकैः ।
 सचतुष्पृष्ठिपञ्चशद्वात्रिंशत्प्रयष्टकैरपि ॥ ४५ ॥
 विकारादित्यसंख्यैश्च ब्राह्मणैस्तु निवेशितैः ।
 एकद्विजाचादशान्तास्त्वेकभोगादिका दश ॥ ४६ ॥
 सकलाद्यासनान्ते तु ग्रामादिन्यासच्छिङ्गते ।
 युग्मे सूत्रे तु वीथ्यः स्युरयुग्मे पदपङ्किषु ॥ ४८ ॥
 द्वयोर्ने सङ्करं कुर्यात् सङ्करश्चेद् विनाशकृत् ।
 दण्डकः स्वस्तिकश्चैव प्रस्तरश्च प्रकीर्णकः ॥ ४९ ॥
 नन्द्यावर्तः परागश्च पद्मास्थः श्रीप्रतिष्ठितः ।
 ग्रामादीनां तु सामान्याद् विन्यासास्त्वेवमष्टधा ॥ ५० ॥
 ग्रामपर्यन्तवीथिस्तु स्वाता मङ्गलवीथिका ।
 नगरे जनवीथी स्याद् रथ्याख्या खेटकादिषु ॥ ५० ॥
 एकद्वित्रिचतुष्पञ्चदण्डैः स्याद् वीथिविस्तृतिः ।
 प्रागुत्तराभ्यां वीथीभ्यां ककरीबद्धमध्यमम् ॥ ५१ ॥
 सचतुर्द्वारपर्यन्तवप्राढ्यो दण्डकाह्यः ।
 यस्मिन्नेकैव वीथी स्यात् प्राचीना सौऽपि दण्डकः ॥ ५२ ॥
 पदानां पञ्चविंशत्या ग्रामे तन्मध्यकोष्ठकात् ।
 प्रागादिषु चतुर्दिक्षु पृथग् लुम्पेत् पदद्वयम् ॥ ५३ ॥
 तस्मात् पदद्वयं वाहे प्रागाद्यं तु प्रदक्षिणम् ।
 विलोप्य स्वस्तिकाकारो विन्यासः सिद्धयति स्फुटम् ॥ ५४ ॥
 प्राक्प्रत्यगायतास्तिसः सौम्यास्तिस्तोऽथ वीथयः ।
 चतस्रः पञ्च वा पद् वा सप्त वा प्रस्तरे स्मृताः ॥ ५५ ॥
 चतस्रो वीथयः प्राच्याः सौम्या द्वादश वीथयः ।
 रुद्रदिङ्गन्दवसुभिर्मिताः स्युर्वा प्रकीर्णके ॥ ५६ ॥

प्राक् प्रत्यग्वीथयः पञ्च सौम्याश्च स्युच्चयोदश ।
 शक्त्या चातिशक्त्या चाष्टचात्यष्ट्या च सम्मिताः ॥ ५७ ॥

नन्धावर्ते तु विन्यासे ग्रामादेः प्रभवन्ति हि ।
 प्राच्याः षड् वीथयो यस्मिन् सौम्या धृत्यादिसंख्यया ॥ ५८ ॥

आकृत्यन्तं समा यत्र परागः सोऽभिधीयते ।
 प्राचीना वीथयः सप्त त्रयोविंशादितः क्रमात् ॥ ५९ ॥

अंगो सप्तविंशतेः सौम्या विन्यासे पद्मके स्मृताः ।
 प्राचीना वीथयोऽष्टौ स्युरष्टाविंशतिमादितः ॥ ६० ॥

आद्वात्रिंशमुदीच्याः स्युविन्यासे श्रीप्रतिष्ठिते ।
 महेन्द्रे गृहरक्षे च भल्लाटे पुष्पदन्तके ॥ ६१ ॥

महाद्वाराणि चैव स्युरुपद्वाराणि सन्ति चेत् ।
 भृशे पूषणि भृज्ञारुद्ये दौवरे शोषनागयोः ॥ ६२ ॥

दितावपि च पर्जन्ये जलमार्गास्त्वथैन्द्रतः ।
 इशार्गलान्तं शस्ताः स्युः प्रागुदीचीप्लवो यथा ॥ ६३ ॥

सूर्ये सूर्यो भृशे विष्णुरमौ काली यमे गुहः ।
 विष्णोर्मध्ये च वरुणे सुग्रीवे सुगतालयः ॥ ६४ ॥

भृङ्गे जिनस्य ज्येष्ठाया वायौ चण्ड्यास्तु मुख्यके ।
 कुबेरस्य महाकाल्या मातृणां च निशाकरे ॥ ६५ ॥

अदितौ वास्तुचामुण्ड्याः शस्त ऐशे शिवालयः ।
 निर्क्रितौ वा जयन्ते वा विघ्नेशस्य गृहं भवेत् ॥ ६६ ॥

अथवा देवतानां तु विन्यासमपरे जगुः ।
 तद्ग्रामपुराष्ट्राणां स्यान्मध्ये ब्रह्मणो गृहम् ॥ ६७ ॥

प्राच्यां वा पश्चिमे विष्णोर्ग्रामादीनां च समुखम् ।
 पराङ्मुखं स्यादैशान्यां मानुषं शिवमन्दिरम् ॥ ६८ ॥

स्वयम्भुदैविकं चार्ष यत्र तत्र स्थितं तु वा ।
 न दोषाय भवेत् तस्याप्यग्रं वर्ज्यं शुभार्थिभिः ॥ ६९ ॥

प्राच्यामैशोऽथवा मध्ये गौर्याः सूर्यस्य च श्रियः ।
 मातृणां दक्षिणे धाम शास्तुः काल्याश्च नैऋते ॥ ७० ॥
 षष्ठ्युखस्य तु वाहण्यां ज्येष्ठायास्तदनन्तरम् ।
 वायौ सौम्ये च दुर्गाया लोकेशानां स्वगोचरे ॥ ७१ ॥
 इन्द्रेशसोममध्ये वा क्षेत्रपालनिकेतनम् ।
 देशग्रामपुरादीनामेवमृद्धिकरं भवेत् ॥ ७२ ॥
 गोशाला दक्षिणे प्राच्या वापी त्वैशो तथोत्तरे ।
 सर्वत्र वा जलं शस्तमुत्तरे पुष्पवाटिका ॥ ७३ ॥
 दक्षिणे गणिकावाटः एरितः शूद्रजन्मनाम् ।
 वैश्यानां वणिजां प्राच्यां मध्ये राजापणो भवेत् ॥ ७४ ॥
 प्रागुदीच्योः कुलालानां नापितानां च तत्र हि ।
 जालिकानां च वायव्ये सूनानां पश्चिमे गृहम् ॥ ७५ ॥
 तैलविक्रयिणां सौम्ये तक्षणां वाप्यनिलेऽनले ।
 वायव्ये काल्कादीनां कुविन्दानां तु पश्चिमे ॥ ७६ ॥
 क्रोशद्रव्ये वा क्रोशे वा बहिश्चण्डालपक्षणम् ।
 प्रागुत्तरेण तु क्रोशाद् बहिः पितृवनं भवेत् ॥ ७७ ॥
 अनुक्तानां तथान्येषां युक्त्या वासं प्रकल्पयेत् ।
 राजधान्यां नृपावासो ब्रह्मांशादपरांशके ॥ ७८ ॥
 तस्य प्राच्यां तु बाह्यालिरिन्द्रकोशसभानितः ।
 पाकशालान्तरिक्षेऽग्नौ शयनं गृहरक्षके ॥ ७९ ॥
 अस्त्रशाला च निर्वृतौ वरुणे भोजनालयः ।
 विहारशाला वायौ स्याद् भल्लाटे कोशसञ्चयः ॥ ८० ॥
 कोष्ठागारं तथा सौम्ये व्यायामोऽप्यर्गले स्मृतः ।
 पर्जन्ये स्नानभवनमैशो होमार्चनागृहे ॥ ८१ ॥
 नृत्तशाला तु गान्धर्वे गजशाला तु पूषणि ।
 दित्यदित्योस्तुरङ्गाणां स्त्रीणां सौम्ये च पश्चिमे ॥ ८२ ॥

मध्ये प्रपां मण्डपं वा युक्त्यान्यच्चापि कारयेत् ।
 ब्राह्मणक्षत्रियविशां शूद्राणां धनिनामपि ॥ ८३ ॥
 वक्ष्यमाणास्तु ये जातिप्रासादाः सम्पदां पदम् ।
 अशक्तानां तु शालाः स्युस्तत्त्वयुक्त्या विनिर्भितः ॥ ८४ ॥
 इत्थं ग्रामपुरादिमानमस्तिलं प्रोक्तं तथा लक्षणं
 ब्रह्मागस्त्यपुरदरैषि यथा त्वष्टा भयेनोदितम् ।
 यद् विज्ञाय निवेशितेषु विधिना धामस्वशेषामरैः
 सम्पूर्यो मुनिभिस्तथैव मनुजैर्देवो मृडानीपतिः ॥ ८५ ॥
 इति श्रीमदीशानशिवगुरुदेवपद्मतौ सिद्धान्तसारे उपरिभाग
 क्रियापादे पदविन्यासग्रामपुरलक्षणं नाम
 पञ्चांशः पटलः ।

अथ षड्विंशः पटलः ।

अथ लिङ्गप्रतिष्ठायै प्रासादकरणं प्रति ।
 कर्षणादिक्रियाचक्रं ज्ञेयं तलिस्थतेऽधुना ॥ १ ॥
 गुणवदेशकालास्त्रिरवेक्ष्यास्मिन् विशेषतः ।
 सुक्षेत्रे चोदिते काले बीजमुसं हि रोहति ॥ २ ॥
 जलसेकादिभिः कृत्यैरभीष्टफलदं च तत् ।
 कर्षणादिक्रियासिद्धे प्रासादे लक्षणान्विते ॥ ३ ॥
 विशेषदेशे काले च विधिनैव प्रतिष्ठिते ।
 लिङ्गे करोति सान्निध्यं शिवः कर्तुश्च भूतये ॥ ४ ॥
 अत्रोत्तरायणः कालो नियतः कर्षणादिके ।
 मासाश्चानधिकाः पक्षः शुक्लस्तु तिथमः शुभाः ॥ ५ ॥
 पर्वरित्काष्टमीविष्टिप्रतिपद्मर्जितास्तु याः ।
 करणानि विना विष्टि शकुर्निं च चतुष्पदम् ॥ ६ ॥
 नागकिंस्तुम्रकौ हित्वा शस्तानि सुखदानि च ।
 चन्द्रज्ञगुरुशुक्राणां वारद्रेकाणकांशकाः ॥ ७ ॥

शस्ता गुरुज्ञकाव्यानां होराश्वोदयहृष्टयः ।
 पापानामंशदिवसद्रेकाणोदयहृष्टयः ॥ ८ ॥

होराश्वाशोभनाः सर्वे ग्रहा(स्त्रोऽस्त्रा)य गताः शुभाः ।
 त्रिषष्ठायगताः पापाः शस्ता नेष्टास्तसोऽन्यतः ॥ ९ ॥

षट्सप्तसदशगः शुक्रो नेष्टोऽन्यत्र शुभावहः ।
 सर्वेऽप्यष्टमगा नेष्टाः शुक्रस्तत्रापि शोभनः ॥ १० ॥

द्वितीयपञ्चगश्चन्द्रो चः सप्तनवपञ्चगः ।
 द्विसप्तपञ्चनवमे गुरुश्चैते शुभावहाः ॥ ११ ॥

सौम्यादित्याश्चितिष्याणि हस्तपौष्णे त्रिहत्तराः ।
 रोहिणी अवर्णं स्वाती मैत्रं चेष्टानि भानि वै ॥ १२ ॥

ग्रहमुक्तं ग्रहयुतं ग्रहेणाकाङ्क्षितं त्यजेत् ।

तथाथ —

उल्कापातं सूर्याद् दशमे नक्षत्रे भूकम्पः । सप्तमे ब्रह्मदण्डः । पञ्च-
 दशे मोघम् । एकविंशतिके शुक्रात् सप्तमे नक्षत्रे मृत्युः राहोरेकादशमे च ।
 शनैश्चरुक्तनक्षत्राद् दशमषष्ठविंशति(खाऽभा)नि च खण्डनक्षत्राणि वर्ज्यानि ।
 बुधादष्टममष्टादशकं चतुर्विंशे त्रिकं च महाकण्टकास्त्र्यानि । भौमात् पञ्च-
 मसप्तमनवमचतुर्दशत्रिकभानि ज्वालामिगुरोर्नवमं रोगास्त्र्यं च वर्ज्यम् ।
 अपिच

अश्वे चित्रे च रोहिण्यां धनिष्ठायां तथोत्तरे ॥ १३ ॥

अर्कादियोगो दग्धास्त्र्यो ज्येष्ठायां चापि पूषभे ।

द्वादशयेकादशी तद्वत् पञ्चमी च द्वितीयया ॥ १४ ॥

षष्ठचष्ठमी च नवमी दग्धाः सूर्यादिभिर्युताः ।

अनुराधा वैश्वदेवं शतभाश्चीन्दुसर्पभम् ॥ १५ ॥

हस्तं चार्कादिसंयोगान्मृत्युयोगा भवन्ति हि ।

मस्ता विशाखाश्चाद्र्द्वी च मूला शतभिष्ठक् तथा ॥ १६ ॥

रोहिणी चोत्तराषाढा विषयोगास्त्वनादिभिः ।

अर्केऽग्निपञ्चमीयोगः सोमे चित्राद्वितीयया ॥ १७ ॥

भौमे च रोहिणी पूर्णा बुधे याम्येन सप्तमी ।
 गुरौ ज्येष्ठा प्रतिपदं शुक्रे षष्ठी च वैष्णवम् ॥ १८ ॥

शनौ पौष्णाष्टमीयोगो मृतयोगस्थजेदिमान् ।
 प्राजापत्यं तृतीयायां सौम्यं षष्ठ्यां तु तिष्ठ्यम् ॥ १९ ॥

दशम्यां द्वादशी मैत्रं पञ्चम्यां श्रवणं तथा ।
 सप्तम्यां पौष्ण(भा?भं) याम्यमष्टम्यां चोग्रसंक्षिताः ॥ २० ॥

चित्रा विशाखा चाम्रेयमजैकपदवैष्णवे ।
 शतोङ्गमच्छाहिर्बुद्ध्यमधिना भरणी तथा ॥ २१ ॥

रोहिण्याद्र्द्वितीशानि शून्यान्यूक्षाण्यजादिषु ।
 मासेष्वेतानि वर्ज्यानि क्रमाद् द्वादश भान्यपि ॥ २२ ॥

विष्कम्भशूलगण्डाश्चाप्यतिगण्डोऽथ वज्रकम् ।
 व्याघ्रातश्चैषु योगेषु त्रिपञ्चतुरसैर्भितम् ॥ २३ ॥

नवापि नव हित्वैषां घटिकाः शुभदाः पराः ।
 विष्कम्भशूलयोरादौ मध्ये गण्डातिगण्डयोः ॥ २४ ॥

व्याघ्रातवज्रयोरन्ते त्यजेदु कास्तु नाडिकाः ।
 व्यतीपातं च परिधं वैधृतिं चासिलं त्यजेत् ॥ २५ ॥

यावदकारयोर्मूलं मूलात् तसंस्थितारकम् ।
 दग्धं च कण्टकं स्थूणं प्रतिष्ठादिषु वर्जयेत् ॥ २६ ॥

सर्पाश्चिपित्र्यपौष्णानि ज्येष्ठा मूलं परस्परम् ।
 याम्यहिर्बुद्धिनैत्राणि पुष्पर्वाप्यभान्यपि ॥ २७ ॥

श्रोणा प्रबेशशतभद्रतार्द्रासातयो मिथः ।
 पादभं पादभाविद्वमर्धक्षं चार्धभाहतम् ॥ २८ ॥

ग्रहैरेषु स्थितैरेषां वेदं ज्ञात्वा विवर्जयेत् ।
 नाना(रा?यो)गे यथासंस्थ्यं पक्षयोस्तिथियोजिते ॥ २९ ॥

मुनिसंस्थाविमक्तेऽस्मिन् श्लेषाः श्रीदिवसादयः ।
 श्रीदिवसः कल्पिदिवसो नान्दीदिवसश्च कालकर्णी च ।
 जयदिवसो वधुदिवसो धनार्णवश्चैव समैते ॥ ३० ॥

कलिश्च कालकर्णी च वघसंजश्च वर्जितः ॥ ३१ ॥

यमो नागः सनः पारं खलश्चेति प्रसंस्थयया ।

नन्दादिषु क्रमान्नाडीस्तिथिरूपाद्वयास्त्वजेत् ॥ ३२ ॥

हारी सानुर्मयो नेत्रं सूनुमौनी कपिः पटुः ।

हरो हारी नरः संज्ञा मान्यो मृत्युः पटुर्नरिः ॥ ३३ ॥

मग्ना सेनामयास्थेयं योग्या संज्ञार्थिनां मृदः ।

दूरे जरामुनिश्चेति ऋक्षरूपांश्च वर्जयेत् ॥ ३४ ॥

अधिन्यादिषु नक्षत्रेषु वाक्येसंख्यघटिकान्ते घटिकाद्वयं वर्जयम् ।

घटिकाद्वयमृक्षान्ते दिनान्ते पञ्च नाडिकाः ।

मासान्ते द्विदिनं त्याज्यमयनान्ते दिनत्रयम् ॥ ३५ ॥

पक्षं संवत्सरान्ते च प्रतिष्ठादिषु वर्जयेत् ।

नागो नाभिर्वरः कोपो नीलो नीरं नगो नगः ॥ ३६ ॥

अरं दया खरः कूरः पापो भूयो नयो भयम् ।

नारी प्रिया नरो नीपं नारं देयं दूयो हयः ॥ ३७ ॥

वारं दिशा वरश्चेति प्रोक्ताः स्युविष्णनाडिकाः ।

कृत्तिकादिषु वाक्यान्ते चतस्रो नाडिकास्त्वजेत् ॥ ३८ ॥

अर्धप्रहारमपि वेसरमन्दगीतैः शम्भुर्गुरुः पथि जनैर्यमकण्टकं च ।

साक्षाच्छिलं गुरुपदैर्गुलिकं च विद्यात् सूर्यादिवारदिवसाष्टमभागयुक्त्या ॥

ब्रह्माण्याधास्तु योगिन्यः पार्थरम्भाम्बुशान्तिदैः ।

वेदाः प्रागादिरभ्यादिवाद्विगाडिकं तिथौ ॥ ४० ॥

भूपरिग्रहयात्रादौ शिलास्वीकरणादिषु ।

योगिन्यभिमुखं यात्रां परिहृत्य व्रजेत् सदा ॥ ४१ ॥

अमावास्यादिकानां तु तिथीनां दशकत्रिके ।

तिथयो नन्ददिकसंख्यास्त्वाकाशां च रसातलम् ॥ ४२ ॥

आकाशे चापि पाताले शुभकर्मे न कारयेत् ।

दोषानेतांस्तथान्यांश्च ज्योतिःशास्त्रविनिश्चितान् ॥ ४३ ॥

१. 'मनः । इ', २. 'क्षं', ३. 'यं चयो', ४. 'ञ', ५. 'र्ग' ख. पाठः.

पञ्च दोषांश्च चक्रार्थं षडशीतिमुखं तथा ।
 महणे विषुवे तद्वत् संकान्तीश्वायने त्यजेत् ॥ ४४ ॥
 सर्वदोषवियुक्तं तु स्वतो न सुलभं दिनम् ।
 लग्नं बातो बहुगुणं स्वल्पदोषं समाश्रयेत् ॥ ४५ ॥
 दोषाणां शतसाहस्रं लग्नस्थः शमयेद् गुरुः ।
 शुक्रः पञ्चसहस्राणि बुधः पञ्चशतानि च ॥ ४६ ॥
 तस्माच्छुभे बलवाति लग्नस्थे कर्णादिकम् ।
 कुर्यात् स्थानविवृद्धयर्थं कर्तुः कारयेतुस्तथा ॥ ४७ ॥
 सम्भवे शुभयोगानां कुर्वति स्थापनादिकम् ।

तथथा —

मूलं द्वितीया चार्केण श्रोणा प्रतिपदिन्दुना ॥ ४८ ॥
 कुजे तृतीयाहिर्वृद्ध्यं कृतिकाषु बुधेऽष्टमी ।
 गुरावदितिपञ्चम्यौ चतुर्थ्यां भृगुफल्गुनी ॥ ४९ ॥
 शनिः स्वातिश्च सप्तम्यां योगाः स्युमृताः शुभाः ।
 हस्तसौम्याधिमैत्राणि पुष्यं पौष्णं च रोहिणी ॥ ५० ॥
 सूर्यादिवारसंयुक्ताः सिद्धयोगाः शुभाः स्मृताः ।

उक्तं चान्यैः —

‘उवलनपवनचित्रारेवतीवारुणानां
 फणिहरनिर्कृतीनामेकमेकं क्रमेण ।
 यदि रविकुजयोर्वा योगमध्येति नन्दा
 स भवति परयोगः कर्मणां सिद्धिहेतुः ॥’

इति । तस्माच्छोदितमासपक्षतिथिकरणनक्षत्रवारादिवसयोगशुभग्रहांशकहौराद्रेक्षाणनिरीक्षणोदयानां समस्तानां व्यस्तानां वा यथासम्भवं गुणवति काले कर्षणादीनि प्रतिष्ठानं कर्माणि विदध्यात् ।

इति देशकालाधिकारः ।

लिङ्गप्रतिष्ठामन्विच्छन् यजमानो गुणान्वितः ॥ ५१ ॥

न्यायोपार्जनसंशुद्धनधान्यादिसाधनः ।
 विशुद्धाशयमाचार्य प्रोक्तलक्षणभूषणम् ॥ ५२ ॥
 सम्पूज्य हेमवसनैर्गन्धैर्मर्मलैः फलैरपि ।
 वरयेत् तं प्रतिष्ठार्थं स्वानुकूलदिनोदये ॥ ५३ ॥
 देवागरेऽथवा रम्ये नदीतीरे निवेश्य तम् ।
 साधकैदीक्षितैर्वापि श्रेष्ठलक्षणलक्षितैः ॥ ५४ ॥
 अष्टसंहृत्यैर्मूर्तिर्घरैः शुद्धैर्विप्रैः समन्वितम् ।
 पाद्यादिभिस्तु धूपान्तं मन्त्रैरभिस्तु पूजयेत् ॥ ५५ ॥

अत्र मठजर्या —

“तानष्टमूर्तीनथ मूर्तिपांश्च सङ्कल्प्य सम्पूज्य यथाक्रमेण ।
 मन्त्रैरमीभिः प्रणिपातपूर्वं सन्तोषयेदंशुकभूषणादैः ॥”

इति ।

आ

पृथ्वी धारयते लोकान् लोकाः पृथ्वीमयाः स्मृताः ।
 सर्वगं पृथिवीरूपं पृथ्वीमूर्ते । नमोऽस्तु ते ॥ १६ ॥

ओम्

अग्निर्धारयते लोकान् लोका अग्निमयाः स्मृताः ।
 सर्वगं चाग्निरूपं ते अग्निमूर्ते । नमोऽस्तु ते ॥ ५७ ॥

ओम्

आत्मा यजति वै यज्ञलोका यज्ञमयाः स्मृताः ।
 सर्वगं यज्ञरूपं ते यज्ञमूर्ते ! नमोऽस्तु ते ॥ ५८ ॥

ओ

सूर्यो धारयते लोकान् लोकाः सूर्यमयाः स्मृताः ।
 सर्वगं सूर्यरूपं ते सूर्यमूर्ते ! नमोऽस्तु ते ॥ ५९ ॥

ओ

जलं धारयते लोकान् लोका जलमयाः स्मृताः ।
 सर्वगं जलरूपं ते जलमूर्ते ! नमोऽस्तु ते ॥ ६० ॥

ओं

वायुर्धीरयते लोकान् लोका वायुमयाः स्मृताः ।
सर्वगं वायुरूपं ते वायुमूर्ते । नमोऽस्तु ते ॥ ६१ ॥

ओं

सोमो धारयते लोकान् लोकाः सोममयाः स्मृताः ।
सर्वगं सोमरूपं ते सोममूर्ते । नमोऽस्तु ते ॥ ६२ ॥

ओं

व्योम धारयते लोकान् लोका व्योममयाः स्मृताः ।
सर्वगं व्योमरूपं ते व्योममूर्ते । नमोऽस्तु ते ॥ ६३ ॥
एवं क्षमाग्न्यात्मसूर्याभ्युवाख्यिन्दुव्योमसंज्ञिताः ।
मूर्तयोऽष्टौ शिवस्योक्ता जगधन्त्रपवर्तिकाः ॥ ६४ ॥
शर्वो रुद्रः पशुपतिरीशानश्च तथा भवः ।
उग्रश्चैव महादेवो भीमश्चेत्यष्ट मूर्तिपाः ॥ ६५ ॥
एवं क्षित्यादिशर्वादिमूर्तिमूर्तीश्वरात्मकान् ।
अभ्यन्तर्य ब्राह्मणानष्टौ गन्धपुष्पाभ्वरादिभिः ॥ ६६ ॥
आचार्यं च विशेषण सम्पूज्याभिप्रणम्य च ।
ततस्तु वरयेदेतान् यजमानः प्रसन्नधीः ॥ ६७ ॥
शिवलिङ्गप्रतिष्ठार्थमाचार्यं त्वामहं वृणे ।
एभिर्मूर्तिघरैः सार्धं प्रसादं कुरु मे विभो ॥ ६८ ॥
इत्युक्त्वा यजमानस्तान् प्रणम्य वरयेच्च ते ।
आचार्यसहिता ब्रूयुर्यजमानं तथास्त्वति ॥ ६९ ॥
ततः सङ्कल्पिते देशे स्वानुकूलदिनादिके ।
भूमेः प्राकारसीमान्तं ज्ञात्वा कुर्यात् परिप्रहम् ॥ ७० ॥

तथा —

चतुरश्रं चतुर्हस्तं चतुःस्तम्भं तु मण्टपम् ।
प्रासादगर्भादैशान्यां कृत्वा कुण्डं च शोभनम् ॥ ७१ ॥
द्वाराणीष्टा प्रविश्यान्तः कुण्डे त्वाधाय पावकम् ।
हुत्वाज्यं संहितामन्त्रैलोकेशामाहैरपि ॥ ७२ ॥

अघोरास्तेण च पुनः सहस्रं शतमेव वा ।

अथ मण्डपमध्ये पञ्चकोष्ठेषु मध्ये पद्मं दिक्षु स्वस्तिकचतुष्टयं चालित्य तेषु पञ्च कुम्भान् सप्तधान्योपरि संस्थाप्य यथाविधि तीर्थजलैरापूर्य तेषु हिरण्यरत्नगन्धपुष्पाक्षतप्रशस्तैषधीर्निक्षिप्य विश्वाधत्थादिपञ्चपङ्कवकुशकूचफलवदनान् सवसनमाल्यालङ्कृतकण्ठान् साङ्गमूलासनादिकमेणावाहितशिवान् यथावदभिपूज्य तेषामैशान्यां कृतमण्डलपीठपङ्कजे सप्तधान्योपरि शिवकुम्भं विधिवत् प्रतिष्ठाप्यापूर्यालङ्कृत्य तस्मिन्नपि साङ्गं शिवं चलाचलासनमावाह्याभ्यर्थ्य वद्विस्थं शिवं साङ्गं कुम्भजलेष्वायोज्य प्रासादगर्भमध्ये कुम्भजलैरीशानेनाप्नाव्य पूर्वदक्षिणपथ्यिमोत्तरधासादसीमासु पूर्वादिकुम्भजलैः पुरुषादिभिराप्नाव्य स्वीकृतवास्तोरपिदस्थानमुदड्मुखेन शिल्पिना कुन्दालेन खानयित्वा तन्मृदं वेणुवेत्रादिपिटकेनोदधृत्य नैऋतपदे सप्तकृत्वः प्रक्षिप्य कुम्भावशिष्टाभ्यसा खातमापूर्य शिष्टजलेन खनित्रादिकं संस्थाप्य स्नातस्याहताम्बरस्य विप्रस्य शिरसि स्कन्धे वा शिवकुम्भमुदधृत्य निधायानेकजनसाक्षिकं गीतवाष्पवेदघोषपुरस्सरं प्राकारपूर्वसीमान्तं कुम्भं नीत्वा तत्र क्षणमात्रं स्थित्वा तस्मादाग्रेयादिदिक्षु प्रदक्षिणवृत्त्या क्रमादीशान्तं कुम्भं परिभ्रम्य सीमाकोणचतुष्टये शङ्कुचतुष्टयं संस्थाप्य रात्रौ भूतकूरेण भूतेभ्यो बलिं दिक्षु विकीर्याचार्यस्तत्रस्थाने भूतान्यन्यत्रै निवासायानेन प्रस्थापयेत् ।

ॐ भूतराक्षसा यक्षाः पिशाचा ब्रह्मराक्षसाः ॥ ७३ ॥

ये चान्येऽत्रावतिष्ठन्ते सर्वे तेऽन्यत्र यान्त्वतः ।

अद्यप्रभृति यत् स्थानमिदं देवस्य शूलिनः ॥ ७४ ॥

ओं हः हुं फङ् इति भूतवर्गं प्रस्थाप्य प्रतिष्ठमानानां तेषां बलिं पुनर्विकीर्यं प्रभातायां रजन्यां सुमुहूर्ते कर्षणं विदध्यात् । तद्यथा —

कपिलैर्वा वृष्णैः शुक्रैर्बलिभर्लक्षणान्वितैः ।

क्षीरवृक्षयुग्मयुक्तैः खदिरासनलाङ्गलैः ॥ ७५ ॥

स्नातैर्नवाम्बरैः पुंभिस्तैश्च सर्वैरलङ्कृतैः ।

गुरुस्तलाङ्गलं स्पृष्टा त्वजातेनाभिमन्त्रयेत् ॥ ७६ ॥

ततः प्राचीनरेखाभिः कर्षणं तैः प्रवर्तयेत् ।

जपित्वा वामदेवेन सप्त धान्यानि वापयेत् ॥ ७० ॥

१. 'भिस्तुपस्था', २. 'न्त्र', ३. 'त्र वा' क. शाढः.

जलैरधोरेणासिच्य रक्षामीशेन कल्पयेत् ।

तानि सस्यानि पक्वानि गोभिर्विक्रेण घासयेत् ॥ ७८ ॥

अथात्र मञ्जर्या —

“भूयस्तत्र निधाय गोनिवसनं नीत्वा च संवत्सरं

मुद्रादीनि पुनश्च तत्र निवपेद्वान्यानि पूर्वकमात् ।

भूयस्तान्यथ भक्ष्येच्च पशुभिः शुद्धे मुहूर्ते ततः

खात्वा शत्र्यविमोचितामतिवदां भूयो विद्यान्महीम् ॥”

इति ।

कर्षणाधिकारः ।

यावत् प्रासादसीमान्तं तावत् कृत्वा समं भुवम् ।

दर्पणोदरसंकाशां विलिसां गोमयाम्बुभिः ॥ ७९ ॥

शङ्कुना दिक्पारिच्छेदं विधायात्रोदितकमात् ।

शङ्कून् पुन्नागनागादिवदशस्ततरुद्धवान् ॥ ८० ॥

हस्तायतांश्चतुर्थीशपरिणाहान् सुवर्तुलान् ।

नवसंख्यांस्तु गन्धार्यैः पूजितान् मध्यमादितः ॥ ८१ ॥

न्यसैदैन्द्रादिदिक्षवष्टावग्न्यादिविति केचन ।

शङ्कून् प्रासादसीमायु विन्यस्य प्रथमं गुरुः ॥ ८२ ॥

ताडयेल्लोहकूटेन मुद्ररेणाथवा समम् ।

नाशमना न च काष्ठेन ताडयेद् दोषकृद् यतः ॥ ८३ ॥

अष्टमङ्गलसंसिद्धै श्राव्यमुखोऽष्टैव ताडयेत् ।

ततः शिर्षी यथेष्टु तु शङ्कून् कूटेन ताडयेत् ॥ ८४ ॥

सहसा प्रविशेच्छड्हुर्न विशेद् वात्र विधनकृत् ।

शनैर्विशेषज्ञुः शङ्कः कर्मसिद्धिं तदा वदेत् ॥ ८५ ॥

भिन्ने शीर्णेऽथवा रुणे तस्य पुत्रस्य वा मृतिः ।

पूर्वादिदिक्षु प्रणते धनं चाग्निभयं मृतिम् ॥ ८६ ॥

धनक्षयं भयं रोगमृद्धिं सौख्यं च निर्दिशेत् ।

अविशीर्णोच्छ्रूतशिखे स्थानवृद्धिं समादिशेत् ॥ ८७ ॥

कार्पाससूत्ररज्जुः स्यात् प्रशस्ता सुट्टा समा ।
 शाणी कौश्यथवा मौञ्जी तया सूत्रं प्रसारयेत् ॥ ८८ ॥

रेखा सूत्रानुगा कार्या स्फुटं हेमशलाकया ।
 राजत्याप्यथवा दधनाप्यक्षतैर्वा यथादिशम् ॥ ८९ ॥

नियुक्तः सूत्रपाते यो यजमानोऽथवा परः ।
 निर्विकारौ यदा स्यातां निःशल्यां भुवमादिशेत् ॥ ९० ॥

कण्डूयनादिविकृतौ शल्यमस्तीति निर्दिशेत् ।
 श्वसृगालाजगोधादीन् सहसैव तदागतान् ॥ ९१ ॥

यदि पश्येदधस्तत्र शल्यमस्तीति निर्दिशेत् ।

तथा —

शिरःकण्डूयने शिरसोऽस्थि तालद्वयखाते, मुखस्पर्शे काष्ठं कपालं वा
 द्विहस्ते, ग्रवियां लोहशृङ्खला करत्रये, अंसयोर्बाहोर्वा सार्धहस्तद्वये तदस्थि,
 प्रकोष्ठयोर्जीनुमात्रे खट्वापादः कपालमस्थि वा, कटिमात्रे कटिस्पर्शे लोहम्,
 ऊर्वोरस्थि दारु वा तन्मात्रे, उरोहृदयाभ्यां तावति तदस्थि, जान्वोईस्तमात्रे
 स्तम्भः, जङ्घयोर्नापितोपस्करं जङ्घास्थि वा, पद्म्यां कुञ्जरास्थि, अङ्गुष्ठे धटिका
 रीतिका वा, अङ्गुलिष्वधपादः सार्धताले कांस्यं वा, मिश्रचेष्टामिः शल्यमपि
 विमिश्रं ब्रूयात् । मार्जलङ्घने रभसास्थि(?) तत्प्रमाणे, शुना गवास्थि, अजेनाजं
 शौनं वास्थि, अश्वेन माहिषं, माहिषेण जाम्बुकं, जाम्बुकेन वाराहं, वाराहेण
 वैयाग्रं, वैयाग्रेणभम्, इमेन नारं, नारेण गार्दं, गार्दभेनाजं, सूत्रलङ्घनेन क्षेत्रप-
 वेशेन वा दर्शनेन तत्कीर्तनेन चाप्येव ब्रूयात् । भस्तुषाङ्गारादीनि पक्षिणां
 प्रवेशान्निर्दिशेत् ।

एवमादिशल्येष्वनुदधृतेष्वेव देवालयगृहादिकं यदि कुर्यात् तत्र देव-
 तायाः सान्निध्यहानिः कर्तुश्च तद्रूप्यानामनभ्युदयात्ययरोगप्रवासनैर्धान्यविना-
 शपरिक्षेशादयो दोषा भवन्ति । तानि ग्रन्थगौरवभयान्त विविच्योच्यन्ते ।
 अथ शोभनानि च शल्यानि भवन्ति । अत्र यथा ब्रह्मशम्भुः —

“जीवन्मस्यस्तु धान्याभिं कूर्मो योगं प्रवर्तयेत् ।
 नित्यं श्रियं च मण्डको मूषिको धर्मशीलताम् ॥”

अपिच,

मत्स्यमण्डककूर्मीश्च सुवर्णं पारतं मणीन् ।

खातानाभ्युद्धरेत् तस्मादुद्धरेच्चेदनर्थकृत् ॥ ९२ ॥

इति शल्योद्धाराधिकारः ।

अथात्र शल्यमुदधृत्य वास्तुपूजां प्रवर्तयेत् ॥ ९३ ॥

अत्र ब्रह्मशम्पुः—

“वास्तुवैस्तुतनुर्देत्यः कोपजो देत्यमन्त्रिणः ।

श्रूयते वास्तुविद्यासु तथापि च शिवागमे ॥”

इति ।

पुरा मुरासुरे युद्धे पुरन्दरसुखैः सुरैः ।

विष्णोः प्रभावभूमैव भग्ना नेत्रुः पुरासुराः ॥ ९४ ॥

गुरुर्भृगुसुतस्तेषां संरम्भाद् भृशकोपनः ।

जुहाव हव्यं हव्याशे छांगं चैकं सलक्षणम् ॥ ९५ ॥

स्वेदाम्भो जुहुतस्तस्य यत् पषात हविर्भुजि ।

तत्तेजसा स तु छागश्छागवक्त्रोऽसुरोऽभवत् ॥ ९६ ॥

भूर्मि दिवं च सञ्छाद्य भैरवाभोगवर्धमणा ।

उदतिष्ठन्मुनिश्रेष्ठं किं करोमीति चात्रवीत् ॥ ९७ ॥

तंमावभाषे भृगुजो जृम्भमाणं भयानकम् ।

विवुधानबुधप्रज्ञान् अंशयेथास्त्रिविष्टपात् ॥ ९८ ॥

इत्युक्तस्तर्जयन् नादैर्निर्गच्छन् स्वमुखानलैः ।

भर्जयन्निव लोकांशीन् निर्जरानभ्यधावत ॥ ९९ ॥

ऋ(पमो ? भवो)पि भयात् तस्य विभावैर्विशितैः स्वकैः ।

अभिजग्मुर्विभुं शम्भुमभयं भूतिभूषणम् ॥ १०० ॥

भवोऽप्यभयदस्तेषां भार्गवाभिभवाद् भृशम् ।

भग्नानां भूतयेऽथाक्षणस्तृतीयादग्निमुत्थितम् ॥ १०१ ॥

आदिशद् भूतरूपं तद् भग्नीकृत्य भृगोः सुतम् ।

ततश्छागसुरं क्रूरं प्रवृद्धं दग्धुमर्हसि ॥ १०२ ॥

इत्युक्तः काप्यसक्तोऽग्निभिरुद्राव भार्गवम् ।

विप्रद्वृतो भयात् सोऽपि ब्राम भुवनत्रयम् ॥ १०३ ॥

न लेभेऽमयदं कविचहते भसितभूषणात् ।
 ततस्तनीयसीं कृत्वा तनुं स्वां योगशक्तिः ॥ १०४ ॥
 विवेश शर्मणे शम्भोः श्रवणेन शिवां तनुम् ।
 स तस्योदरमाविद्य शङ्करस्य शिवङ्करम् ॥ १०५ ॥
 दद्ये च जगद्विश्वं विश्वस्तं च समाधसत् ।
 देवोऽपि दिव्यदर्शीं तं निशम्य शरणागतम् ॥ १०६ ॥
 अविस्मयः स्मयन्नाहायुगाक्षस्तु योगिनम् ।
 मा भैर्मार्गव ! तुष्टोऽहं नयबुद्धयानया तव ॥ १०७ ॥
 अत्रोपितोऽसि पुत्रो मे निर्गच्छ स्वेच्छया ह्वतः ।
 अथं ग्रहपदं दत्तं तदैश्वर्यं महत् तव ॥ १०८ ॥
 नयानयौ तथा वर्षमवर्षं च जगत्रये ।
 प्रवर्तयेथाः सततमित्युक्त्वा तं त्रिलोचनः ॥ १०९ ॥
 असूजच्छुक्लमार्गेण शुक्रोऽभूत्वामतस्ततः ।
 अथ शुक्रः प्रणम्येषां विज्ञायेषं व्यजिज्ञपत् ॥ ११० ॥
 कृतार्थोऽनुगृहीतोऽस्मि धन्यः कोऽन्यतरो मया ।
 यदेवं देवदेवैन प्रसादादभिनन्दितः ॥ १११ ॥
 इत्युक्त्वा प्रणतं प्रीतः शुक्रं वक्रेन्दुशेखरः ।
 वरमन्यं वृणीष्वेति सोऽब्रवीद् ब्राह्मणं विभुः ॥ ११२ ॥
 सोऽपि वक्रे वरं तत्र त्रस्तं छागासुरं पुरा ।
 पुरारेः पातयन् पञ्चामभयं तस्य भूतये ॥ ११३ ॥
 अथाधोवदनं दैत्यं दण्डवत् पतितं क्षितौ ।
 प्राह प्रसन्नः सन्वंतेऽभयं दायि वरं च यत् ॥ ११४ ॥
 वाञ्छितं छाग ! तत् तुभ्यमित्युक्तः शम्भुनासुरः ।
 व्यजिज्ञपद् यदज्ञानान्मयेश ! दुरनुष्ठितम् ॥ ११५ ॥
 क्षन्तुमर्हसि तत् क्षमायां वसेयं त्वत्प्रसादतः ।
 अविरोधेन देवानां वरमेतत् प्रयच्छ मे ॥ ११६ ॥

मयि ब्रह्मादयों देवा वसन्तः सन्तु पूजिताः ।
 श्रुत्वैतच्छूलहस्तोऽपि प्राह वस्तुं वरं त्वया ॥ ११७ ॥
 वृतोऽहं यत् ततो नाम्ना वास्तुपोऽसि तथास्तु ते ।
 वसेधार्तोर्निवासार्थादावस त्वं वसुन्धराम् ॥ ११८ ॥
 वसन्तु च त्वयि प्रीताः शतानन्दादिदेवताः ।
 अद्यप्रभृति भूलोके दैवं वान्यच्च मानुषम् ॥ ११९ ॥
 कुर्वते वास्तु वासार्थं प्रथमं त्वां यजन्तु ते ।
 पुष्पैश्च धूपदीपैश्च बलिभिश्च विलक्षणैः ॥ १२० ॥
 त्वं च त्वद्वैहसंस्थाश्च पूज्याः स्युर्देवताः क्रमात् ।
 एवं मयैव विहितं कुर्वतां वास्तुपूजनम् ॥ १२१ ॥
 तदायतनवेशमादौ वसतां सन्तु सम्पदः ।
 अकृत्वा वास्तुयजनं प्रासादभवनादिकम् ॥ १२२ ॥
 कृतं तदासुरं सर्वं भ्रयात् तत्र च यत् कृतम् ।
 इति दत्त्वा वरं देवः शुक्रवास्तुपयोः पृथक् ॥ १२३ ॥
 वस्तुं देवान् नियुज्यार्थिस्तत्रैवान्तरधीयत ।
 यदेशदिङ्मुखं शम्भोः प्रणतः पातितोऽसुरः ॥ १२४ ॥
 शुक्रेण देवैरुषितं तदैवाभूद् विभोर्वरात् ।
 तथैवाधोमुखोऽद्यापि वास्तुरीशानदिकिछराः ॥ १२५ ॥
 प्रसार्य पादौ नैऋत्यामधिशेते स्म काश्यपीम् ।
 इत्थं हि वास्तोष्टिना पुरेशालब्धं वरं तद् यदभूदभीष्टम् ।
 इष्टो विमानादिविधावतस्तद्यज्ञः सुराणामपि मानवानाम् ॥ १२६३ ॥

इति श्रीमदीशानशिवगुरुदेवपद्मतौ सिद्धान्तसारे उपरिभागे क्रियापादे

देशकालकर्षणशत्योद्धारवास्तूपत्पत्तिविधि-

पठलः षड्विंशः ।

अथ सप्तविंशः पटलः ।

अत्रास्य पूजां विदधीत वास्तौ वास्तोषपतेस्तद्रतदेवतानाम् ।
 तनामभिश्चाप्यथ वक्ष्यमाणैर्द्वयैर्यथावच्च बलि विकीर्य ॥ १ ॥

उद्दिष्टदेशे नवगोमयाभस्सेकोपलिसे चतुरश्रमादौ ।
 कृत्वाष्टधा तद् विभजेदथैवमुक्तं चतुष्पष्टिपदं तु तत् स्यात् ॥ २ ॥

तस्मिन् विभक्ते नवधा तु सूत्राण्यास्फाल्य शालीयकपिष्ठमिश्रम् ।
 एकोत्तराशीतिपदं तदुक्तं देवालयानामपि भूमिपानाम् ॥ ३ ॥

कृत्वा चतुष्पष्टिपदं तु तस्य कोणेषु सूत्रे विनिवेश्य तस्मिन् ।
 मध्ये पदानां हि चतुष्टये स्याद् ब्रह्माभिपूज्यस्तदनन्तरं च ॥ ४ ॥

प्राक् कोष्ठयुग्मे स मरीचिनामा याम्ये विवस्वान् वरुणे च मित्रः ।
 महीधरः सौम्यपदद्वयस्थः कोणार्घयुग्मेषु वदामि देवान् ॥ ५ ॥

सावित्रः सविता च वह्निहरिति स्यातां पदार्थे गता-
 विन्दश्चेन्द्रजयश्च राक्षसादिशि रुयातावथो मारुते ।
 रुद्रो रुदजयस्तथेशदिशि चाप्यापापवत्साहृयौ
 बाह्ये कोणचतुष्टयेऽपि च पुनर्वक्ष्यामि देवाष्टकम् ॥ ६ ॥

शर्वः स्कन्दोऽर्थमाहश्च जम्भकः पिलिपिञ्जकः ।
 चरकी च विदारी च पूतना पापराक्षसी ॥ ७ ॥

अथ प्रान्तचतुष्पादीद्वात्रिंशत्कोष्ठदेवताः ।
 प्रागादिकमशो ज्ञेयाश्चतुर्धैव चतुर्दिशम् ॥ ८ ॥

प्राच्यामीशानपर्जन्यजयन्तेन्द्रार्कसत्यकाः ।
 भृशान्तरिक्षावित्यष्टौ देवताः स्युः प्रदक्षिणम् ॥ ९ ॥

अग्निः पूषाथ वितथो यमश्च गृहरक्षकः ।
 गन्धर्वभृङ्गराजौ च मृगाख्योऽपि च दक्षिणे ॥ १० ॥

निर्ब्रह्मिदर्दीवारिकश्च सुग्रीववरुणावपि ।
 पुष्पदन्तासुरौ शोषः पापयक्षमा च पश्चिमे ॥ ११ ॥

मारुतो नागमुख्यौ च भलाटश्च निशाकरः ।
 अर्गलश्च दितिस्तद्वदितिश्चोत्तरस्थिताः ॥ १२ ॥

ईशानेऽस्य शिरो निवेशितमभूद् वास्तोष्पतेर्मास्ते
 वह्नौ चापि करद्वयं पदयुगं नक्षत्रे स्थापितम् ।
 पर्जन्यो नयनेऽदितिश्च वदनेऽस्यापापवत्सौ गले
 कर्णे चापि दितिर्जयन्तसहिताविन्द्रार्गलावंसयोः ॥ १३ ॥

सूर्यश्चापि निशाकरश्च भुजयोर्भल्लाटसत्यादिभिः
 सावित्रश्च तथैव रुद्रसहितस्तत्पार्श्वयोः संस्थितौ ।
 नाभौ स्याञ्चतुराननोऽस्य कुचयोर्भूभून्मारीचिस्तथा
 मित्रश्चापि विवस्वता तदुदरे गुह्येन्द्रकश्चापरः ॥ १४ ॥

ऊर्वोरस्य तु जड्योश्च निहिता गन्धव॒पूर्वाञ्चयो
 दौवारः सुगलस्तथैव वरुणः शिष्ठास्तु पार्श्वस्थिताः ।
 एतस्माद् गर्भविन्यासं वास्त्वज्ञेषु न कारयेत् ।
 अज्ञानाद् वा यदा कुर्यात् तदा सर्वविनाशकृत् ॥ १५ ॥

ईशानपूजा तु घृताक्षताद्विः पर्जन्यकस्योत्पलगन्धतोयैः ।
 पीता जयन्तस्य भवेत् पताका रक्ताक्लदीपैश्च यजेन्महेन्द्रम् ॥ १६ ॥

सूर्यस्य पीताक्लवितानकाभ्यां सत्यस्य साज्येन तथैदनेन ।
 गोधूमकाक्लेन भृशस्य पूजा कर्त्यान्तरिक्षस्य तु मांसमापैः ॥ १७ ॥

अग्निं सुचाभ्यर्च्य तथैव लाजैः पूपाख्यमिष्ट्वा वितर्थं च हेत्वा ।
 मध्वोदनाभ्यां गृहरक्षकाद्ययं मांसौदनाभ्यां यमर्मचयेच्च ॥ १८ ॥

गन्धव॒मिष्ट्वा कुरुमैः सगन्धैः स्यात् पक्षिजिह्वा त्वथ भृङ्गराजे ।
 पूजा मृगस्यापि तिलैर्यवैर्वा सिद्धं निर्ऋत्यै कृसरं यथावत् ॥ १९ ॥

दौवारिकं शोभनदन्तकाष्ठैः सुग्रीवमिष्ट्वा तु यैः सधूपैः ।
 स्तम्बैः कुशानामपि पुष्पदन्तं तद्वज्जलेशं सितपुण्डरिकैः ॥ २० ॥

मध्वक्षताभ्यामसुराय पूजा शोषाय चानं घृतमित्रिं स्यात् ।
 नीवारकानं त्वथ पापयक्षमण्याज्येन वायोरपि मण्डकाः स्युः ॥ २१ ॥

नागप्रसौरैरपि नागपूजां कुर्यात् तु मुख्याय तु मोदकैश्च ।
 भल्लाटसञ्जस्य समुद्रमन्तं सोमाय राजे मधुपायसाज्यम् ॥ २२ ॥

शाल्यक्षतैर्रगलमर्चयित्वा संरक्तशाल्यन्नघृतैर्दिति च ।

माषान्नभक्ष्यैरदिति यथावद् द्वात्रिंशदित्यं क्रमशोऽर्चयित्वा ॥ २३ ॥

आपस्तु दुग्धेन तथापवत्सः पूज्यस्तु दध्ना घृतलड्डुकैश्च ।

सावित्रामेष्टा तु कुशैर्गुलान्नैस्तथा सवित्रे यजनं विदध्यात् ॥ २४ ॥

हारिद्रमन्नं सघृतं तथेन्द्रे शुद्धान्नमेवेन्द्रजयाय शस्तम् ।

रुद्राय मांसं विहितं तु पक्षं मांसं तथा रुद्रजये त्वपक्षम् ॥ २५ ॥

अथाभिपूज्याः समरीचिकाद्यास्ते लड्डुकालोहितशुक्लभक्तैः ।

तथैव माषैः सघृतैर्यथावत् स्वस्वप्रदेशे विधिवत् क्रमेण ॥ २६ ॥

ब्रह्माणमाज्याक्षतपञ्चगव्यैः पुष्पैः सगन्धैश्चरुणा तिलैश्च ।

सम्पूज्य तु प्राग् घृतपायसेन शर्वाह्वयं स्फन्दमथो यजेत ॥ २७ ॥

याम्येऽर्यग्ने समांसाज्यं ततः पीतस्त्रगाभिषे ।

जम्भकाय तु वारुण्यां पिलिपिङ्गजाय चोत्तरे ॥ २८ ॥

सान्द्रलोहितपुष्पान्नैर्वलिमित्थं प्रदापयेत् ।

मांसौदनघृतापूर्पैरेशान्यां चरकीबालिः ॥ २९ ॥

बाह्ये पित्तेन मांसेन विदार्यै वह्विदिग्बलिः ।

पूतनायास्तु राक्षस्यां दधिरक्तोदनैर्दिशि ॥ ३० ॥

क्षीरपित्तास्थिरक्तान्नैर्वायव्यां प्राप्य राक्षसीम् ।

यजेत् सर्वान् स्वनाम्नैव नमोन्तं सोपचारकम् ॥ ३१ ॥

बाह्ये त्वष्टविधेभ्योऽथ भूतेभ्यो बलिमाहरेत् ।

प्रत्येकमुक्तद्रव्याणामलाभे कुसुमाक्षतैः ॥ ३२ ॥

सुगन्धधूपदीपैश्च शुद्धान्नेन स्मृतो बलिः ।

स्वैर्नामभिस्तु प्रणवादियुक्तैर्नमोन्तकैरर्चनमेषु कृत्वा ।

पञ्चोपचारैर्निशि शुक्लवासा विशुद्धभावस्तु बलिं प्रदद्यात् ॥ ३३ ॥

हस्थं वास्तुशरीरस्था देवताः सम्यगर्चिताः ॥ ३४ ॥

तत्तत्कर्मसु संसिद्धिं प्रयच्छन्ति च शान्तिकम् ।

एकाशीतिपदेषु पूर्ववदसु विन्यस्य वास्तोष्पतिं

मध्ये तस्य तु वेधसं नवपदेष्वभ्यर्च्यं तद्वाद्यतः ।

कोणेष्वत्र पदद्वयेष्वधिगताः सावित्रपूर्वाः सुरा-
 स्तन्मध्ये समरीचपूर्वकसुराश्वत्वार उक्ताः क्रमात् ॥ ३५ ॥

पूर्वाद्यासु दिशासु बाह्यवृत्तिका एकैककोष्ठस्थिता
 द्वात्रिंशत् पृथगीशपूर्वकसुराः पूज्याः पुरोवत् क्रमात् ।

नादेऽन्याः पदवर्जितास्तु चरकी चैशे विदार्यानिले
 कोणे रक्षसि पूतनाथ पवनस्याशागता राक्षसी ॥ ३६ ॥

शर्वस्कन्दादिचत्वारः पदव(ज्ये ! ज्ये) वहिःस्थिताः ॥ ३७ ॥

प्राग्याम्यवरुणाशासु कौबेर्या च क्रमाद् यजेत् ।
 अनयोर्मार्गयोरेकमाश्रित्यावाह्य वास्तुपर ॥ ३८ ॥

तद्वप्तदगाश्चापि देवताः क्रमशोऽर्चयेत् ।

वास्तुपूजाधिकारः ।

इत्थे सम्पूज्य वास्त्वीशं ब्राह्मणांस्तत्र भोजयेत् ॥ ३९ ॥

लिङ्गिनभ्य यथाशक्ति शिल्पिकर्मकरानपि ।
 ततः प्रासादसमानं स्थलं यत् तदशेषतः ॥ ४० ॥

उद्धाहुनरमात्रं तु खात्वोदधूत्य त्यजेन्मृदम् ।
 जलान्तं शर्करान्तं वा खानयेदिति केचन ॥ ४१ ॥

अत्र प्रतिष्ठापद्धतौ —

“शर्करान्तं जलान्तं वा खानयेद् देवसद्वानि ।
 पुरुषार्थं गृहे वाथ यावद् भूमिर्विशुद्ध्यति ॥”

इति ।

खातं सम्प्रोक्ष्य चास्त्रेण पूर्वमष्टाङ्गुलं मृदा ।
 लोष्टाद्यदुष्टयापूर्य शुद्धया चाविवर्णया ॥ ४२ ॥

ततस्तु वृत्तपाषाणैर्मृजजलान्तरितं क्रमात् ।
 हस्तप्रमाणमास्तीर्य सिकतामिर्मदा पुनः ॥ ४३ ॥

आप्ताव्य सलिलेनाथ गजैराकामयेत् स्थलम् ।
 प्रशस्ततरुसम्भूतैर्हस्तिपादैर्दृढैः समम् ॥ ४४ ॥

आकोऽयाधर्षयेच्चैव सुहृदं चिनुयात् स्थलम् ।
 वेदांशशेषिते खाते स्थापयेत् प्रभमेष्टकाम् ॥ ४५ ॥
 प्रासादादुत्तरे कृत्वा मण्डपं चतुरश्चकम् ।
 चतुर्द्वारं चतुस्तम्भं चतुस्तोरणभूषितम् ॥ ४६ ॥
 कृतनित्यकियः स्नातो गुरुर्मूर्तिधरैर्युतः ।
 सामान्याधर्यकरः पश्चाद् द्वारे द्वाराधिपान् यजेत् ॥ ४७ ॥
 अत्रं क्षिप्त्वा प्रविश्यान्तः पुण्याहं तत्र वाचयेत् ।
 शुद्धात्मस्थानमन्त्रस्तु ज्ञानखड्गधरो गुरुः ॥ ४८ ॥
 पञ्चगव्यविशेषाधर्यप्रोक्षितद्वारमण्डपः ।
 वास्त्वीशपद्मजौ मध्ये प्राच्यां लक्ष्मीं गणेश्वरम् ॥ ४९ ॥
 दक्षिणे पश्चिमे दुर्गां क्षेत्रेशं चोत्तरे यजेत् ।
 विकिरक्षेपपूर्वं तु कुम्भास्त्रयजनादनु ॥ ५० ॥
 कुम्भेषु लोकपालांश्च ध्वजेष्वस्त्राणि च न्यसेत् ।
 शिवाज्ञा श्रावयेत् तेषां भोमोःशक्रादिमन्त्रतः ॥ ५१ ॥
 अत्रकुम्भभ्रमादूर्ध्वं स्थिरे कुम्भात्रके यजेत् ।
 संस्पृश्य मुद्रया कुम्भे ज्ञानखड्गं समर्पयेत् ॥ ५२ ॥
 प्राच्यां वेदाश्रकुण्डभावावाहितशिवे छृतम् ।
 हुत्वा तु संहितामन्त्रैरिधं पञ्चाक्षरेण च ॥ ५३ ॥
 तारादाघाराज्यभागौ पुनः पञ्चाक्षरैः पृथक् ।
 स्वाहान्तैस्तारपूर्वेस्तु हुत्वाज्यं त्रिलिंगाहुतीः ॥ ५४ ॥
 समिदाज्यचंरुलाङ्गान् ब्रह्मभिः पञ्चभिः पृथक् ।
 शतं शतं पृथग्घुत्वा शतं व्याहृतिभिर्धृतम् ॥ ५५ ॥
 लोकपालास्त्रमन्त्रैश्च प्रत्येकं त्वाहुतिद्वयम् ।
 नक्षत्रेभ्योऽथ भूतेभ्यो नागेभ्योऽपि सकृत् सकृत् ॥ ५६ ॥
 विश्वेभ्यश्चापि सर्वाभ्यो दैक्षताभ्यः स्वनामभिः ।
 नमःस्वाहान्तकं हुत्वा पुनः पञ्चाक्षरेण तु ॥ ५७ ॥

हुत्वा व्याहृतिभिः पूर्णा स्विष्टकृत्पूर्विक्लं घृतम् ।
 हुत्वा बलिं विकीर्यात्र जपेदेकादशात्मकम् ॥ ५८ ॥

पञ्चाक्षरं च तत्संख्यं ततः प्रासादभूतले ।
 चतुरश्च चतुष्कोष्ठे कोणसूत्रे प्रसार्य तु ॥ ५९ ॥

एकाशीतिपदं तत्र कृत्वा मर्माणि कल्पयेत् ।
 सिराश्च वास्तोरज्ञानि तेषु न स्थापयेच्छिलाः ॥ ६० ॥

स्तम्भं प्राथमिकं वापि मर्मादिषु न विन्यसेत् ।
 प्राक्सूत्रमूर्धवंशाख्यं वंशाः स्युः कोणरज्जवः ॥ ६१ ॥

पार्श्ववंश उदकसूत्रं सूत्राण्यस्य सिरा मताः ।
 सन्धयस्तत्र मर्माणि पूर्वोक्तौर्ज्ञकल्पना ॥ ६२ ॥

प्रथमेष्टकादिविन्यासे तानि परिहरणीयानीत्यतोऽज्ञानि वास्त्वीशस्य
 पुनरप्युच्यन्ते । तद्यथा — ईशाने शिरः पाणिद्वयमभिमारुतयोः पर्जन्यदिती
 नयने मुखमापे आपवत्से कण्ठः कर्णयोरादितिः जयन्तागलयोरांसौ सूर्यसोमा-
 दयो भुजौ रुद्रः पृष्ठे सावित्रसवितारौ रोगशोषौ च प्रकोष्ठयोः ब्रह्मा नाभौ
 स्तनयोर्भूभृदर्यमणौ मित्रविवस्वन्तावुदरे इन्द्रेन्द्रजयौ गुह्ये पादद्वयं निर्ऋतावि-
 लेतस्माद् वास्तुपुरुषस्याज्ञभूतानेतान् देवांश्च सिरा मर्माणि च परिहृत्य प्रथ-
 मेष्टकाः स्थापयेत् । तद्वत् प्रथमस्तम्भं मण्डपगृहादिषु स्थापयेत् ।

अत्र विश्वकर्मीये —

“यद्यज्ञानात् प्रमादाद् वा वास्त्वज्ञे स्थापयेच्छिलाम् ।
 स्थाननाशो भवेत् कर्तुर्देःखं मरणमेव वा ॥”

इति ।

द्वाराद् दक्षिणतस्तसादन्तरा भुजवंशयोः ।
 पादावशिष्टे स्वाते तु स्थापयेत् प्रथमेष्टकाः ॥ ६३ ॥

शिरः पृष्ठविभक्ताङ्गो निर्देषाः शुभलक्षणाः ।
 करायतास्तदर्थं च विस्तृताष्टाङ्गुलोच्छ्रताः ॥ १४ ॥
 सुपक्ता लोहितरुचः खण्डस्फोटादिवर्जिताः ।
 नवसंख्यास्तु वा पञ्च कार्याः स्युः प्रथमेष्टकाः ॥ ६५ ॥
 उत्तमोत्तमलङ्घस्य प्रासादे चोत्तमोत्तमे ।
 ऐष्टकोऽयं विधिः प्रोक्त उत्तमादिष्वथोच्यते ॥ ६६ ॥
 अङ्गुलैः संख्यया दीर्घाः जगतीपङ्कत्यनुष्टुभाम् ।
 क्रमात् तदर्थविस्तारा विस्तारार्थसमुच्छ्रयाः ॥ १७ ॥
 उत्तमादिविमानानां निर्दिष्टाः प्रथमेष्टकाः ।
 स्थूलमूलेष्टका स्त्री स्यादग्रस्थूला नवुंसकम् ॥ १८ ॥
 सर्वत्र समविस्तारस्थौल्या स्यात् पुरुषेष्टका ।
 पुंसां पुमिष्टका शस्ता स्त्री स्त्रीणामिति केचन ॥ ६९ ॥
 पुमिष्टकैव सर्वेषां सर्वाभिप्रायसिद्धिदा ।
 शैले देवालये वा स्युः शैलेयाः प्रथमेष्टकाः ॥ ७० ॥
 अथ मण्डपमध्ये तु स्थणिडले शालिभिः कृते ।
 दर्भैस्तारासने क्लृप्ते विन्यसेदिष्टकास्तु ताः ॥ ७१ ॥

तत्र सामान्याध्येणेष्टकाः संप्रोक्ष्याङ्गेण सन्ताञ्च कवचेनोलिल्य मृद्धिः
 प्रक्षाल्य गोभयगोमूत्रपञ्चगव्यपञ्चामृतसुवर्णरलफलगन्धाम्बुभिर्जलधूपान्तरितैः
 संज्ञाप्य गन्धैर्विलिप्य प्रत्येकं हेमकोतुकसूत्राभ्यां बद्धवा अहतवैराच्छाद्य
 प्रोक्तस्थणिडले यथादिशं संस्थाप्य त्रिखण्डं तासु भावयेत् । तत्र बुद्ध्यादि-
 गन्धान्तं पुर्यष्टकं च पृथिव्यादिव्योमान्तं मूर्त्येष्टकं च शर्वादिभीमान्तं मूर्तिपा-
 ष्टकं च शिवविद्यात्मतत्त्वैश्च रुद्रविष्णुब्रह्मकारणेश्वरैः क्रमेण सहितं तत्त्वामभिः
 प्रत्येकं प्रणवादिनमोन्तैः स्वनामभिः सचतुर्थैरिष्टकास्वष्टासु मूलमध्याग्रेष्वा-
 वाण्य विभाव्याच्येद् ओं बुद्धये नम इत्यादिगन्धान्तम् । ओं शिवतत्त्वाय नमः
 ओं शिवतत्त्वाधिपतये रुद्राय नमः इति प्रथमखण्डमूलेषु ओं पृथिवीमूर्तये
 नमः इत्यादि व्योमान्तमष्टौ ओं विद्यातत्त्वाय नमः विद्यातत्त्वाधिपतये विष्णवे
 नम इति मध्येषु ओं पृथिवीमूर्त्यधिपतये शर्वाय नम इति भीमान्तम् ओम्

आत्मतत्त्वाय नमः ओम् आत्मतत्त्वाधिपतये ब्रह्मणे नम इत्यग्रेषु एवमिष्ट-
कामूलमध्याग्राणि कुशास्त्रेण स्पृष्टाथ मध्येष्टकायां सर्वतत्त्वसर्वमूर्तिमूर्तिश्वरात्रि-
तत्त्वाधिषाय शिवाय नम इति विन्यस्यार्चयेत् ।

रक्षादर्भतिलैः परितो रक्षां विधायाथ कुण्डाग्र उपविश्य बुद्धादिपृथि-
व्यादिशर्वादितत्त्वत्रयं तत्रेश्वरान् स्वनामभिस्तारादिसचतुर्थिक्ष्वाहान्तैराज्येन
प्रत्याहुतित्रयेण सन्तर्प्य तच्छेष्ठं पात्रे सम्पात्य इष्टकास्त्रु त्रिखण्डे तु सम्पातयेत् ।

अथ सान्निध्यार्थं तत्त्वसन्धानं कुर्यात् । ओम् ईम् आत्मतत्त्व-
विद्यातत्त्वाभ्यां नमः । ओम् ईम् ऊम् विद्यातत्त्वशिवतत्त्वाभ्यां नम इति
सन्धायाथेष्टकासंख्यातुल्यान् नव वा पञ्च वा ताप्रमयान् निधिकुम्भांचिमधुरापू-
र्णान् नवपक्षे सुभद्रविभद्रसुनन्दपुष्पदन्तजयविजयजयन्तपूर्णसंज्ञेष्वष्टसु कुम्भेषु
पद्ममहापद्ममकरकच्छपमुकुन्दानन्तनीलशङ्काख्यानष्टौ निधीनावाह्य मध्येऽनन्त-
कुम्भे शक्तिनिधियुक्ते लवणारूढमूलेनाधोऽनन्तमुपरि ब्रह्माणं चार्चयेत् । एतेषु
निधिषु अष्टौ लोकपालानिन्द्रादीनावाह्य भ्यर्चयेत् । अथ पञ्चपक्षे धर्मज्ञान-
वैरायैश्वर्यसर्वसिद्धिसंज्ञकुम्भेषु नन्दाभद्राजयारिक्तापूर्णाख्यतिथिमत्सु पद्म-
हापद्ममकरशङ्कसुद्रसंज्ञपञ्चनिधीनावाह्य ब्रह्मादिपञ्चकारणेशान् पञ्चनिधि-
ष्वावाह्य सम्यगभ्यर्च्य सर्वेष्वपि कुम्भेषु नवरत्नानि नववसुपञ्चरत्नानि च प-
ञ्चपक्षे प्रक्षिप्य यथादिशं गर्त्त्वासुखात् प्रतिष्ठाप्यार्थादिभिर्निधीश्च लोक-
पालान् वा कारणेशान् वार्चयेत् ।

अथेष्टकाः स्थाण्डिलगताः क्रमादानीयोद्दिष्टमुहूर्ते निधिकुम्भानां मुखेषु
तत्त्वनिधिलोकपालनामभिस्तारादिनमोन्तैः पूर्वाग्रमुत्तराग्रं च संस्थापयेत् ।
प्रादक्षिण्येन पूर्वादीशान्तं मध्ये च पञ्चपक्षे पूर्वादुत्तरान्तं मध्ये च सर्वाश्र
निष्ठोन्नतविवर्जिताः सुसमाश्रित्यनुयात् । असमासु राष्ट्रभयं कर्तुः स्थानस्य च
दुःखमावहेत् । इत्येतस्मात् सममेव संस्थाप्य शिवकुम्भाभसा ताः संस्नाप्य
गन्धोदकेन गर्त्तमापूर्ये प्रणवेनैकं पुष्पं प्रक्षिप्य तत् पश्येत् । प्रदक्षिणावर्ते
चेच्छोभनं वामावर्ते होमजपदानैः शार्नित कुर्यात् । अथ यथोद्दिष्टं शिलाभिः
इष्टकाभिर्वा स्थलस्य चयनमुद्दिष्टहस्तान्तमुच्छ्रूतं कृत्वा समतलं विधायाचा-
र्यमूर्तिधरशिल्पिनः सम्पूज्य निशि दर्भशश्यायां स्वप्नं दृष्टाशुभस्वप्ने शार्नित
कुर्यात् । शुभस्वप्ने पुनश्च वास्तुयागं कृत्वा गर्भन्यासं कुर्यात् ।

इति प्रथमेष्टकाधिकारः ।

अथ गर्भस्य विन्यासं कुर्यादायतनादिषु ।
 बजिभूतो हि यस्तस्य प्रकृतिश्च समृद्धिदः ॥ ७२ ॥
 इन्द्रपावकयोर्मध्ये द्वाराद् दक्षिणतो भुवि ।
 कुर्वीरन् गर्भविन्यासं सर्वे वर्णाः समृद्धये ॥ ७३ ॥
 प्रतेरुपरि विप्राणामुपानोपरि भूभुजाम् ।
 विशां चाथ चतुर्थानां भूमावित्यपि केचन ॥ ७४ ॥
 दृढां ताप्रमयीं फेलां कुर्याद् गर्भस्य भाजनम् ।

अत्र मञ्जयम् —

“अष्टाङ्गुलं चार्धसमुच्छ्रयं तत्पादोनमूर्ध्वे विहितोच्छ्रयं च ।
 हस्तायतं पात्रमथोत्तमं स्यात् त्रैराशिकेनोच्छ्रयमत्र करव्यम् ॥”

इति ।

सपिंधानं तु तत् कुर्याद् घनं विंशतिभागतः ॥ ७५ ॥
 विस्तारोऽस्य चतुर्थीशादुच्छ्रयः कोष्ठभित्तिषु ।
 अथायामसमोत्सेधमुत्तमं त्विति केचन ॥ ७६ ॥
 त्रिपादहीनं मध्यं स्यादधमं चार्धमुच्छ्रूतम् ।
 तृतीयांशे पिधानं स्यात् सर्वत्र च समं दृढम् ॥ ७७ ॥
 प्रक्षाल्य पञ्चगठयेन पात्रं तत्रावटं हृदा ।
 गोपयेनोपलिप्याथ पुण्याहमपि वाचयेत् ॥ ७८ ॥
 अनन्तनागमालिख्य पिष्टेनास्य फणोपरि ।
 विन्यस्य गर्भपात्रं तद् बाद्यतश्चतुरहुलम् ॥ ७९ ॥
 शालिमिः स्थणिलं कृत्वा तस्मिन् सागरमृत्सनया ।
 सप्तद्विपार्णवतीं लिखेद् भूमि सर्पवताम् ॥ ८० ॥
 गर्भपात्रस्य मूलेऽन्तःकलृपाभिकृतिकोष्ठके ।
 मध्यकोष्ठे स्थितो ब्रह्मा वसुकोष्ठेषु तद्विहिः ॥ ८१ ॥
 समरीचकसावित्रविवस्वच्छकमित्रकाः ।
 रुद्रपृथ्वीधरौ तद्वदापवत्सश्च कोष्ठगाः ॥ ८२ ॥

१. 'वि' क. पाठः.

तद्वाष्टे स्वरुकोष्ठेषु स्थिताः षोडश देवताः ।

ते च —

ईशानश्च जयन्तश्च प्राच्यां सूर्यो भृशस्तथा ॥ ८३ ॥

अग्निवित्तश्चकीनाशभृज्ञराजाश्च दक्षिणे ।

पश्चान्निर्गतिसुग्रीववरुणाः शोष एव च ॥ ८४ ॥

वायुर्मुख्यश्च सोमश्चाप्यदितिश्चोत्तरे स्थिताः ।

वज्रमैतीककैदूर्यशङ्खान् मरतकं तथा ॥ ८५ ॥

स्फटिकं च महानीलं प्रवालं च न्यसेत् क्रमात् ।

समरीचादिकेष्वष्टौ माणिक्यं ब्रह्मणि न्यसेत् ॥ ८६ ॥

यवान् मनःशिलां शालीहरिताले च पूर्वतः ।

नीवारमञ्जनं चैव तुवरं च प्रियहृभिः ॥ ८७ ॥

दक्षिणे न्यसेदिति यावत् ।

इयामाकं सीसकं माषान् सौराष्ट्रं पश्चिमे न्यसेत् ।

कुलस्थं रोचनां सौम्ये निष्पावं गैरिकं न्यसेत् ॥ ८८ ॥

सुवर्णं तारताम्रायखपुक्खर्माम्बुजानि च ।

शूलं च दिक्षु कोणेषु तथाष्टौ विन्यसेत् क्रमात् ॥ ८९ ॥

खट्वाङ्गार्धेन्दुवृषभपिनाकाब्जपरश्वधान् ।

सौवर्णनि हरिणं चक्रं ब्रह्मस्थाने क्रमान्यसेत् ॥ ९० ॥

गिरितीर्थनदीनां च मूदस्तद्वद्वदस्य च ।

पूर्वादिदिक्षु विन्यस्य ततः कार्कटकाद् विलात् ॥ ९१ ॥

बलमीकादम्बुधेः पंराद् वृषशृङ्गाच्च मृत्तिकाः ।

गजदन्ताच्च वह्यादिकोणेषु विनिधाय तु ॥ ९२ ॥

वृषशृङ्गेभदन्तोत्थे मृदौ मध्ये तु विन्यसेत् ।

सरोजनीलोत्पलयोः कुमुदस्योत्पलस्य च ॥ ९३ ॥

तगरस्य च मूलानि दिक्षु मध्ये च विन्यसेत् ।

अथ सद्यादिभिर्दिक्षु समिदाज्यचरुंस्तिलान् ॥ ९४ ॥

मूर्तिपा जुहुयुद्धौ द्वौ जपेयुश्च विभागशः ।
 मण्डपाद् दक्षिणे कुण्डे त्वावाहितशिवेऽनले ॥ ९५ ॥
 मन्त्रसंहितयाचार्यो हुत्वाज्यं त्रिलिंगाहुतीः ।
 समिदाज्यचरूलङ्गान् पृथगेकादशाहुतीः ॥ ९६ ॥
 हुत्वा पञ्चाक्षरेणापि व्योमव्यापिदशाक्षरात् ।
 अष्टात्रिशत्कलाभिश्च ब्रह्मभिश्च सकृत् सकृत् ॥ ९७ ॥
 हुत्वाज्यमथ रत्नानां बीजानां च सकृत् सकृत् ।
 ओषधीनां च धातूनां मूलानां च मृदामपि ॥ ९८ ॥
 लोकेशानां तथास्त्राणां द्वीपाब्धीनां दिशामपि ।
 पातालानां च नागानां सर्वशब्दपुरःसरम् ॥ ९९ ॥
 तारादैनार्मभिः स्वैः स्वैः स्वाहान्तैः सचतुर्थिकैः ।
 सर्वाहुतीनां शेषाज्यं पात्रे सम्पात्य तद् घृतम् ॥ १०० ॥
 तारेण गर्भे प्रक्षिप्य तं ध्यात्वा पृथिवीमयम् ।
 गन्धादिभिरथाभ्यर्च्य स्पृष्टवा पञ्चाक्षरं जपेत् ॥ १०१ ॥
 रात्रावस्पदनक्षत्रे स्थिरराशौ गुणान्विते ।
 तां फेलां पृथिवीं देवीं सप्तद्विष्णवान्विताम् ॥ १०२ ॥
 चतुर्विधैर्भूतवर्गेऽर्जुमाजमैर्युताम् ।
 उद्दिष्टयतनादेस्तु बीजगर्भात्मिकां सरेत् ॥ १०३ ॥
 ओं हां हां पृथिवै सर्वभूतधारिणै नमः ।
 अनेनावाद्य सद्येन स्थापयेत् सोत्तरेण तु ।
 साधोरेण निरुद्धैनां सवक्रेणाभिपूज्य तु ॥ १०४ ॥
 सेशानेनावगुण्ड्याथ गन्धादैः पुनरर्चयेत् ।
 ओं
 सर्वभूतधरे ! कान्ते ! पर्वतस्तनमण्डिते ! ॥ १०५ ॥
 समुद्रवसने ! देवि ! वसुधे ! गर्भमाश्रय ।
 अनेन पूर्वोक्तमन्त्रान्तेन पृथिवीं स्थिरां फेलगतामभिमन्त्रयेत् । अत्र
 मङ्गर्याम् —

“उच्चार्येवमिमं च मन्त्रमसकृद् ध्यात्वा महीमण्डलं
गोमूकेण परिसृते तु विधिवद् गर्भं निधायावटे ।
गर्भाधानमिमं प्रकल्प्य विधिवत् सन्तोष्य वित्तैर्गुहं
प्रासादं सुहृदं च लक्षणयुतं कुर्यात् ततः शिल्पिभिः ॥”

इति श्रीमदीशानशिवगुरुदेवपद्मतौ सिद्धान्तसारे उपरिभागे क्रियापादे
वास्तुपूजाप्रथमेष्टकागर्भन्यासपदलः
सप्तविंशतिः ।

अथ अष्टाविंशतिः पटलः ।

अथात्र लिख्यते लक्ष्म प्रासादानां समासतः ।
देवादीनां नराणां च येषु रम्यतया चिरम् ॥ १ ॥
मनांसि च प्रसीदन्ति प्रासादास्तेन कीर्तिताः ।
नानामानविधानत्वाद् विमानं शास्त्रतः कृतम् ॥ २ ॥
पितामहेन मुचिभिर्मयेन च यथा पुरा ।
मुख्यादीनि विमानानि कथितान्यनुपूर्वशः ॥ ३ ॥
यानि तान्यत्र कथ्यन्ते देवादीनां समासतः ।
तत्रेशब्रह्मविष्णूनां मुख्यानां मुख्यविंशतिः ॥ ४ ॥
जातीतराणि द्वात्रिंशत् सर्वदेवानि तान्यपि ।
अथ जातिविमानानां द्वादशैव द्विजन्मनाम् ॥ ५ ॥
राज्ञां सङ्कृतिसङ्ख्यानि तथाएषौ वैश्यशूद्रयोः ।
क्षुद्राल्पाख्यान्यसामर्थ्ये सर्वेषां विहितानि हि ॥ ६ ॥
तत्र मुख्यादिष्णवतिविमानानां नामानि भवन्ति ।

तथा —

नलिनं च प्रलीनं च स्वस्तिकं च चतुर्मुखम् ।
ततः स्यात् सर्वतोभद्रं हस्तिपृष्ठं समुज्ज्वलम् ॥ ७ ॥

श्रीच्छन्दं वृत्तभद्रं च श्रीकान्तं श्रीप्रतिष्ठितम् ।
 शिवभद्रं शिवच्छन्दमष्टाङ्गं पद्मकाङ्क्षति ॥ ८ ॥
 विष्णुच्छन्दं च सौभद्रं छन्दे कैलासरुद्रयोः ।
 ततो ललितभद्राख्यं विमानं चेति विशतिः ॥ ९ ॥
 मेरुमन्दरकैलासा जयाङ्गविमलाङ्कृती ।
 कुम्भाख्यं विमलाङ्गं च वृपच्छन्दं सुदर्शनम् ॥ १० ॥
 हंसच्छन्दं पद्मकान्तं गरुडच्छन्दमेव च ।
 भौगिच्छन्दं पद्मभद्रं ततः कैलासकान्तकम् ॥ ११ ॥
 रुद्रकान्तं स्वरुद्रकान्तं योगभद्रं च मङ्गलम् ।
 विन्ध्यच्छन्दं मेरुकुटं महेन्द्रं चित्रकूटकम् ॥ १२ ॥
 श्रीमण्डनं च सौमुख्यं नीलं निषधसंज्ञितम् ।
 ततो ललितकान्ताख्यं विजयं श्रीकरं तथा ॥ १३ ॥
 अविशालं च कथितं तथैव जयमङ्गलम् ।
 जातीतरणि द्वार्तिंशद् विमानानि दिवौकसाम् ॥ १४ ॥
द्वार्तिंशद् दैविकविमानानि ।
 नागभागाह्यच्छन्दे कुछ्यावर्ते त्रिकूटकम् ।
 श्रीवर्धनं पद्मगृहं प्रेक्षागृहमुखं तथा ॥ १५ ॥
 अस्यन्तभानुचन्द्राणां कान्तानि क्रतुवर्धनम् ।
 वृत्तं च द्वादशैतानि विमानानि द्विजन्मनाम् ॥ १६ ॥
आक्षणविमानानि द्वादश ।
 चतुर्ष्कुटं मन्त्रपूतमावन्त्यं माहिपं तथा ।
 तन्त्रीकान्तं कर्णभद्रं विजयाङ्गं विशालकम् ॥ १७ ॥
 विशालभद्रं गणिकाविशालं कर्णशालकम् ।
 पद्मासनं चेष्टद्रकान्तं स्यात् सर्वललितं ततः ॥ १८ ॥
 योगप्रत्यन्तकान्ताख्ये तत्त्वोत्पलपत्रकम् ।
 महाराजाह्यच्छन्दं मालागृहमतःपरम् ॥ १९ ॥
 पृथिवीकिर्णीं चाथ भवेन्द्रिविशालकम् ।
 सर्वाङ्गसुन्दरं चापि छायागृहमतःपरम् ॥ २० ॥

रतिवर्धनमित्येवं चतुर्विंशतिकं स्मृतम् ।
चतुर्विंशतिर्विमानानि क्षत्रियाणाम् ।

विशालालयसंज्ञं च चतुष्पादिकमेव च ॥ २१ ॥

तुरङ्गवदनं तद्वद् गणिकापिण्डकं तथा ।
इयेनच्छन्दं चोत्पलाग्रं ततः कुकुटपुच्छकम् ॥ २२ ॥

(मुण्डप्रासादकाभिरूपं विमानं तु ततः परम् ।)

इत्यष्टौ जातिहर्म्याणि वासार्थं वैश्यशूद्रयोः ।

विद्युद्विमानान्यष्टौ ।

उत्कानां तु विमानानामलङ्कारो निगद्यते ॥ २३ ॥

आदौ नलिनकाल्यस्य चतुरश्रं समं शुभम् ।

अधिष्ठानं तत्रिभागाद् गर्भागारं तदर्धतः ॥ २४ ॥

अर्धारिका च हारा स्यादथ गर्भं नवांशतः ।

अधिकायतवृत्तं स्यात् स्तूपिभिः शिखरं त्रिभिः ॥ २५ ॥

कण्ठश्च शिखराभः स्याद् वेदांशार्धारिकांशतः ।

निर्गमौ मध्यबिम्बस्य स्यात् ततो गर्भसद्वनः ॥ २६ ॥

पुरो वृत्तस्फुटितकं तच्चतुर्भागनिर्गतम् ।

ततो द्विगुणविस्तारनिर्गमा पृथुनासिका ॥ २७ ॥

पुरस्तादथ पार्श्वाभ्यां षोडशैवाल्पनासिकाः ।

तदर्धव्यासनिर्याणा पश्चिमस्थैकनासिका ॥ २८ ॥

अर्धारिकाव्यासतोऽर्धनिर्गते द्विगुणायते ।

सोदरे नासिके पार्श्वकोष्ठके मूर्ध्नि चार्पयेत् ॥ २९ ॥

गृहपिण्डवर्धतश्चान्तर्लीनमूर्धवाधिरोहणम् ।

प्रादक्षिणयेन सोपानं भवेत् प्रतितलं कमात् ॥ ३० ॥

गृहपिण्डः साष्टनासा महा(पा ? हा)रकियान्विता ।

अत्र पराशरः — “गृहपिण्डेरधस्तात् कूटकोष्ठपञ्चरगजवृत्तस्फुटितक्षु-
द्रशालाहारातोरणस्तम्भतोरणकुम्भलतादिभिर्हर्म्यं, हर्म्यात् प्रभृत्यामूलतलं य-
थोचितभागेन योजयेदि” ति ।

समं त्रिपादमर्धं वा प्रासादस्य तु मण्डपम् ॥ ३१ ॥

पुरस्तादुक्तमानान्तं त्रिद्वेकललकं तु वा ।

प्रासादतुल्यालङ्कारं तत्समाङ्गं च मण्डयेत् ॥ ३२ ॥

त्रितलादि यथेच्छातः प्रासादं भूषयेत् तलैः ।

कर्णे मध्येऽन्तरे भित्तेबाह्ये वा मानसूत्रतः ॥ ३३ ॥

निर्गतैरुक्तमानेन कूटकोष्ठकपञ्जरैः ।

गजपृष्ठादिभिश्चोक्तैः कुर्यादवयवैर्युतम् ॥ ३४ ॥

गलादुपरि वेदाश्रं वृत्तमष्टाश्रकं तु वा ।

कर्णाश्रितं मध्यमैकनासिकास्तूपिकान्वितम् ॥ ३५ ॥

प्रासादावयवं प्राज्ञाः कूटं नाम प्रचक्षते ।

सायतं समुखपट्टिकमर्धं (विस्पष्टविः) स्पष्टकोटियुतमध्यमनासम् ।

शक्ति + ध्वजमपि त्रिमुखं तत् पार्श्वयोर्बहुशिखं खलु कोष्ठम् ॥ ३६ ॥

शिखाशब्देन स्तूपिकोच्यते ।

मुखे शालामुखं चैव स्तूपिकं हस्तिपृष्ठवत् ॥ ३७ ॥

पञ्चरं नाम तत् प्रोक्तमन्त्रं प्राह पराशरः ।

“तदेव पाशमुखं हस्तितुण्डं कूटकोष्ठयोरन्तरे विहितं क्षुद्रकोष्ठं च ।
कूटकोष्ठयोरन्तरे हारा भागेन भागार्थेन वा कार्या । वृत्तस्फुटितकमपि पञ्चरमिव
तदर्धनिर्गतवृत्तरूपं स्यात्” इति ।

समानकण्ठशिखरस्तूपिकं सर्वमेव हि ॥ ३८ ॥

जातिकमोऽयं भवति प्रासादानां समासतः ।

कर्णे कोष्ठं मध्यकूटमन्तरे पञ्चरादिकम् ॥ ३९ ॥

सान्तःप्रस्तरकं यत् तद् विकल्पमभिधीयते ।

तैरेव मिश्र आभासः सर्वतः सममेव हि ॥ ४० ॥

प्रासादमुखशोभां तु जलावस्थितचन्द्रवत् ।

योजयेत् तु विमानानां भेदः संस्थानभेदतः ॥ ४१ ॥

शिखरस्य तु भेदेन सर्वेषां भेदमुद्दिशेत् ।
 यथार्हं तु यथाशोभं सर्वमन्यत् समं स्मृतम् ॥ ४२ ॥
 मरुत्पथं योजयेच्च यथाशोभं यथोचितम् ।
 मुखे मुखे महानास्या युक्तं तत् स्याद्द्वि पक्षयोः ॥ ४३ ॥
 अर्धकोष्ठद्वयाद् व्योम्नि पुवमानविहङ्गवत् ।
 विमानं नालिनं त्वेतत् कथितं शिववल्लभम् ॥ ४४ ॥
 नलिनकम् ।

प्रलीनकस्याधिष्ठानं समानचतुरश्रकम् ।
 तद्यासेऽष्टांशके भागै़म्निभर्मग्निर्भगृहं भवेत् ॥ ४५ ॥
 वेदाश्रे गर्भशिखरे गर्भार्धं निर्गतायता ।
 स्यात् पुरस्तान्महानासी पार्श्वयोश्चाल्पनासिकाः ॥ ४६ ॥
 चतस्रश्चापरे भागे महत्येकैव नासिका ।
 गर्भपादांशविस्तारे कोष्ठके द्विगुणायते ॥ ४७ ॥
 पार्श्वयोर्मूर्धिं च स्यातां गर्भाद् रामांशतस्ततम् ।
 खण्डहर्म्यं च ततुल्यं द्विगुणं द्राघिमा तयोः ॥ ४८ ॥
 अन्तर्लीनं तु सोपानं गृहपिण्डैर्घरोहणम् ।
 अर्धारिहा(रि ?) मध्येऽन्तर्गुहं निर्वृहतः समम् ॥ ४९ ॥
 एकत्र पक्षे तल्पं स्यात् त्रिपक्षे त्वस्तलं भवेत् ।
 कुञ्जं चैव यथाशोभं शेषं प्रागिव योजयेत् ॥ ५० ॥
 तदधिष्ठानपार्श्वभ्यां सोपाने हस्तिरुण्डके ।
 पेक्षवन्धं छत्रशीर्षं गृहपिण्डं महाक्रिया(?) ॥ ५१ ॥
 तस्यामष्टौ चाल्पनास्यः सर्वास्ताः स्वस्तिकान्विताः ।
 प्रतिबन्धमधिष्ठानं स्तम्भाः स्युश्चतुरश्रकाः ॥ ५२ ॥
 पुवमानामिषग्राहिविहङ्गसदशाकृतिः ।
 कूटकाद्यरवयवैः प्राग्वद् युक्त्या विभूषयेत् ॥ ५३ ॥

पार्श्वयोरर्धकोष्ठाभ्यां नासीषट्केण मूर्धनि ।
 हृवमानामिषआहिविहङ्गवदवस्थितम् ॥ ५४ ॥
 एकादितलसम्पन्नं प्रलीनं शिवमन्दिरम् ।
 प्रलीनकम् ।

स्वस्तिकस्याप्यधिष्ठानं व्यासपादांशमायतम् ॥ ५५ ॥
 चतुरश्रं तु तद्यासादैनन्दांशतः क्रमात् ।
 द्वित्र्यंशं स्याद् गर्भगृहं गृहपिण्ड्यादि पूर्ववत् ॥ ५६ ॥
 शिखरं दीर्घवेदाश्रं पुरा गर्भाधिमानतः ।
 निर्गता स्यान्महानासिस्तदर्धात् पार्श्वनासिका ॥ ५७ ॥
 शिखरे चाल्पनास्योऽष्टौ सर्वा नास्यः सभद्रकाः ।
 कोष्ठानि खण्डहर्म्याणि स्वस्ति काभानि योजयेत् ॥ ५८ ॥
 कूटकोष्ठाद्यवयवं प्राग्वत् सर्वं तु कारयेत् ।
 स्वस्तिकम् ।

अधिष्ठानादिशिखरात् समवृत्तं चतुर्मुखम् ॥ ५९ ॥
 नालीगृहार्धारिकाद्यं स्वस्तिकोक्तप्रमाणतः ।
 दिक्षु वेदमहानास्यो गर्भपादांशनिर्गताः ॥ ६० ॥
 शिखरे मध्यतस्तासां तदर्धेनाल्पनासिकाः ।
 नालीगृहव्याससमां समाशेकांशनिर्गमाम् ॥ ६१ ॥
 गृहपिण्डं चतुर्दिक्षु मध्ये च परिकर्त्तयेत् ।
 समभद्राः कर्णसभौश्चतसः कर्त्तयेत् समाः ॥ ६२ ॥
 कूटकोष्ठादिकं प्राग्वद् यथाशोभं तु योजयेत् ।
 चतुर्दिक्षु मुखाकारैर्भद्रैर्युक्तं चतुर्मुखम् ॥ ६३ ॥
 चतुर्मुखम् ।

चतुरश्रमधिष्ठानं सर्वतोभद्रकस्य तु ।
 तद्विरुद्धनन्दाष्टभागैः स्याद् गर्भ वेदाभ्यनेत्रतः ॥ ६४ ॥

१. ‘को’ क. पाठः, २. ‘शिखामंदी’ ख. पाठः, ३. ‘हा’ ग. पाठः.

गृहपिण्ड्यादिकं प्राग्वत् पिण्डिः षोडश सौष्ठिकाः ।

अष्टाश्रे कण्ठशिखरे स्यातां तत्राष्टनासिकाः ॥ ६५ ॥

तले तले चतुर्दिक्षु मध्यं भद्रान्वितं भवेत् ।

पञ्चमूर्तिविधानार्थं गर्भविस्तारमानतः ॥ ६६ ॥

तद्विक्षु कर्णकूटानि त्रिमुखाभानि योजयेत् ।

चतस्रस्तत्र शालाः स्युः कूटकोष्ठादि पूर्ववत् ॥ ६७ ॥

स्वव्यासार्धात् सभद्राणि कूटादीन्यस्य योजयेत् ।

तस्याष्टदिक्षु वा मध्ये नव लिङ्गानि वा न्यसेत् ॥ ६८ ॥

अव्यक्तव्यक्तलिङ्गानां सर्वतोभद्रमीरितम् ।

सर्वतोभद्रम् ।

वेदाश्रं हस्तिपृष्ठस्याप्यधिष्ठानं तदायतम् ॥ ६९ ॥

व्यासपादांशतः प्राग्वद् गृहपिण्ड्यादिकं स्मृतम् ।

कूटकोष्ठाद्यवयवं प्राग्वत् सर्वं समूहयेत् ॥ ७० ॥

वृत्तं पृष्ठे तु शिखरमग्रं द्वाश्रं समं शुभम् ।

स्थितहस्तिसमाकारं शालाकारमुखं च तत् ॥ ७१ ॥

पार्श्वयोः पृष्ठतोऽपि स्युस्तिस्त्रितस्त्रश्च नासिकाः ।

गर्भवेदांशविस्तारास्तदर्थं च विनिर्गताः ॥ ७२ ॥

ब्रह्मद्वारपताकाभिः कपोताद्यैश्च भूषयेत् ।

एकानेकतलं वैतद् ब्रह्मविष्णवीशमन्दिरम् ॥ ७३ ॥

हस्तिपृष्ठम् ।

समुज्ज्वलस्याधिष्ठानं समवेदाश्रकं स्मृतम् ।

तत्रृतीयांशतो गर्भं तत्रिभागार्धपिण्डिकम् ॥ ७४ ॥

अलिन्दं चैव हारं च तन्मानेनैव योजयेत् ।

गर्भत्रिभागविस्तारा अर्धनीप्राश्च नासिकाः ॥ ७५ ॥

चतस्रः स्युस्तदर्थेन तावत्यः क्षुद्रनासिकाः ।

वृत्तं शिखरसंस्थानं पिण्ड्यां नास्यस्तु षोडश ॥ ७६ ॥

गृहपिण्डेरधो मूलतलं कूटादिभिः पृथक् ।
 अलङ्कृत्य चतुर्दिक्षु महाकोष्ठिर्विभूषयेत् ॥ ७७ ॥
 तले तले सौष्ठिकाग्रमण्डलं मुख्यमण्डपम् ।
 अन्तमुखं हि तत् कुर्याच्छेषं पूर्ववदाचरेत् ॥ ७८ ॥

अत्र पराशरः —

“समुज्ज्वलं तत् सकलेशमन्दिरं सुवृत्तसौष्ठुग्राशिरोगलान्वितम् ।
 सभद्रशालं सकलाङ्गमण्डितं जयर्द्धिकीर्तिद्युतिदं मनोहरम् ॥”

समुज्ज्वलम् ।

श्रीच्छन्दस्याप्यधिष्ठानं समानचतुरश्रकम् ।
 अष्टाश्रैं शिखरे साष्टनासिकं स्याद् गलेऽपि च ॥ ७९ ॥
 अष्टाश्रैसौष्ठिकाग्रं च शुकनासिकयान्वितम् ।
 शेषं समुज्ज्वलस्येव कुर्यादेतच्छब्दप्रियम् ॥ ८० ॥

श्रीच्छन्दम् ।

अधिष्ठानादौशिखराद् वृत्तभद्रे तु वर्तुलम् ।
 मध्ये नालीगृहं वृत्तं तन्मध्ये च चतुर्दिशम् ॥ ८१ ॥
 कोष्ठानि समभद्राणि प्रमाणभवनं तथा ।
 समविस्तारनिर्याणं तयोर्मध्ये विभूषयेत् ॥ ८२ ॥

अत्र पराशरः — “तयोरन्तरे हस्तिपृष्ठक्षुद्रकोष्ठादिभिर्महाविन्योसेषु परितो मण्डनीयं तन्मुखैमण्डपं सभद्रं समसूत्रं बहुतुलं सर्वदेवानां प्रशस्तमेव” इति ।

वृत्तभद्रम् ।

श्रीकान्तस्याप्यधिष्ठानं समवेदाश्रकं स्मृतम् ।
 विस्तारेऽष्टनवांशे तु द्वित्र्यंशाद् गर्भमन्दिरम् ॥ ८३ ॥

१. ‘न’, २. ‘प्रं’, ३. ‘प्र’ ग, पाठः. ४. दि’ क. पाठः. ५. ‘खं’ ख. पाठः.

अर्धारिकार्धहारा वा भागार्धाः स्युश्च भागतः ।
 वेदाश्रं मर्भभवनं शिखरं चार्धनिर्गमम् ॥ ८४ ॥
 शिखरे वेदनास्यः स्युस्तावत्यश्वाल्पनासिकाः ।
 गृहपिण्ड्यां व्यष्टनास्यः कर्णकूटचतुष्टयम् ॥ ८५ ॥
 चतुरश्रावृत्तं स्यात् तदन्तः कोष्ठकानि च ।
 निर्गतैः पञ्चरैर्मध्ये चतुर्दिक्षु नियोजयेत् ॥ ८६ ॥
 क्षुद्रकोष्ठहस्तितुण्डैः सार्धपञ्चरजालकैः ।
 तोरणैरपि सोपानैरधिष्ठानपदैरपि ॥ ८७ ॥
 भूषयेद् युक्तिस्त्वेतच्छ्रीकान्तं सार्वदैवतम् ।
 श्रीकान्तम् ।

अधिष्ठाना(दिःदा)शिखरं वृत्तं स्याच्छ्रीप्रतिष्ठिते ॥ ८८ ॥
 विस्तारत्रिचतुर्भागाद् भागो गर्भगृहं भवेत् ।
 गृहपिण्ड्यलिन्दहाराश्वैकैकांशेन कल्पयेत् ॥ ८९ ॥
 गर्भवेदांशविस्ताराः सभद्रा वेदनासिकाः ।
 गृहपिण्ड्यां पोडश स्युः क्षुद्रनास्यस्तु पूर्ववत् ॥ ९० ॥
 वेदाश्रं बाद्यसंस्थानमन्तर्लिङ्गप्ररोहणम् ।
 चतुर्दिक्षवपि गर्भार्धव्यासनिर्गमकोष्ठकैः ॥ ९१ ॥
 प्रमाणभवनाङ्गानि सौषिकान्तानि योजयेत् ।
 श्रीप्रतिष्ठितकं नाम्ना विमानं विष्णुमन्दिरम् ॥ ९२ ॥

श्रीप्रतिष्ठितम् ।

चतुरश्रमधिष्ठानं शिवभद्रस्य तस्य तु ।
 विस्तारेऽष्टनवांशे तु द्वित्यंशं गर्भमन्दिरम् ॥ ९३ ॥
 गर्भ वेदाश्रकं वृत्तं शिखरं वेदनासिकम् ।
 कुर्याद् गर्भचतुर्थांशं व्यासनास्योऽवर्णनिर्गमाः ॥ ९४ ॥
 गर्भार्धव्यशभागेन गृहपिण्ड्यादयम्भयः ।
 खण्डहम्यैश्च कूटाश्रैः परिभूष्य समन्ततः ॥ ९५ ॥

प्राणषोडशकं पिण्डयां तिलकस्वस्तिकाङ्क्षितम् ।
नानाधिष्ठानपादादैरलङ्घत्य तलानि तु ॥ ९६ ॥

वेदवस्वश्रवृत्ताग्रकर्णकूटानि योजयेत् ।
द्वित्रिदण्डानि कोष्ठानि समभद्राणि योजयेत् ॥ ९७ ॥

अन्तर्लीनं हस्तिसंज्ञं सोपानमथ तस्य तु ।
प्रासादाङ्गसभोपेतं मण्डपं प्रमुखे भवेत् ॥ ९८ ॥

एकनानातलं वा स्यादूहप्रत्यूहसंयुतम् ।
खण्डहर्म्यं तथा कुर्याच्छिवभद्रमिदं स्मृतम् ॥ ९९ ॥

शिवभद्रम् ।

शिवच्छन्दस्य तु प्राग्वदधिष्ठानादिकं भवेत् ।
अभद्राण्येव कोष्ठानि मध्ये पञ्चरभद्रकैः ॥ १०० ॥

युक्तानि स्युर्बहुतलैः प्रोक्तं युक्त्या नियोजयेत् ।
शिवस्यैव शिवच्छन्दं सर्वालङ्गरसंयुतम् ॥ १०१ ॥

शिवच्छन्दम् ।

अष्टाङ्गस्याध्यधिष्ठानं शिवभद्रसमं भवेत् ।
गर्भगेहादिकं तद्वद् विशेषोऽत्र निगद्यते ॥ १०२ ॥

कपोतपञ्चरोपेतभद्राङ्गान्येव पोडश ।
मुण्डनास्यौ तथा द्वे द्वे गलादुपरि शीर्षिकम् ॥ १०३ ॥

भवेदामलकाकारं तत्राष्टौ नासयः समाः ।
गर्भवेदांशविस्तारास्तदर्धसमनिर्गमाः ॥ १०४ ॥

अल्पनास्यस्तथैवाष्टौ मध्ये स्याच्चतुरश्रकम् ।
गृहपिण्ड्यादिकं प्राग्वत् पुरः पक्षद्वयोर्ध्वगम् ॥ १०५ ॥

सोपानकर्मकोणाभ्यां हस्तितुण्डविभूषितम् ।
साष्टमङ्गलकं कुर्यान्मध्यद्वारं सतोरणम् ॥ १०६ ॥

वृद्धसोपानमप्यन्तर्लीनिमत्र नियोजयेत् ।
नानामसूरकस्तम्भवोदिकादिमस्तपथैः ॥ १०७ ॥
अष्टाश्रसौष्ठिकं कर्णे मस्तकान्यत्र यौजयेत् ।
अल्पानल्पकियोपेतं त्रितलादितलान्वितम् ॥ १०८ ॥
सर्वाङ्गालङ्घकृतं ब्लेतदष्टाङ्गं देवमन्दिरम् ।
अष्टाङ्गम् ।

चतुरश्रमधिष्ठानं व्यासवेदांशकायतम् ॥ १०९ ॥
वसुनन्दांशके द्वित्रिभागान्नालीगृहं स्मृतम् ।
तदप्यायतवृत्तं स्यात् प्राग्वदर्धारिकायतम् ॥ ११० ॥
गृहपिण्ड्यश्चतुर्दिक्षु पादभद्रकनासिकाः ।
वृत्तायतं तु शिखरं तस्मिन् गर्भार्धभागतः ॥ १११ ॥
सभद्रका महानास्यः प्राग्वद् कूटादिकं स्मृतम् ।
गृहपिण्ड्यां षोडशैव कपोते तिलनासिकाः ॥ ११२ ॥
कर्णकूटादिकैः प्राग्वद् भूषयेत् पद्मकाङ्क्षतौ ।
पद्माङ्क्षति ।

विष्णुच्छन्दस्य च प्राग्वदधिष्ठानं तदायतम् ॥ ११३ ॥
व्यासवेदांशरामांशगर्भागारं पठश्रकम् ।
पद्मवन्धमधिष्ठानमूर्धवेदाश्रसौष्ठिकम् ॥ ११४ ॥
गृहपिण्ड्यादिकं प्राग्वच्छिखरं च पठश्रकम् ।
षडेव नासयस्तसिन् कण्ठश्चापि पठश्रकः ॥ ११५ ॥
स्वविस्तारार्धनिष्कान्तं खण्डहर्म्यं च सौष्ठिकम् ।
ब्रह्मद्वारपताकाभिर्गूढं गूढक्रियान्वितम् ॥ ११६ ॥
कपोतेऽपि च नास्यः स्युः समभद्राश्च सर्वतः ।
भोगभूमियुतं दारुक्रियानिर्माणशोभितम् ॥ ११७ ॥

चतुष्कोणेषु मध्ये च पञ्चमूर्तिविधानतः ।
 चतुष्कोणे सौष्ठिकानि वृत्तायतशिरांसि च ॥ ११८ ॥
 सर्वाङ्गालङ्घकं खेतद् विष्णुच्छन्दं हि वैष्णवम् ।
 तले तले च कूटानां शिखरं वृत्तमायतम् ॥ ११९ ॥
 इष्टकादारुकमांड्यं सर्वाङ्गपरिभण्डितम् ।
 विष्णुच्छन्दम् ।

सौभद्रस्याप्यधिष्ठानं समानचतुरश्रकम् ॥ १२० ॥
 चतुर्स्यंशैकभागेन गर्भव्यासम्ततोऽपि च ।
 द्वित्रिभागैकभागैः स्युर्गृहपिण्ड्यादयः क्रमात् ॥ १२१ ॥
 शिखरं चतुरश्रं तु सभाकारं चतुर्दिशम् ।
 गर्भवेदांशविस्ताः पादभद्रकनासयः ॥ १२२ ॥
 चतस्रोऽल्पाश्च नास्योऽष्टौ र्हावः सस्वस्तिभद्रकाः ।
 कूटकोष्ठादिकं सर्वं पादार्धञ्चयंशभद्रवत् ॥ १२३ ॥
 वेदाष्टैषोडशाश्राः स्युर्वृत्ताः स्तम्भामत्तलकमात् ।
 असलं स्वण्डहस्यं च प्रोक्तालङ्कारभूषितम् ॥ १२४ ॥
 सौभद्रम् ।

कैलासच्छन्दकस्यापि चतुरश्रं मसूरकम् ।
 व्यासाष्टांशे त्रिभागेन गर्भागारं समन्ततः ॥ १२५ ॥
 शेषैः स्युर्गृहपिण्ड्याद्या वेदाश्रं गर्भमन्दिरम् ।
 अष्टाश्रं स्याद् गलादूर्ध्वं पृथक् स्वल्पाष्टनासिकम् ॥ १२६ ॥
 द्विगुणं गृहपिण्ड्यां स्यादथ कर्णाग्रसोष्ठिकम् ।
 चतुरष्टाश्रवृत्ताभं नासीयुक्तं तले तले ॥ १२७ ॥
 मध्यमण्डनमंशेन विस्तारार्धविनिष्क्रमम् ।
 श्रीबन्धार्थ्यमसुरेण त्वलङ्घकृत्य तदन्तरे ॥ १२८ ॥
 महापञ्चरकशुद्रशालागजमुखैरपि ।
 नानामसूरकस्तम्भवेदिकाजालतोरणैः ॥ १२९ ॥

१. 'श्र', २. 'स्युरथ' ग. पाठः.

प्रागवद्वैरलङ्घकृत्य स्वप्णहर्ष्य यथार्हतः ।
 पक्षादितलवृद्धया तु हीने हीने नियोजयेत् ॥ १३० ॥
 ब्रह्मद्वारपताकाभिः कूटकोष्ठादिभिस्तथा ।
 पुरस्त्तात् सान्तरालं तु प्रासादाङ्गोपमं पुनः ॥ १३१ ॥
 सन्मण्डपं नैकतलमन्तर्लीनाधिरोहणम् ।
 जातिच्छन्दविकल्पादिकमसर्वाङ्गयोजितम् ॥ १३२ ॥
 उन्नतावनतैः कूटकोष्ठैर्मध्यमभद्रकैः ।
 नानाशिस्तरसंस्थानैः कैलासगिरिस्त्रिभम् ॥ १३३ ॥
 कैलासच्छन्दमुद्दिष्टं शिवस्यैव शिवक्लरम् ।
 कैलासच्छन्दम् ।

चतुरश्रमधिष्ठानं रुद्रच्छन्दस्य पूर्ववत् ॥ १३४ ॥
 नालीगृहादिकं प्रागवत् कर्णे मध्येऽन्तरे तथा ।
 कूटकोष्ठादयो योज्या व्यासपादांशनिर्गमाः ॥ १३५ ॥
 ब्रह्मद्वारं तु भागेन विसृतं पिण्डिसंश्रितम् ।
 अलङ्कारोऽशीर्षं स्यान्नानाङ्गैरथं भूषयेत् ॥ १३६ ॥
 अधिष्ठानस्तम्भवेदीजालतोरणपूर्वकैः ।
 चतुरष्टाश्रवृत्ताः स्युः क्रमान्मूलादिभूमयः ॥ १३७ ॥
 गलं च शिखरं वृत्तं पुरः पार्श्वं च नासिकाः ।
 गर्भज्यंशैकविस्तारास्तिसः स्युरथं पश्चिमे ॥ १३८ ॥
 तन्मानार्थेन नासी द्वे तिस्तिसश्च पार्श्वयोः ।
 तिलकैरन्विताः शेषं रुद्रच्छन्दस्य योजयेत् ॥ १३९ ॥
 रुद्रच्छन्दम् ।

चतुरश्रमधिष्ठानमुक्तं ललितमद्रके ।
 तद्विस्तारेऽष्टनन्दांशे द्विव्यंशैर्गर्भमन्दिरम् ॥ १४० ॥
 गृहपिण्ड्यादयः शेषं भौगैर्वेदाश्रकाणि च ।
 अष्टाश्रमस्य शिखरमल्पानल्पाष्टनासिकम् ॥ १४१ ॥

स्वव्याससमन्तिर्यूहकोष्ठकानि चतुर्दिशम् ।
 मध्ये तेषां तृतीयांशं सृताः शालाञ्छिर्भिर्मुखैः ॥ १४२ ॥
 कर्णप्रासादविपुलव्यंशैकांशेन विस्तृतम् ।
 मध्यभद्रं तदर्धार्धनिर्गमं स्यात् तदन्तरे ॥ १४३ ॥
 सिंहपञ्चरकक्षुद्रकोष्ठादीनपि योजयेत् ।
 सकर्णसौष्ठिकामं तदष्टाश्रप्रतिमं भवेत् ॥ १४४ ॥
 तले तले स्वस्तिकाभा योज्यास्तिलकनासयः ।
 गृहपिण्ड्यादिकं प्राघवत् कूटादैर्भूषयेदपि ॥ १४५ ॥
 हस्तिसोपानमेवान्तर्लिंदं ललितभद्रकंम् ।

ललितभद्रम् ।

इथं समासान्नलिनादिकानि प्रोक्तान्यलङ्कारयुतानि तानि ।
 शम्भोर्विमानान्युचितानि मुख्यान्यम्भोजगर्भस्य हरेश्च तानि ॥

इति श्रीमद्दीशानशिवगुरुदेवपद्धतौ सिद्धान्तसारे उपरिभागे
 क्रियापादे मुख्यविमानादिलक्षणपटलोऽर्थिवशः ।

अथ एकोनत्रिंशः पटलः ।

अथ जातीतराख्यानां विमानानां निगद्यते ।
 लक्षणं मेरूपूर्वाणां तत्त्रिष्ठितिसिद्धिदम् ॥ १ ॥
 मेरुसंज्ञस्य वेदाश्रमधिष्ठानं तु वर्तुलम् ।
 गलं च शिखरे तत्र चतुर्नासीभिरन्वितम् ॥ २ ॥
 मुखनासी महत्येका गर्भधेसमनिर्गमा ।
 व्यासे त्रयोदशांशे तु पञ्चांशं गर्भमन्दिरम् ॥ ३ ॥
 गृहपिण्ड्यलिन्दहाराः पृथगेकांशतः क्रमात् ।
 कूटमेकांशतः कोष्ठं त्रिभिरंशैरथांशतः ॥ ४ ॥

नीडं शेषं हि हारांशं कूटादिसमसूत्रकम् ।
 स्वस्तिकाबन्धवन्नास्यत्रिचतुःपञ्चभूमिकम् ॥ ५ ॥
 नानधिष्ठानकस्तम्भवेदिकाजालतोरणैः ।
 वृत्तस्फुटितनीडाद्यैर्भूषयेन्मेस्मादरात् ॥ ६ ॥
 मेरुषिमानम् ।

तदेव कण्ठे शिखे चतुरश्रं तु मन्दरम् ।
 मन्दरम् ।

तदेव वस्वश्रगलशिखरं वसुनासिकम् ॥ ७ ॥
 अष्टपञ्चरकूटं च नाम्ना कैलासमिथ्यते ।
 कैलासम् ।

वेदवस्वश्रवृत्ताभग्भग्नेहं तदेव हि ॥ ८ ॥
 सभद्रनासिकं रुयातं विमानं कुम्भसंज्ञितम् ।
 कुम्भविमानम् ।

वेदाश्रगभग्नेहं तज्जयाङ्गाल्यं सभद्रकम् ॥ ९ ॥
 जयाङ्गम् ।

विशालाङ्गं तदेव स्याद् वृतं शिखरकण्ठयोः ।
 विशालाङ्गम् ।

तदेव मध्ये हेत्वांशं कोष्ठयुक्तं द्विभागतः ॥ १० ॥
 अष्टाश्रशिखरग्रीवं तथाश्रगलनासिकम् ।
 अष्टपञ्चरकूटं च द्विषष्टिलकान्वितम् ॥ ११ ॥
 सावारं वा निरावारं त्रिचतुःपञ्चभूमिकम् ।
 विमलाङ्गतिसंज्ञं हि विमानमिदमद्वृतम् ॥ १२ ॥
 विमलाङ्गति ।

१. 'मण्ठयोः' क. ख. पाठः.

तदेव कोष्ठकं सर्वं स्वविस्तारधनिर्गतम् ।
 तले तले महानास्यौ पक्षयोरर्धकोष्ठवत् ॥ १३ ॥
 हंसच्छन्दमिदं प्रोक्तं विमानमतिसुन्दरम् ।
 हंसच्छन्दम् ।

एतदेव हि वेदाश्रकणठं वेदाश्रमस्तकम् ॥ १४ ॥
 शेषं प्रागुक्तवत् सर्वं वृषच्छन्दमिदं स्मृतम् ।
 वृषच्छन्दम् ।

तदेव गरुडच्छन्दं विमानमथ कथ्यते ॥ १५ ॥
 मुखे भद्राङ्गनासं तु पक्षयोरर्धकोष्ठवत् ।
 पार्श्वयोर्द्विद्विनासं च सवृत्तस्फुटिं गलम् ॥ १६ ॥
 शेषं मेरुसमाकारं गरुडच्छन्दमेव तत् ।
 गरुडच्छन्दम् ।

तदेवाष्टाश्रकणठं चेदष्टाश्राशीखरं पुनः ॥ १७ ॥
 पद्मसङ्काशशीर्षं च पद्माङ्गं ब्रह्मन्दिसम् ।
 पद्माङ्गम् ।

तदेव अयासनिष्क्रान्तं मध्यकोष्ठं चतुर्दिशम् ॥ १८ ॥
 पद्मकुट्टमलशीर्षं तु पद्मभद्रमिदं स्मृतम् ।
 पद्मभद्रम् ।

तदेव कण्ठे शिखरे वृत्तं चेत् पृथुनासिकम् ॥ १९ ॥
 मुखे मुखे द्विपक्षे तु तिस्रो नास्यः समानिकाः ।
 तलं प्रति सभद्राङ्गं सर्वत्र तिलकैर्युतम् ॥ २० ॥
 सद्वारं वापि चाद्वारं योगकैलासकान्तकम् ।
 कैलासकान्तकम् ।

एकादशकरव्यासं सप्ताष्टनवभागवत् ॥ २१ ॥

त्रिचतुष्पञ्चभागेन नालीगेहं समन्ततः ।

शेषं हारावलीकूटकोष्ठायैर्भूषयेदपि ॥ २२ ॥

सभद्रं शिखरं वृत्तं चतुर्नासं द्विभूमिकम् ।

चतुष्कूटं चतुश्शालं समन्तात् तिलकैर्युतम् ॥ २३ ॥

सुवृत्तकर्णकूटाप्रं विमानं रुद्रकान्तकम् ।

रुद्रकान्तम् ।

तदेव भद्रकोष्ठाङ्गं योगभद्रं प्रचक्षते ॥ २४ ॥

योगभद्रम् ।

तदेव वेदाश्रितःसौष्ठिकाग्रमलङ्कृतम् ।

शिखरेऽष्टाल्पनासं च भोगिच्छन्दाद्वयं भवेत् ॥ २५ ॥

भोगिच्छन्दम् ।

तदेव कण्ठे शिखरे षडश्रं चेत् सुदर्शनम् ।

सुदर्शनस्य विष्णोर्वा भवनं तत् प्रचक्षते ॥ २६ ॥

सुदर्शनम् ।

तदेव स्कन्दकान्तं स्यात् षण्णासीभिरलङ्कृतम् ।

यथोचिताङ्गसम्पन्नं विमानं षण्मुखप्रियम् ॥ २७ ॥

स्कन्दकान्तम् ।

तदेवाखिलमष्टाश्रं कर्णकूटशिरोगलम् ।

सभद्राङ्गं चतुर्नासं विन्ध्यच्छन्दं द्विभूमिकम् ॥ २८ ॥

विन्ध्यच्छन्दम् ।

नवसप्तकरव्यासं सप्तष्टद्भागयान्वितम् ।

चतुष्कूटचतुश्शालायुक्तं वृत्तशिरोगलम् ॥ २९ ॥

अल्पानल्पचतुर्नासमष्टपञ्चरतोरणम् ।

समध्यभद्रतिलकैर्मसूरस्तम्भकैर्युतम् ॥ ३० ॥

सोपरीठमधिष्ठानं नानावयवसुन्दरम् ।
विमानं मेरुकूटारुद्यं कूटाद्यज्ञेश मणिडतम् ॥ ३१ ॥
मेरुकूटम् ।

मध्यभद्रं विना तत्र कोष्ठकं ककरं भवेत् ।
शेषं पूर्ववदाभूष्य चित्रकूटं हरिप्रियम् ॥ ३२ ॥
चित्रकूटम् ।

तदेव सौष्ठिकैर्युक्तमष्टाभिः साष्टनासिकम् ।
श्रीमण्डनं विमानं स्याच्छ्रीकरं सार्वदैवतम् ॥ ३३ ॥
श्रीमण्डनम् ।

तदेव खलु सौमुख्यमष्टकूटाष्टशालकम् ।
सौमुख्यम् ।

तदेव चतुरश्रामशिखरं जयमङ्गलम् ॥ ३४ ॥
जयमङ्गलम् ।

तदेवाष्टाश्रामशिखरं नीलपर्वतसंज्ञितम् ।
नीलपर्वतम् ।

तदेव कूटशालाभिर्विहीनः सोऽष्टपञ्चरः ॥ ३५ ॥
यथेष्टशिखरच्छन्दः प्रासादो निषधः स्मृतः ।
निषधः ।

वेदाश्रदीर्घाधिष्ठानं शालाकारशिरोन्वितम् ॥ ३६ ॥
कूटकोष्ठकनीप्रादैः सर्वाङ्गेषु मणिडतम् ।
नानाधित्रानपादार्ढं विमानं मङ्गलाहृतम् ॥ ३७ ॥
श्रीश्रीधरधरादुर्गागौरीमातृगणप्रियम् ।
मङ्गलम् ।

त्रायणविमानाधिकारः] उत्तरार्थं पुकोनश्चित्तः पटलः ।

२४३

चतुरश्रमधिष्ठानं समद्रं वृत्तशीर्षकम् ॥ ३८ ॥
एकभौमं चतुर्नासं विजयास्त्वं हरिप्रियम् ।
विजयम् ।

—
तदेव सौष्ठिकोपेतमष्टाश्रगलशीर्षकम् ॥ ३९ ॥
युक्तं ललितकान्तास्त्वं सर्वाङ्गैः सार्वदैवतम् ।
ललितकान्तम् ।

—
तदेव वृत्तशिखरं श्रीकरं श्रीधरप्रियम् ॥ ४० ॥
श्रीकरम् ।

—
तदेव चतुरश्रामशिखरं साष्टपञ्चरम् ।
कर्णकूटविहीनं तु श्रीविशालं शिवप्रियम् ॥ ४१ ॥
श्रीविशालम् ।

—
इथं द्वात्रिंशदुक्तानि सामान्यानि विशेषतः ।
जातीतराणि सर्वेषां विमानानि दिवौकसाम् ॥ ४२ ॥

अत्र पराशरः —

“पर्मिरवाप्यलङ्कारैः स्यात् कनिष्ठाल्पकेष्वपि ।
नामान्यपि च तान्याहुस्तत्तमण्डनभेदतः ॥”
इति । तानि च क्षुद्राल्पविमानानि परतः कथ्यन्ते ।
जातीतरविमानालङ्काराधिकारः ।

—
अथ जातिविमानानामलङ्कारो निगद्यते ।
सोमच्छन्दस्य वेदाश्रमधिष्ठानमथास्य तु ॥ ४३ ॥
रामांशाद् गर्भगेहं स्याद् गर्भार्धाद् गृहपिण्डिका ।
पिण्ड्या सहैवाम्बुतलं परितः शेषतोऽपि च ॥ ४४ ॥

खण्डहर्ष्ये भवेच्छूडहर्ष्ये चापि समन्ततः ।
 वृद्धसोपानमेवान्तर्लीनमङ्गानि पूर्ववत् ॥ ४५ ॥
 प्रयोज्यानि सभाकारं शिखरं तत्र नास्यः ।
 द्विपञ्चाशत् समान्येवं (१) पुरस्तान्मण्डपान्वितम् ॥ ४६ ॥
 एकनेकतलं द्येतत् सोमच्छन्दन्दं द्विजोचितम् ।
 सोमच्छन्दम् ।

चतुरश्रायतं तु स्यान्नागच्छन्दमसूरकम् ॥ ४७ ॥
 तत्रिवेदांशतोऽशेन गर्भव्यासस्ततोपि च ।
 तृतीयांशेन परितो गृहपिण्ड प्रकल्पयेत् ॥ ४८ ॥
 प्रासादखण्डहर्ष्यान्तं मण्डपं स्थाच्च तादशम् ।
 सोपानं खण्डहर्ष्याधीच्छखरं वृत्तमायतम् ॥ ४९ ॥
 सभाकारं तु तस्याभे गर्भाधीत् पृथुनासिका ।
 तदर्धात् परितो नास्यः सर्वा नागोपमाः समाः ॥ ५० ॥
 वृत्तस्फुटं पुरोनास्यां मूलभूमौ तथोपरि ।
 वसुवेदाश्रकाः स्तम्भाः शेषं पूर्ववदाचरेत् ॥ ५१ ॥
 नागच्छन्दम् ।

अधिष्ठानादिकं प्राग्वत् कुड्यावर्तस्य योजयेत् ।
 ब्रह्मद्वारपताकाभ्यां शेषमाभूष्य यत्रतः ॥ ५२ ॥
 अन्तर्लीनं हस्तिसंज्ञं सोपानं शिखरं तथा ।
 शालाकारं भवेत् तत्र नास्यः सङ्कृतिसङ्ख्यया ॥ ५३ ॥
 मुखे मुखे महानास्यः पार्श्वे तिलकनासिकाः ।
 प्रयोज्यास्तदिदं प्रोक्तं कुड्यावर्तं द्विजोचितम् ॥ ५४ ॥
 कुड्यावर्तम् ।

द्विकूटस्याप्यधिष्ठानं गर्भागारं च पूर्ववत् ।
 शेषं जलस्थलं खण्डहर्ष्यकूटादिभूषितम् ॥ ५५ ॥

विमानस्य पुरस्तात् तु गर्भमानेन मण्डपम् ।
 पार्श्वयोश्च सभारूपा वेदशालास्तु मध्यतः ॥ ५६ ॥
 नासी स्याच्छिखरोपेता पिण्डां नास्यस्तु षोडश ।
 सभाशालाभिश्वरं चतस्रस्तत्र नासिकाः ॥ ५७ ॥
 पादबन्धमधिष्ठानं स्तम्भाः सर्वे विकल्पकाः ।
 ऊहप्रत्यूहसंयुक्तं हस्तिसोपानसंयुतम् ॥ ५८ ॥
 जालकादैः समाख्यं विमानं स्याद् द्विकूटकम् ।
 द्विकूटकम् ।

श्रीवर्धनस्य च प्राघदधिष्ठानादिकं समम् ॥ ५९ ॥
 शिखरं स्यात् सभाकारमायतं तस्य चाप्रतः ।
 पृष्ठे च नासिकैका स्याद् द्वे द्वे स्यातां च पार्श्वयोः ॥ ६० ॥
 वेदिकापञ्चराद्यैश्च यथायुक्त्या विभूषयेत् ।
 श्रीवर्धनम् ।

वृत्तायतमधिष्ठानमुक्तं पद्मगृहस्य तु ॥ ६१ ॥
 तद्व्यासे वसुनन्दांशे द्वित्यंशैर्गर्भमन्दिरम् ।
 शेषं प्रागिव योज्यं स्यान्नासिकाः षोडशैव तु ॥ ६२ ॥
 वृत्तायतं च शिखरं चतस्रस्तत्र नासिकाः ।
 अल्पाश्च नासयोऽत्रादौ चतस्रस्तिलकान्विताः ॥ ६३ ॥
 पद्मगृहम् ।

प्रेक्षागृहमुखस्यापि स्यादधिष्ठानमायतम् ।
 चतुरश्रस्य विस्तारादर्धं गर्भगृहं भवेत् ॥ ६४ ॥
 गर्भव्यासेन तत्पार्श्वमण्डपानां चतुष्टयम् ।
 शिखरं कोष्ठकाकारं तत्रै नास्यः षडेव हि ॥ ६५ ॥
 कपोते चार्कसंख्यास्ताः शेषं प्राग्वन्नियोजयेत् ।
 अलङ्कारश्च कर्तव्यो वेदीजालमरुत्पथैः ॥ ६६ ॥
 प्रेक्षागृहम् ।

कतुवर्धनकस्यापि स्वव्यासार्धायताश्रकम् ।
 अधिष्ठानं तु तद्व्यासत्रिभागाद् गर्भमन्दिरम् ॥ ६७ ॥
 समन्ताद् गर्भरामांशभागादर्धारिका भवेत् ।
 शेषमस्तलचूडीकहर्म्ये कुट्टिमसंयुतम् ॥ ६८ ॥
 मुखेमुखे विमानस्य मण्डपं गर्भसम्मितम् ।
 प्रासादवत् स्थलं बाह्ये चूडहर्म्यान्वितं तु तत् ॥ ६९ ॥
 कर्णकूटानि चत्वारि शिखरं कोष्ठकं महत् ।
 चतस्रस्तत्रार्धसभा गर्भकूटानि वै मुखे ॥ ७० ॥
 पुरः पृष्ठे सभा मत्तवारणं मण्डपो भवेत् ।
 चतस्रोऽङ्गसभाः कार्याः शेषाण्यज्ञानि पूर्ववत् ॥ ७१ ॥
 विवृतस्तम्भकैर्बाह्ये जालं स्यात् परितोऽपि च ।
 अन्तर्लीनं हि सोपान(मुःयु)कं स्यात् कतुवर्धनम् ॥ ७२ ॥

कतुवर्धनम् ॥

वृत्तं वृत्तगृहस्य स्यादधिष्ठानं तदायतम् ।
 तादृशं शिखरं तत्र चतस्रः पृथुनासिकाः ॥ ७३ ॥
 अस्पास्तावत्य एवास्य गृहपिण्ड्यादि पूर्ववत् ।
 पृष्ठे गर्भप्रमाणं तर्दधभद्रं तु पिण्डिके ॥ ७४ ॥
 त्रिरष्टौ नासिका योज्या मुखे मणिगृहो (?) भवेत् ।

वृत्तगृहम् ।

आयताश्रमधिष्ठानं भानुकान्तस्य तस्य तु ॥ ७५ ॥
 व्यासार्धाद् गर्भगेहं स्याच्छेषेण गृहपिण्डिका ।
 अस्तलं सण्डहर्म्यं च शिखरं द्वादशाश्रकम् ॥ ७६ ॥
 नासयो द्वादशैवासिन् गृहपिण्ड्यामथो सभाः ।
 षोडश स्युश्च तन्मध्ये महाकोष्ठचतुष्टयम् ॥ ७७ ॥

वृद्धसोपानमेवान्तर्लीनं स्याद् भानुकान्तके ।
भानुकान्तम् ।

अत्यन्तकान्ताधिष्ठानं चतुरश्रं हि तस्य तु ॥ ७८ ॥

तृतीयांशाद् गर्भगृहं शिखरार्धं सभाकृति ।

अर्धार्धसलहारश्चाप्यंशाभ्यां कर्णकेष्वथ ॥ ७९ ॥

गर्भतुल्या वेदसभा महाकोष्ठानि चान्तरे ।

कपोते परितश्चापि द्वचष्टौ तिलकनासिकाः ॥ ८० ॥

यथार्हं भूषयेच्छेषमेतदत्यन्तकान्तकम् ।

अत्यन्तकान्तम् ।

मसूरं चन्द्रकान्तस्याप्यायतं मण्डलाकृति ॥ ८१ ॥

व्यासार्धाद् गर्भगेहं स्याच्छेषं पिण्ड्यादिकं भवेत् ।

दीर्घवृत्तं च शिखरं तत्राष्टौ पृथुनासिकाः ॥ ८२ ॥

अत्यन्तास्यश्च तावत्यः शेषं प्रागेव भूषयेत् ।

चन्द्रकान्तम् ।

ब्राह्मणविमानाधिकारः ॥

चतुःस्फुटस्याधिष्ठानं प्राग्वद् दीर्घायतं भवेत् ॥ ८३ ॥

व्यासपादाद् गर्भगृहं गर्भार्धं गृहपिण्डका ।

शिष्टनासलकं चूडाखण्डहर्म्ये च कश्ययेत् ॥ ८४ ॥

शिखरं कोष्ठकाकारं गर्भार्धान्मध्यनासिका ।

पार्श्वे द्वे द्वे महानास्यौ कूटकोष्ठादि पूर्ववत् ॥ ८५ ॥

तलेतले तु स्तम्भेषु वेदिकाजालकादिकम् ।

पुरस्तान्मण्डपं तु ल्यमन्तःस्तम्भं तु तद्वाहिः ॥ ८६ ॥

लाङ्गलाकृति कुञ्जं तु यथाशोभं विभूषयेत् ।

त्रितलादियुतं नैकतलमेतच्चतुःस्फुटम् ॥ ८७ ॥

चतुःस्फुटम् ।

मन्त्रपूतस्य वेदाश्रमायतं स्यान्मसूरकम् ।
 विस्तारार्थेन गर्भस्त्रियं शेषात् पिण्डी जलस्थले ॥ ८८ ॥
 हारावली च स्यात् तस्य शिखरं तु सभाकृति ।
 अन्तःस्तम्भं बहिः कुञ्जे नानाजालकशोभितम् ॥ ८९ ॥
 कूटकोष्ठादिकैर्दिक्षु विदिक्षु च विभूषयेत् ।
 द्यैषनास्यस्तु शिखरे कपोते लम्बनासिकाः ॥ ९० ॥
 चतुर्विंशतिसंख्याः स्युद्धाराण्यपि चतुर्दिशम् ।
 पुरस्तान्मण्डपं गर्भसमं बाह्ये च कुञ्जकम् ॥ ९१ ॥
 अलिन्दं खण्डहर्म्यं च कर्णे गर्भमिताः सभाः ।
 तदन्तरे महाकोष्ठैः कूटादैश्च विभूषयेत् ॥ ९२ ॥

मन्त्रपूतम् ।

आवन्त्यस्याप्यधिष्ठानं स्वव्यासार्धायताम्बकम् ।
 अष्टांशाशौ गर्भगृहं भागैः पिण्ड्यादिकं त्रयम् ॥ ९३ ॥
 पिण्ड्याश्वापि चतुर्कर्णे लाङ्गलाकारभित्ति कम् ।
 तदन्तरे च पूर्वाश्रस्तम्भाद्यं शिखरं तु तत् ॥ ९४ ॥
 सभाकारं चतुर्नासं मुखे भद्रसभान्विते ।
 पक्षयोररूपनास्यः स्युरन्तरे पृथुनासिकाः ॥ ९५ ॥
 वल्लीमण्डलसोपानमन्तर्लीनं प्रयोजयेत् ।
 गुद्यागुद्याक्रियाकुञ्जस्तम्भयुक्तं तु नैकधा ॥ ९६ ॥
 पादैश्च वेदीजालादैर्भूपयेद् बहुभूमिकम् ।

आवन्त्यम् ।

माहिषस्यायताश्रं स्यादधिष्ठानं तु तच्तौत् ॥ ९७ ॥
 तृतीयांशाद् गर्भगृहं शेषात् पिण्ड्यादिकं त्रयम् ।
 तत्पुरस्ताच्च पृष्ठे च मध्यरङ्गे तु मण्डपे ॥ ९८ ॥

स्यातां च परितः खण्डहर्म्यं सत्कृटजालकम् ।
 मूलमण्डपकण्ठाभ्यां हस्तिसोपानमन्तरे ॥ ९९ ॥
 पुरः स्वस्तिकवद् वंशसभाकारमथापे ।
 नवनासं तु शिखरे शालावन्महिषानम् ॥ १०० ॥
 वेदीजालदिभिः शेषं प्राग्वदाभूष्य माहिषम् ।
 माहिषम् ।

तन्त्रीकान्तमसूरं च चतुरश्रायतं भवेत् ॥ १०१ ॥
 तद्यासर्थं गर्भगृहं शेषं स्याद् गृहपिण्डिका ।
 अप्तलं खण्डहर्म्यं च शिखरं कोष्ठमेव हि ॥ १०२ ॥
 सभामुखं पुरस्तात् स्यान्महानासी च पृष्ठतः ।
 तत्र षोडश नास्यः स्युरष्टौ तिलकनासिकाः ॥ १०३ ॥
 महाद्वारे क्रमात् सिद्धपञ्चराणि दशैव तु ।
 कपोताधो वेदकर्णलाङ्गलास्त्रयसमोद्दमम् ॥ १०४ ॥
 मध्यं सभामुखेष्वतमहानासीचतुष्टयम् ।
 प्रमाणगेहविपुलनिर्गतं स्याद् यथाहचि ॥ १०५ ॥
 कूटार्द्यमूषितं स्वाङ्गेस्तन्त्रीकान्तं प्रचक्षते ।
 तन्त्रीकान्तम् ।

आयताश्रमधिष्ठानं विजयाङ्गस्य तस्य तु ॥ १०६ ॥
 न्यासत्रिभागाद् गर्भास्त्रयं शेषं पिण्ड्यपत्तलादिकम् ।
 अष्टनासं तु शिखरं भवेत् ककरकोष्ठकम् ॥ १०७ ॥
 कपोते तिलनास्यः स्युश्रुतुर्विशतिसंस्त्रया ।
 सोपानगन्तर्लीनं स्याद् भूमौ भूमौ च मण्डपम् ॥ १०८ ॥
 गर्भप्रमाणं तद्वाद्ये खण्डहर्म्यवली भवेत् ।
 युक्त्याङ्गैः शेषमाभूष्य विजयाङ्गमिति स्मृतम् ॥ १०९ ॥
 विजयाङ्गम् ।

१. 'भङ्गम्' ग. पाठः. २. 'ध्या' क. ख. पाठः. ३. 'ण्ड', ४. 'क्षा' क. पाठः.

विशालभद्राधिष्ठानं प्राग्वद् व्यासे दशांशके ।
 द्विभागो गर्भविस्तारः शेषेण गृहपिण्डकाम् ॥ ११० ॥
 ब्रह्मद्वारं चूडहर्म्यं स्वण्डहर्म्यं च कल्पयेत् ।
 पुरस्ताद् गर्भदीर्घं तु वेदाश्रं मण्डपं भवेत् ॥ १११ ॥
 अभितोऽर्थेन कुञ्जं चाप्यसलं खण्डहर्म्यकम् ।
 चूडीकर्णप्रासादः शृङ्गं ककरकोष्ठकम् ॥ ११२ ॥
 कपोतशाला पिण्डः स्यादथ पिण्ड्यास्तु निर्गतम् ।
 समर्पितसभास्त्रपं मध्यमं मण्डनं भवेत् ॥ ११३ ॥
 गर्भव्यासं तदध्यर्थद्विगुणायाममानतः ।
 हारापञ्चरपूर्वाङ्गेनिष्कान्तस्य सभाकृतिः ॥ ११४ ॥
 प्रासादमण्डपाम्रे च पृष्ठे तत्पार्श्वपत्रयुक् ।
 शिखरं चाष्टनासं स्यात् तिलकान्यथ षोडश ॥ ११५ ॥
 मण्डपोपरि रङ्गं स्यादेकानेकतलान्वितम् ।

विशालभद्रम् ।

अधिष्ठानं तु वेदाश्रं चतुरशाधिकायतम् ॥ ११६ ॥
 गणिकादिविशालस्य शेषमर्धारिकासले ।
 स्वण्डहर्म्यं च भवति कर्णप्रासादमध्यमे ॥ ११७ ॥
 प्राग्वन्मण्डननिर्यूहकर्णमध्ये तथान्तरे ।
 स्तम्भाः स्युर्गृहपिण्ड्याश्रं पुरस्तान्मण्डपं भवेत् ॥ ११८ ॥
 नार्लागृहायामसमं मध्ये रङ्गं च तस्य तु ।
 शेषं हर्म्यस्थलं बाह्ये कुट्टिमं जालकान्वितम् ॥ ११९ ॥
 पिण्डः कपोतजाला स्यात् तस्यां षोडश नासिकाः ।
 शिखरं कोष्ठकं तु स्यात् पुरे ककरभद्रकम् ॥ १२० ॥

तत्राष्टौ नासयः पार्श्वे (सुःस)भद्रं वा विभद्रकम् ।
एकाद्यभीष्टतलकं राजस्त्रीणां निकेतनम् ॥ १२१ ॥
गणिकाविशालम् ।

कर्णभद्रस्य च प्राग्वदधिष्ठानादिकं भवेत् ।
शिखरं च सभाकारं सच्चतुर्मुखनासिकम् ॥ १२२ ॥
अन्तर्लीनर्कनासाः स्युर्गृहपिण्ड्यप्तलान्तरे ।
स्तम्भान्तर्लीनसोपानाः कपोतेनैकनासिकम् ॥ १२३ ॥
कर्णप्रासादकाश्चूडहर्म्ये गर्भसमायताः ।
कपोतपञ्चरैर्लम्बनासिकैः ॥ १२४ ॥
गृदागृदक्रियास्तम्भभित्तिद्वारैश्च तोरणैः ।
चतुष्कोणे भद्रयुक्तं दिक्षु भद्रसभान्वितम् ॥ १२५ ॥
स्वस्तिभद्रकज्ञालाद्यैर्भूषितं कर्णभद्रकम् ।
कर्णभद्रकम् ।

कर्णशालस्य च प्राग्वदधिष्ठानादिकं स्मृतम् ॥ १२६ ॥
चतुष्कर्णे भद्रशाला मध्यानिर्यूहकाः सभाः ।
भारान्तरप्रयोगं च यथाविधि निवेशयेत् ॥ १२७ ॥
गृहपिण्ड्या समाश्लिष्टमन्तर्लीनमलिन्दकम् ।
पिण्डः कपोतशाला स्यात् कण लाङ्गलभित्तिकम् ॥ १२८ ॥
अन्तरे स्थापयेत् स्तम्भं तद्वित्तावष्टनासिकाः ।
ऊर्ध्वभूकण्ठशिखरं सभाकारं प्रयोजयेत् ॥ १२९ ॥
ककरीभद्रवक्राङ्गं युग्मद्वारं यथासुचि ।
त्रिभौमं सप्तभौमं वा आवृताल्पार्कनासिकम् ॥ १३० ॥
वेदीजालादिभिश्चापि यथेष्टावयवैर्युतम् ।
कणशालम् ।

पद्मासनस्याधिष्ठानमायतं चतुरश्रकम् ॥ १३१ ॥
 पञ्चमांशाद् गर्भगृहं गर्भधार्द् गृहपिण्डिकाः ।
 शेषेणासलचूडीकखण्डहम्र्याणि गर्भवत् ॥ १३२ ॥
 संक्षिप्तमध्यवासेन दिक्षु कर्णप्रमाणतः ।
 प्रासादास्तत्र चत्वारः पृथङ्गण्डपसंयुताः ॥ १३३ ॥
 विविधस्तम्भवद् रङ्गं तद्वाहिः कुञ्ज्यकं भवेत् ।
 जालवेदीद्वारयुतं खण्डहम्र्याणि बाह्यतः ॥ १३४ ॥
 समांशनिष्कमाल्यानि चतुष्कर्णेषु वै पृथक् ।
 कूटानि स्युश्च तन्मध्ये कोष्ठकानि च योजयेत् ॥ १३५ ॥
 मध्यावासावृतचतुष्कर्णलाङ्गलकुञ्ज्यकम् ।
 अन्तःपूर्वाश्रकस्तम्भमन्तर्लीनमलिन्दकम् ॥ १३६ ॥
 सभाभाशिखरे वेदमहानासाः स्युरल्पकाः ।
 द्वादशैव बाहिष्कर्णान्मुखशालाः समन्ततः ॥ १३७ ॥
 यथार्हावयवैर्युक्तमेतत् पद्मवसन्तकम् ।
 पद्मवसन्तकम् ।

व्यासत्रिभागदीर्घाश्रमिन्द्रकान्तस्य कुट्टिमम् ॥ १३८ ॥
 तद्रामांशाद् गर्भगृहं गृहपिण्ड्यादि शेषतः ।
 वेदभद्रसभा दिक्षु चतुष्कर्णेषु नासिकाः ॥ १३९ ॥
 कपोतशालानिर्यूहमुखनास्यो भवन्ति च ।
 गृहपिण्ड्यां षोडशैव शिखरं च सभाकृति ॥ १४० ॥
 तत्कर्णहलभित्तेः स्यात् स्तम्भनिर्यूहमन्तरे ।
 मुखशोभाल्पनास्योऽष्टौ प्राग्वच्छेषं विभूषयेत् ॥ १४१ ॥
 इन्द्रकान्तम् ।

दीर्घाश्रं योगकान्तस्याप्यधिष्ठानमथोपरि ।
 परिवृत्तायतं व्यासादष्टांशाद् गर्भमन्दिरम् ॥ १४२ ॥

अर्धेनार्धारिका हारा खण्डहर्म्यावली भवेत् ।
 शिखरं दीर्घवृत्तं स्यात् पुरस्ताचासिकाद्वयम् ॥ १४३ ॥
 तदर्थात् पृष्ठतस्वेका परितश्चाल्पनासिकाः ।
 चतुःसप्ततिसङ्घचाः स्युः सोपानं पृष्ठरोहि च ॥ १४४ ॥
 अन्तर्लीनं भवेदेतद् योगकान्तं नृपोचितम् ।
 योगकान्तम् ।

स्यात् सर्वललितस्यापि दीर्घात्रिं हि मसूरकम् ॥ १४५ ॥
 व्यासज्यंशाद् गर्भगृहं तदर्थाद् गृहपिण्डिका ।
 कपोतशालाः कर्णेषु कुर्याद् भद्रसभाः पुनः ॥ १४६ ॥
 तदन्तरे च शालाः स्युरन्तर्लीनं यथेष्टतः ।
 सरङ्गे मण्डपे स्यातां पुरस्ताचास्य पृष्ठतः ॥ १४७ ॥
 शिखरं च सभाकारं समद्रं वेदनासिकम् ।
 शेषैरङ्गैरनल्पैश्चाप्यन्तरपि च भूपयेत् ॥ १४८ ॥

सर्वललितम् ।

प्रत्यन्तकान्ताधिष्ठानं समानचतुरथकम् ।
 मध्ये वेदांशनः स्तम्भैरावृतं स्यात् तदर्थतः ॥ १४९ ॥
 गृहपिण्डभेत् तस्य कर्णेषु हलकुञ्जकम् ।
 असलं खण्डहर्म्यं च भागाभ्यां कर्णकोटिषु ॥ १५० ॥
 सभाः स्युर्मध्यंतस्तासां भद्रशालचतुष्टयम् ।
 स्यात् पञ्चरात्र्यैर्जालायैर्हारामन्त्रेषु भूपयेत् ॥ १५१ ॥
 वस्तुमध्यं सभाकारं मुखशालान्वितं भवेत् ।
 शिखरे क्षुद्रनास्योऽष्टौ भद्रकूटैश्च भूपयेत् ॥ १५२ ॥

प्रत्यन्तकान्तम् ।

अधिष्ठानं विशालस्य दीर्घात्रिं तस्य विस्तृतेः ।
 त्रिभागाद् गर्भगृहं स्याच्छेषणाम्बुतलं भवेत् ॥ १५३ ॥

चूडिकाखण्डहर्मे च शिखरं कोष्ठकाङ्क्षति ।
 पुरे पुरे च षण्ठेन नास्यौ तत्र नियोजयेत् ॥ १५४ ॥
 गृहपिण्डां द्विरष्टौ स्युः कर्णेष्वपि च मध्यतः ।
 विशालसमभद्रैश्च कूटादैरपि भूषयेत् ॥ १५५ ॥
 विशालम् ।

भवेदुत्पलपत्रस्य दीर्घांश्च तु मसूरकम् ।
 नालीगृहं तृतीयांशाच्छेषांशाद् गृहपिण्डिका ॥ १५६ ॥
 कपोतशालासद्वशी स्यात् तद्वायेऽसलादिकम् ।
 शिखरं च सभाकारं तत्र नासीत्रयं भवेत् ॥ १५७ ॥
 कपोते परितोऽल्पाः स्युरष्टात्रिंशत् तु नासयः ।
 वेदिकाजालसोपानतोरणादैश्च भूषयेत् ॥ १५८ ॥
 उत्पलपत्रम् ।

अधिष्ठानं महाराजच्छन्दस्याप्यायताश्रकम् ।
 नालीगृहं व्यासपादाच्छेषं पिण्ड्यसलादिकम् ॥ १५९ ॥
 कोष्ठकं शिखरं गर्भसमव्यासार्धनिर्गतम् ।
 शालामुखस्य संस्थानं पुरस्तादपि पृष्ठतः ॥ १६० ॥
 गृहपिण्डां चार्धहारे चतस्रः स्वल्पनासिकाः ।
 चतुर्दिशं महाशाला गर्भमोनास्तु कर्णगाः ॥ १६१ ॥
 सभाः स्युर्भागनिष्कान्ताश्रान्तलीनाधिरोहणम् ।
 निर्यूहार्धेन तत्रापि सोन्नतानतकोष्ठकैः ॥ १६२ ॥
 पञ्चराणि तथा कुर्यान्नासयः स्वस्तिकोपमाः ।
 हस्त्यादिकानि चत्वारि सोपानानि प्रदक्षिणम् ॥ १६३ ॥
 श्रीखण्डचित्रखण्डाख्यौ स्तम्भौ स्थातामधस्तले ।
 पद्मासनपिण्डपादस्तम्भाश्चोपरिभूमिषु ॥ १६४ ॥
 नन्द्यावर्तं गजाक्षं च गवाक्षं च मरुत्पथम् ।
 तले तले प्रयुक्तियादुत्तरं त्रिविधं तथा ॥ १६५ ॥

१. ‘षणैः’ ग. पाठः.

प्रतयस्त्रिविधास्तद्वत् तोरणानि च वेदिकाः ।
सर्वकायानुकायाद्यं सर्वाङ्गैरपि मणितम् ॥ १६६ ॥
महाराजाह्यच्छन्दमायासशक्वर्तिनाम् ।
महाराजच्छन्दम् ।

मालीगृहस्याधिष्ठानं चतुरश्रायतं स्मृतम् ॥ १६७ ॥
स्याद् वेदांशाद् गर्भगृहं गर्भार्धाद् गृहपिण्डिका ।
जलस्थलं चूडहर्म्यं खण्डहर्म्यं च शेषतः ॥ १६८ ॥
शिखरं स्याद् दीर्घसभा पुरस्तानासिकाद्यम् ।
पश्चादेका गेहपिण्डां द्यष्टौ नास्यो यथार्हतः ॥ १६९ ॥
निष्कमोपेतकूटाद्यैरुपेतं नैकभूमिकम् ।
मालीगृहम् ।

नन्दीविशालाधिष्ठानं व्यंशोद्रिक्तायताश्रकम् ॥ १७० ॥
गर्भार्ह्यं व्यासरामांशाच्छेषेणार्धारिकासलम् ।
चूडीकखण्डहर्म्यं च कूटकोष्ठादिभिर्युतम् ॥ १७१ ॥
खण्डहर्म्योभ्रतो गर्भात् कर्णप्रासादकः समः ।
पार्श्वयोर्हस्तितुण्डे च स्यातां तद्गृहपिण्डिके ॥ १७२ ॥
शिखरे चापि नास्योऽष्टौ विंशतिश्च भवन्ति हि ।
शिखरं कोष्ठकं सर्वं कूटाद्यज्ञैश्च भूषयेत् ॥ १७३ ॥
नन्दीविशालम् ।

पृथिवीजयसंज्ञस्य वेदाश्रायतकुट्टिमम् ।
गर्भगृहं च वेदांशाद् गृहपिण्डस्तदर्थतः ॥ १७४ ॥
शिखरं कोष्ठकं मध्ये रङ्गं स्याद् गर्भमानतः ।
मुखे मुखे मण्डपं स्याच्छेषं हर्म्यास्तलादिकम् ॥ १७५ ॥
गृहपिण्डीसमोदूर्णे कोष्ठे पूर्वापरस्थिते ।
पार्श्वयोश्च तथा मूर्धि नासिकास्तिलकान्विताः ॥ १७६ ॥

ऊहप्रत्यूहसहितं नैकभौममिदं स्मृतम् ।
पृथिवीजयम् ।

सर्वाङ्गसुन्दरस्यापि दीर्घीश्रं स्यान्मसूरकम् ॥ १७७ ॥
नालीगृहं खरामांशात् तदर्धाद् गृहपिण्डिका ।
शेषं जलस्थलं चूडाखण्डहर्भ्योवली तथा ॥ १७८ ॥
कर्णप्रमाणप्रासादाश्चत्वारः स्युस्तदन्तरे ।
तद्यासद्विगुणायामवेदकोष्ठानि योजयेत् ॥ १७९ ॥
आयताश्रे तु शिखरे महानास्यः पदेव हि ।
स्वल्पास्तंपरितश्चाष्टौ चत्वारिंशत्त्वा नासयः ॥ १८० ॥
प्रमुखे मण्डपं भौक्तिद्वयकूटादिशोभितम् ।
शालामुखानि कोष्ठानि सोपानं समखण्डकम् ॥ १८१ ॥
त्रितलादितलैर्युक्तं वेदीजालादिशोभितम् ।
उक्तानुक्तैश्च सर्वाङ्गैर्युक्तं सर्वाङ्गसुन्दरम् ॥ १८२ ॥
सर्वाङ्गसुन्दरम् ।

छायागृहस्याधिष्ठानमायताश्रं तदर्थतः ।
नालीगृहं मण्डपवत् तच्छिरोहर्भ्यसंयुतम् ॥ १८३ ॥
गर्भार्धं गृहपिण्डी स्यात् कूटाद्यज्ञैश्च भूषितम् ।
वेदिकाजालकाद्यैश्चछायागृहमिदं स्मृतम् ॥ १८४ ॥
छायागृहम् ।

अधिष्ठानं चायताश्रं रतिवर्धनकस्य तु ।
व्यासार्धाद् गर्भगेहं स्याच्छेषणार्धारेकासलम् ॥ १८५ ॥
चूडीकखण्डहर्भ्ये च कर्णे मध्येऽन्तरे पुनः ।
कूटाद्यवेदिकाद्यैश्च सर्वाङ्गरपि भूषयेत् ॥ १८६ ॥
ककरीकृतकोष्ठं स्याच्छिखरं साष्टनासिकम् ।
पुरस्तान्मण्डपं तस्य गर्भव्यासायतं भवेत् ॥ १८७ ॥

१. ‘स्त्व्युरत’ क. पाठः २. ‘पङ्किद्व’ ग. पाठः.

खण्डहर्म्यादिभिर्युक्तं नैकस्तम्भैरलङ्घृतम् ।
 पिण्ड्यां तिलकसंयुक्ताश्चतुर्विंशतिनासिकाः ॥ १८८ ॥
 कायानुकायभूषाद्यं रतिवर्धनकं भवेत् ।
 रतिवर्धनम् ।

क्षमियविमानानि चतुर्विंशतिः ।

स्वव्यासपाददीर्घाश्रं विशालायतकुट्टिमम् ॥ १८९ ॥
 व्यासाष्टांशद्विभागेन गर्भगेहं तदर्थतः ।
 अर्धारिकं भवेद् ब्रह्मद्वारशोभाध्वजादिभिः ॥ १९० ॥
 शिखरं दीर्घवृत्तं स्यात् पुरस्तान्नासिकात्रयम् ।
 परितोऽष्टौ विंशतिश्च नासिकाः समनिर्गमाः ॥ १९१ ॥
 व्यासनिर्गतकूटानि कोष्ठानि परितस्तथा ।
 शेषं तिलकनासादिहारापञ्चरकादिभिः ॥ १९२ ॥
 पक्षद्वित्रितलं द्येतद् विशालालयसंक्षिप्तम् ।
 विशालालयः ।

आयताश्रमधिष्ठानं स्याच्चतुर्प्पादिकस्य तु ॥ १९३ ॥
 व्यासरामांशतो दीर्घं गर्भं रामैकभागतः ।
 वेदाश्रं तु सभाकारं शिखरं नवनासिकम् ॥ १९४ ॥
 व्यासद्विगुणकायामौ पार्श्वयोः कोष्ठकौ तथा ।
 शेषेणाप्तलखण्डास्यहर्म्ये स्यातां च तत्पुरः ॥ १९५ ॥
 पृष्ठे च विवृतस्तम्भं सरङ्गं मण्डपं भवेत् ।
 तद्वशान्निर्गतं खण्डहर्म्यं तत्कर्णकोटिषु ॥ १९६ ॥
 हलशालाश्वतसः स्युर्यासायामविभागके ।
 कर्णकूटान्तरेष्वद्यौ दण्डशाला भवन्ति हि ॥ १९७ ॥
 बहिरन्तश्च कोष्ठानि विमानस्य चतुर्दश ।
 शेषं यथार्हमाभूष्य विमानं विट्चतुर्थयोः ॥ १९८ ॥
 चतुर्प्पादिम् ।

अधिष्ठानं चायताश्रं तुरङ्गवदनस्य तु ।
 व्यासव्यंशाद् गर्भगृहं तदर्धार्धारिका भवेत् ॥ १९९ ॥
 असलं खण्डहर्म्यं च स्यातां शेषविभागतः ।
 दिलु गर्भसभा चान्तः कर्णकूटादिमध्यतः ॥ २०० ॥
 कोष्ठानि स्युश्च शिखरं सभाकारं तु तत्पुरः ।
 अश्वाननसभाकारं पुरस्ताद् वेदनासिकम् ॥ २०१ ॥
 सोपानमन्तर्लीनं स्यात् प्राग्वदङ्गानि योजयेत् ।
 तुरङ्गवदनम् ।

आधिष्ठानादिकं प्राग्वद् गणिकापिण्डिकस्य तु ॥ २०२ ॥
 गर्भार्धं गृहपिण्डः स्याच्छेषं तोयस्थलादिकम् ।
 मध्ये चतुर्दिशं गर्भसभाः स्युर्गर्भमानतः ॥ २०३ ॥
 बाह्ये कूटं कोष्ठकं च स्वेष्टभद्रसभान्वितम् ।
 अन्तर्लीनं हि सोपानं चतस्रः पृथुनासिकाः ॥ २०४ ॥
 मण्डपं प्रागर्भमितं शिखरं कोष्ठकाङ्क्षति ।
 गणिकापिण्डिकम् ।

दीर्घपृष्ठमधिष्ठानं श्येनच्छन्दस्य तस्य तु ॥ २०५ ॥
 व्यासवेदांशतो गर्भं कुर्याच्चार्धेन पिण्डिकाम् ।
 शेषेणासलकं खण्डहर्म्यं च परितो भवेत् ॥ २०६ ॥
 श्येनाकरे तथा नास्यौ कुर्यात् तु शिखराग्रतः ।
 शिखरे नासयोऽल्पाः स्युरष्टार्विशतिसंख्यया ॥ २०७ ॥
 श्येनच्छन्दम् ।

प्राग्वत् कुकुटपुच्छस्याप्यधिष्ठानं तु तत्ततेः ।
 तृतीयांशाद् गर्भगृहं तदर्धाद् गृहपिण्डका ॥ २०८ ॥

१. ‘ङ्ग’ ख. पाठः. २. ‘कम्’ ग. पाठः.

अप्तलं चूडहर्म्यं च शिखरं च सभाकृति ।
 सोपानमन्तर्लीनं स्यादष्टाविंशतिनासयः ॥ २०९ ॥
 कूटादिभिः पुरोक्ताङ्गैर्युक्तं कुकुटपुच्छकम् ।
 कुकुटपुच्छकम् ।

उत्पलस्याप्यधिष्ठानं व्यासार्थेनायताश्रकम् ॥ २१० ॥
 तत्पादांशाद् गर्भगृहं शेषेण गृहपिण्डिका ।
 स्तम्भाः स्युर्विवृतास्तस्य शिखरं चाष्टनासिकम् ॥ २११ ॥
 कपोते नास्यो द्वचष्टौ प्रावेदाश्रसभा भवेत् ।
 नृतरङ्गं च मध्ये स्याच्छेषेणान्बुतलादिकम् ॥ २१२ ॥
 कूटार्थैर्वेदिकाद्यज्ञैर्युक्तं स्यादुत्पलाह्यम् ।
 उत्पलम् ।

अधिष्ठानं त्वायताश्रं मुण्डप्रासादकस्य तु ॥ २१३ ॥
 व्यासत्रिभागान्नालीकं तदर्धाद् गृहपिण्डिका ।
 पुरस्ताच्चतुरश्रं स्यान्मण्डपं गर्भसम्मितम् ॥ २१४ ॥
 शिखरं कोष्ठकं नास्यो द्वादशैव समन्ततः ।
 शेषं कपोतशाला स्याच्चूडहर्म्यादिभिर्युतम् ॥ २१५ ॥
 एकद्वित्रिलं नाम मरुत्पथसमन्वितम् ।
 मुण्डप्रासादसंज्ञं तु भवनं वैश्यशूद्रयोः ॥ २१६ ॥
 मुण्डप्रासादम् ।

एवं तु जातीतरसंज्ञितानां जात्याह्यानामपि चालयानाम् ।
 देवोचितानां च नरोचितानां प्रोक्तो श्वलङ्घारविधिः समाप्तात् ॥ २१७ ॥
 इति श्रीमद्विमानशिवगुरुदेवपद्मतौ सिद्धान्तसारे उपरिभागे कियापादे
 जातीतरजात्यलङ्घारविधिपटल एकोनत्रिंशः ।

अथ त्रिशः पठलः ।

अथ द्वादशभौमादि यावत् तु त्रितलं भवेत् ।
प्रोक्तानां च विमानानामुत्तमादिप्रभेदतः ॥ १ ॥

उत्सेधव्यासमानं तु हस्तैः पृथगिहोच्यते ।
तत्रादित्यतलं श्रेष्ठं शतहस्तोच्छ्रूतं भवेत् ॥ २ ॥

हस्तसप्ततिविस्तारं मुख्यं जात्यपि च क्रमात् ।
त्रिषष्ठिहस्तविस्तारं त्रिनवत्युन्नतं तु यत् ॥ ३ ॥

उत्तमेन तु मानेन स्यादेकादशभूमिकम् ।
तथा चतुरशीत्युच्चं सप्तपञ्चाशता ततम् ॥ ४ ॥

दशभौमं स्मृतं धाम श्रेष्ठमानेन शोभनम् ।
पञ्चसप्ततितुङ्गं यदेकपञ्चाशता ततम् ॥ ५ ॥

नवभौमं तु तन्मुख्यं यथायुक्ति नियोजितम् ।
उच्चं षडधिकं पष्ठा चत्वारिंशत्तच पञ्च च ॥ ६ ॥

कराणां विस्तृतं धाम भवेदष्टतलं शुभम् ।
सप्तपञ्चाशदुङ्गं त्रिंशता नवकेन च ॥ ७ ॥

कराणां विस्तृतं धाम सप्तभौमं प्रकीर्तितम् ।
त्रयाल्लिंशत्करव्यासं चत्वारिंशत्करैरपि ॥ ८ ॥

नन्दहस्तैश्च यत्तुङ्गं पञ्चभौमं तु तद्वेत् ।
त्रिंशता चैकविंशत्या तुङ्गव्यासं चतुर्स्तलम् ॥ ९ ॥

प्रकृत्या चातिंशकर्या त्रिभौमं तुङ्गविस्तृतम् ।
एवं त्रितलमारभ्य यावद् द्वादशभूमिकम् ॥ १० ॥

उक्तमानात् प्रतितलं ह्रासयेद् द्विकरं क्रमात् ।
मध्यमानि विमानानि भवन्तीह दश क्रमात् ॥ ११ ॥

तद्वन्मध्यविमानानां ह्रासेन द्विकरं पृथक् ।
कनिष्ठादिविमानानि सिद्धचन्त्या जगतीतलात् ॥ १२ ॥

अथवा युग्महस्तैस्तु विकारकरमादिः ।
सप्तम्यन्तं विमानानि जात्यादि प्रभवन्ति हि ॥ १३ ॥

तान्यपि त्रितलादीनि भवन्त्यक्तलान्तकम् ।
जातिविमानाधिकारः ।

अत्यष्टिहस्तादारभ्य आत्रिष्ठिकराततात् ॥ १४ ॥
छन्दानि पञ्चभौमादि भवन्त्यार्कतलादिह ।
द्विद्विहस्तविवृद्धानां कनिष्ठायष्टकत्रयम् ॥ १५ ॥
छन्दविमानाधिकारः ।

त्रयोदशकरव्यासात् पञ्चपञ्चाशदाततेः ।
द्विहस्तवर्धनात् प्रागवद् विकल्पान्येकविंशतिः ॥ १६ ॥
विकल्पविमानानि ।

एकादशकरात् सप्तचत्वारिंशत्कराततेः ।
द्विहस्तवर्धनात् प्रागवदूनविंशतिसंख्यया ॥ १७ ॥
चतुर्भीमाद्यार्कभौमादाभासाख्यानि तानि वै ।
आभासविमानानि ।

युग्मायुग्मकरैः पञ्चिनवहस्तादितः क्रमात् ॥ १८ ॥
अष्टसप्तकषट्पञ्चकरैः श्रेष्ठादिकानि तु ।
चतुर्खिद्वितलानि स्युः छुद्राख्यानि यथाक्रमम् ॥ १९ ॥
अथवा त्रिचतुर्हस्तव्यासात् क्षुद्रेषु धामसु ।
एकभौमं द्विभौमं च यथायुक्ति नियोजयेत् ॥ २० ॥
द्विद्विहस्तविवृद्धया तु नीचादीनि समूहयेत् ।

अत्र पितामहः —

“पञ्चिनसैस्ततं नन्दकरव्यासमिहोत्तमम् ।
भवेदेकतलं हस्तैर्मध्यं वस्त्रविषिसभितैः ॥
कनिष्ठमृतुवाणैः स्यदेवमेकतलत्रयम् ।”

इति ।

शुद्रविमानाधिकारः ।

अथवा सर्वजात्यानां विमानानां समाप्तः ॥ २१ ॥

स्वव्यासद्विगुणादुच्चमष्टांशं वाधिकं भवेत् ।
 अथवाल्पकनिष्ठानां व्यासे सप्तविभागके ॥ २२ ॥

षडङ्गाधिकमुच्चं स्यान्मध्यानां पञ्च चाधिकम् ।
 द्वयशाधिकं चोत्तमानां प्रासादानामिहोन्नतिः ॥ २३ ॥

यथाधिकारं प्रासादा देवादीनां समृद्धिदाः ।
 ब्रह्मविष्णुशिवानां चाप्युत्तमं चक्रवर्तिनाम् ॥ २४ ॥

शस्तं द्वादशभौमं स्थानान्येषां तद् विधीयते ।
 त्रयस्त्रिशत्सुराणां च यक्षनागेन्द्रवेष्वसाम् ॥ २५ ॥

एकादशतलं शस्तं द्वितलं शशिसूर्ययोः ।
 महाराजाधिराजानां विमानं नवभूमिकम् ॥ २६ ॥

अष्टभौमं तु गन्धर्वसिद्धविद्याधरोचितम् ।
 सप्तभौमं द्विजेन्द्राणां नृपाणां च समृद्धिदम् ॥ २७ ॥

षट्भौमं मण्डलेन्द्राणां पञ्च स्युर्योवराजकम् ।
 सामन्तानां चतुर्भौमं पुरेशानां च शस्यते ॥ २८ ॥

श्रीमतां वैश्यशूद्राणां सेनेशानां त्रिभौमकम् ।
 द्वितलं चैकभौमं च सर्वदेवनरोचितम् ॥ २९ ॥

अत्र —

यदुक्तं तु द्विजातीनामन्येषां तलसंख्यकम् ।
 तत् सर्वे शुसदांभिष्ठं द्विजेन्द्रोक्तं च मृभुजाम् ॥ ३० ॥

वैश्योक्तं चैव शूद्राणां द्विजानां सर्वमेव वा ।
 हीनानां नाधिकोक्तं स्यादिति प्राह पराशरः ॥ ३१ ॥

विमानाच्छतहस्तोच्चादधिकं न कलौ स्मृतम् ।
 महावातादिपिडिभिः पीछ्यते यद्यतोऽधिकम् ॥ ३२ ॥

स्वव्यासार्धाद् गर्भगृहमविशेषोदिते भवेत् ।
 विमानव्यासनन्दांशात् कूटशालाविशालता ॥ ३३ ॥

१. ‘मादिष्ठ’ क. ख. पाठः. २. ‘ने’ ग. पाठः.

विस्तारद्विगुणायामो युग्मायुग्मे च कोष्ठके ।
 पञ्चरालिन्दके तुल्ये भागार्धार्धारिको भवेत् ॥ ३४ ॥
 पञ्चत्र्यंशमलिन्दं वा गृहपिण्ड्यादि शेषतः ।
 तलविभागाधिकारः ।

कायश्चाप्यनुकायश्च प्रासादाङ्गं द्विधा स्मृतम् ॥ ३५ ॥
 अधिष्ठानं तथा स्तम्भो भित्तिः कुम्भश्च मणिङ्काः ।
 पोतिका स्याद् भारतुला जयन्तय इति क्रमात् ॥ ३६ ॥
 अनुमार्गश्च कायः स्यादनुकायोऽथ कथयते ।
 उत्तरं वाजनं श्रेणी बलीकं कर्णपत्रिका ॥ ३७ ॥
 सन्धिद्वारकपाटानि योगः प्रच्छादनानि च ।
 कुम्भवल्ली तोरणानि मुष्ठिवन्धाष्टमङ्गलैः ॥ ३८ ॥
 मृणालिका दण्डिका च नीर्पिहाराश्च नासिकाः ।
 पट्टिका वलभी वन्धवेदिका जालकानि च ॥ ३९ ॥
 कर्णकूटास्तथा कूटा नीडकोष्ठादयोऽपि च ।
 ऊर्ध्वप्रच्छादविन्याससुधालोष्टेष्टकादयः ॥ ४० ॥
 अनुकायाभिधानानि सामान्यानि भवन्ति हि ।
 देशोचितानि क्षुद्राल्पविमानानि भवन्ति हि ॥ ४१ ॥
 नागरं द्राविलं चैव वेसरं च त्रिधा मतम् ।
 चतुरश्रं वायताश्रं नागरं तत् प्रचक्षते ॥ ४२ ॥
 षडश्रं वाथवाष्टाश्रं समं वा दीर्घमेव वा ।
 द्राविलं सौधमुहिष्टं वेदाश्रं वा गलादधः ॥ ४३ ॥
 कण्ठादुपरि चाष्टाश्रं तदपि द्राविलं स्मृतम् ।
 वृत्तं वृत्तायतं वापि द्रव्यश्रं वृत्तमथापि वा ॥ ४४ ॥
 कण्ठादधस्ताद् वेदाश्रं तदूर्ध्वं वर्तुलं च यत् ।
 विमानं वेसरास्यं स्यात् त्रयं तत्रिगुणं स्मृतम् ॥ ४५ ॥

सात्त्विकं नागरं तत् स्याद् राजसं द्राविलं स्मृतम् ।
 तामसं वेसरं चेति त्रयं ब्रह्मादिदैवतम् ॥ ४६ ॥
 त्रियुगं तत् त्रिवर्णं च त्रितत्त्वं च क्रमात् स्मृतम् ।
 नागरस्य स्मृतो देशो हिमवद्विन्ध्यमध्यगः ॥ ४७ ॥
 द्राविलस्योचितो देशो द्राविडः स्यान्न चान्यथा ।
 आगस्त्यविन्ध्यमध्यस्थो देशो वेसरसम्मतः ॥ ४८ ॥
 सर्वाणि सर्वदेशेषु भवन्तीत्यपि केचन ।
 समासादत्र सामान्यं तलनिर्माणमिष्यते ॥ ४९ ॥
 त्रिपञ्चसप्तनवभिः करैरेकतलं स्मृतम् ।
 रुद्रातिजगतीसंख्यैर्हस्तैः स्याद् द्वितलं पुनः ॥ ५० ॥
 त्रितलं पञ्चदशभिः कुर्यात् सप्तदशैव तु ।
 अत ऊर्ध्वं प्रतितलं पञ्चहस्तविवर्धनात् ॥ ५१ ॥
 आद्वादशतलं धान्नां यथावन्मानमूहयेत् ।
 अल्पोत्तमविमानानां व्यासाद् द्विगुण उच्छ्रूयः ॥ ५२ ॥
 द्विगुणात् सप्तमांशोनमल्पमध्येषु तुञ्जता ।
 तस्मादधीशशहीनः स्यादुत्सेष्ठोऽल्पाधमस्य तु ॥ ५३ ॥
 व्यासेऽभिकृतिकोष्ठे स्यात् पीठं कोष्ठेन मध्यतः ।
 तद्वहिर्वसुकोष्ठानां पङ्क्त्या गर्भगृहं भवेत् ॥ ५४ ॥
 कोष्ठपङ्क्त्या बहिर्भित्तिस्तत्र द्वारं तु कोष्ठतः ।
 एकभित्त्येकतलकं दैवं धामेदभीरितम् ॥ ५५ ॥
 तद्वत् प्रासादविस्तारस्यैकाशीतिपदस्य तु ।
 मध्यस्थनवकोष्ठे स्यात् सपीठं गर्भमन्दिरम् । ५६ ॥
 तद्वाद्ये कोष्ठपङ्क्त्या तु भित्तिं द्वारं च कल्पयेत् ।
 तद्वाद्यपङ्क्त्या परितः कल्पयेन्मध्यनाडिकाम् ॥ ५७ ॥
 प्रासादभित्तिं तद्वाद्ये पङ्क्त्या द्वारं च योजयेत् ।
 प्राच्यां वा पश्चिमे भित्त्योद्वारमेकैककोष्ठतः ॥ ५८ ॥
 एवं चाल्पविमानानि विज्ञेयानि यथारुचि ।
 एकभौमानि वा कुर्याद् द्वितलान्तानि शक्तिः ॥ ५९ ॥

एतेषामात्त्विस्ताराद् द्विगुणः स्यादिहोच्छ्रयः ।
 उच्छ्रये चाषधा भक्ते स्यादधिष्ठानमंशतः ॥ ६० ॥
 स्तम्भोत्सेधस्तु भागाभ्यां प्रस्तरश्चैकभागिकः ।
 कण्ठश्चाशेन शिखरं द्वाभ्यां स्थूपिस्तथांशतः ॥ ६१ ॥
 एवं धामैकतलकं द्वितलं च समूहयेत् ।
 तत्राधिष्ठानतुङ्गस्य त्रिधा भक्तस्य भागशः ॥ ६२ ॥
 भागेन जगर्तीं कुर्यादंशेन कुमुदं तथा ।
 शिष्टभागे तु वेदांशे कुर्यादंशेन पट्टिकाम् ॥ ६३ ॥
 स्यादंशेनान्तरं शेषावंशौ प्रतिमुखं भवेत् ।
 अस्पक्षुद्रविमानानामधिष्ठानमिदं भवेत् ॥ ६४ ॥
 मुख्यजातीतराणां च जात्यानां च यथोचितम् ।
 विमानानामधिष्ठानं सोपपीठं निगच्यते ॥ ६५ ॥
 मसूरकं चाधिष्ठानं वस्त्वाधारं च कुट्टिमम् ।
 तलं चाद्याङ्गमिति च शब्दाः पर्यायवाचकाः ॥ ६६ ॥
 प्रासादस्तु निजैरझैरधितिष्ठाति यं सदा ।
 दृढं शिलादिघटितं तदधिष्ठानसंज्ञितम् ॥ ६७ ॥
 पूर्वमुक्तप्रकारेण स्थले दृढतरं चिते ।
 गर्भन्यासं च कृत्वादावुपपीठं तु योजयेत् ॥ ६८ ॥
 अधोऽधिष्ठानकानां स्यादुपपीठं भवेद् यदि ।
 उन्नत्यर्थं च शोभार्थं रक्षार्थं च विशेषतः ॥ ६९ ॥
 वेदीभद्रं प्रातिभद्रं सुभद्रं च त्रिधा मतम् ।
 अर्काशे तूपपीठोच्चरूपानव्यांशमंशतः ॥ ७० ॥
 पद्मं क्षेपणमधीशाद् ग्रीवा पञ्चांशतो भवेत् ।
 अर्धेन कम्पस्तस्योर्ध्वमठं चांशेन वाजनम् ॥ ७१ ॥

शिष्टांशेनोर्धर्वकम्पश्चेत्यष्टाङ्गमुपपीठकम् ।
 षडङ्गं वा विधातव्यमूर्धव्यधः पङ्कजं विना ॥ ७२ ॥
 वेदीभद्रमिदं प्रोक्तं सर्वहर्म्योचितं द्विधा ।
 अश्विद्वक्च्छिवभागैस्तु भानुभागांशकांशकैः ॥ ७३ ॥
 रामांशांशकभागैस्तु द्वाभ्यामंशेन योजयेत् ।
 जन्मनो वाजनान्तं तत्तुङ्गे त्रिनवभागिके ॥ ७४ ॥
 पादुकं पङ्कजं कम्पः कण्ठमुत्तरमम्बुजम् ।
 कपोतालिङ्गकान्तादि प्रतिवाजनमुच्यते ॥ ७५ ॥
 प्रातिभद्राहयं त्वेतत् सर्वालङ्गारसंयुतम् ।
 प्रकृत्यंशे तदुत्सेधे भागाभ्यां जन्म चाम्बुजम् ॥ ७६ ॥
 अर्धेन गलमर्धेन पद्मं द्यंशं तु वाजनम् ।
 अर्धेनाङ्गं तथा कम्पमष्टौ कण्ठोऽशमुत्तरम् ॥ ७७ ॥
 अर्धेनाङ्गं तु गोपानं त्रिभिः स्यात् कम्पमूर्धवतः ।
 सुभद्रकमिदं नाम्ना कथितं हुपपीठकम् ॥ ७८ ॥
 सिंहेभमकरव्यालभूतपत्राद्यलङ्घतम् ।
 प्रतिवक्त्रज्ञपास्यं स्याद् बालेनारुद्धमस्तकम् ॥ ७९ ॥

अत्र मयः —

“आत्ताधिष्ठानतुङ्गाद् द्विगुणमथ समं सार्धमर्धत्रिपाद
 पञ्चांशं द्यंशकं वानलसममिति त्रिद्येकमात्रोपपीठम् ।
 सप्रत्यञ्जं समञ्जं तदपि च महता वाजनेनोपयुक्तं
 सर्वेषां चापि धान्नां दृढमुचितमधो योजयेत् तूपपीठम् ॥”

इति श्रीमदीशानशिवगुरुदेवपद्मतौ सिद्धान्तसारे उपरिभागे
 कियापादे जात्यादिविभागान्विभागोपपीठचित्ति-
 पटलञ्जिशः ॥

शुभं भूयात् ।

स्मृतग्रन्थाः ।

ग्रन्थनाम.	पृष्ठम्.
अजितम्	७९, ८०, ९८.
कालोत्तरम्	१६, २९, ३३, ३४, ४६, ६०, १०४.
कालोत्तरटीका	३२, ४६.
किरणम्	२, ५, २२, २३, ४५.
कूर्मम्	८.
चन्द्रज्ञानम्	७०.
तत्त्वप्रकाशः	१०, ११, १२, १३, १९.
तत्त्वसागरः	७९.
तत्त्वसिद्धिः	१४, १५, १९.
देव्या मतम्	९७.
न्यायः	९.
पराण्यम्	४०, ३१, २३, ४३, ९९, १४०.
पौरुषम्	४३.
पौष्ट्रम्	६५, ८८, ९९, ११६, १२४, १३३, १४०,
२०३, २०८, २१३.
प्रतिष्ठापद्धतिः	९९.
प्रतिष्ठासमुच्चयः	९६.
प्रयोगमञ्जरी	६५, ९७, १२५.
बृहत्कालोत्तरम्	२३, ९९, १२३, १४०.
जापम्	८.
भोजेन्द्रपद्धतिः	७४, ७५.
मकुटोत्तरम्	१४८.
मञ्जरी	७५, ९७, १०३, १०५, ११२, १३३, १४२,
१४४, १५०, १६३, २४६, २४९, २६२,
२६४.

ग्रन्थनाम.	पृष्ठम्.
मतङ्गम्	२०, २१, २३, २५, २६, २७, ३७, ४९, ५९,
९७, १४०.
माहेन्द्रम्	९५.
मोहशुरोत्तरम्	९९, २०३, २०८, २१४.
योगशिवपद्मतिः	९६.
योगानुशासनम्	४०.
रत्नत्रयम्	१०, ११, १६, ५९.
लम्बितम्	२.
ललितम्	१२७, १२८, १३४.
वातुलम्	९२, १०३.
वातुलोत्तरम्	९९.
विजयम्	४९, ९७.
विश्वकर्मायम्	२५९.
वीरम्	९६.
वैष्णवम्	८.
शिवधर्मः	१००, १२१.
श्रुतिः	३, ९, १६.
षट्क्रिंशतत्त्वसिद्धिः	१२.
सर्वज्ञानसमुद्रः	९९.
सर्वज्ञानोत्तरम्	९८.
संहिता	८८, ११२, १३३.
सान्तानिकम्	९८.
स्कान्दम्	८.
स्मृतिः	७.
स्वच्छन्दभैरवम्	२२०.
स्वायम्भुवम्	४, ५, ६, १६, २२, २४, ९७.

स्मृतग्रन्थकर्तारः ।

कर्तृनाम.	पृष्ठम्.
आर्यभटः	२३३.
पतञ्जलिः	१००.
पराशरः	२६७, २६८, २७२, २८३.
पितामहः	३०१.
ब्रह्मशम्भुः	३१, ३८, ४२, ४५, ४७, ४८, ५०, ९७,
११४, ११५, ११७, ११८, ११९, १२०,
१२१, १२४, १३४, १४०, १४२, १४३,
१४५, १४६, १४७ १४८, १४९, १७१,
१८७, १८८, १८९, २५०, २५१.
भोजः	४८, ७५, ७८, ९७, १२२, १३७, १४५, १४६,
१७८, १९९, २०७.
मयः	२३४, ३०६.
रामकण्ठः	२, २३, २५, २६.
वरुणः	२२, २३, १०३.
सत्रोज्योतिः	५.
सोमशम्भुः	९७, २०७, २१४, २१८, २२०.

READY FOR SALE.

	RS.	AS.	P.
भक्तिमञ्जरी (Stuti) by H. H. Svāti Sri Rāma Varma			
Mahārājah.	1	0	C
स्यानन्दपुरपूर्वणग्रन्थः (Kavya) Syanandapuravarna-naprabandha by H. H. Svāti Sri Rāma Varma Mahārājah, with the commentary Sundarī of Rājarāja Varma Keil Tampurān.	2	0	0

Trivandrum Sanskrit Series.

No. 1—देवम् (Vyākaraṇa) by Deva with Purushakāra of Krishnalilāsukumuni.	1	0	0
No. 2—अभिनवकौस्तुभमाला दक्षिणामूर्तिस्तवौ by Krishnalilāsukumuni.	0	2	0
No. 3—नलाभ्युदयः (Kavya) by Vāmana Bhatta Bāna (Second Edition).	0	4	0
No. 4—शिवलीलार्णवः (Kāvya) by Nīlakānta Dikshita.	2	0	0
No. 5—स्वक्षिप्तिविवेकः (Alankāra) by Mañmna Bhātta with commentary	2	12	0
No. 6—दुष्टवृत्तिः (Vyākaraṇa) by Saranadeva.	2	0	0
No. 7—ब्रह्मतत्त्वप्रकाशिका (Vedānta) by Sadāsivendra Sarasvatī	2	4	0
No. 8—प्रश्नाभ्युदयम् (Nātaka) by Ravi Varma Bhūpa.	1	0	0
No. 9—विश्वप्रकाशिका (Vedānta) by Virūpākṣhanātha with the commentary of Vidyāchakravartin.	0	8	C
No. 10—मातङ्गलीला (Gajalakshana) by Nilakantha.	0	8	C
No. 11—तपतीसंबरणम् (Nātaka) by Kulasekhara Varma with the commentary of Sivarama.	2	4	0
No. 12—परमार्थसारम् (Vedānta) by Bhagavad Adisesha with the commentary of Rāghavānanda.	0	8	C
No. 13—सुभद्राधनजयम् (Nātaka) by Kulasekhara Varma with the commentary of Sivarāma.	2	0	0

No. 14— नीतिसारः (Nīti) by Kāmandaka, with the commentary of Sankarārya.	3	8	0
No. 15— स्वर्गवासवदत्तम् (Nātaka) by Bhāsa.
(Second Edition).	1	8	0
No. 16— प्रतिज्ञायैगन्धरायणम् (Nātaka) by Bhāsa.	1	8	0
No. 17— पञ्चानन्दम् Do. Do.	1	0	0
No. 18— नारायणीयम् (Stuti) by Nārāyana Bhatta
with the commentary of Desainangala Vārya.	4	0	0
No. 19— मानसेयोदयः (Mimāṃsā) by Nārāyana Bhatta and Nārāyana Pandita.	1	4	0
No. 20— अधिमारकम् (Nātaka) by Bhāsa.	1	8	0
No. 21— बालचरितम् Do. Do.	1	0	0
No. 22— मध्यमध्यायोग-दूतवाक्य-दूनघटोत्कच-कर्णभारोहभङ्गानि
(Nātaka) by Bhāsa.	1	8	0
No. 23— नानार्थार्णवसंक्षेपः (Kosa) by Kesavaswāmin
(Part I, 1st & 2nd Kāndas).	1	12	0
No. 24— ज्ञानकीपरिणयः (Kāvya) by Chakra kavi.	1	0	0
No. 25— क्षाणादसिद्धान्तचन्द्रिका (Nyāya) by Gangādharasūri.	0	12	0
No. 26— अभियेकनाटकम् (Nātaka) by Bhāsa.	0	12	0
No. 27— कुमारसम्भवः (Kāvya) by Kālidāsa with
the two commentaries, {Prakāśikā of
Arumagirinātha and Vivarana of Nārāyana Pandita (Part I, 1st & 2nd Sargas).	1	12	0
No. 28— वैखानसधर्मप्रश्नः (Dharmaśūtra) by Vikhanas.	0	8	0
No. 29— नानार्थार्णवसंक्षेपः (Kosa) by Kesavaswāmin
(Part II, 3rd Kānda).	2	4	0
No. 30— वास्तुविद्या (Silpa).	0	12	0
No. 31— नानार्थार्णवसंक्षेपः (Kosa) by Kesavaswāmin
(Part III, 4th, 5th & 6th Kāndas).	1	0	0

No. 32—कुमारसम्भवः (Kâvya) by Kâlidâsa with the two commentaries, Prakâsikâ of Arunagirinâtha and Vivarana of Nârâyana Pandita (Part II, 3rd, 4th & 5th Sargas)	2	8	0
No. 33—वारहचसंप्रहः (Vyâkarana) with the commentary Dipaprabhâ of Nârâyana,	0	8	0
No. 34—मणिदर्पणः (शब्दपरिच्छेदः) (Nyâya) by Râja chûdâmanimakhin,	1	4	0
No. 35—मणिसारः (अनुमानस्वरूपः) (Nyâya) by Gopî-nâtha,	1	8	0
No. 36—कुमारसम्भवः (Kâvya) by Kâlidâsa with the two commentaries, Prakâsikâ of Arunagirinâtha and Vivarana of Nârâyana Pandita (Part III, 6th, 7th & 8th Sargas).	3	0	0
No. 37—आशौचाष्टकम् (Sîrîti) by Vararuchi with commentary,	0	4	0
No. 38—नामलिङ्गानुशासनम् (Kosa) by Amarasimha with the commentary Tikâsaryasva of Vandyaghatiya Sarvânanda (Part I. 1st Kânda).	2	0	0
No. 39—चारुदत्तम् (Nâtaka) by Bhâsa.	0	12	0
No. 40—अलङ्कारसूत्रम् (Alankâra) by Râjânaka Sri Ruuyaka with the Alankârasaryaswa of Sri Mankhuka and its commentary by Samudrabandha,	2	8	0
No. 41—अध्यात्मपटलम् (Kalpa) by Âpastamba with Vivarana of Sri Sankara Bhagavat Pâda.	0	4	0
No. 42—प्रतिमानाष्टकम् (Nâtaka) by Bhâsa.	1	8	0
No. 43—नामलिङ्गानुशासनम् (Kosa) by Amarasimha with the two commentaries, Amarakosodghâtana of Kshîraswamin and Tikâsaryaswa of Vandyaghatiya Sarvânanda (Part II. 2nd Kânda 1—6 Vargas).	2	8	0

		RS.	AS.	P.
No. 44—तन्त्रशुद्धम् (Tantra) by Bhattāraka Śrī Ve-	dottama.	0	4	0
No. 45—प्रपञ्चहृदयम् (Prapanchahṛidaya).		1	0	0
No. 46—परिभाषावृत्तिः (Vyākaranā) by Nilakantha	Dikṣhita.	0	8	0
No. 47—सिद्धान्तसिद्धाज्ञनम् (Vedānta) by Śrī	Krishnānanda Sarasvatī. (Part I.)	1	12	0
No. 48—Do.	Do. (Part II.)	2	0	0
No. 49—गोलदीपिका (Jyotiṣha) by Parameswara.		0	4	0
No. 50—रसार्णवसुधाकरः (Alankāra) by Singa	Bhūpāla.	3	0	0
No. 51—नामलिङ्गानुशासनम् (Kosa) by Amarasimha	with the two commentaries, Amarakosodghātana of Kshīraswāmī and Tīkā-			
	sarvaswa of Vandyaghatiya Sarvānanda			
	(Part III. 2nd Kānda 7– 10 Vargas)	2	0	0
No. 52—नामलिङ्गानुशासनम् (Kosa) by Amarasimha	with the commentary Tīkāsarvaswa of			
	Vandyaghatiya Sarvānanda (Part IV.			
	3rd Kānda)	1	8	0
No. 53—शाब्दनिर्णयः (Vedānta) by Prakāśātmaya-	tīndra	0	12	0
No. 54—स्फोटसिद्धिन्यायविचारः (Vyākaranā)		0	4	0
No. 55—मत्तचिलासप्रहसनम् (Nātaka) by Śrī	Mahendravikramavarman.	0	8	0
No. 56—मनुष्यालयचन्द्रिका (Silpa).		0	8	0
No. 57—रघुवीरचरितम् (Kāvya).		1	4	0
No. 58—सिद्धान्तसिद्धाज्ञनम् (Vedānta) by Śrī	Krishnānanda Sarasvatī (Part III.)	2	0	0
No. 59—नागानन्दम् (Nātaka) by Sriharshadeva	with the commentary Nāgānandavimarsinī of Sivarama.	3	4	0
No. 60—ऋस्तुतिः (Stuti) by Śrī Laghubhāttāraka	with the commentary of Śrī Rāghavānanda	0	8	0

No. 61— <i>सिद्धान्तसिद्धाज्ञनम्</i> (Vedanta) by Sri Krishnā-nanda Sarasvati (Part IV.)	1	8	0
No. 62— <i>सर्वमतसंग्रहः</i> (Sarvamatasangraha).	0	8	0
No. 63— <i>किरातार्जुनीयम्</i> (Kâvya) by Bharavi with the commentary <i>Sabdârthatadipika</i> of Chitrabhanu (1, 2 and 3 Sargas).	2	8	0
No. 64— <i>मेघसन्देशः</i> (Kâvya) by Kâlidâsa with the commentary <i>Pradîpa</i> of Dakshinâvartanatha.	1	0	0
No. 65— <i>मयमतम्</i> (Silpa) by Mayamuni.	3	8	0
No. 66— <i>महार्थमञ्जरी</i> (Darsana) with the commentary <i>Parimala</i> of Maheswarânanda.	2	8	0
No. 67— <i>तत्त्वसमुच्चयः</i> (Tantra) by Nârâyana with the commentary <i>Vimarsini</i> of Sankara.
(Part I. 1—6 Patalas)	3	4	0
No. 68— <i>तत्त्वप्रकाशः</i> (Agama) by Sri Bhojadeva with the commentary <i>Tâtptyayâdipikâ</i> of Sri Kumara.	2	0	0
No. 69— <i>ईशानशिवगुरुदेवपद्धतिः</i> (Tantra) by Isâmasiva-gurudevamisra (Part I. Sâmânyapâda).	1	8	0
No. 70— <i>आर्यमञ्जुश्रीमूलकल्पः</i> (Part I).	2	8	0
No. 71— <i>तत्त्वसमुच्चयः</i> (Tantra) by Narayana with the commentary <i>Vimarsini</i> of Sankara
(Part II. 7—12 Patalas).	3	8	0
No. 72— <i>ईशानशिवगुरुदेवपद्धतिः</i> (Tantra) by Isamasi-vagurudevamisra (Part II. Mantrapâda).	4	0	0
No. 73— <i>ईश्वरपतिपत्तिप्रकाशः</i> (Vedanta) by Sri Madhusudanasarasvati	0	4	0

RS. AS. P.

No. 74—	श्रीयाज्ञवलश्यसमृतः (Dharmaśāstra) with
the commentary Bālakridā of
Visvarūpāchārya. (Part I—Āchāra
and Vyavahāra Adhyāyas)	4	0	0
No. 75—	शिल्परत्नम् (Silpa) by Sri Kumara (Part I).	3	4	0
No. 76—	आर्यमञ्जुश्रीमूलकल्पः (Part II).	3	4	0
No. 77—	ईशानशिवगुरुदेवपञ्चनि: by Isanasivagurudava-
misra (Part III. Kriyapada 1—30
Patalas).	3	4	0

* Apply to:—

*The Agent for the sale of
Government Sanskrit Publications,
Trivandrum.*

